

THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Zakhirova Gulnora

*Senior lecturer of the Faculty of Economics of
the National University of Uzbekistan*

Ibaydullayeva Zebuniso

1-year student

In the context of globalization, international labor migration is becoming an important sector of the economy, which presents a number of problems to the world community as an urgent issue. These problems are focused on human rights; human trafficking, social problems, wages, decent work, inability to engage in one's field of expertise, etc., are increasing year by year.

Today, some countries have signed several laws and agreements on interstate migration. Such agreements will certainly satisfy the socio-economic and legal needs of labor migrants and create freedom for workers, and will have a significant impact on the country's economy. At the moment, despite the fact that labor migration processes are intensifying, the legal space for migrants in most countries of the world has not yet been developed or remains limited, which shows that the world community needs to solve this problem in a short time. As a result of the lack of effective regulation of labor migration, in most cases, the rights and freedoms of labor migrants are not ensured, as well as illegal migration, human trafficking, and other unpleasant situations.

President of our country as SH. M. Mirziyoyev noted, "The program to create new jobs in our country and to accelerate the development of housing and social infrastructure in rural areas contains a very large amount of work, it is the creation of tens of thousands of new jobs, this is one should not forget to enable the active participation of the population of our country in creative work. As we set ourselves the task of implementing this program, we intend to solve the issues of ensuring employment of the population, which are relevant for our country, thus further increasing people's income and improving the quality of life."¹

The impact of international migration on the national and economic security of the country is a very complex and multifaceted process. Below are some important effects:

¹ Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qa'tiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik

1. Labor shortage: Large numbers of skilled workers leaving the country can have a negative impact on the local economy. This situation can result in a shortage of personnel, a decrease in production efficiency and a slowdown in economic growth.

2. Demographic changes: People who go abroad to find work, mostly young and able-bodied people, change the demographic composition of the country. This leads to an increase in the composition of the elderly and related society in the country's population.

3. Remittances: Remittances from citizens working abroad as family support can make positive changes in a country's balance of payments. However, in this case, there is a shortage of personnel in the direction of heavy and low-skilled labor.

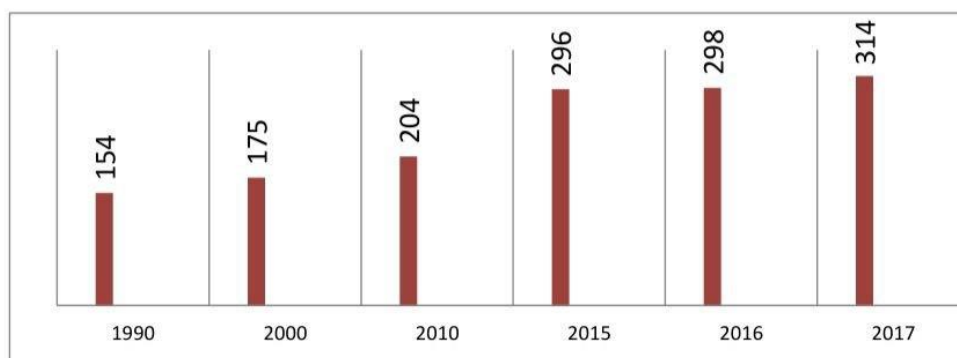
4. Security issues: It can increase the risk of illegal migration, terrorism, ideological extremism and other crimes. The development of these problems in the territory of the country threatens social and political stability.

5. Cultural-social impact: Migrants belonging to different cultures change the socio-cultural environment in the country. This situation can cause dissatisfaction and negative feelings among the local population.

In general, the impact of international migration on the country's national and economic security is complex and multifaceted, and it is an urgent issue to compare its positive and negative aspects and ensure balance.

The reasons for the emergence of the global migration labor market can be seen on an economic and political basis. Economists currently believe that labor migrants should be considered as a "specific commodity". Due to the current economic crisis in the international labor market, most of the world's population is experiencing the consequences of unemployment.

The development of modern transport and digital technologies motivates people to move along a certain border. At present, the total number of migrants is 314 million, which means that 3.4% of the world's population is working in foreign countries. The number of international migrants is more than three times higher than in 1970 (figure 1).

1- figure. Dynamics of the number of international migrants (including refugees)²(2017)²

Complex trends related to migration are emerging in the world economic system, migration of a certain worker across the world from one border to another occurs according to two different bases.

First, due to economic reasons, the population of the country is looking for work in foreign countries with higher income. The second is due to political reasons, i.e. due to unrest in the country, wars, or ethnogenesis.

As a result of the events in 2009-2010 of the "Arab Spring" in North Africa, the flow of many able-bodied young Arabs to Western Europe or some Middle Eastern countries, or at the same time, the economic crises in Venezuela became political and thousands of Venezuelan citizens left the country for neighboring regions. we can admit that it is coming out. The increase in the flow of migrants due to political reasons in the last decade is one of the serious issues facing international experts. The flow of labor from one region to another country is equally beneficial for both parties. It is possible to save financial funds in the budget of industrially developed countries that receive cheap labor force, and we can observe the arrival of highly qualified migrants at the same time as workers coming from abroad.

This group of countries includes the United States, Germany, the Persian Gulf countries, Singapore, and Luxembourg. Given the decline in employment rates or, in the Gulf region, the absence of local residents in many labor-intensive jobs, these countries remain highly dependent on foreign workers.

Table-1

Dynamics of the population of the Republic of Uzbekistan who worked in foreign countries.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
O'zbekistonning xorijda ishlovchi migrantlarning umumiy soni	4,00	3,353	2,026	5,612	3,589	4,851	3,589	3,371	3,103	2,753	1,496
Umumiy aholiga nisbatan % da	1,1	14,8	5,6	15,5	9,9	13,4	9,9	9,3	8,6	7,6	4,1

From the data, we can come to such conclusions that the labor force migrants that the Republic of Uzbekistan exported abroad in the last decade, in 2007, 1.1 million people worked in foreign countries, this indicator is 1.1% of the total population of Uzbekistan. is enough. According to the charter of the International Labor Organization, if 1% of the working population of the country works outside the country, then it is considered a donor country that

² Global Employment Trends for Youth 2018. International Labour Organization. – Geneva: First published, 2018.– P. 63.

exports labor force. In 2008, 3,353 thousand people worked abroad, this indicator is 14.8% of the total population. In one year since its establishment, this indicator has increased 13 times, naturally, such an increase has also had an impact on remittances coming to our country from workers working abroad. The largest flow of labor migrants occurred in 2010, a total of 5,612 million people worked abroad in this year, which is 15.5% of our total population. 1,496 thousand people, 4.1% of the total population, work in foreign countries. The occurrence of such a trend (2010) creates a number of social and demographic problems in the country along with positive conditions for the country's national economy, because 15.5% of the total population works outside the country, which is a negative situation for the national economy of any country.

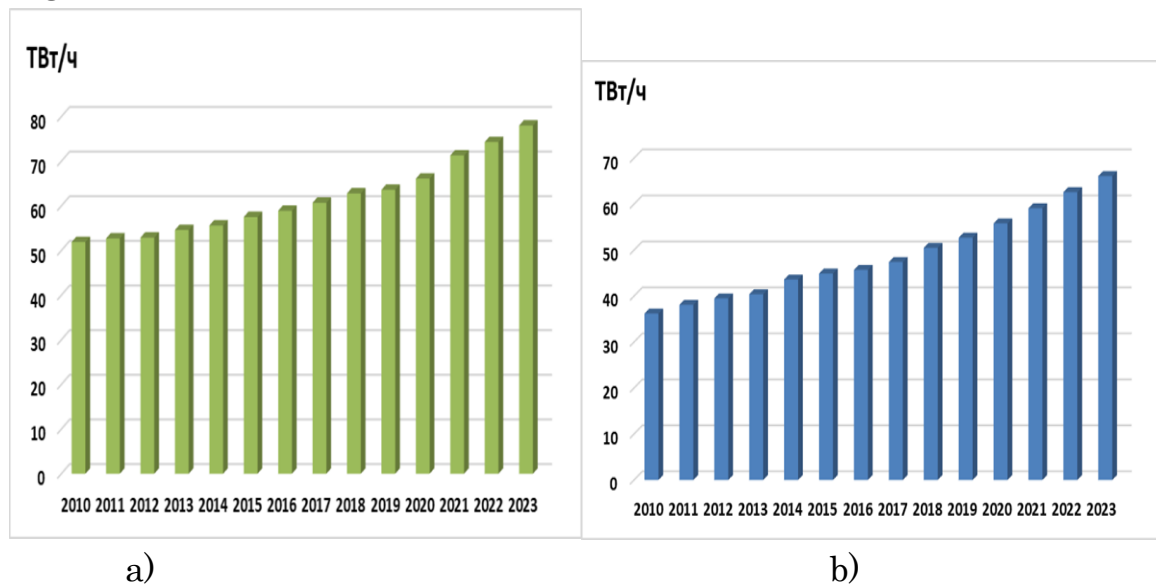
According to the statements of the International Labor Organization, even by 2025, Uzbekistan will remain among the countries that actively export migrant workers. As long as the problems of unemployment in the country are not solved, one of the main tasks facing the country shows the need to support migrants working abroad from a social and legal point of view.

INCREASING THE EFFICIENCY OF OPERATION OF 6-10 KV CABLE LINES IN POWER SUPPLY SYSTEMS

Nazirova Kh.Z
Samigzhonov B.B
Shamsiev Yu.D

*Tashkent State Technical University named after Islam Karimov,
Tashkent, 100095, Uzbekistan*

Global electricity consumption increased by 2% in 2022. Most of the growth came from Asia (+3.6%) and the United States. In China, the largest consumer of electricity (32% of global electricity consumption), consumption increased by 3.4% [1]. The volume of electricity produced in the Republic of Uzbekistan also tends to grow.

Rice. 1.2. The volume of produced (a) and consumed (b) electricity in the Republic of Uzbekistan in 2010-2023 in TWh/h.

This increases the length of transmission and distribution networks of electrical energy, and in particular, cable lines (CL), which play a significant role in the power supply systems of industrial enterprises, cities and agriculture: in large enterprises and in large cities they have become practically the only method of transmission and distribution electricity. CLs are expensive, critical and long-lasting elements of power supply systems. Most facilities in such industries as chemical, petrochemical, metallurgical, consumers of many organizations, housing and communal services, according to the requirements for the provision of electrical energy, belong to consumers of the first category. While maintaining consumers of the second category and reducing the third, objects appeared that required three independent inputs (power sources) with

two or more reserve generating capacities. This increases cable flows. Therefore, increasing the reliability of power cable lines is one of the most important tasks of ensuring reliable power supply to consumers. As is known, the safety margin of cables is proposed based on the results of scientific research, is calculated at the design and design stage, and when manufactured by a plant in the electrical industry takes on a specific value. This margin determines the level of cable reliability under operating conditions. An increase in the level of operational reliability can be achieved by improving production technology (manufacturing), using new insulating materials, structures and cable sheaths. However, creating an absolutely reliable cable product is technically impossible and not economically justifiable. Therefore, the main task when operating a cable is to maintain its safety margin, or more precisely, to maintain the level of reliability laid down by the manufacturer for the calculated period.

Real operating conditions, a long cable is exposed to many destructive factors, most of which are random. These impacts lead to a decrease in the reliability level of cable lines. To maintain the standard service life or to increase the operational reliability of power cables to the required level, various measures are used. These include: protection of cables in trenches and when laid open; construction of protective cable structures (cable tunnels and channels, cable overpasses, shafts, etc.); advanced training of service personnel; increasing the technical equipment of services involved in the prevention, installation and repair of electrical networks. However, this does not exclude cable failure due to natural aging of the insulation, the presence of manufacturing defects in them, mechanical and other erroneous influences. During mass production and mass use of cables, there is a possibility of defects appearing in their insulation due to various types of errors that arise both during the manufacturing process, transportation, installation, and during operation, due to unaccounted external influences, changes in the level of surface water and an increase in soil aggressiveness, common in cities and the metallurgical industry. Therefore, in order to significantly reduce the likelihood of emergency damage to cable insulation, a system for monitoring their condition is used based on various preventive measures.

CL are the most difficult elements of the power supply system to check for their technical condition. Despite this, the study of their insulation under operating conditions is of great practical importance and is mandatory.

Recent accidents in the power industry of Uzbekistan and other countries lead to disruption of power supply to industrial and household consumers and, as a consequence, to large economic losses. One of the main causes of accidents

is the moral and physical wear and tear of electrical equipment. In [2] it is noted that from 60 to 80% of fixed assets in the energy sector have exhausted their resource, and this situation is not only in Uzbekistan, but throughout the world.

According to [3], the total length of electrical networks in Uzbekistan is 110 kV – 15,267.5 km; 35 kV – 13,374 km; 6-10 kV – 97,549.5 km; (VL) 0.4 kV – 126,437.5 km. Moral and physical wear and tear of 10/0.4 kV cable lines in power supply systems is 40-55% [3].

At first glance, the solution to this problem lies in replacing 10/0.4 kV cable lines that have exhausted their service life with new and modern ones, for example, made of cross-linked polyethylene, the standard service life of which is 50 years. Many authors write about this.

Replacing all CLs within one or two years will require large expenses. According to Professor L. Kovrigin, “the country will definitely not be able to withstand such expenses.” Therefore, replacement of 10/0.4 kV cable lines must be done gradually over 10-15 years. Then the question arises about the reliability of existing cable lines and their resource for further work.

The way out of this situation is non-destructive diagnostics, which will allow classifying cable lines according to their residual life and creating an algorithm for the gradual replacement of old cables.

Consequently, it is realistic to increase the service life of CL beyond the standard periods and provide their maintenance and repair with great savings.

REFERENCES:

1. <https://energystats.enerdata.net/electricity/electricity-domestic-consumption-data.html>
2. STRATEGY for the development of electrical distribution networks in the Republic of Uzbekistan until 2025.
3. https://het.uz/uploads/e2dff98e-6eb9-2c89-3ff6-2bc23943bbe7_media_.pdf
4. Kh.Z.Nazirova. E3S Web of Conferences 384, 01046 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338401046> RSES 2022
5. Nazirova X.Z., Badalova D.A., Nazirova O.Z., Zayniddinova M.A., Axmedova N.G'. Share of Electricity Losses in Low-Voltage Distribution Networks. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology Vol. 11, Issue 2, February 2024
6. Rasulov Abdulkhay, Nazirova Khilola, Badalov Abdumalik, Saidova Maftuna. E3S Web Conf. Volume 497, 2024 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202449701005>

HISTORICAL MONUMENTS IN KARMANA DISTRICT.

Musayev Jamshid Kaxramonovich

Press Secretary of the Karmana district administration of the Navoi region

Abstract: *In Karmana District of Navoi region there are many historical monuments, sacred steps. For example, Mir Sayyid Bahrom, Rabati Malik Caravanserai mausoleums. In this article, I will try to provide information about the importance of historical monuments located in the Karmana district.*

Keywords: *Karmana district, Historical monuments, Karmana - Kasim Sheikh, The mausoleum, Mir Sayyid Bahram, Rabati Malik Caravanserai, Deggaron mosque, Qasim Sheikh, Deggaron*

Karmana district was formed on September 29, 1926 as part of Bukhara. In 1958, the name of the district was changed to Navoi District, and on December 27, 2003, it was again named Karmana District. By the decision of UNESCO, Karmana district was included in the tourist route along the ancient Silk Road in September 1990 with the participation of representatives of more than one hundred countries, and the participants of the event got acquainted with its history along Karmana. Currently, there are four Republic-level historical monuments and mounds belonging to fifteen local authorities in Karmana. There are also fifteen monumental works of art.

Karmana was one of the ecologically clean cities and districts with good air, fertile soil, and calm water. That's why the emirs and begs of Bukhara built recreation and leisure parks around this city. Karmana has withstood the series of history and preserved its historical monuments for centuries. These monuments are directly related to the improvement of Karmana and reveal many aspects of the history of the oasis and fill its details. Below we will try to briefly describe each of these monuments:

The tomb of Mir Sayyid Bahrom is located in the center of Karmana. It belongs to the 10th-11th centuries and is among the monuments of the Republic. The building was built during the Samanid period, and **Mir Sayyid Bahram** was buried in the middle of its interior. Two tombstones with Arabic inscriptions are also preserved near the grave. The mausoleum is single-domed, rectangular in shape, built of baked bricks of the same size on all sides, with porches. The building has lost almost its original appearance as a result of many repairs, its facade is very skillfully decorated, the brick is picked in different ways and it is decorated in different ways.

On the south side of the mausoleum there is one door, at the top of which there is a hole with a grill. Its facade is made of baked brick, with geometric patterns and writing in Kufic style. Historical sources contain very little information about the personality of Mir Sayyid Bahrom.

Mir Sayyid Bahram was known as a pious person who was aware of the science of religion and enlightenment. According to the testimony of historical sources, in the middle of the 19th century, there was a village belonging to the Kharqan estate, Marjonhotun district, and it was called "Mir Sayyid Bahram alayhirrahma". So, the village was named after Mir Sayyid Bahrom. This naming of the village is a clear proof of our above opinion. Abu Bakr Mohammad Narshahi, in the section "Bukhara and its adjoining areas" in the book "History of Bukhara", writes about Karmana: "It has a separate village, in which a mosque has been built."

In our opinion, Narshahi may have meant this monument or the Deggaron mosque in Hazora village. With the honor of independence, on the initiative of the regional government, the surroundings of the Mir Sayyid Bahrom mausoleum have been improved, and a large children's park "Yoshlik" has been established next to it. A summer cinema with 140 seats and a music school are operating in the garden. Every year, the people of Karmana used to spend Independence and Nowruz festivals in the garden in front of this mausoleum.

Rabati Malik Caravanserai is located 18 km west of Karmana, built in Choli Malik, it was one of the great palaces of its time. From the time when the Arabs began to move towards the East, the Rabats were built for the purpose of standing guards on the borders and guarding the border. The first rabots were created in Khorasan in the 8th century. There is information that Amros ibn Abdullah (727-729 years), the caliph of the Umayyads, built the first rabat in the 8th century. Among them, the 9th century monuments Rabati Sharif and Rabati Sultan in Khorasan were the most famous. Later, rabots were built on the roads and they served as hotels.

Similarly, Raboti Malik, built in Choli Malik, served as a caravanserai-hotel built on the Great Silk Road. Raboti Malik is the oldest monumental architectural monument in Central Asia. In addition to the caravanserai, it also performed the duties of a border guarding fortification. It also provided an important and necessary landing service for passengers passing through the Great Silk Road between Karmana and Tavois. Rabati Malik was built during the reign of Malik Shamsulmulk Nasir ibn Ibrahim (1068–1080), the son of Tamgach Khan Ibrahim (1046–1068), one of the Karakhani sultans who ruled Bukhara between 1069–1079.

Rabati Malik chorsi consists of a courtyard and surrounding rooms, entered through a porticoed gate on the south side. The outer walls of the building were about 100 meters long and up to 12 meters high. The height of the wall indicates that the rooms behind it were two-story. In the middle of Rabat there is a huge porch, its height is 18 meters and its width is 12 meters. The gate is considered to be the oldest architectural building in Central Asia in terms of its construction. It has eight-pointed stars and various geometric shapes. On the edge of Peshtoq, two towers are built, and they are surrounded by a high wall. In the middle of the wall, a row of pilasters is connected by tapering arches.

The walls of the house are made of raw bricks (28x28x6.5 cm), and the outside is covered with hardened bricks (24x24x4 cm). There was a large caravanserai in Rabati Malik, its area was around 400 m². It has ten rows and six tall door pillars. The position of the columns has been preserved until now. Such a palace with sixty columns is one of the largest caravansary in Central Asia, and it is estimated that camels, horses and their luggage were stored here. At the four corners of the walls of the caravanserai

There were 4 18-meter towers and it was called "Guldasta". Inside the caravanserai, water was transferred from the cistern through ceramic pipes, and the passengers were supplied with water.

In the caravanserai in Rabati Malik, the residents of our region also exchanged goods with foreign merchants through their handicrafts, jewelry, stone and marble products. At the end of the 16th century, this place became one of the most beautiful destinations, and every time Bukhara Khan Abdullah Khan II came to visit his fatherland Karmana, to visit his teacher Qasim Sheikh, he stopped and rested in Rabati Malik.

So, the establishment of Rabati Malik in a huge area during the Karakhanid era led to continuous communication between Bolosogun and distant and nearby regions and the revival of the trade-caravan route, on the other hand, the continuous movement of khans and elakkhans through such roads is a caravan. along the way, not only ordinary rabotu required the construction of caravanserais, but also the construction of special palaces, magnificent rabots and cisterns for kings in places near large cities.

Another historical monument of Karmana city is the Deggaron complex, which is located in Hazora village of the district. The building was built in the 11th century. Information and opinions about the mosque are different. In particular, the Russian archaeologist V. A. Shishkin provided historical information about the construction of the Deggaron mosque with special skill and artistry from specially prepared baked bricks in the 8th-9th century. Also, the Monument was built in the style of Zoroastrian architecture. The walls were rebuilt from thatch, and the columns were made of extremely strong bricks.

It is not very majestic in appearance, but the magnificence inside is incomparable. There are nine domes on the four-walled building. Stone arches resting on rows of columns divide the interior into several small rooms. Among the existing domes, the one in the center stands out. It is said that craftsmen lived here. That's why they didn't call him "Deggaron" - pot pourers for nothing. With the honor of independence, the attention to this monument increased even more. In the press, the narrative about this monument and the restoration of

memories among the people were revived. A museum has been established inside the monument. It contains exhibits consisting of ancient equipment and objects. Therefore, the construction of Mir Sayyid Bahrom's mausoleum and Deggaron mosque in the 10th-11th centuries was, firstly, related to the development of crafts and trade in this period, and secondly, they played an important role in the improvement and development of the spiritual life of Karmana.

It is known that many buildings were built in Bukhara and its surroundings during the reign of Abdullah Khan II, who belonged to the Shaibani dynasty. Some of these have reached our time. One of them is the famous house in Karmana - Kasim Sheikh memorial complex. His Highness Nizamuddin Qasim Sheikh. Who was a noble, humble man who lived in the 16th century, devoted his whole life to spreading enlightenment, preventing wars and conflicts, and perfecting the feelings of kindness among people, received high respect from the people during his lifetime. The lives of such blessed people and dear saints should always be an example for us." Abdullah Khan built a palace in Karmana in 1558 in his honor due to his strong faith in his beloved piri Qasim Sheikh. Detailed information about the history of this house Sh. Khalilov. Can be found in Kadyrov's articles and pamphlets. The khanaqah consists of a large domed mosque and ten adjoining rooms and a porch. The height of the dome of the house is 14 meters. On the eastern side of Kasim Shaikh's house, there is a saghana of Kasim Shaikh. Sagana was carved with marble stones and bricks called "Abdullah Khan brick", and some places were covered with marble stones with verses of the Holy Qur'an written on them.

Even now, some of these inscription stones have been preserved. It is also mentioned in the sources that the students of Karmana madrassas took lessons from their teachers in the rooms around Kasim Sheikh mosque and his grave.

In 1910-1911, the emir of Bukhara, Olim Khan, built the tomb of his father Amir Abdulahad Khan next to Kasim Shaykh's shack as a monument to him.

REFERENCES:

- 1.Rakhmonov A. The destination of the descendants is Karmana. - Navoi, 1996, page 15.
- 2.Mohammad Narshahi. History of Bukhara. "Heritage" series. 1991, page 95.
- 3.Umnyakov I. I. Raboti Malik.
- 4.Inoyatov S. Amir Temur Raboti Malik 1998, page 45

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA ATROF-
MUHITGA MAS'ULIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH VOSITA VA
USULLARI

Soliyev Ilhom Sobirovich

Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Topvoldiyeva Mushtariybegim Ravshan qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodlari, shakllari va vositalarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish yoritilgan.*

Аннотация: *В статье описано научно-теоретическое исследование методов, форм и средств формирования ответственного отношения к окружающей среде у детей дошкольного возраста.*

Abstract: *This article describes the scientific-theoretical research of methods, forms and means of forming a responsible attitude to the environment in children of preschool age.*

Kalit so'zlar: *atrof-muhit, ekologiya, mas'uliyat, tabiat, innovatsiya, olov, ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik tafakkur, ekologik dunyoqarash, ekologik e'tiqod, ekologik bilim, ekologik faoliyat.*

Dunyo jamiyatida global ekologik muammolar va integratsiya jarayonlari chuqurlashayotgan hozirgi sharoitda ijtimoiy va individual ekologik tushunchalarni boshlang'ich sinfdan boshlab rivojlantirishga ehtiyoj kuchaymoqda. Shu yo'nalishning atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Stokgolm, Rio-de-Janeyro deklaratsiyalari BMT Bosh Assambleyasining "Tabiatning jahon xaritasi" haqidagi rezolyusiyasi, shuningdek, YUNESKO va YUNEP kabi xalqaro tashkilotlarning ilmiy-tadqiqot yo'nalishlarida ekologik ta'limning axloqiy-etik, aksiologik, tushunchaga oid komponentlarini ta'minlash asosiy maqsad sifatida qayd etilgan. Ta'limning quyi bosqichidan boshlab ekologik ta'lim sifatiga tobora ortib borayotgan talablar asosida barqaror taraqqiyot nazariyasi va amaliyotiga tayanib, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan mamlakatlar maktabgacha ta'lim tizimi bolalarda atrof-muhitga oqilona munosabatni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar, ilmiy-metodik ta'minot va axborot-ta'lim muhiti, ekologik ta'lim muammolari yechimini topishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Ushbu masalalarni hal etishda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ekologiyaga bo'lgan munosabatni to'g'ri tarbiyalash umumbashariyat kelajagi uchun eng dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda.

Atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatlarning yangi paradigmalariga o'tish nafaqat tarbiyalanuvchilarni ekologik tushunchalarini shakllantirishga oid innovatsion va kreativ yondashuvlarni, balki mazkur jarayonni ta'minlashga imkon beruvchi metodologik va texnologik asoslarni ham takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Respublikamizda atrof-muhit ta'limini maxsus yo'nalish sifatida rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ekologiyani ko'p tizimli soha sifatida baholash, ekologik bilimlarning axloqiy mohiyati va zamonaviy mazmunini to'g'ri anglagan holda maktabgacha ta'lim jarayonidan boshlab mas'uliyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda 1992-yil 8-dekabrda bo'lib o'tgan Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida qabul qilingan Konstitutsiyaning 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar" – deb belgilab qo'yilgan. Shundan kelib chiqib ekologik muammolarni oldini olish, tabiatni asrash, atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishni maktabgacha ta'lim yoshidan boshlash maqsadga muvofiq sanaladi.

Mas'uliyat – bu shunday xarakterni namoyon qiladiki, unda shaxs shaxslararo, jamoada va jamiyat bilan aloqadorlikda o'zining ijtimoiy va ma'naviy yetukligini aks ettiradi. Mas'uliyatli bo'lish, demak vijdonlilik va burch hissini shaxsda mavjud bo'lishidir. Vijdon har tomonlama shaxsni nazorat qiluvchi omil sanaladi. "Mas'uliyat – arab tilidan olingan bo'lib, javob bermoq, javobgar bo'lmoq degan ma'nolarni anglatadi. Mas'uliyat tushunchasi ilk bora falsafiy adabiyotlarda XIX asrning 2-yarmidan boshlab qo'llanila boshlagan".

Ma'lumki, bola shaxsi o'zaro va bioijtimoiy munosabatlar tizimida tarkib topadi. Bu munosabatlarni keltirib chiqaradigan asosiy manba – bolaning hissiy bilish jarayoni va o'yin faoliyatidir. Demak, bola shaxsiga xos bo'lgan barcha psixologik holat va jarayonlar ijtimoiy hayot hamda atrof-muhit ta'sirida vujudga keladi. Bola o'z faoliyati jarayonida o'zini o'rab turgan tabiiy va antropogen narsalar va hodisalar mohiyatini bilib oladi.

Bolaning atrof-muhitni hissiy bilish jarayoni o'z mohiyati va xususiyati jihatidan bir-biridan shartli farq qiluvchi uch bosqichdan iborat bo'ladi. Zero, hissiy bilish bolaning sezgilariga bevosita ta'sir etgan tashqi atrof-muhit (tabiat) va uning alohida xossalarning ko'rinishlar, qiyofalar, tasvirlar, manzaralar shaklida miyasida eks etishidir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishning mohiyati haqida so'zlashdan avval ekologik tushuncha mazmuniga to'xtalish lozim. Negaki, bolaga ekologik ta'lim-tarbiya bermay turib, atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirib bo'lmaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim-tarbiyaga oid tushunchalar turli davrlarda turlicha izohlangan. Qadimgi odamlar asosan yig'ib-terib, ovchilik qilish va baliq tutish bilan kun kechirganlar. Tabiatning inson ustidan hukmronligi to'lov kashf etilgunga qadar davom etgan. Olov kashf etilishi bilan insonning tabiatga bo'lgan shogirdligi nihoyasiga yetib, tabiat ustidan hukmronlik ta'siri kuchaydi. Inson tabiatning bir bo'lagi, ya'ni tabiat insonni yaratgan. Lekin inson jisman va aqlan rivojlanishi bilan tabiatga ozor bera boshlagan. Texnikaning rivojlanishi o'z navbatida foydali qazilmalardan keng foydalanishga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, "Atrof-muhitga mas'uliyat" tushunchasi muhim tarixiy asoslarga ega bo'lib, insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida dolzarb ahamiyat kasb etgan. Kishilarda, shu jumladan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish aniq psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni, maxsus tashkiliy-pedagogik jihatlarni hisobga olishni talab etadi. "Atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat" tushunchasi ekologik madaniyat, ekologik ong, ekologik tafakkur, ekologik dunyoqarash, ekologik e'tiqod, ekologik bilim, ekologik faoliyat kabi tushunchalar bilan bog'liq bo'lib, ekologik ta'lim hamda tarbiya orqali bolalarga singdiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish: O'qituvchilar uchun fakultativ kurs yuzasidan qo'llanma. – T.: «O'qituvchi», 1991. 31-b.
2. To'xtaev A.S. Ekologiya / O'quvchilar uchun qo'llanma. – T.: «O'qituvchi», 2001. 32-b.
3. Berdanova P. Xalq og'zaki ijodida ekologik madaniyat / Xalq ta'limi. – Toshkent, 2001. - № 2. 38-b.
4. Yemelyanova M.V, "Vzaimosvyaz obshchego i osobennogo v ekologicheskom vospitaniy mladshix shkolnikov". Avtoreferat. - Moskva – 2006, -st. 14, 19, 21, 43.
5. Kao Ja Nyk, "Formirovanie i razvitie ekologicheskix ponyatiy v kurse botaniki v usloviyax shkolы Vetnama". Dissertatsiya. – Leningrad. – 1984 g - str. 146.
6. Milliy ma'ruza. "O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit holati va tabiiy resurlardan foydalanish to'g'risida. – Toshkent: Chinor, 2008. – 250 b.

7. Suxomlinskiy V. A “Roditelskaya pedagogika”. Kniga roditelyam Piter, 2017 g. –73 b.
8. To‘xtayev T., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish.. – T.: O‘qituvchi, 1994. – B. 22.
9. Xasanboeva O., Jabborova H., Nodirova Z. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. O‘quv qo‘llanma – Toshkent: Cho‘lpon, 2013. – B 77.

ESTABLISHING MARKETING MANAGEMENT OF THE PRODUCT RANGE IS A FACTOR OF HIGH EFFICIENCY

B.N. Bobokhujjev

Senior Associate Professor Of Tashkent State University Of Economics

ENTER

The Importance of Assortment Management Marketing strategies

Effective management of product assortment is crucial for the development of enterprises and firms in modern economic conditions. In particular, in the textile industry, where customer demands are constantly changing and competition is fierce, strategic product range management is one of the key factors that ensure the company's success in the market. This thesis analyzes how businesses can be developed through product range marketing management and how important this strategy is today.

Modern concepts of marketing management of the product range are very important for enterprises that are competitive and meet market requirements. Below are the key concepts that shape effective product range marketing strategies:

1. Customer-oriented approach.

This approach puts the customer at the center of all decision-making processes. It involves understanding and anticipating the needs and preferences of target consumers. Businesses use data analytics and consumer insights to tailor their product offerings to ensure they meet the unique requirements of different customer segments.

2. Product differentiation.

It is very important for the consumer to differentiate the product from each other in the market. Companies seek to differentiate their products from competitors through unique features, superior quality, innovative designs, or sustainable practices. This not only attracts attention, but also increases brand loyalty and allows you to develop a premium pricing strategy.

3. Dynamic pricing strategies.

Dynamic pricing involves adjusting prices in real time based on market demand, competition and other external factors. This flexibility helps maximize profits and market share. For example, e-commerce platforms often use dynamic pricing to adjust product prices based on user traffic and purchasing power.

4. Omnichannel marketing.

Omnichannel marketing ensures a seamless customer experience across all platforms, whether online or offline. This approach ensures that marketing messages are consistent across all channels, improving the customer journey and increasing sales. It combines data from various touchpoints to create a comprehensive view of customer behavior that informs product assortment changes and advertising strategies.

5. Sustainability and ethical practices.

Increasingly, consumers are prioritizing sustainability and ethics in their purchasing decisions. Companies are responding by incorporating environmentally friendly materials and practices into their product development and marketing strategies. This not only helps attract a market segment that values sustainability, but also creates a positive brand image.

6. Making informed decisions.

With the advent of big data, companies have access to vast amounts of data that inform product range management. By analyzing data about consumer behavior, market trends, and competitive actions, companies can make informed decisions about which products to develop, continue, or discontinue.

7. Cooperation between departments.

Effective management of the product range requires cooperation with various departments of the company, including marketing, sales, product development and finance. This integration ensures that all aspects of the product range are aligned with the company's overall strategy and market objectives.

8. Agile product development

The ability to rapidly develop and deploy new products in rapidly changing markets can provide a significant competitive advantage. Agile methodologies allow companies to be more responsive to market changes and consumer trends by speeding up the product development cycle.

Product Name	Segment	Pricing Strategy	Current Sales	Target Market	Level of Innovation	Environmental Aspects
A	Premium	Premium pricing	High	Young professionals	Very high	Environmentally friendly
B	Public	Competitive	Medium	The general public	Medium	Partially recycled

Product Name	Segment	Pricing Strategy	Current Sales	Target Market	Level of Innovation	Environmental Aspects
C	Budget	Discounting	Low	Population with limited income	Low	No
D	Niche	Expensive	Medium	Special Interest Group	High	Organic

This table shows the types of products, their target market segments, pricing strategies, and the current status of the products. This chart helps businesses effectively manage and optimize their product portfolio.

Explaining the assortment management strategy through practical examples will help illuminate the successful experiences of enterprises in this area. In the following examples, we will show different strategies that Uzbek textile enterprises can use in assortment management:

1. Product diversification strategy.

Example: "UzTex Group" enterprise

Current situation: UzTex Group specializes in the production of cotton fabrics as its main product.

Strategy: The company implements the strategy of product diversification and introduces new types of products. For example, it will launch the production of high-quality knitted products, ready-made clothes and household fabrics.

Result: By expanding the range of products, the company will have the opportunity to enter new markets and increase the existing market share. This will both increase revenues and ensure the stability of the company.

2. Seasonal assortment management strategy.

Example: "BCT Textile" enterprise

Current status: BCT Textile is mainly a general purpose fabric manufacturer.

Strategy: Taking into account the seasonal requirements, the enterprise prepares a separate assortment of products for each season. For example, light and bright fabrics are produced for the summer season, and warm and expensive fabrics are produced for the winter season.

Result: By managing the seasonal assortment, the company is able to meet the demands of consumers in each season. This helps to keep the sales volume stable.

3. Market segmentation and target marketing strategy.

Example: "Best stile" enterprise

Current status: Best stile is a company that manufactures various types of textile products.

Strategy: A company uses a market segmentation strategy by targeting its products to different segments. For example, fashion clothes for young people, household fabrics for families, special clothes for manufacturing enterprises.

Result: Through targeted marketing, appropriate products and advertising campaigns are prepared for each segment, which helps to better meet the needs of consumers and strengthen the company's position in the market.

4. Strategy of introduction of innovative products.

Example: "Fayz Tex" enterprise

Current status: Fayz Tex is a traditional textile manufacturing enterprise.

Strategy: The company uses a strategy aimed at developing new innovative products and introducing them to the market. For example, anti-bacterial fabrics, self-cleaning clothes, high-quality and functional fabrics.

Result: Through innovative products, the enterprise differentiates itself from competitors and achieves higher profits, because the demand for such products is high and their value is high.

A thorough understanding of assortment management strategies can be gained through these examples. Each business can ensure its success by applying different strategies depending on its market position, consumer demands and available resources.

By adopting these modern concepts of product range marketing management, businesses can increase their flexibility, innovate and better meet customer needs. This strategic approach not only improves customer satisfaction, but also improves overall business performance.

“ MATN NIMA? “

Vohidova Muqaddas

Oriental Universiteti katta o'qituvchisi

Sultonova Humora

*Oriental Universiteti Pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
talabasi (+998 88 611 25 04)*

Annotatsiya: *Ushbu maqolamiz matn haqida bo'lib, bunda mavzu to'liq yoritilgan har bir qoidalardan so'ng turli metodlarni qo'llab darsni yanada qiziqarli qilib o'tkazishdir.*

Matn (lotincha: textus — mato; birikma) — ma'lum moddiy tashuvchiga bog'langan inson fikri; belgilarning umumiy izchil va to'liq ketma-ketligi.

„Matn“ tushunchasining ikkita asosiy talqini mavjud: immanent (kengaytirilgan, falsafiy qarashlarga yo'g'rilgan) va reprezentativ (asosan, xususiy munosabat aks etgan). Immanent yondashuv matnda voqelikka xolis munosabat bildirib, uning ichki tuzilishini uchinchi shaxs tomonidan yoritishga e'tibor qaratishni nazarda tutadi. Reprezentativ yondoshuv esa, matnni tashqi voqelik haqidagi ma'lumotni taqdim etishning maxsus shakli sifatida ko'rib chiqishni anglatadi.

Tilshunoslikda „matn“ atamasi keng doirada, jumladan, og'zaki nutq namunalarida ham qo'llaniladi. Matnni idrok etish matn lingvistikasi va psixolingvistika doirasida o'rganiladi. I. R. Galperin matn xususiyatlari haqida to'xtalib o'tar ekan, unga quyidagicha ta'rif beradi: „Matn bu yozma hujjat shaklida ob'ektivlashtirilgan, turli xil leksik, grammatik va mantiqiy bog'lanishlar bilan birlashtirilgan bir qator bayonotlardan tashkil topgan, axloqiy xarakter, pragmatik munosabat va shunga mos ravishda adabiy qayta ishlangan ma'lum bir xususiyatga ega bo'lgan yozma xabardir“

Matn, o'ziga xos tarzda, bir nechta jumlalardan tarkib topadi. Keng yoritilgan, murakkab hajmga ega bo'lgan bir jumladan iborat yozuvni matn

deb atash mumkin emas. Chunki matn bir nechta mustaqil gapga ajralishi mumkin, bunda gap bo'laklari matnga emas, balki murakkab gapning sintaksis qonunlariga ko'ra birikadi.

Asosiy qoida - matn ikki yoki undan ortiq jumladan iborat bo'ladi

Tilshunos E.Qilichev "Matnning lingvistik tah'lili" nomli kitobida "Matn – hamma elementlari o'zaro zich aloqada bo'lgan va muallif nuqtai nazaridan ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan nominativ-estetik axborotni ifodalovchi murakab tuzilma» degan ta'rifni beradi. I.Rasulov esa matnni quyidagicha ta'riflaydi: "Gapdan katta birlik murakkab sintaktik butunlik bo'lib, u fikran va sintaktik jihatdan o'zaro bogliq bo'lgan gaplar birlashmasidan iborat. Unda fikr gapga nisbatan ancha to'liq bo'ladi". Matn hajm va mazmun belgisiga ko'ra ikkiga bo'linadi: 1. Hajm belgisiga ko'ra matn turlari. 2. Ifoda maqsadi va mazmun belgisiga ko'ra matn turlari.

I. Hajm belgisiga ko'ra matn turlari. Matn gapdan ko'ra yirik hajmli aloqa vositasi, nutqiy faoliyat maxsuli, muayyan qonuniyatlar asosida shakllangan yozma nutq ko'rinishidir. Matn hajm belgisiga ko'ra ikkiga ajratiladi. Minimal matn (mikromatn) va maksimal matn (makromatn). Badiiy uslubda minimal matn deyilganda biror mavzuni yoritishga bagishlangan qatralar, xalq donishmandligini ifodalaydigan maqol, matal va aforizmlar, miniatyuralar, hajviy asarlar, nomalar, she'r va she'riy parchalar, umuman, kichik mavzuni qamrab oluvchi bir necha gaplardan iborat butunlik tushuniladi. Matnning ichki tomonini mazmun yaxlitligi, tashqi tomonini esa turli shakldagi boglamalar, sintaktik vositalar birlashtirib turadi. Maksimal matn deyilganda keng ko'lamdagi voqealarni yoritish ehtiyoji bilan yuzaga kelgan butunlik nazarda tutiladi. Badiiy uslubda hikoya, qissa, roman, epopeya kabi yirik hajmli asarlar maksimal matn hisoblanadi. Maksimal matn mikromatnlardan iborat. Eng kichik butunlik abzatsga, eng katta butunlik esa bob (qism yoki fasl)larga to'g'ri keladi. Bunday matn tarkibida epigraf, so'zboshi (muqaddima), so'ng so'z (epilog) kabi yordamchi qismlar ham ishtirok etishi mumkin. Ular asar mazmuni va goyasiga, shuningdek, mavzuning tanlanishi va yoritilishiga oid ayrim masalalarga qo'shimcha izoh, sharh bo'lib keladi.

II. Ifoda maqsadiga va mazmuniga ko'ra badiiy matnni quyidagi turlarga bo'lib chiqish mumkin: 1. Hikoya mazmunli matn. 2. Tasviriy matn. 3. Izoh mazmunli matn. 4. Didaktik matn. 5. Xabar mazmunli matn. 6. Buyruq mazmunli matn. 7. Hissiy ifoda mazmunli matn. 1. Hikoya mazmunli matnlar (Le texte narratif – narrativ matn). Bunday matnda muallif yoki asar qahramoni o'zi boshidan o'tkazgan eshitgan, ko'rgan yoki guvoh bo'lgan biror voqeani hikoya qilib beradi. Xotiralar, esdaliklar, ertak va rivoyatlarni narrativ matn turiga kiritish mumkin. Hikoya tarzi, asosan, o'tgan zamon shaklida,

birinchi shaxs birlik yoki ko'plikda ifodalanadi. 2. Tasviriy matnlar (Le texte descriptif – deskriptiv matn). Bunday matn tinglovchiga noma'lum bo'lgan biror kishi, joy, hayvonot va nabotot olamiga mansub mavjudot yoki qandaydir narsa-buyum hamda voqea-hodisani batafsil tasvirlab berish maqsadida tuzilgan bo'ladi. Tasviriy matnda ham monologik nutq ko'rinishi etakchilik qiladi. Partonimik tasvir bunday matnning eng xarakterli xususiyati hisoblanadi, ya'ni tasvirlanayotgan ob'ektning dastlab, birlamchi xususiyati tilga olinadi. Keyin unga aloqador xususiyatlar va qismlardan so'z yuritiladi. 3. Izoh mazmunli matnlar (Le texte argumentatif-argumentli matn). Bunday matnda aytilayotgan fikrning ishonarliligini ta'kidlash uchun turli dalil va izohlar keltiriladi. Asoslash, isbotlash, o'zini oqlashga urinish yoki himoya maqsadida har xil vajlarni keltirish argumentli matn turining o'ziga xos jihatlaridan hisoblanadi. 4. Didaktik matnlar (Le texte explicatif- eksplikativ matn). Kimgadir pand-nasihat qilish, uni turli hayotiy voqealar vositasida tarbiyalash yoki aytilganlardan xulosa chiqarishga o'rgatish istagi asosida tuzilgan matn eksplikativ yoki didaktik matn deyiladi. Maqsadga erishish uchun maqol, matal, aforizm, turli hayotiy voqealar, rivoyatlar, masallardan namuna sifatida foydalaniladi. 5. Xabar mazmunli matnlar (Le texte informative - informativ matn). Biror voqea-hodisa haqida xabar berish maqsadida tuzilgan yoki havola qilingan matn informativ matn hisoblanadi. Badiiy matnda informativlik o'ziga xos tarzda bo'ladi. Oddiy xabardan farqlanib, estetik maqsad yuklangan bo'ladi. 6. Buyruq mazmunli matnlar (Le texte injonctif-injonktiv matn). Buyruq havmda maslahat ohangi etakchilik qiladigan, buyruq maylidagi gaplardan tuzilgan, biror ishni bajartirish yoki turli ta'qiqlashlarni ifoda etadigan matn tipiga buyruq mazmunli matn deyiladi. Asosan qahramonlar nutqida kuzatiladi. 7. Hissiy ifoda mazmunli matnlar (Le texte expressif - ekspressiv matn). Insonning ichki kechinmalarini, voqelikka munosabatini, o'ziga xos pafos bilan ifodalash maqsadida tuzilgan matnlar hissiy ifoda mazmunli matn deyiladi. Ilmiy –metodik adabiyotlarda matnlar uslubga ko'ra ham turlarga ajratiladi. Bular quyidagilardir. 1. Rivoyat matn. Bu tur matnda voqea-hodisa riviya qilinadi. (Sharq faylasuflarining ilmiy merosi, axloqiy-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashlar, ibora, hikmatli so'z va maqollarning kelib chiqishi, etimologiyasi talqiniv.h.) Ona qishloq! Sen naqadar kichik va ko'rimsiz bo'lmagin, biz uchun dunyo-da eng katta va chiroyli maskansan doim! Sen biz uchun dunyoning o'zisan! Vatan deb faxrlanganimizda, biz, avvalo, poyonsiz dalalaringni, olamdagi bor go'zallikni o'z bag'rida yashirib turgan yamyashil bog'- rog'laringni, anhorla-ringda sharaqlab oqqan suvlaringni, subhidamdan bo'stonlaringda muhabbatdan roz aytib, navo bazmini boshlagan bulbullaringni o'ylaymiz. Biz qishloq suvini

ichib, qishloqning arpa, zog'ora nonini yeb, aqlini tanigan odamlarga Vatan sendan, sening dalangdagi egatdan boshlanadi. 2. Tasviriy matn. Tasviriy matnda voqiada ishtirok etadigan shaxslar bo'lmaydi. Unda, asosan, tabiat manzarasi, alohida narsalar (buyumlar), voqia va hodisalar, ish jarayonlari tasvirlanadi. Matnning bu turida tasvirlanayotgan narsa, voqia-hodisa kabilarning o'ziga xos tashqi belgilariga alohida e'tibor beriladi. 3. Muhokama matnining o'ziga xos xususiyati shundaki so'zlovchi (o'quvchi) bayon qilinayotgan voqia-hodisaga o'z munosabatini bildiradi. O'z fikrini isbotlash uchun dalillar izlaydi va uni asoslashga intiladi. U kuzatish taqqoslash, natijalariga tayanib, ma'lum bir fikrni rad etadi va bu haqda o'z hukmini chiqaradi. Muhokama tarzidagi matnlar yaxshilik va yomonlik, mehnat sevarlik va ishyoqmaslik, halollik va tekin xo'rlik, to'g'rilik va egrilik, yaxshi so'z va yomon so'z, do'stlik va dushmanlik, botirlik va qo'qoqlik, odob va odobsizlik, qadr- qimmat va qadrsizlik, sabr-qanoat va sabrsizlik kabi mavzularda bo'lishi mumkin. Ayniqsa xalq maqollarini muhokama matnining mavzusi qilib tanlash maqsadga muvofiqdir. Masalan, "Betga aytganning zahri yo'q", "Dili to'g'ri - yo'li to'g'ri", "Sayoq yurgan-tayoq yer" kabi. Badiiy uslubda yozilgan matnlarning o'ziga xos xususiyatlari ularda tasviriylilik va ta'sirchanlikning kuchliligidir. O'quvchi badiiy matn yaratishda tabiat va ishtimoiy borliqqa nisbatan erkin munosabatda bo'ladi: uning mohiyatini ochish uchun turli-tuman leksik birliklar (ko'p ma'noli so'zlar, ma'nodosh va qarama- qarshi ma'noli so'zlar), tasviriy ifoda va frazeologik birikmalar, adabiy tilning tasviriy vositalari: o'xshatish, mubolog'a, kichraytirish, jonlantirish kabilardan o'z imkoniyatiga qarab bimalol goydalana oladi. Badiiy matn o'quvchilarda badiiy didni shakllantirishning asosiy vositalaridir. O'quvchi bunday matnlar orqali go'zallik va nafosat olamiga kiradi, o'z quvonchi va tashvishlari bilan o'rtoqlashadi, sevimli qahramonlariga ergashadi.

Badiiy matn bilish va yaratish aks ettirish va ijodning dialektik birligi asosida vujudga keladi. Badiiy asar kishilarning estetik ma'naviy talablarini qondirish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati ziyo.uz
2. Turniyozov N, Yo'ldoshev B "Matn tilshunosligi" S.2011
3. O'zbek tilining izohli lug'ati ziyo.uz
4. Ne'mat Turniyozov, Bekmurod Yo'ldoshev Matn tilshunosligi S.201
5. Almamatov T. Yadgorov Q, Pochchayeva G. O'zbek tili o'qitish metodikasi metodik qo'llanma. Jizzax - 2006

6. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh., Ona tili,3-sinf.-
T.:2019
7. Ikromova R., Gulomova X., Yo'ldosheva Sh.,. Shodmonqulova D, Ona tili,
4-sinf uchun, T.,2020
8. Mirzayeva S., O'zbek tili o'qitish metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1992
9. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva SH., Sariyev Sh.,
Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Noshir,2009
10. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A., Ona tili, 2-sinf uchun. -
T.:2018

O'ZBEKISTONNING RESURS SALOHIYATI RIVOJLANISHI, IMKONIYATLARI.

Jo'rayev Og'abek Oybek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, MT-93 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yurtimizning resurs salohiyati uning rivojlanishi va ahamiyati haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Iqtisodiy-geografik, tabiiy resurs, rivojlanish, foydali qazilmalar, xalq xo'jaligi, xomashyo.*

Har qanday hududiy birlikning iqtisodiy-geografik o'рни xususiyatlari avvalo uning qayerda joylashganligi bilan bog'liqdir. Ma'lumki, O'zbekiston materik markazida, dunyo okeanlaridan ancha o'zoqda joylashgan. Shu sababli dengiz tutash hududlarga xos barcha qulayliklardan respublikamiz mahrumdir. Demak, O'zbekistonning mavjud iqtisodiy-geografik o'rnining barcha ijobiy va salbiy xususiyatlari ko'p jihatdan ana shu holatdan, shuningdek uni qo'shnichilik xususiyatlaridan (qanday davlatlar, iqtisodiy rayonlar, dunyo mamlakatlari mintaqaviy guruhlariga tutush yaqinligi, ularning bir-birlariga iqtisodiy ta'sir etish imkoniyatlari) kelib chiqadi.

Tabiiy resurslar – kishilik jamiyati faoliyati uchun zarur bo'lgan va xo'jalikda bevosita foydalaniladigan tabiat elementlaridir.

O'z navbatida tabiiy resurslar mamlakatning ishlab chiqaruvchi kuchlarini rivojlantirish va joylashtirishdagi muhim omili bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston yer osti va yer usti tabiiy manbalari xilma-xil bo'lib. ularning asosiy turlari mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarini joylashtirish va rivojlantirishda bevosita ishtirok etadi.

Mamlakat xalq xo'jaligini rivojlantirish nuqtai nazaridan uning tabiiy resurslaridan eng muhimi, foydali qazilmalardir. Foydali qazilmalar esa mamlakatning turli regionlarida keng tarqalgan. "O'zbekiston; - deydi 1-prizident Islom Karimov, - o'z yer osti boyliklari bilan haqli suratda fahrlanadi – bu yerda mashhur davriy sistemasining deyarli barcha elementlari topilgan. Hozirga qadar 2,7 mingdan ziyod turli foydali qazilma konlari va ma'dan namoyon bo'lgan istiqbolli joylar aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral xomashyo turlarini o'z ichiga oladi. Ularning tasdiqlangan zaxiralari 970 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Shu bilan birga, umumiy mineral-xomashyo potentsiali 3,3 trillion AQSH dollaridan ortiqroq baholanayotganini ham aytib o'tish kerak".

Mustaqil taraqqiyotning hozirgi bosqichidayoq “har yili respublika konlaridan taxminan 5,5 millirad dollarlik miqdorda foydali qazilmalar olinmoqda va ular yoniga 6,0 – 7,0 millirad dollarlik yangi zaxiralar qo‘shilmoqda”.

Mamlakatimizning tabiiy resurslarga boyligi, uning xalq xo‘jaligidagi ko‘pgina tarmoqlarini rivojlanishiga olib keladi. Bu o‘z navbatida, respublikamiz eksport salohiyatini ta‘minlaydi. Misol tariqasida tabiiy gaz konlarini oladigan bo‘lsak, zaminimizda aniqlangan tabiiy gaz zahirasi 2 trln. m³ ni tashkil etadi. O‘zbekiston hozirgi vaqtda tabiiy gaz eksport qiluvchi yirik o‘nlik davlatlar qatorida turadi. Undan tashqari tabiiy gaz yoqilg‘i sifatidagina emas, muhim kimyoviy xom ashyo sifatida ham katta ahamiyatga ega. Respublikamiz qishloq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan azot o‘g‘itlari ham tabiiy gaz xom ashyosidan olinadi. Undan tashqari mamlakat yoqilqi – energetika sanoatida Muborak gazni qayta ishlash zavodi hamda Sho‘rtan gaz majmuida gaz asosida turli xil eksportbop mahsulotlar olinmoqda. Umuman olganda, respublikamiz xalq xo‘jaligida tabiiy resurslarning ahamiyati yuqori bo‘lib, faqatgina mavjud tabiiy resurslardan tejab-tergab foydalanish, kelajak avlodlar manfaatlarini ko‘zlab ish yuritsak, maqsadga muvofiq bo‘lardi.

Qazib olinadigan yoqilg‘ining kamayishi, dunyo aholisining doimiy o‘sishi va sanoatlashgan iqtisodiyot tufayli global energiya talabi tez sur‘atlar bilan o‘sib bormoqda[1]. O‘zbekiston Yaponiya va Rossiya davlatlari kabi dunyodagi eng yirik gaz iste‘molchisiga aylanmoqda. Afsuski, O‘zbekistonning iqtisodiyotini oldinga siljishiga sabab bo‘ladigan asosiy energiya iste‘moli neft va gaz qazilma boyliklarni iste‘moliga qarab qolmoqda.

Bioresurslar biologik kelib chiqishi yoki tabiatdan olingan har qanday resurs sifatida keng tanilgan. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, bioresurslar tabiiy va barqaror ravishda qayta tiklanadigan va biologik parchalanadigan hayot tomonidan yaratilgan materiallar va jarayonlar sifatida qaraladi. Insoniyatning rivojlanish tarixi ularning bioresurslar bilan chambarchas bog‘liqligidan boshlanadi. Insoniyat tsivilizatsiyasining boshidan beri ibtidoiy inson ajdodlari chuqur o‘rmonda yashagan va mavjud bo‘lgan ko‘plab resurslardan samimiy oziqlangan. Bunday yaqinlikdagi inson-tabiat assotsiatsiyasi qishloq jamiyatidan shahar jamiyatiga o‘tish holatini bildiradi. Shuning uchun bioresurslar tabiiy resursning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi va insoniyat madaniyati va iqtisodiyotida markaziy o‘rinni egallaydi. Boshqa resurslarga, xususan, qazilma boyliklarga nisbatan Yer sayyorasida turli xil bioresurslar mavjud. Bioresurslar nafaqat inson o‘z maqsadlari uchun xonakilashtirilgan o‘simliklar va hayvonlarning keng assortimentini o‘z ichiga olmaydi, balki u qishloq xo‘jaligi ekinlarini, o‘rmon

xo'jaligidagi yog'ochlarni, dengiz resurslarini, oddiy va suv o'tlarini, qishloq xo'jaligi, sanoat va sanoat mahsulotlari va chiqindilarini o'z ichiga oladi. jamiyat. Hozirgi vaqtda butun dunyo tadqiqotchilari inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganishning muhimligini tushunishadi va shuning uchun bunday tadqiqotlar butun dunyoda katta e'tiborni tortmoqda. O'rmon va biologik xilma-xilligi yuqori bo'lgan hududlar bioresurslardan barqaror foydalanish bo'yicha jahon kontekstida asosiy tadqiqot sohasiga aylandi.

Ma'lumki, O'zbekiston yer resurslaridan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Moddiy ne'matlar orasida ham eng qimmatlisi bu yer resurslari hisoblanadi. Chunki, yer resurslari umumxalq boyligi bo'lib qolmasdan davlatning doimiy daromad manbai va faqatgina undan oqilona va samarali foydalanish talab etiladi. Respublikamiz yer resurslarining sifat va miqdor holatini muntazam kuzatib borish va bu maqsadlarga erishishga qaratilgan strategik rejalarni ishlab chiqish hamda uni amalga oshirish, yer resurslaridan foydalanuvchi subyektlarning faoliyat natijalariga baho berish yo'llarini takomillashtirish orqali erishish mumkin. Agarda yer resurslaridan tartibsiz foydalanish davom etaversa va uning oldini olish chora-tadbirlari ishlab chiqilmasa, agrasanoat majmuasining iqtisodiyotiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston yer resurslari bilan yaxshi ta'minlangan. Yer resurslarini turli xil ifloslanishlardan (shamol, suv eroziyasi, sho'rlanish, suv bosishi) saqlanmasa uning unumdorlik darajasining pasayishiga olib keladi. O'z navbatida yer resurslaridan samarali foydalanish va ularni himoyalash chora-tadbirlarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishni taqazo etadi. Yer resurslaridan foydalanishda yer kadastrlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Sug'oriladigan yerlarning sho'rlanish sabablarini aniqlash, salbiy tomonlari va sho'rni ketkazish tadbirlarini samarali tashkil etish, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali yer resurslarini muhofaza qilish va unumdorlik darajasining pasayishiga yo'l qo'ymaslik mumkin.

Ma'lumki, mamlakatimiz tabiiy resurslar bilan yaxshi ta'minlangan. Tabiiy resurslar orasida hameng bebahosi bu yer resurslari hisoblanadi. Yer resurslari tugaydigan va tiklanadigan tabiiy boyluk bo'lishiga qaramasdan, undan oqilona foydalanish va muhofaza etish lozim. O'zbekiston Respublikasida yer resurslari davlat mulki, umummilliy boylukdir. Undan oqilona foydalanish zarur va u davlat tomonidan muhofaza etiladi. Bugungi kunda yer resurslarining meliorativ holatini yaxshilash, irrigatsiya va deflyatsiya eroziysiga qarshi samarali kurashish bilan birga sug'oriladigan maydonlarda yer osti suvlari dinamikasi, minerallashuv darajasi, tuproq

sho'rtlanishi, tuproq bonitetining pastligi kabi qator masalalarini bartaraf etish kun tartibiga qo'yilgan.

O'zbekistonda issiqlik va elektr energiyasini ishlab chiqarish (to'g'ridan-to'g'ri yoqish yoki gazlashtirish yo'li bilan) uchun g'o'za poyasi, boshqa qishloq xo'jaligi va korxonalari chiqindilari, sanoat va maishiy chiqindilar, shuningdek, chorva mollari va qamish chiqindilaridan energiya resurslari sifatida foydalanish imkoniyati mavjud. Bir gektar g'o'zadan 2-4 tonna g'o'za poyasini olish mumkin. Quritilgan g'o'za poyalari an'anaviy ravishda qishloq joylarda yoqilg'i sifatida ishlatilgan yaniy kesilgan yog'och bilan paralel ravishda. Ushbu poyalarni yoqilg'i sifatida ishlatish uchun qayta ishlash yoki biogaz ishlab chiqarish uchun termal parchalanishi mumkin. G'o'za poyalarining yillik yalpi energiya salohiyati 2,3 mln.t., texnik salohiyati (biomassani termokimyoviy aylantirish texnologiyasidan foydalangan holda) 0,3 mln. Boshqa o'simlik resursi bo'lgan qamish o'z-o'zidan kanallar va suv omborlari bo'ylab yiliga 10 dan 12 million tonnagacha o'sadi. Yog'och resurslari esa unchalik katta emas, chunki O'zbekistonning faqat kichik bir qismi (umumiy yer maydonining 3,2 foizi) o'rmonlar bilan qoplangan: eng katta maydonni saksovul, archa va barilla egallaydi. Mamlakatning barcha o'rmonlari tasnifning I guruhiga tegishli bo'lib, ularda xo'jalik va xo'jaliksiz kesishning ayrim turlariga yo'l qo'yilmaydi. Qishloq xo'jaligiga ajratilayotgan ulkan yerlar natijasida yiliga 9 million bosh qoramol, 15 million bosh qo'y-echki 100 million kub metrdan ortiq organik chiqindilar chiqarmoqda. G'o'za poyalaridan an'anaviy ravishda qishloq joylarda ovqat tayyorlash uchun foydalanilishini hisobga olib, biomassaning energiya salohiyatini to'g'ri baholash uchun puxta tadqiqotlar o'tkazish zarur; chiqindi don va boshqa qishloq xo'jaligi ekinlari chorva uchun ozuqa va qurilish materiallari uchun ishlatiladi; hayvonlar va parrandalar chiqindilari mahalliy sharoitda o'g'it sifatida ishlatiladi yoki yoqilg'i sifatida foydalanish uchun tabiiy ravishda quritiladi.

Mustaqillikka erishgandan so'ng, O'zbekiston Sovet Ittifoqidan chiqqan davlatlar orasida keng tarqalgan ishlab chiqarishning qisqarishi va deindustrializatsiyaning katta qismini chetlab o'tdi. 2015-yildan buyon mamlakatda iqtisodiyotni ochish, valyuta, sarmoya va savdodagi cheklovlarni jadal sur'atlarda olib tashlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Garchi bu o'sish va investitsiyalarni keltirib chiqargan bo'lsa-da, bu o'sishni ta'minlash qiyinroq bo'ladi. Joriy o'sish omillari tugamoqda va O'zbekiston past qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan tovarlar eksportiga bog'liq bo'lib qolmoqda, chunki narxlar o'zgarib turadi, tarmoqlar bo'yicha katta mahsuldorlik farqlari va bozor raqobatining yo'qligi. Bu kabi muammolarni

chetlab o'tish uchun mamlakatda bioiqtisodiyotni joriy etishni tezlashtirish maqsadga muvofiq bo'lgan bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-avgustdagi PF-6042-son va "Hududlarning sanoat salohiyatini oshirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi farmoni
2. A.Qayimov, A.R.Bobojonov ,, Yer resurslarini boshqarish '' Toshkent-2020
3. Salimov B., Xotamov I. Investitsiyaviy faollik: tahlil va imkoniyatlar. TDIUkoll.monogr. – T.: Fan va texnologiya, 2019, 93-b.
4. Mustafakulov Sh.I. Investitsion muhit jozibadorligi. – T.: Baktria press, 2017 – 18-b
5. X.Nomozov, Yu.Qoraxonov, O.Amanov ,, Yer resurslaridan foydalanish va himoyalash '' Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent-2011

YOSHLAR IMKONIYATI – CHEKSIZ UMMON KABIDIR.

*Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti
„Yurisprudensiya“ (faoliyat turlari bo'yicha)*

ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Raxmatullayeva Parizod Xolmamat qizi

Annotatsiya: *Jamiyat taraqqiyotida, yurt millat taqdirida o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma'naviy barkamolligi, intellectual salohiyati muhim o'rin tutadi. Zero, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga raxna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir”.*

Kalit so'zlar: *Yoshlar, ta'lim, davlat siyosati, konstitutsiya, texnologiyalar, yoshlar imkoniyatlari, yangi islohotlar, yoshlarning imkoniyati, internet tarmoqlari*

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan yoshlarga oid davlat siyosatini takomil-lashtirish, yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida bir qancha muhim hujjatlar qabul qilindi, amaliy ishlar yo'lga qo'yildi, muayyan natijalarga erishildi. Shunday bo'lsa ham, bu borada bajariladigan ishlar hamisha keng ko'lamlil bo'lib, o'z dolzarbligini saqlab qola-veradi. Shu nuqtayi nazardan, Prezidentimiz rahbarligida 2019-yil 19-martda “Yoshlar bilan ishlashni samarali tashkil etishda madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari, kitob o'qishga qiziqishini oshirish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni amalga oshirish to'g'risida” o'tkazilgan video-selector yig'ilishida yoshlarni rivojlantirishga qaratilgan ma'salalar muhokama qilindi va sohalarga taalluqli 5 ta muhim tashabbus ilgari surildi. Bular quyidagilar:

Birinchi tashabbus yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr, va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirish bo'yicha.

Ikkinchi tashabbus yoshlarni jismoniy chiniqtirish va sport sohasida o'z qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratib berish masalalari bo'yicha.

Uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etish masalalari bo'yicha.

To'rtinchi tashabbus aholi, ayniqsa, yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish masalalari bo'yicha.

Beshinchi tashabbus xo'tin-qizlarni ish bilan ta'minlash ishlarini tizimli tashkil etish masalalari bo'yicha.

Mazkur tashabbuslar yosh avlodni har tomonlama mukammal tarbiyalash, ularning bo'sh vaqtini mazmunli va samarali o'tkazish ishlarini qamrab olgan bo'lib, tegishli sohalar ishtirokida amalga oshirib boriladi. Yig'ilishda har bir tashabbusning maqsadi aniq belgilanib, ijro etuvchi sohalarga tegishli vazifalar yuklatildi. Jumladan, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi ham to'rtinchi tashabbus — aholi, ayniqsa, yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish masalalari bo'yicha mas'ul tashkilot sifatida jarayonda faol ishtirokchiga aylanadi. Markazda quyidagi yo'nalishlarda amaliy ishlar olib boorish yo'lga qo'yilmoqda:

1) tegishli tashkilotlar mas'ulligi va hamkorligida 1 oy muddatda mazmun va mohiyat nuqtayi nazaridan milliy ruhimiz, shonli tariximiz va vatanparvar ajdodlarimizga munosib bo'lgan harbiy qasamyodning yangi matni bo'yicha taklif tayyorlash;

2) Xalq ta'limi vazirligi mas'ulligida Yoshlar ittifoqi bilan hamkorlikda an'anaviy tarzda bir yilda ikki marotaba, 1-iyun — Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni va 2-sentabr — Bilimlar kunida mam'lakatimiz bo'ylab o'tkaziladigan "Qadrdon maktabimga kitob sovg'a qilaman" shiori ostida aksiya tashkil qilish;

3) Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi mas'ul tashkilot sifatida O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi, O'zbekiston milliy teleradio-kompaniyasi, Elektron ommaviy axborot vositalari milliy assotsiatsiyasi, O'zbekiston Milliy axborot agentligi va Jurnalistlar uyushmasi bilan birgalikda, bir yilda bir marta — 9-fevral — buyuk ajdodimiz Alisher Navoiyning tavallud kunida e'lon qilinadigan "Bu yilda o'qilishi zarur bo'lgan 100 ta kitob" ro'yxatini tuzib chiqish, ushbu kitoblarning yil davomida televaradioefirlarda o'qib borilishi, el tanigan ziyolilar orqali barcha turdagi ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda keng tashviqotini tashkil qilish;

4) Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi mas'ulligida Yozuvchilar uyushmasi, O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasi, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita va O'zbekiston musulmonlari idorasi bilan hamkorlikda jahon va o'zbek adabiyoti, tarihimiz

va qadriyatlarimiz bilan bog'liq sara asarlar, shuningdek, islom dini tarixi, islom dinining asl mazmun-mohiyati va yurtimizdan yetishib chiqqan buyuk allomalar haqida hikoya qiluvchi ixchamlashtirilgan matnlarni chop etish va audio-kitoblar tayyorlashni ta'minlash;

5) Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi mas'ul tashkilot sifatida Yoshlar ittifoqi va Madaniyat vazirligi bilan birgalikda yoshlarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalash, ularni yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish hamda kitobxonlikka keng jalb etishga qaratilgan ta'sirchan, tizimli, maqsadli va manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Bugungi kunda mazkur vazifalar ijrosi yuzasidan tegishli tashkilotlar bilan hamkorlik yo'lga qo'yilib, zarur chora-tadbirlar belgilanib, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilmoqda.

Davlatimiz rahbari tomonidan yosh avlodni tarbiyalash ishlariga bunday aniq va maqsadli yondashuv, tizimli va tartibli qat'iy munosabat barcha soha vakillarini, shuningdek, keng aholi qatlami, ayniqsa, yoshlarni yanada sergaklantirib, daxldorlik hissi va mas'ulligini oshirmoqda. Oliy hamda ezgu maqsadlar sari bir yoqadan bosh chiqarib, birgalikda harakat qilish, o'zaro qo'llab-quvvatlash orqali yuqori natijalarga erishish, yurt taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga undamoqda.

Shuningdek 2016-yilda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunida yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo'nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun sharoitlar yaratishga xizmat qilishi alohida ta'kidlanib, amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar qonun bilan mustahkamlandi.

Mazkur qonunda belgilangan vazifalar ijrosi doirasida qator ishlar amalga oshirildi. Jumladan, yoshlarga oid davlat siyosatini izchil va samarali amalga oshirish, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini tubdan isloh etish, yoshlar sohasidagi muammolarga samarali yechimlar ishlab chiqish, vakolatli organlar faoliyatini samarali tashkil etish va muvofiqlashtirish maqsadida O'zbekiston yoshlar ittifoqi hamda Yoshlar ishlari agentligi tashkil etildi. Bundan tashqari, Oliy Majlis Senatida Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi, Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo'yicha komissiya, Oliy Majlis palatalari huzurida "Yoshlar parlamenti" tashkil qilindi. Shu bilan birga Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshida Yoshlar akademiyasi tashkil etildi. Hududlarda "Loyihalar fabrikasi" ish boshladi.

Mazkur ishlar natijasida O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil topgandan buyon 841 147 nafar yoshning bandligi ta'minlandi. 2021-yilning birinchi yarmida Yoshlar ishlari agentligi tomonidan 78 140 nafar yosh ishga joylashtirilgan bo'lib, 5 684 nafar yoshga subsidiyalar ajratildi, ijtimoiy himoyaga muhtoj 127 nafar talabanning 350 million so'mlik to'lov shartnoma mablag'lari to'lab berildi."

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi"
2. <https://yuz.uz/uz/news/yangi-ozbekiston--yoshlarga-yangi-imkoniyatlar>
3. <https://xs.uz/uz/post/yoshlar-uchun-yangi-imkoniyatlar-belgilandi>
4. <https://lex.uz/docs/-3026246?ONDATE=26.01.2022>
5. <https://uznature.uz/uz/site/page?numer=1181>

THE IMPORTANCE OF PROPER ORGANIZATION OF MARKETING POLICY IN BANKS

F.Q. Bobokhujaeva

Senior Teacher Of The

"Marketing" Department Of The Tashkent State University Of Economics

ENTER

Importance of marketing in banking activity Marketing strategies in banks

Abstract: *In the following article, we can consider that the correct determination of the marketing strategy is the main factor in achieving high efficiency in the competitive environment and increasing the profit through the proper implementation of marketing activities in banks.*

Keywords: *Strategy, Marketing Mix, SWOT analysis, brand, segmentation.*

Today, in the economic environment of increasing globalization and competition, the proper organization of marketing policy is becoming important for the efficient operation of banks. For banks, marketing is emerging as an important tool in attracting, retaining, and providing new financial services to customers.

The role of marketing in banking activities is not only limited to the promotion of products and services, but also includes comprehensive processes such as strategic planning, studying and meeting customer needs, and ensuring competitiveness in the market. Today's modern banks strive to respond to market changes and customer requirements by constantly reviewing their marketing strategies.

By properly organizing the marketing policy, banks effectively manage their activities, increase the quality of service and strengthen customer loyalty. In this process, the identification of target markets, the effective application of marketing mix elements, the use of digital technologies, and the establishment of close relationships with customers are important.

In this study, the importance of the proper organization of marketing policy in banks, the factors affecting it and the performance indicators in practice are analyzed. Practical recommendations aimed at improving the financial performance of banks and building long-term relationships with customers are also presented.

Marketing is an integral part of modern banking, and it is an important tool to ensure efficient operation of banks and competitiveness in the market.

The role of marketing in banking includes various aspects and is explained as follows:

1. Attract and retain customers

Building and maintaining relationships with customers is important for banks. Through marketing strategies, banks effectively promote their services and products, which helps to attract new customers and retain existing customers. Advertising campaigns, promotions and special offers for customers increase the interest of customers in banking services.

2. Market research and analysis

Another important task of marketing is to study the needs, desires and market trends of consumers through market research and analysis. These studies enable banks to better understand market demands and provide their products and services to customers accordingly. Through market research, banks gain important information in defining their strategies and developing new products.

3. Applying the Marketing Mix

Marketing Mix elements (4R: Product, Price, Place, Promotion) are the main tools for developing effective marketing strategies for banks. Products (Product) - creation of new banking products and services, pricing (Price) - setting competitive prices for customers, location (Place) - development of service channels and branch network, promotion (Promotion) - attention of customers through advertising and PR strategies Processes such as engagement are key elements of the marketing mix.

4. Brand creation and development

It is important for banks to create a strong and reliable brand. By creating a brand, banks instill trust among their customers and increase their loyalty. Through marketing, banks promote their brand and increase its value. Advertising, PR campaigns and social media marketing play a major role in brand development.

5. Increasing economic camaraderie

Effective use of marketing strategies helps to increase the economic efficiency of banks. Through the right marketing policy, banks can successfully sell their products and services in the market and earn high profits. In this case, the effectiveness of marketing expenses and ROI (Return on Investment) indicators are important.

Marketing strategy is an important tool for any bank to develop and promote its products and services in accordance with customer demand. Bank marketing strategy is a set of activities, plans and decisions to attract customers, retain them and expand banking services.

Main departments	Department tasks	Main tasks
Bank Marketing Strategy	-	Unifies all strategic activities
Target market analysis	Segmentation	Identify different market segments
Customer Relationship (CRM)	Digital Marketing	Connecting with customers through social media, online platforms and mobile applications
Innovative products	Effective advertising	Carrying out advertising campaigns to promote new products and services
Promotion and promotions	Marketing information systems (MIS)	Collection and analysis of marketing data, evaluation of the effectiveness of marketing activities

Key aspects of marketing strategy:

1. Target markets and segmentation.

Identifying target markets: Banks should focus their products and services on the target group of customers. This is achieved through market segmentation based on demographic, psychographic and geographic factors.

Segmentation: Identifying different customer segments and developing products to suit their needs and preferences. For example, student loans for young people, corporate services for business segments.

2. Development and application of products.

Development of new products: Development of new and innovative banking products plays an important role in attracting and increasing customer satisfaction. For example, mobile banking services, online payments and digital lending services.

Upgrading existing products: Upgrading and improving existing banking products and services. For example, expansion of deposit services through additional bonuses and incentive promotions.

3. Pricing strategies.

Competitive Pricing: Banks should set competitive prices for their services. This increases the interest of customers towards the bank and helps to attract them.

Dynamic Pricing: Frequently changing and adjusting prices to match market conditions. This is especially true for loan and deposit interest rates.

4. Promotion strategies.

Advertising and PR companies: Banks should conduct effective advertising and PR campaigns to promote their products and services. Various mass media, social networks and internet platforms are used for this purpose.

Promotion and Promotions: Conducting various bonuses, discounts and incentive promotions to attract customers. For example, special bonuses for customers who open a new account.

5. Supply chain and networking.

Expanding channels: Providing banking services through extensive networks. For example, mobile banking applications, online platforms and traditional branches.

Supply Chain Optimization: Optimizing the supply chain to deliver products and services to customers quickly and conveniently. This is especially important for credit and lending services.

6. Customer Relationship Management (CRM)

Increase customer satisfaction and loyalty: Focus on building close relationships with customers and satisfying their needs. This increases customer loyalty to the bank.

Feedback systems: Listening to customer feedback and improving our services accordingly.

The scientific foundations of bank marketing strategy are based on various theories and models:

Elements of Marketing Mix theory (4R: Product, Price, Place, Promotion)
Effective management of Product, Price, Place and Promotion elements.

Porter's Five Forces Model: Used in analyzing market competition and making strategic decisions.

SWOT analysis: It is used to identify the bank's strengths and weaknesses, opportunities and threats.

Correct organization of marketing strategies in banks is important in increasing their competitiveness and strengthening their position in the market. By effectively applying their marketing strategies, banks build close relationships with customers, improve service quality, and achieve economic efficiency. Therefore, banks should develop marketing strategies according to scientifically based models and theories.

O'ZBEKISTONDA BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING MOHIYATI

Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti

Qosimova Nodira Saidovna

Annotatsiya: *Maqolada mintqa iqtisodiyotining rivojlanishi mexanizmi va boshqarish zarurati, hamda mintaqaviy siyosatning mohiyati ilmiy asoslab berilgan. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish, to'liq bandlik va narxlarning barqaror darajasiga erishishga yordam berish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda davlatning muhim vazifalari yoritilgan. O'zbekiston hukumati tomonidan qabul qilingan "Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar" 2030 yilgacha bo'lgan davrdagi rivojlanish loyihasi to'g'risida fikr mulohazalar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Mintqa iqtisodiyoti, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, mintaqaviy siyosat, Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar, kambag'allikni qisqartirish, gender tenglik.*

Аннотация: *В статье научно обоснованы механизм развития региональной экономики и необходимость управления, а также сущность региональной политики. Выделены важные задачи государства в разработке и реализации мер по стабилизации экономики, сокращению бедности, содействию достижению стабильного уровня полной занятости и цен, стимулированию экономического роста. Комментарии к проекту развития «Цели в области устойчивого развития» до 2030 года, принятому правительством Узбекистана.*

Ключевые слова: *региональная экономика, стимулирование экономического роста, региональная политика, сокращение бедности, гендерное равенство, Цели в области устойчивого развития.*

RESUME

The article scientifically substantiates the mechanism of development of the regional economy and the need for management, as well as the essence of regional policy. The important tasks of the state in the development and implementation of measures to stabilize the economy, reduce poverty, promote the achievement of a stable level of full employment and prices, and stimulate economic growth are highlighted. Comments on the development project "Sustainable Development Goals" until 2030, adopted by the government of Uzbekistan.

Key words: *regional economy, economic growth stimulation, regional policy, poverty reduction, gender equality, Sustainable Development Goals.*

Mintaqaviy iqtisodiyot o'z rivojlanish jarayonida mamlakat hududlari o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlarni ifodalaydi, Bozor munosabatlariga o'tish, iqtisodiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan resurslar oqimining o'zgarishi mintaqalar oldiga takror ishlab chiqarish munosabatlarining umumiy tizimida o'z taqdirini o'zi belgilash muammosini qo'ydi. Biroq, hududiy tizim, uning rivojlanishining moliyaviy asoslari, mablag' manbalari va ularni jalb qilish mexanizmi bo'lishi mumkin. Mintaqada iqtisodiy rivojlanishni boshqarish zarurati, avvalambor, bozor iqtisodiyoti faoliyatining umumiy kamchiliklari, uning iqtisodiy foyda olishga qaratilganligi va ijtimoiy adolat muammolariga e'tibor bermasligi bilan bog'liqdir. Iqtisodiyotni davlat boshqaruvi samaradorligi, mintaqadagi rivojlanish, mintaqaviy iqtisodiyot va mintaqaviy siyosat o'rtasidagi munosabatlar muammolarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish, to'liq bandlik va narxlarning barqaror darajasiga erishishga yordam berish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish davlatning muhim vazifalari hisoblanadi. Daromadlar notekis taqsimlanadigan bozor sharoitida insonning hayotiy manfaatlarini yuzaga chiqarish, insonni himoya qilish va kamol topishida yordam berish davlatning ijtimoiy siyosatida namoyon bo'ladi. Bundan kutiladigan pirovard maqsad – ommaviy farovonlikni oshirishga ko'mak berish, hamda kambag'allar sonini kamaytirib borishdir. Davlatning ijtimoiy siyosatida ish bilan bandlik darajasini belgilash, mamlakatda minimal ish haqini o'rnatish, kambag'allik chegaralarini aniqlash, yashash minimumi hamda "minimal istemol xarajatlar qiymati"ni belgilash kabi usullar doimo insonlarning hayotiy ehtiyojlarini o'zida ifodalaydi. Ayniqsa, jamiyatdagi tengsizlikning haddan tashqari oshib ketishiga yo'l qo'ymaslik aholining keskin tarzda qashshoq va kambag'allarga ajralishining oldini oladi. Shu o'rinda mamlakat mintaqaviy siyosatining asosiy vazifalari haqida qisqacha to'xtalib o'tadigan bo'lsak, mintaqaviy siyosat bu hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining davlat tomonidan tartibga solinishidir. Uning asosiy vazifasi mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish hisobiga mamlakatdagi barcha hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini imkon qadar bir-biriga yaqinlashtirish, aholining turli qatlamlari o'rtasida moddiy ne'matlar taqsimotidagi hududiy tafovutlarni eng kam darajaga keltirish, hukumatning boshqaruv vazifalarini kamaytirib, mahalliy hokimiyat va o'z-o'zini boshqarish organlari vakolatini oshirishga qaratilishi lozim.

Mintaqaviy siyosatning maqsadi mamlakatning yaxlit ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga halaqit beradigan, ijtimoiy kelishmovchiliklarning paydo bo'lishiga xizmat qiladigan hududiy notengliklarni bartaraf etishdan iborat. Har qaysi davlatda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirishdan avval, birinchi navbatda, mamlakatdagi hududiy notengliklarning sabablari o'rganiladi. Bunda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

- tabiiy-iqlim sharoitidagi keskin tafovutlarning mamlakatning ayrim hududlari aholisining turmush sharoiti va tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri;
- mintaqalardagi mavjud tabiiy resurslar hajmi, sifati va ulardan foydalanish darajasi;

- mintaqalarning chekka hududlarda joylashganligi natijasida transport xarajatlarining ko'payishi, mahsulot narxlarining ortishi. Bu esa o'z navbatida

bozorning torayishiga olib keladi. Transport va kommunikatsiya aloqalarining

yomonligi chetda joylashgan mintaqalarning iqtisodiy rivojlanishini qiyinlashtiradi;

- u yoki bu turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi texnologik

rivojlanish bosqichi (xomashyo resurslari, oraliq mahsulotlar, tayyor mahsulotlar

va xizmatlar);

- mintaqaning avtonomiya darajasi, siyosiy shart-sharoitlari, rivojlanish tarixi;

- ishlab chiqarish infratuzilmasi: ayeroportlar, transport tarmoqlari, sanoat maydonlari, telekommunikatsiya tizimlari va h.k. bilan ta'minlanishi;

- ijtimoiy-madaniy omillar: shaharlashuv darajasi, aholining ma'lumoti, ilmiy markazlarning mavjudligi.

Mintaqaviy siyosatning o'rganish ob'ekti turli ko'rinishdagi hududiy notengliklar - aholining turmush darajasi va yashash sharoitidagi, ishsizlik va

bandlikdagi, alohida hududlarning iqtisodiy o'sish sur'atlaridagi va tadbirkorlik

sharoitidagi tafovutlar bo'lib hisoblanadi.

Mintaqaviy siyosat hududlar darajasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadbirlar majmuasini anglatib, u mohiyatiga ko'ra hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining davlat tomonidan tartibga solinishida namoyon bo'ladi. Mintaqaviy siyosatning maqsadi - mamlakatning yaxlit ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xalaqit beradigan, ijtimoiy muammolarning

paydo bo'lishiga xizmat qiladigan hududiy notengliklarni bartaraf etishdan iborat. Mintaqaviy iqtisodiy siyosat ichki imkoniyatlardan oqilona foydalanish hisobiga mamlakat hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini imkon qadar bir-biriga yaqinlashtirish, aholining turli qatlamlari o'rtasida moddiy ne'matlar taqsimotidagi hududiy tafovutlarni eng kam darajaga keltirish, markaziy hukumatning boshqaruv vazifalarini kamaytirib, mahalliy hokimiyat va o'z-o'zini boshqarish organlari vakolatini oshirishga qaratilishi lozim. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida mintaqaviy siyosatning quyidagi 2 xil usuli keng qo'llaniladi:

“Adolatli” usul - ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning bu turiga ko'ra, mamlakat fuqarolari qaysi hududda yashashlaridan qat'iy nazar, ularning turmush darajasi deyarli bir xil sharoit va imkoniyatlarda bo'lishi ko'zda tutiladi. Masalan, iqtisodiy salohiyati katta, rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan AQSh, Kanada, Yaponiya va G'arbiy Evropa mamlakatlari mintaqaviy siyosatida “adolatli” usul keng qo'llaniladi.

“Samarali” usul - umumdavlat manfaatlari yo'lida har bir mintaqaning mavjud ishlab chiqarish salohiyatidan oqilona foydalanishga qaratilgan usuldir. Ushbu usul G'arbiy Evropa mamlakatlarida, shuningdek, O'zbekistonda ham keng qo'llanilmoqda. Jahon amaliyotidan foydalangan holda O'zbekistonda ham o'ziga xos mintaqaviy siyosat yuritiladi. Respublikamiz iqtisodiyotida bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan boshqa mamlakatlardagi singari “samarali” usulni qo'llash bo'yicha muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat boshqaruvida 2017 yildan boshlangan tub o'zgarishlar ijtimoiy siyosat yuritish tizimida yangi davrni boshlab berdi. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-son Farmoni bilan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning ijtimoiy ustuvor yo'nalishda asosiy vazifalar qabul qilindi. Ushbu farmonga binoan mamlakatda yangi bosqichdagi demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va samaradorligini ta'minlashga oid aniq tadbirlar belgilandi. Vazirlar Mahkamasining 21.02.2022 yildagi “2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi 83-son qarori qabul qilindi. Bu qarorga binoan quyidagi hujjatlar qabul qilindi:

- 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalar;

- 2022-2026 yillarda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarga samarali erishish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi;

- 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash tarkibi;

- Barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishda tarmoqlararo muvofiqlashtirish va integratsiyalashgan yondashuvni ta'minlash maqsadida ekspert guruhlarining yangilangan tarkibi.

Unga ko'ra quyidagi vazifalar qo'yilmoqda:

- 2030 yilgacha mamlakatda kambag'allik darajasini ikki baravarga qisqartirish;

- Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining manzilliligi va samaradorligini kuchaytirish, ijtimoiy himoya qilish xizmatlari sifatini oshirish, ijtimoiy himoya qilish choralari doirasiga muhtojlarning barchasi to'liq qamrab olinishiga erishish;

- Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, ovqatlanish ratsionini yaxshilash hamda qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishiga ko'maklashish;

- Sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshdagi kishilarning farovonligiga ko'maklashish;

- Umumqamrovli va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash hamda barchaga butun umri davomida ta'lim olish imkoniyatini rag'batlantirish;

- Barcha uchun suv resurslari va sanitariyaning mavjudligi hamda ulardan oqilona foydalanishni ta'minlash.

Harakatlar strategiyasi yuqorida nazarda tutilgan chora- tadbirlar kompleksining bajarilishini nazorat qilish ob'yekti hisoblanib, unga ko'ra O'zbekiston hukumati tomonidan qabul qilingan "Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar" 2030 yilgacha bo'lgan davrdagi rivojlanish loyihasi rasmiy hujjatga aylandi. 2017– 2021-yillarga mo'ljallangan milliy harakatlar strategiyasi "Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar"ni amalga oshirishda dasturilamal bo'lib xizmat qiladi. Hukumat 16 ta milliy "Barqaror rivojlanish sohasidagi maqsadlar", 125 ta vazifa va 206 ta ko'rsatkichni, ularni amalga oshirishni yengillashtirish uchun ma'qulladi. Bu maqsadlar yer yuzida qashshoqlikka barham berish, atrof-muhit va iqlimni himoya qilish hamda dunyodagi barcha kishilar tinchlik va ravnaq topishdan bahramand bo'lishini ta'minlash bo'yicha global miqyosda harakat qilishga da'vat bo'lib hisoblanadi. Bu borada BMT va uning O'zbekistondagi hamkorlari, O'zbekiston va butun dunyo aholisi duch kelayotgan asosiy muammolarni hal etishga qaratilgan 17 ta o'zaro bog'liq va ulkan maqsaddan iborat bo'lgan "Barqaror rivojlanish maqsadlari"ga erishish ustida ish olib bormoqda. BMTning O'zbekistonda amalga oshirish uchun harakat qilayotgan maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. O'ta qashshoqlikka barham berish.

2. Ochlikka barham berish.
3. Sog'lik va farovonlik.
4. Sifatli ta'lim.
5. Gender tenglik.
6. Toza suv va sanitariya.
7. Arzon va toza energiya.
8. Munosib ish o'rinlari va iqtisodiy o'sish.
9. Sanoatlashtirish, innovatsiya va infratuzilma.
10. Tengsizlikni kamaytirish.
11. Barqaror shaharlar va aholi yashash joylari.
12. Ma'suliyatli iste'mol va ishlab chiqarish.
13. Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish.
14. Dengiz ekotizimlarini asrash.
15. Quruqlikdagi ekotizimlarni asrash.
16. Tinchlik, adolat va samarali boshqaruv.
17. Barqaror rivojlanish yo'lida hamkorlik.

O'zbekiston Respublikasining 2030 yilga qadar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasining maqsadi – 2030 yilga qadar yuqori darajali inson kapitali, innovatsiyalarga asoslangan real sektorning rivojlanishi va natijaga qaratilgan investitsiya siyosati yuritilishi orqali ijtimoiy siyosatga yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti shakllantirilishi, respublikaning Jahon banki klassifikatori bo'yicha o'rtadan yuqori daromadli mamlakatlar guruhiga kirishini ta'minlaydi. Konsepsiyada yettita ustuvor yo'nalish belgilangan bo'lib, ustuvor vazifalarning o'z vaqtida bajarilishi mamlakatni 2030 yilda aholi jon boshiga YaIM ikki baravarga oshishi, mehnat bozorida barqaror yuqori daromadli ish o'rinlarining yaratilishi hamda aholi kambag'al qatlamining ikki marotabaga qisqarishiga olib keladi. Ushbu maqsadga erishish uchun, quyidagi ustuvor vazifalar doirasida tizimli chora- tadbirlar amalga oshiriladi:

- davlat tomonidan aholini ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilliligini oshirish, unda axborot texnologiyalari vositalaridan keng foydalanish, ijtimoiy sohalarga investitsiyalarning o'rta va uzoq muddatli samarasini inobatga olgan holda jalb etish yo'llarini ishlab chiqish;

- ta'lim xizmatlari bilan aholining ehtiyojmand qatlamini to'liq qamrab olish, bolalarga zaruriy ta'lim sharoitlarini yaratish, ko'nikmaga asoslangan tizimni bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish;

- sog'liqni saqlash tizimi sifati hamda qamrov darajasini oshirishning samarali yo'nalishlarini aniqlash, mazkur xizmatlardan aholining kambag'al

qatlamlari imtiyozli foydalanishi uchun maqbul instrumentlarni amaliyotga joriy etish;

- mehnat bozoridagi mavjud talabdan kelib chiqib, kambag'al oila a'zolarini zamonaviy kasb-hunar, tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitish tizimi samaradorligini oshirish, aholi bandligini ta'minlashning innovatsion vositalarini amaliyotga joriy etish;

- hududlarning mavjud salohiyatini aholining kambag'al qatlami daromadini oshirishga safarbar etish, "mahallabay" ishlash tizimi orqali kambag'al aholi bilan manzilli ishlash yo'llari samaradorligini oshirish;

- zarur muhandislik-kommunikatsiya hamda ishlab chiqarish infratuzilmalarini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash hamda mazkur sohani standartlashtirishning yangi mexanizmlarini joriy etish;

- aholining ekologik madaniyatini, texnogen va tabiiy ofatlar sharoitida xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha xabardorligi darajasini oshirish, amaliyotga "yashil" iqtisodiyot me'yorlarini keng va izchil joriy etish.

Ushbu dastur "2021-2030 yillarda O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish strategiyasi" deb nomlandi. Mazkur strategiya ikki bosqichda amalga oshiriladi:

1. Qisqa va o'rta muddatlar (2021-2025 yillar).

2. Uzoq muddatli (2026-2030 yillar).

Mamlakatda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha 2030 yilgacha bo'lgan muddatda quyidagi natijalarga erishish rejalashtirildi:

- "ijtimoiy himoya yagona reestri" orqali kambag'al aholining ijtimoiy himoyasini to'liq shakllantirish, bunda mazkur toifadagi aholini 2025 yilda 85%gacha, 2030 yilda esa, 100% yordam bilan qamrab olish;

- kambag'al aholining ish bilan bandligiga to'liq erishish, bunda bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali yiliga 100 mingdan ortiq ehtiyojmand va mehnat bozorida teng shartlarda raqobatlasha olmaydigan fuqarolar uchun ish o'rinlarini kvotalash;

- o'zini o'zi band qilish istagida bo'lgan kambag'al aholi qatlamlarining 50 ming nafarini ro'yxatga olish, faoliyatini boshlash, mehnat qurollari sotib olishi va boshqa maqsadlar uchun subsidiyalar ajratish;

- kambag'al aholi qatlamini kasb-hunar, xorijiy til va tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitish hamda tanlagan yo'nalishi bo'yicha mikrokreditlar ajratish orqali faoliyatini boshlashi yordamida 50 ming nafar kambag'al aholi bandligini ta'minlash;

- kambag'al oilalar farzandlarining maktabgacha ta'lim bilan qamrov darajasini o'rtacha qamrov darajasidan oshirish, 2025 yilga borib 600 ming, 2030 yilga borib esa, 800 ming nafar ehtiyojmand va kam

daromadli oilalar farzandlariga o'quv yili boshida bir martalik o'quv qurollari va kiyim kechaklar sotib olishi uchun yordam pullarini ajratish, ehtiyojmand oilalar farzandlaridan 2 mingdan 5 ming nafarigacha oliy o'quv yurtlarida tahsil olishiga ko'maklashish;

– kambag'al aholining sog'liqni saqlash xizmatlaridan 100% bepul foydalanishiga imkoniyat yaratish, maxsus reestrlarga kiritilgan ehtiyojmandlardan 5000 nafariga har yili sog'lig'ini tiklash va sog'lomlashtirish maqsadida shifoxonalarga order va sihatgohlarga yo'llanmalar ajratish;

– uy-joyga muhtoj, og'ir turmush sharoitlarida yashayotgan kambag'al aholi qatlamlari, birinchi navbatda xotin-qizlarning yiliga 1500 nafarini uy-joy bilan ta'minlash, 10 ming nafarigacha ijara to'lovlarini qoplab berish, kam daromadli oilalarning 20 ming nafariga arzonlashtirilgan ko'p qavatli uylardan xonadon sotib olishi uchun boshlang'ich badal va subsidiyalar to'lab berish. Shuningdek, yuqoridagi barcha chora-tadbirlarni o'z vaqtida va sifatli amalga oshirish orqali, 2030 yilga borib kambag'allik darajasini ikki barobarga qisqartirishga erishish nazarda tutilmoqda. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini takomillashtirishda quyidagi masalalarga e'tibor qaratish zarur. Xorij tajribalarini o'rganish asosida, kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan me'yoriy-huquqiy baza, mezonlar va hududiy xususiyatlardan kelib chiqib baholash uslubiyotini ishlab chiqish va amalga oshirish choralari qo'llash. Kambag'al insonlarning iqtisodiy imkoniyatlarini ishga solishda ularning sog'ligi jiddiy to'siq bo'lmoqda. Mablag'larning yetishmasligi ko'p jihatdan sog'lom turmush tarzini olib borish va salomatligini saqlab turish imkoniyatini cheklamoqda. Ilgari tekin bo'lgan tibbiy xizmatlarning qisqarishi, pullik tibbiy xizmatlarning kengayishi kambag'al qatlamning bu boradagi ehtiyojlarini erishib bo'lmas orzuga aylantirmoqda. Davlat ijtimoiy siyosatida "Temir daftar"ga kiritilgan oilalarga bepul tibbiy xizmat tizimini yaratish kerak. Narxlarning o'sishi munosabati bilan, eng kam ish haqining indeksatsiyasini ta'minlovchi bosh kelishuvni ishlab chiqish va barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun uni majburiy qilishga erishish lozim. Mehnatga haq to'lash minimumi ishchi kuchining mo'tadil jismoniy qayta tiklanishi uchun zarur bo'lgan pul mablag'larini, ya'ni tirikchilik minimumini hisobga olgan holda belgilashimiz kerak. Ta'lim tizimida esa kasb ta'limini kam ta'minlangan oilalar uchun davlat hisobidan moliyalash, birinchi marta kasb o'rganuvchilarga yoki bir necha yillik ish stajidan so'ng yangi kasb ta'limini o'rganuvchilar uchun sharoitlar yaratish. Oliy ta'limni to'la erkinlashtirilishiga erishish va davlat grantlarini faqat "Temir daftar" ga

kiritilganlar uchun taqdim etish, oliy ta'limdagi qolgan barcha imtiyozlarni to'la bekor qilish. Bundan tashqari xotin- qizlarning oliy ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va imtiyozli qabul qilishni tashkil etish. Xotin- qizlar o'rtasidagi ishsizlik va qashshoqlikni, oilada zo'ravonliklarni oldini olish va ayollar haq- huquqini himoya qilishga erishish lozim. Aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta'minlash mamlakatning eng ustuvor vazifasi bo'lmog'i kerak. shu jumladan, suv sifatini standartlashtirish va raqamlashtirish (aqlli suv) va yer osti tarmoqlarini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish. Markazlashtirilgan suv ta'minotining o'sishi natijasida va aholini xavfsiz sanitariya xizmatlari bilan qamrab olishni oshirishga erishish. Bundan tashqari aholi va iqtisodiyotning energiya tejashda qayta tiklanadigan energiya ulushini oshirish, hamda energiya samaradorligini sezilarli darajada oshirish, eskirganlarni yangilash va modernizatsiya qilishni ta'minlash. Mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash (inflyatsiya, ishsizlik), qo'shimcha ish o'rinlari yaratish, mehnat migratsiyasini tartibga solish ham muhim vazifalarimizdan hisoblanadi. Sanoatning mamlakat yalpi ichki mahsulotdagi hissasini oshirish, ishlab chiqarishda tarmoqlar ulushi va innovatsiyalar kirib kelishini ta'minlash orqali esa mamlakat iqtisodiy o'sish samaradorligiga erishish. Barqaror rivojlanish yo'lida hamkorlik ishlarini ham keng yo'lga qo'yishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh. M. Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" "O'zbekiston" Toshkent-2022
2. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son FARMONI
"2022—2026-YILLARGA MO'ljALLANGAN YANGI O'ZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASI TO'G'RISIDA"
3. O'zbekiston Respublikasining Barqaror Rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalari.
4. Sh.Sh. Shodmonov "Iqtisodiyot nazariyasi" Toshkent "Fan- texnologiya"-2005
5. "Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar" №4 (14). "Barqaror iqtisodiy rivojlanish bo'yicha strategik tashabbuslar va amaliy tavsiyalar: salohiyat va xatarlar" (O'zbekiston iqtisodchilari XIII Forumi)
6. "Мониторинг национальных целей и задач устойчивого развития Узбекистана" Турсун Ахмедов, доктор экономических наук, профессор,

7. "РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА" Екатеринбург Издательство Уральского государственного экономического университета - 2020
8. I.A.Yakubov, A.A.Islomov, M.N. Sunnatov. "MINTAQAVIY IQTISODIYOT" TOSHKENT- 2019
9. Mirzaxodjayev A.B.Sharifov, Sh.S.Boboqulov S.B. "MAKROIQTISODIYOT fanidan o'quv qo'llanma". Samarqand-2021
10. Saidovna, Qosimova Nodira, and Sharifova Nargiza Khasanov. "MILLIY IQTISODIYOTDA IQTISODIY O'SISH VA DINAMIK MUVOZANAT." THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH 2.15 (2023): 92-97.

ONA TILI FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Djo'rayeva Nigina G'ayrat qizi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining
Kattaqo'rg'on filiali talabasi.*

Ochilova Muxlisa Abduraxmon qizi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetining
Kattaqo'rg'on filiali talabasi.*

Ilmir rahbar: Sayipova D.A.

"Gumanitar fanlar" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'zbek tili fanini o'qitish jarayonida interfaol usullardan foydalanish to'g'risida batafsil yoritilgan. Turli ko'rinishdagi zamonaviy metodlar va interfaol usullardan namunalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, pedagog, interfaol, innovatsion texnologiya, charxpalak, taqdimot usuli, imkoniyat, metod, texnologiya.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ УЗБЕКСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *В данной статье подробно описывается использование интерактивных методов в процессе обучения узбекскому языку. Приведены примеры различных современных методов и интерактивных методов.*

Ключевые слова: *образование, педагог, интерактив, инновационная технология, charxpalak, метод презентации, возможность, метод, технология.*

USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING UZBEK LANGUAGE

Abstract. *This article describes in detail the use of interactive methods in the process of teaching the Uzbek language. Examples of various modern methods and interactive methods are given.*

Key words: *education, pedagogue, interactive, innovative technology, charxpalak, presentation method, opportunity, method, technology.*

Metod aslida yunoncha, "metodos" so'zidan olingan bo'lib, „bilish va tadqiqot yo'li“, „nazariya“, „ta'limot“ kabi ma'nolami bildiradi. Metodika (yun. „methodike“) biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi yoki o'qitish usullari haqidagi ta'limot — ta'lim berish

metodlari, yo'llari va vositalari haqidagi fandır. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi. Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. O'qitishning vazifalari va mazm unini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, samaradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari mashqlar va yozma ishlaming izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni „Qanday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikma hosil qilishda ilmiy nuqtayi nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni „Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni, metodlarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning jahon ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy pedagogik texnologiyalarda yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. Bu yondashuvlar o'z navbatida o'quv jarayonining tashkiliy va metodik jihatlariga muayyan ijobiy o'zgarishlar olib kirmoqdaki, ularning ko'pchiligi pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq.

Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Zamonaviy pedagogik texnologiya – hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta ijobiy natijaga erishadi. Bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or

pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin.

Innovatsion texnologiya – ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillardan foydalanish, turli pedagogik jarayonlarni loyihalash va amalda qo'llash orqali bilim egallashni takomillashtirish usullari. Uning asosiy maqsadi ta'lim jarayonida o'qituvchi va bilim oluvchi faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir bilim oluvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish qiziqarli mashg'ulotga aylanadi.

Ko'p yillar davomida an'anaviy dars o'tish ta'limning asosiy shakllaridan biri bo'lib keldi. An'anaviy darsda o'qituvchi faol, o'quvchi esa passiv ishtirokchiga aylanadi. Bu esa o'quvchining mustaqil fikrlashi, izlanuvchanlik qobiliyati rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda bunday darslar yaxshi samara bermaydi. Bugungi davr talabi dars jarayonini noan'anaviy tarzda mazmunli tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlashni taqozo etadi.

Ona tili o'qitish metodikasi o'zbek tilining ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi, shuning uchun ham fonetika va fonologiya, leksikologiya va frazeologiya, so'z yasalishi va etimologiya, grammatika — morfologiya va sintaksis, stilistika, shuningdek, orfoepiya, grafika, orfografiya kabi fanlar ona tili metodikasining muhim asosi hisoblanadi. Fonetika va fonologiya grafika bilan bog'liq holda savod o'rgatish metodikasini ishlashda, elementar o'qish ko'nikmasini shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Fonetika va grafikaning fonetik tamoyil asosida yoziladigan imlo qoidalarini o'zlashtirishda ham ahamiyati katta. Husnixat metodikasi grafika nazariyasiga tayanadi. Leksikologiyani bilish maktabda lug'at ishi (ma'nodosh va zid ma'noli so'zlarga oid xilma-xil mashqlar o'tkazish, ko'p ma'noli so'zlar, ularning ma'no bo'yoqlari ustida ishlash) ni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

Noan'anaviy darslarni tashkil etishda interfaol metodlar muhim bo'g'in hisoblanadi. Ular o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro faol munosabatlarida tashkil etiladigan mashg'ulot turidir. Bunda o'qituvchi va o'quvchi o'zaro hamkorlikda ishlaydi. Fikrlar to'qnashuvi yuzaga keladi. O'quvchining erkin fikrlash jarayoni yangi pog'onaga ko'tariladi. O'qituvchi shu tarzda o'quvchilarni faollashtiradi, o'zlashtirishi past o'quvchilar dunyoqarashi va tafakkurini boyitib boradi.

Ta'lim uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, uning sifati darsda qo'llanilgan metodlarga bog'liq. Darsning mazmunli o'tishi, unda qanday

metodlardan foydalanilgani va natijaga erishilgani o'qituvchining mahorati, bilim darajasini belgilaydi. Darsda metodlar to'g'ri tanlansa, maqsadga tez va oson erishiladi. Interfaol metodlarni tanlash har bir darsning didaktik maqsadidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bu esa o'qituvchidan har doim bir xil usulda emas, dars mavzusiga mos metodlar asosida dars o'tishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, bilim va kasbiy malakasini oshirib borishi, ilm-fan yangiliklaridan xabardor bo'lishi va o'z faoliyatida ulardan samarali foydalanishi lozim. O'qituvchi bir vaqtning o'zida ijodkor, aktyor va fan bilimdoni bo'lsa, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda darsning mazmuni, o'quvchilarga yetkazish usul va shakllari, vositalarini oldindan belgilab, mavzuga mos metodni tanlasagina dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

Ma'lumki, hozirgi kunda interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning aksariyati tajriba-sinovdan o'tib, yaxshi natija bergan. Keng qo'llaniladigan usullar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Davom ettir”, “Taqdimot”, “Blits-so'rov”, “Muammoli vaziyat” kabilardan foydalanib, darsda samarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash qismida “Sinkveyn”, “Teskari test”, “Aql charxi” metodlarini, yangi mavzuni tushuntirish qismida “Insert”, “Pinbord”, “Zinama-zina”, “Bumerang” texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash qismida “Venn diagrammasi”, “Baliq skeleti”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Konseptual jadval”, “Nilufar guli” kabi grafik tashkil etuvchilar hamda “Tushunchalar tahlili”, “T-jadval”, “Rezyume”, “Kungaboqar”, “Charxpalak” metodlarini, uyga vazifa berishda “FSMU”, “Klaster”, “BBXB” metodlarini qo'llash dars samaradorligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi.

Ona tili va adabiyot darslarida ham yuqorida sanab o'tilgan interfaol metodlardan tashqari “Ha... yo'q”, “Ta'rif egasini top”, “Men kimman?”,

“Domino” kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin. O'yin vaqtida o'quvchilar o'zini erkin tutadi, bilimini namoyon etgisi keladi. Natijada o'quvchida ishonch, qat'iyat paydo bo'ladi. Munozaraga kirishishni o'rganadi. Fikrini asoslashga odatlanadi. Bunda o'quvchilarning yoshi, bilim darajasi inobatga olinishi lozim.

So'zning tarkibi va so'z yasalişini o'rganishda metodikaga so'z yasalişini, etimologiya, grammatika asos vazifasini bajaradi. Morfologiya va sintaksis mavhum til hodisalarini shakllantirishni, til qurilişini haqida tushuncha hosil qilishni to'g'ri tashkil etishga, grammatik tushunchalardan to'g'ri yozuv masalalarini hal qilish uchun foydalanishga imkon beradi. Grammatikadan bilimi bo'lmagan o'quvchilarda imlo va punktuatsiyadan ko'nikma va malakalami shakllantirish mumkin emas. Grammatika o'quvchilar nutqini

o'stirishda muhim o'rin tutadi, chunki grammatika so'z shakllarini to'g'ri tuzish, so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarni o'zaro to'g'ri bog'lash va gapni to'g'ri tuzishga o'rgatadi. To'g'ri yozuvga o'rgatish metodikasining rivojlanishida o'zbek tili imlosi nazariyasini hisobga olish talab etiladi. O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi, chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahlil qiladilar, ularga adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini, ularning o'quvchilarga ta'sirini, ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va sujeti, kompozitsiyasi, janri, tasviriy vositalarini hisobga olishi zarur.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda ishlatiladigan texnologiya o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh tabiati va sharoitga qarab tanlanadi.

“Charxpalak”. Ushbu texnologiya o'quvchilarni o'tilgan mavzularni esga olish, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to'g'ri javob berish va o'z-o'zini baholashga o'rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu usulni qo'llashdan maqsad o'quvchilarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o'zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlash, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash, ko'p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o'rgatishdir. Ushbu texnologiya ona tili va adabiyot darslarining boshlanishi va oxirida yoki biron-bir bo'lim tugallanganda o'tilgan mavzuning o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash uchun mo'ljallangan.

“Charxpalak” texnologiyasi quyidagicha amalga oshiriladi:

- o'quvchilar sharoitga qarab guruhlariga ajratiladi;
- tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi;
- belgilangan vaqt ichida guruhlar tarqatmadagi topshiriqni bajarib, uning o'ng burchagiga guruh raqamini, chap burchagiga esa o'zining ramziy belgisini qo'yib ushbu tarqatmani keying guruhga “charxpalak aylanmasi” yo'nalishida almashtiradilar;
- boshqa guruh a'zolari ham tarqatmadagi vazifani bajaradilar va o'zgartirishlar kiritadilar;
- materialning oxirgi almashishidan so'ng har bir guruh o'zi ilk bor to'ldirgan tarqatmani o'z ramziy belgisi asosida tanlab oladi;

-o'qituvchi tarqatma materialda berilgan vazifalarni o'qiydi va jamoa bilan birgalikda to'g'ri javobni belgilaydi yoki tarqatma materialdagi vazifalar ekranda yoritilib, to'g'ri javob aytib o'tiladi;

-har bir o'quvchi to'g'ri javob bilan belgilangan javoblaridagi farqlarni aniqlaydilar va o'zlarini baholaydilar.

“Taqdimot” usuli. Ushbu usulda ma'lum bir mavzu yoki bo'limlar yakunida o'tkaziladigan takrorlash darslarini tashkil qilish mumkin. Bunda o'quvchilar yakka tartibda, juftlikda yoki guruhlarda ishlab, berilgan mavzu bo'yicha mustaqil izlanib, materiallar to'playdi, ularni saralaydi, asosiylarini tanlab olib taqdimot qiladi. Masalan “Alisher Navoiy hayoti va ijodi” mavzusida taqdimot darsi o'tkazilganda o'quvchilarni avvaldan guruhlarga bo'lib, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha taqdimot qilish topshiriladi:

1-guruh. Alisher Navoiy hayoti va faoliyatini xronologik jadval asosida tushuntiring.

2-guruh. Alisher Navoiy ijodini “Klaster” usuli asosida tushuntiring.

3-guruh. Alisher Navoiy lirikasini “Kungaboqar” usuli asosida tushuntiring.

4-guruh. Alisher Navoiyning “Xamsa” asarini konseptual jadval asosida tushuntiring.

Har bir guruh berilgan yo'nalishlar bo'yicha darslik va qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib ma'lumot to'playdilar va slayd yoki chizmalar orqali taqdimot qiladilar.

“Taqdimot” darslari orqali o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga erishish mumkin:

o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda aniq va tushunarli bayon qilish;

axborot manbalaridan foydalana olish, zarur ma'lumotlarni izlab topish, tahlil qilish, saralash orqali ma'lumotlar bazasini yarata olish; Ona tili o'qitish tamoyillari quyidagilar:

Til materialiga, nutq organlarining o'sishiga, nutq malakalarining to'g'ri rivojlanishiga e'tibor berish tamoyili. Nutq, til qonuniyatlariga, oz bo'lsa-da, e'tibor bermaslik amaliy nutq faoliyatini egallashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, fonetik ko'nikmalarga yetarli e'tibor berilmasa, imloviy savodxonlikka putur yetadi. Bu ta'lim tamoyili tildan olib boriladigan mashg'ulotlarda eshituv va ko'ruv ko'rsatmaliligini ta'minlashni va nutq organlarini mashq qildirishni (gapirib berish, ifodali o'qishni, ichida gapirishni) talab etadi.

Til ma'nolarini (leksik, grammatik, morfemik, sintaktik ma'nolarini) tushunish tamoyili. So'zni, morfemani, so'z birikmasini, gapni tushunish borliqdagi ma'lum voqeahodisalar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash demakdir. Til ma'nolarini tushunish tamoyiliga amal qilishning sharti tilning hamma

tomonlarini, tilga oid barcha fanlar (grammatika, leksika, fonetika, orfografiya, uslubiyat)ni o'zaro bog'langan holda o'rganish hisoblanadi. Masalan, morfologiyani sintaksisga tayangan holdagina o'rganish, o'zlashtirish mumkin. Sintaksisni o'rganishda esa morfologiyaga suyaniladi, orfografiya fonetika, grammatika, so'z yasashiga suyanadi va hokazo. So'zni morfemik tahlil qilish uning ma'nosini tushunishga yordam beradi. Tilning ham ma'no tomonlari birbiri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, o'qitishda buni albatta hisobga olish kerak.

Tilga sezgirlikni o'stirish tamoyili. Til — juda murakkab hodisa, uning tuzilishini, izchil tizimini fahmlab olmay turib, sal bo'lsa-da, uning qonuniyatlarini, o'xshashliklarini o'zlashtirmay turib, uni yodda saqlab bo'lmaydi. Bola gaplashish, o'qish, eshitish bilan til materiallarini yig'adi, uning qonunlarini o'zlashtiradi. Natijada kishida tilga sezgirlik (til hodisalarini tushunish) xususiyati shakllanadi.

Nutqning ifodaliligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunmay turib savodli yozish, nutq madaniyati vositalarining xabar berish vazifasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodaliligini (uslubga oid) tushunishni, mazmunigina emas, balki so'z va nutq birliklarining, tilning boshqa badiiy-tasviriy vositalarining hissiy bo'yoqdorligini ham tushunishni ko'zda tutadi. Bu tamoyilga amal qilish uchun, birinchi navbatda, badiiy adabiyotlardan, shuningdek, tilning uslubiy xususiyatlari aniq ifodalangan boshqa matnlardan foydalanish talab etiladi. Bu esa matn mazmuni va uning o'ziga xos, “noziklik” larini ham anglab yetishga yordam beradi.

Og'zaki nutqni yozma nutqdan oldin o'zlashtirish tamoyili. Bu tamoyil ham kishi nutqining rivojlanishiga ta'sir etadi va til o'qitish metodikasini tuzishda xizmat qiladi. Metodika tamoyillari, didaktika tamoyillari kabi, o'qituvchi bilan o'quvchining maqsadga muvofiq faoliyatini belgilashga, ularning birgalikdagi ishlarida qulay yo'nalishni tanlashga yordam beradi, metodikaning fan sifatida nazariy asoslash elementlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES:

1. Rafiyev A., Gulomova N. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). Toshkent. “Sharq”, 2013.
2. Erkaboyeva N. Q. Adabiyot fanidan savol-javoblar to'plami. Toshkent. “Navro'z”, 2018.
3. Golish L. V., Fayzullayeva D. M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. Toshkent. “Iqtisodiyot”, 2012.
4. “Umumta'lim fanlari metodikasi” jurnali, 1-, 2-, 3-, 4-sonlar, 2018.
5. “Til va adabiyot ta'limi” jurnali, 1-12 sonlar, 2018.

AVTOMOBIL O'RINDIQLARINI ISHLAB CHIQRISHDA PAYVANDLASH TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH

Andijon Mashinasozlik Instituti "Transport vositalari muhandisligi"

yo'nalishi 4-kurs talabasi Yigitaliyev Muhammadali

Ilmiy rahbari. N.Ikromov

Annotatsiya: *Maqolada avtomobil o'rindiqlarini ishlab chiqarishda lazerli texnologiyalardan foydalanishda avtomobil ishlab chiqarishdagi foydasi, kelajakdagi qo'llanilishi, afzallik va kamchiliklari haqida yozilgan.*

Kalit so'zlar: *innovatsiya, daromad oshirish, avto-innovatsiya, taraqqiyot, yuqori aniqlik.*

Lazer-majburiy nurlanish yordamida yorug'likning kuchayishi ma'nosini anglatadigan so'z birikmalarining bosh harflaridan olingan bo'lib, optik kvant generator—ultrabinafsha, infraqizil va ko'zga ko'rinadigan soha diapozondagi nurlanishlarni hosil qiluvchi qurilma, kvant elektronikadagi asosiy qurilmalardan biri [1].

Birinchi Lazer 1960-yilda yoqutda amerikalik olim T. Meyman tomonidan yaratilgan. Ishi atom va molekulalarning majburiy nurlanishiga asoslangan [2]. Lazer har xil energiya (elektr, yorug'lik, kimyoviy, issiqlik va h.k.)ni optik diapozondagi kogerent elektromagnit nur energiyasiga aylantirib beradi. U 3 element — energiya manbai, aktiv muhit (modda), teskari bog'lanishdan iborat. Hozirgi kunda lazerdan payvandlash ishlarida foydalanilmoqda [3].

Lazerli payvandlash - bu samarali payvandlashga erishish uchun lazerning nurli energiyasidan foydalanadigan jarayon. Uning ishlash printsiplari - lazerli faol muhitni (masalan, CO₂ va boshqa gazlar aralashmasi, yagtriy alyuminiy granat kristallari va boshqalar) o'ziga xos tarzda qo'zg'atish [4]. Rezonansli bo'shliqda oldinga va orqaga tebranib, stimulyatsiya qilingan nurlanish nurini hosil qiladi [5]. Nur ish qismi bilan aloqa qilganda, uning energiyasi ishlov beriladigan qism tomonidan so'riladi va harorat materialning erish nuqtasiga yetganda payvandlash ishlari olib borilishi mumkin [6]. U asosan past tezlikli yupqa devorli devorlar uchun ishlatiladi. Materiallarni payvandlash; ikkinchisi nafaqat materialga to'liq kirib boradi, balki katta miqdordagi plazma hosil qilish uchun materialni bug'laydi [7]. Katta issiqlik tufayli, eritilgan hovuzning old tomonida kalit teshigi hodisasi paydo bo'ladi. Chuqur penetratsion payvandlash ishlov beriladigan qismga to'liq kirishi mumkin va katta kirish energiyasi va payvandlash tezligiga ega [8]. Hozirgi vaqtda u eng ko'p ishlatiladigan lazerli payvandlash usuli hisoblanadi [9].

Avtomobil o'rindiqlarini ishlab chiqarishda strukturaning o'zi engil, ammo ayni paytda iloji boricha bardoshli bo'lishga intiladi [10]. Buning uchun yuqori quvvatli refrakter po'lat navlari ishlatiladi. Ishonchli o'rindiqlar yo'lovchilarni har qanday baxtsiz hodisalarda shikastlanishdan himoya qiladi [11]. Bunday materialdan ramka yasash uchun tolali lazerlardan foydalaniladi [12]. Ammo barcha mashinalar bunday vazifalar uchun ishlatilishi mumkin emas. Izchil halqa rejimiga ega tizimlar talab qilinadi. Ko'p hollarda kuch va yengillik bir-biriga mos kelmaydigan narsalardir [13]. Avtomobil o'rindiqlarini ishlab chiqadigan muhandislar ushbu xususiyatlarni birlashtirishga intilishadi. Maqsadga erishish uchun maxsus qotishmalar qo'llaniladi [14]. Bu past qotishma po'lat va boshqa qotishmalar bo'lishi mumkin. Kuchli ulanish uchun tolali lazer bilan masofadan payvandlash usuli qo'llaniladi. Texnologiya quyidagilarga imkon beradi [15]:

- yaxshi va bir xil pishirish chuqurligi bilan mustahkam bir hil tikuvlarni yaratish;
- hatto ko'p qatlamli ramkani ham qaynatib oling;
- tez ishlash;
- ulanish joylarining mexanik kuchiga erishish;
- nuqsonlardan xalos bo'lish (masalan, yoriqlar paydo bo'lishi);
- mo'rt martensit hosil bo'lishining oldini olish.

Har bir narsaning afzallik va kamchiligi bor lazerli payvandlash ham bundan mustasno emas [16].

Lazerli payvandlashning afzalliklari;

1.Lazer Lazerli payvandlashdan foydalanish yuqori sifatli bo'g'inlar kuchini va eng katta nisbatlarini olishi mumkin va payvandlash tezligi nisbatan tez [17].

2.Lazer Lazerli payvandlash vakuumli muhitni talab qilmagani uchun, masofadan boshqarish va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish linzalar va optik tolalar orqali amalga oshirilishi mumkin [18].

3. Lazer katta quvvat zichligiga ega, titan, kvarts va boshqalar kabi payvandlanishi qiyin bo'lgan materiallarga yaxshi payvandlash ta'siriga ega va har xil xususiyatlarga ega materiallarni payvand qila oladi [19].

4. Lazer Bilan Kesish Toza, Aniq Kesmalar Hosil Qiladi. Lazer to'sarlari kesish uchun yuqori zichlikdagi issiqlik manbasidan foydalanadi, natijada aniq va toza kesmalar paydo bo'ladi [20]. Lazer to'sar tomonidan ishlab chiqarilgan yorug'lik to'lqini 10 000 nm to'lqin uzunligiga ega [21]. Aniq kesish metallning bu energiyani qisman yutishi natijasida mumkin bo'ladi, bu esa metallning molekulyar tuzilishining o'zgarishiga olib keladi [22]. Nur parametri mahsuloti (BPP) lazer nurlari sifatini baholash uchun ham ishlatiladi [23]. Masalan, CO₂

lazerlarining BPP odatda 8-9 mm. bu intensiv konsentrlangan issiqlik bilan birga kesishning deyarli mukammal sifati va usulning avtomobilsozlik sanoatida keng qo'llanilishini hisobga oladi [24].

5. Lazerni kesish juda ko'p qirrali bo'lib, u turli xil materiallarni lazer bilan kesishi mumkin [25]. Lazer to'sarlari lazerni kesish mashinasiga dasturlashtirilgan konturlarni kesish uchun aniq harakat qilishadi, chunki ularning kesish boshlari CNC tomonidan boshqariladi [26]. Bu avtomobil sektori uchun juda foydali texnologiya, chunki u ishlab chiqarish vaqtini juda qisqartiradi va har safar izchil qismlarni ishlab chiqaradi [27]. Bu, shuningdek, ushbu texnologiyaga dizaynning moslashuvchanligi va murakkabligi jihatidan juda ko'p qirrali bo'lish afzalligini beradi [28].

Plastmassa, mato, shisha va kauchuk bu avtomobilsozlik sanoatida ishlatiladigan materiallarning bir nechtasi, ularning barchasi lazer yordamida muvaffaqiyatli qayta ishlanishi mumkin [29]. Lazer bilan ishlov berishdan o'tgan komponentlar va materiallarni standart avtomobilning deyarli har bir qismida, shu jumladan tashqi va ichki qismida topish mumkin [30]. Bugungi kunda avtomobil ishlab chiqarish jarayonining har bir bosqichi, dastlabki loyihalash va ishlab chiqishdan yakuniy yig'ilishgacha, lazerlardan foydalanadi [31].

6. Lazerli kesish mashinalari boshqa Asboblardan bilan solishtirganda juda ixchamdir.

Lazer to'sarlarning ixchamligi ularning avtomobilsozlik sanoatida keng qo'llanilishi va mashhurlikining asosiy omilidir. Lazerni kesish mashinasidan foydalanish avtomobil ishlab chiqaruvchilari uchun chiqish-kosmik samaradorlikka aylanadi, chunki uning o'tkazuvchanligi bilan solishtirganda nisbatan kichikdir. Lazer to'sarlarning ixcham tabiati ishlab chiqarish liniyasiga oson integratsiya qilish imkonini beradi. Mashinalar minimal joy egallaydi va boshqa uskunalardan uchun qimmatli joyni bo'shatadi. Lazer to'sarlarning o'lchamlari afzalligi, shuningdek, sifatli qismlarni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan aniqlik va aniqlikni yo'qotmasdan, ularni kichikroq avtomobil do'konlarida ishlatish mumkinligini anglatadi.

7. Lazerli kesish mashinalari tez ishlaydi va yuqori sifatli natijalar beradi.

Lazer to'sarlari bilan bog'liq afzalliklardan biri ularning tez ishlov berish vaqtidir. Ular, shuningdek, aniqlik va aniqlik amalga oshiriladigan yuqori sifatli kesimlari bilan mashhur. Ushbu afzalliklar lazerli to'sarlarni avtomobil ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida avtomobil qismlarini ishlab chiqarishni soddalashtirish uchun ideal qiladi: dizayn bosqichidan qismlarni ishlab chiqishgacha yig'ilishgacha. Lazerlar ko'pincha ba'zi elementlarning 3 o'lchovli tabiati tufayli robot tizimlari bilan birgalikda ishlaydi. Muayyan

sharoitlarda robot qismni olib, uni statsionar ishlov berish boshiga taqdim etadi va kesishni tugatish uchun kerak bo'lganda manipulyatsiya qiladi. Shu bilan bir qatorda, nurni qismning 3 o'lchovli konturlari atrofida boshqarishga imkon berish uchun lazer robot qo'liga o'rnatilishi mumkin. Ushbu ikkita texnikani birlashtirish jarayonlarning keng doirasiga imkon beradi. Ko'p sonli kesish operatsiyalarini iloji boricha samarali bajarish uchun ishlov beriladigan qism va lazer boshini boshqaradi. Ko'pincha, bitta robot xujayrasi ichida bir nechta lazer jarayonlari amalga oshirilishi mumkin, bu ishlab chiqarishni tezlashtiradi va tsikl vaqtlarini kamaytiradi.

Biroq, lazerlar faqat ommaviy ishlab chiqarishda ishlatilmaydi. Ular, shuningdek, yuqori darajadagi, maxsus avtomobil ishlab chiqarishda qo'llaniladi, bu erda o'tkazuvchanlik past va ba'zi vazifalar hali ham qo'lda bajariladi. Bu erda maqsad ishlab chiqarishni kengaytirish yoki tezlashtirish o'rniga qayta ishlash sifatini, takrorlanuvchanligini va ishonchliligini oshirishdir. Bu rad etish stavkalarini pasaytiradi va qimmat materiallarning chiqindilarini kamaytiradi. Bu qobiliyat lazer to'sarlarni ham kichik, ham katta partiyali ishlab chiqarish uchun ideal qiladi.

LAZERLI PAYVANDLASHNING KAMCHILIKLARI

1. Lazer va payvandlash tizimining qismlari narxi nisbatan qimmat, shuning uchun dastlabki sarmoya va parvarishlash xarajatlari an'anaviy payvandlash jarayonidan yuqori va iqtisodiy foydasi past.

2. Qattiq materialning lazerni yutish tezligi past bo'lgani uchun, ayniqsa plazmadan keyin (plazma lazerga yutilish ta'siriga ega), lazerli payvandlashning konvertatsiya qilish samaradorligi odatda past bo'ladi (odatda 5% dan 30% gacha).

3. Lazer Lazerli payvandlashning kichik fokusli nuqtasi tufayli, ishlov beriladigan qismning asbob -uskunalari aniqligi talablari nisbatan yuqori va uskunaning kichik burilishlari katta ishlov berish xatolarini keltirib chiqaradi.

Biz bilamizki lazerni qo'llash texnologiyasining uzluksiz etukligi bilan lazerni qo'llash va undan foydalanish tobora qulaylashib bormoqda, shuningdek, u elektron iste'mol tovarlari, qadoqlash, jo'natish, aerokosmik, avtomobil ishlab chiqarish kabi ko'plab sohalarda keng qo'llanilmoqda. va hokazo. Lazerli payvandlash moslamasining mukammal ishlash afzalliklari va yuqori aniqlikdagi ishlov berish xususiyatlari bizga mahsulot sifatidagi yuqori sakrashni beradi, odamlar hayoti uchun yanada qulay mahsulotlar va xizmatlarni yaratadi. Hozirgi kunda lazerli payvandlash texnologiyasi avtomobil ishlab chiqarish sohasida keng qo'llanilmoqda. Lazerli texnologiyalardan foydalanish ishlab chiqarishni yangi pog'onaga olib chiqadi [32].

Avtomobil o'rindiqlari uchun lazer ilovasi- avtomobil ichki qismida (asosan avtomobil o'rindiqlari, avtomobil gilamlari, xavfsizlik yostiqchalari va boshqalar.) ishlab chiqarish joylari, ayniqsa avtomobil avtomobil o'rindig'i ishlab chiqarish, kompyuterda kesish va qo'lda kesish asosiy usul hisoblanadi. Kompyuterni kesish texnologiyasi narxi juda yuqori (eng past narx 1 million yuandan ortiq), ishlab chiqarish korxonalarining umumiy sotib olish qobiliyatidan ancha yuqori va moslashtirilgan kesish qiyin, shuning uchun ko'proq kompaniyalar hali ham qo'lda kesishdan foydalanmoqda [33].

Lazer texnologiyasidan bir qancha kompaniyalar samarali foydalanishmoqda.

Misol uchun Vuxandagi taniqli avtomobil interyeri ishlab chiqaruvchisi, lazer uskunalarini ishlatishdan oldin, avtomobil o'rindiqlari qopqog'ini ishlab chiqarish uchun qo'lda kesish usulidan foydalanilgan. Odatda jamoada uchta qo'lda ishlaydigan ishchi va beshta tikuvchilik ishchilari mavjud. Bu ishlab chiqarish rejimida, kesish 30 daqiqa vaqt oladi, va moddiy zarar, kesish sifati yuqori emas, foyda esa rivojlantirish uchun yetarli emas. Golden lazer kesish mashinasi foydalanishdan so'ng, o'rinar majmuini kesish vaqti 20 daqiqaga kamayadi. Moddiy zarar ham juda kamayadi, va qo'l-kesish harajatlari kamaytirildi, shuning uchun qiymati juda kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Икромов Нурулло Авазбекович, Гиясидинов Абдуманоб Шарохинович, & Рузиматов Бахром Рахмонжон Угли (2021). Меры по снижению экологического воздействия автопарка. *Universum: технические науки*, (4-1 (85)), 44-47.

2. Икромов, Н. А. (2021). Исследования физико-механических свойств радиационно модифицированных эпоксидных композиций и покрытий на их основе. *Universum: технические науки: электрон. научн. журн*, 12, 93.

3. Икромов Нурилло Авазбекович (2015). Исследование влияния магнитного поля на физикомеханические свойства композиционных полимерных покрытий. *Вестник Курганского государственного университета*, (3 (37)), 96-99.

4. Икромов, Н. А., & Жалолова, З. Х. (2022). Исследования адгезионная прочность полимерных покрытий обработанных в магнитном поле. *So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*, 1(4), 58-62.

5. Ikromov, N. A., & Turaev, S. A. To determine the ingesting of various polymer materials of automobile cartridges. *Academia-an international multidisciplinary research journal*, 10.

6. Ikromov Nurullo, & Rasulov Dilshod (2021). Technique and installations for electromagnetic treatment in the formation of composite polymer coatings. *Universum: технические науки*, (7-3 (88)), 52-55.

7. Negmatov, S. S., Mamadoliev, K. M., Sobirov, B. B., Latipov, I. K., Ergashev, E., Rakhmanov, B. S., & Tajibaev, B. M. (2008, August). Improvement of physico-mechanical properties of thermoreactive and thermoplastic polymeric coverings by physical methods of modification. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 1042, No. 1, pp. 67-69). American Institute of Physics.

8. Икромов, Н. А., & Расулов, Д. Н. (2020). Объекты и методики исследования композиционных полимерных материалов. *Современные научные исследования и инновации*, (10), 1-1.

9. Ikromov, N., Alijonov, A., Soliyev, B., Mamajonov, Y., Mahammadjonov, N., & Meliqoziyev, A. (2021). Analysis of mechanical properties of polymer bushing used in automobile industry. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 560-563.

10. Avazbekovich, I. N. (2022). Application Of Composite Materials and Metal Powders in the Technology of Restoration of Worn Parts. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 9, 70-72.

11. Ikromov, N. A., Isroilov, S. S., G'iyosiddinov, A. S., Rakhmatov, S. M., & Ibrokhimova, M. M. (2020). Situation of nes balance in the city passenger transportation market when moving passengers with transfers. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 188-198.

12. Тожибоев Бегижон Мамитжонович, & Икромов Нурилло Авазбекович (2020). Исследование свойств радиационно - обработанных наполненных композиционных полимерных покрытий γ - ЛУЧАМИ. *Universum: технические науки*, (12-1 (81)), 51-53.

13. Avazbekovich, I. N. (2022). Investigation Of The Influence Of Technological Factors Of Magnetic Treatment Of Polymer Coatings On Their Adhesion And Physical And Mechanical Properties. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1064-1070.

<https://orcid.org/0000-0002-1774-2217>.

14. Икромов, Н. А. (2022). ўғли Холматов СУ Ҳайдовчиларнинг иш тажрибасини йўл транспорт ходисасига таъсирини ўрганиш. *Journal of new century innovations*, 10(2), 11-18.

15. Ikromov N. A., To'raev S. A. Avtomobil patronlarining turli polimer materiallarini yutishini aniqlash //Akademiya-xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqot jurnali.

16. Негматов, С. С., Жалилов, Ш. Н., Рахманов, Ш. В., Негматова, К. С., Абед, Н. С., & Икромов, Н. А. & Махаммаджонов, ХА (2022). Исследование тепловой водостойкости и прочностных свойств композиционных полимер-полимерных связующих. *Universum: технические науки*, (11-5 (104)), 47-53.

17. Ikromov N. et al. Kristallanish va qotishmalarning qotish jarayonida komponentlarning o'zaro ta'siri //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 39-46.

18. Негматов С.С. и др. Исследование антифрикционно-виброзвукопоглощающих композиционных полимерных материалов и покрытий на их основе //Universum: технические науки. – 2021. – №. 8-1 (89). – С. 11-15.

19. Ikromov N.A. et al. Shahar ko'chalarida transport vositalarining harakat jadalligini o'rganish //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 863-872.

20. Икромов Н. Физическая модификация термопластичного полимерного композиционного материала: дис. – Белорусско-Российский университет, 2019.

21. Давлатов Р. М. и др. Разработка полимерной композиции для улучшения свойств шерсти //Все материалы. Энциклопедический справочник. – 2017. – №. 8. – С. 13-18.

22. Avazbekovich I. N. Transport vositalarning texnik holatini baholash //World scientific research journal. – 2023. – Т. 18. – №. 1. – С. 92-97.

23. Икромов Н. и др. Определения физико-механическое прочность полимерных покрытий обработанных в магнитном поле // Science and innovation in the education system. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 16-22.

24. Негматов С. С. и др. Триботехнические свойства композиционных материалов на основе термопластичного полимера и органоминеральных наполнителей при контактном взаимодействии с волокнистой массой (хлопком-сырцом) //Физика и химия обработки материалов. – 2020. – №. 5. – С. 66-74.

25. Avazbekovich I. N., Shoxobiddin ogli T. F., Shuhratbek ogli A. A. Requirements for the design of an auto parts store //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 10. – №. 1. – С. 160-163.

26. Ikromov N. Yengil avtomobillarga taksi saroyini loyihalsh // Scienceweb academic papers collection. – 2023.

27. Avazbekovich I. N. Avtomobillarga kunlik qarov va diagnostika ishlarini tashkillashtirish //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 112-116.

28. Ikromov N. Kinematic calculation of the hydraulic system of the unloading device of trailers //Proceeding X International Conference «Industrial Technologies and Engineering» ICITE–2023, Volume III. – Scienceweb-National database of scientific research of Uzbekistan, 2023.
29. Ikromov N. Features of modern electric cars //механика ва технология илмий журнали. – 2023.
30. Ikromov N. Investigation of the effect of magnetic treatment of polymer coatings on their adhesive and physical and mechanical properties //Машинасозлик илмий-техника журнали. – 2022.
31. Негматов С. С. и др. О разработке композиционных полимерных материалов для защиты и ремонта трубопроводов и оборудования нефтегазовой промышленности от коррозионно-механических повреждений. – 2022.
32. Икромов, Н. А. Гиясидинов Абдуманоб Шарохинович, & Рузиматов Бахром Рахмонжон Угли (2021). Меры по снижению экологического воздействия автопарка. Universum: технические науки,(4-1 (85)), 44-47.
33. Zingirov S., Ikromov N., Mamasoliyeva O. ENSURING SAFE MOVEMENT BY DESIGNING THE OPERATING MODE OF DRIVERS WITH THE HELP OF A CAR KEY IN THE ORGANIZATION OF INTERNATIONAL TRANSPORT //IMRAS. – 2024. – Т. 7. – №. 4. – С. 55-60.

YENGIL AVTOMOBILLARNI G'ILDIRAK VA SHINALARINI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH

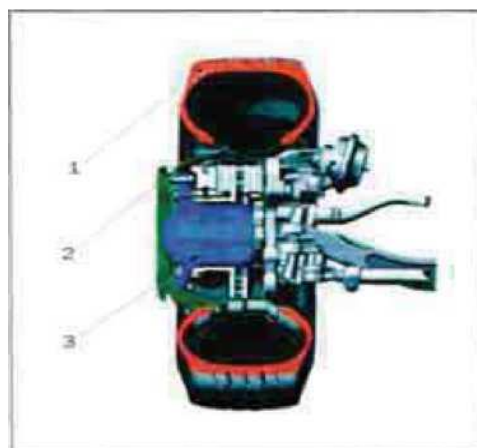
Andijon Mashinasozlik Instituti "Transport vositalari muhandisligi"

yo'nalishi 4-kurs talabasi Sunnatov Akbar Xolmurod o'g'li

Ilmiy rahbari. N.Ikromov

G'ildiraklar avtomobil yurish qismining uzellaridan biridir. Avtomobilning ilgarilama harakati yo'l ustida amalga oshadi [1]. G'ildirakni harakatlantiruvchi burovchi moment yetakchi ko'priikka transmissiya agregatlari orqali uzatiladi. Burovchi moment biror qo'shimcha uzal yordamida yo'l sathi bilan muloqotda bo'lgandagina hosil bo'lgan aks-ta'sir kuchi yordamida avtomobil ilgarilama harakatlanishga majbur bo'ladi [2].

G'ildiraklar tuzilishi quyidagi rasmda keltirilgan:

*1-rasm. Avtomobil
g'ildiragining tuzilishi.*

1-shina; 2-to'g'in; 3-stupitsa.

2-rasm. Disk.

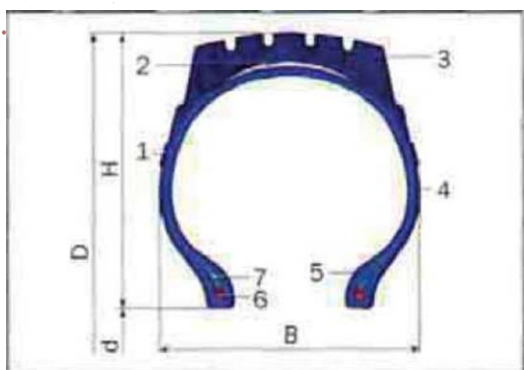
G'ildirakning vazifasi avtomobilni yo'l bilan bog'lab uning harakatlanishini ta'minlash va shu bilan birga yo'l notekisliklaridan uzatilayotgan turtkilarni biroz yumshatib kuzovga, kuzovdan tushayotgan tikiyo 'nalishdagi yuklamalarni esa yo'lga uzatishdir [3].

Shinalar vazifasi, profilining ko'rinishi, o'lchamlari, konstruksiyasi va germetikligini ta'minlash usuli bilan ham turlarga bo'linadi [4].

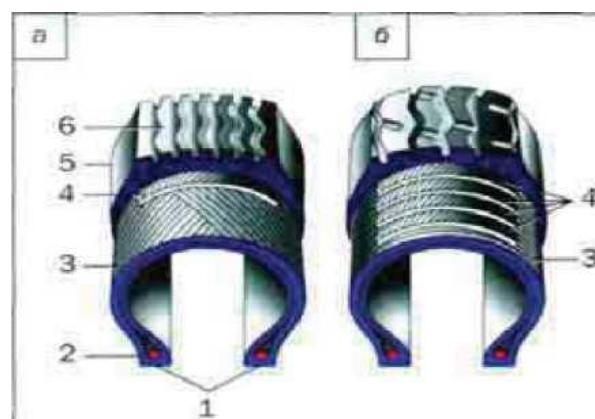
Yengil avtomobil shinalari hamma iqlim hududlarida, yengil avtomobil, kichik yuk ko'taradigan yuk avtomobili, mikroavtobuslarda ishlatiladi [5]. Xuddi shu ekspluatatsiya sharoiti uchun shinalar yuk avtomobillari, ularning tirkamalari, yarim tirkamalari, avtobuslarda ishlatiladi [6].

Shina profilning ko'rinishi bo'yicha (3-rasm) ular oddiy profilli, keng profilli, past profilli, o'ta past profilli, arkasimon, pnevmo- katoklarga bo'linadi [7].

4-rasm. Diognal va radial shinalarning konstruksiyasi:

3-rasm. Shinaning qirqimi:
V-shinaning eni; N-profilning balandligi; D-shinaning tashqi diametri; d-to'g'ining diametri.

a) diognal; b) radial.

Oddiy profilli shinalarda (3-rasm) uning balandligi N ning eni V ga nisbati $0,9$ dan kattadir. Uning ko'ndalang kesimi torpid shaklidir va u kamerali yoki kamerasiz qilib ishlanishi mumkin [8]. Bu turdagi shinalar yaxshi yo'llarda yurishga mo'ljallangan hamma avtomobillarga o'rnatiladi. O'z navbatida radial shinalar R va RS turlarga ajraladi [9].

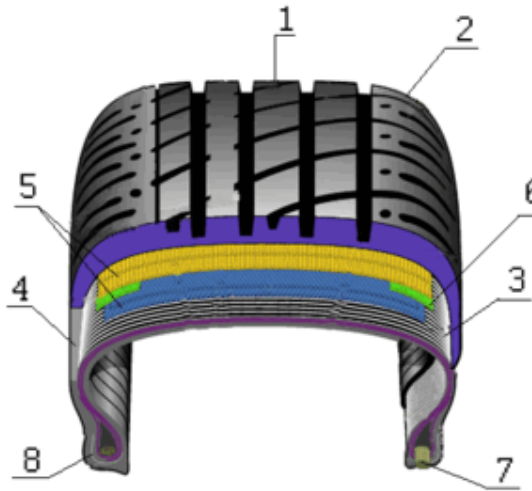
Diagonal shinalar (4a-rasm)da kord iplari qatlami 2 ikkitadir va shina diagonali bo'ylab joylashgan. Uning qolgan qismlarining tuzilishi radial (R) shinalar bilan bir xildir [10].

Radial (R) shinalarda (4b-rasm) kord iplari 2 radius bo'ylab joylashgan, diagonal shinadan ikki marta kam. Uning uchun $N / V = 0,70,85$ va kamerali yoki kamerasiz qilib tayyorlanadi [11].

Radial shinalar diagonal turiga nisbatan kattaroq yuk ko'tara olish qobiliyati, katta radial elastikligi, g'ildirashga qarshiligining kamligi, nisbatan kamroq qizishi, chidamliligining 2 martagacha yuqoriligi bilan ajralib turadi [12]. Lekin radial shina tannarxining yuqoriligi, yon tomonga elastikligining yuqoriligi, notekis yo'ldan yurilganda shovqin chiqarishi kabi kamchiliklarga ega [13].

Radial (RS) turidagi shinaning tuzilishi xuddi R turidagiga o'xshash bo'lib, faqat protektorining yechilish usuli bilan ajralib turadi [14]. RS turidagi radial shinalar protektor halqalarining almashishi hisobiga ko'p vaqtga chidaydi (150000 km gacha), lekin massasi kattaligi va halqalarning chiqib ketish xavfi

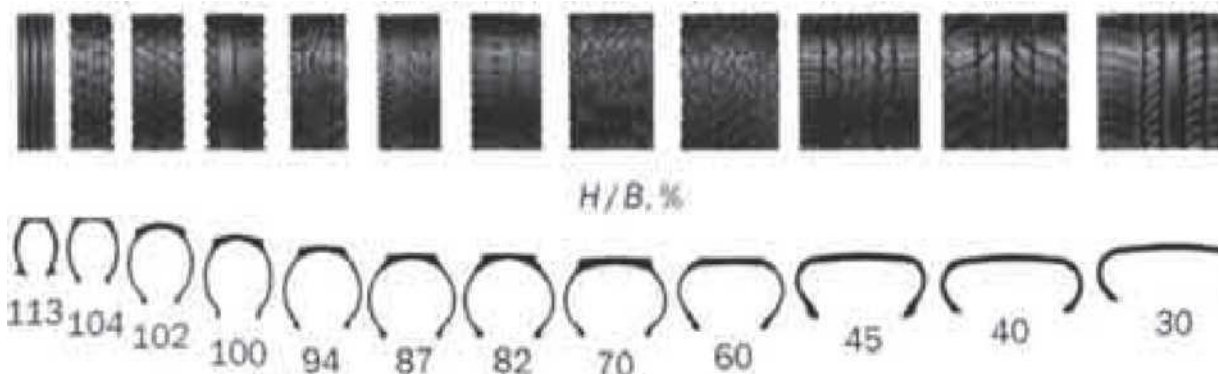
borligi kabi kamchiliklarga ega [15]. Transport vositalarida sovuqqa chidamli shinalar ham ishlatilib, ular minus 45°C dan ham past haroratda ish qobiliyatini yo'qotmaydi, yetarlicha mustahkam va elastik bo'ladi [17]. Shuning uchun g'ildirakni kuzov bilan bog'laydigan kuchlarni qabul etuvchi yo'naltiruvchi richaglar zarur [16]. Yo'l notekisliklaridan, ta'sir etayotgan turtkilardan hosil bo'layotgan tebranishlarni so'ndirish ham kerak.

Shinaning tuzilishi: 1-protektor; 2-yelka qismi; 3-ramka; 4-yon qism; 5-to'sar va yostiq qatlami; 6-yelka sohasiga qo'shimcha kiritish (yashil); 7-yon halqa; 8-yon qismlardan iborat.

1909 192

1928 1937 194 1955 19 1968 19 19S7 199 199

5-rasm. Shinalar protektorlarining ko'rinishi.

«Tiko» avtomobilining g'ildiragi shtampalanib tayyorlangan disk va to'g'indan iborat, qismlarga ajralmaydigan turiga mansub. O'lchamlari 4.00Vx 12. Shinasi radial turiga kirib, kamerasiz, o'lchamlari 135R12S yoki 70R12S. Shinadagi bosim birinchisi uchun 0,18 MPa, ikkinchisini 0,19 MPa.

Shina rusumi	Salonda 3 kishi bo'lganda, shina bosimi, MPa		Salonda 5 kishi bo'lganda, shina bosimi, MPa	
	Old g'ildirak	Orqa g'ildirak	Old g'ildirak	Orqa g'ildirak
155SR13	0,18	0,16	0,19	0,24
175/70R13	0,18	0,16	0,19	0,24
185/60R14	0,21	0,19	0,22	0,24

«Neksiya» avtomobilining g'ildiragi qismlarga ajralmaydigan, po'latdan yasalgan 5,5 Jx13 yoki aluminiy qotishmasidan 5,5 Jx14 rusumlidir. Shinaning uch turdagisi ishlatiladi: 155SR13, 175\70R13, 185\60R14N. Uchala turdagi shina ham radialdir va kamerasiz. Shinaga to'g'ri kelgan yuklamaga qarab, uning bosimi har xil bo'ladi.

«Damas» avtomobilining g'ildiragi 4.00x12 rusumli bo'lib, konstruksiyasi «Tiko» avtomobilining o'zginasidir. Bu g'ildirakka 155R12S-6PR rusumli shina kiygaziladi. Shina radial turidagi bo'lib, kamerasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Икромов Нурулло Авазбекович, Гиясидинов Абдуманоб Шарохиidinovich, & Рузиматов Бахром Рахмонжон Угли (2021). Меры по снижению экологического воздействия автопарка. *Universum: технические науки*, (4-1 (85)), 44-47.

2. Икромов, Н. А. (2021). Исследования физико-механических свойств радиационно модифицированных эпоксидных композиций и покрытий на их основе. *Universum: технические науки: электрон. научн. журн*, 12, 93.

3. Икромов Нурилло Авазбекович (2015). Исследование влияния магнитного поля на физикомеханические свойства композиционных полимерных покрытий. *Вестник Курганского государственного университета*, (3 (37)), 96-99.

4. Икромов, Н. А., & Жалолова, З. Х. (2022). Исследования адгезионная прочность полимерных покрытий обработанных в магнитном поле. *So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*, 1(4), 58-62.

5. Ikromov, N. A., & Turaev, S. A. To determine the ingesting of various polymer materials of automobile cartridges. *Academia-an international multidisciplinary research journal*, 10.

6. Ikromov Nurullo, & Rasulov Dilshod (2021). Technique and installations for electromagnetic treatment in the formation of composite polymer coatings. *Universum: технические науки*, (7-3 (88)), 52-55.

7. Negmatov, S. S., Mamadoliev, K. M., Sobirov, B. B., Latipov, I. K., Ergashev, E., Rakhmanov, B. S., & Tajibaev, B. M. (2008, August). Improvement of physico-mechanical properties of thermoreactive and thermoplastic polymeric coverings by physical methods of modification. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 1042, No. 1, pp. 67-69). American Institute of Physics.

8. Икромов, Н. А., & Расулов, Д. Н. (2020). Объекты и методики исследования композиционных полимерных материалов. *Современные научные исследования и инновации*, (10), 1-1.
9. Ikromov, N., Alijonov, A., Soliyev, B., Mamajonov, Y., Mahammadjonov, N., & Meliqoziyev, A. (2021). Analysis of mechanical properties of polymer bushing used in automobile industry. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 560-563.
10. Avazbekovich, I. N. (2022). Application Of Composite Materials and Metal Powders in the Technology of Restoration of Worn Parts. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 9, 70-72.
11. Ikromov, N. A., Isroilov, S. S., G'iyosiddinov, A. S., Rakhmatov, S. M., & Ibrokhimova, M. M. (2020). Situation of nes balance in the city passenger transportation market when moving passengers with transfers. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 188-198.
12. Тожибоев Бегижон Мамитжонович, & Икромов Нурилло Авазбекович (2020). Исследование свойств радиационно - обработанных наполненных композиционных полимерных покрытий γ - ЛУЧАМИ. *Universum: технические науки*, (12-1 (81)), 51-53.
13. Avazbekovich, I. N. (2022). Investigation Of The Influence Of Technological Factors Of Magnetic Treatment Of Polymer Coatings On Their Adhesion And Physical And Mechanical Properties. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1064-1070.
<https://orcid.org/0000-0002-1774-2217>.
14. Икромов, Н. А. (2022). ўғли Холматов СУ Хайдовчиларнинг иш тажрибасини йўл транспорт ходисасига таъсирини ўрганиш. *Journal of new century innovations*, 10(2), 11-18.
15. Ikromov N. A., To'raev S. A. Avtomobil patronlarining turli polimer materiallarini yutishini aniqlash //Akademiya-xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqot jurnali.
16. Негматов, С. С., Жалилов, Ш. Н., Рахманов, Ш. В., Негматова, К. С., Абед, Н. С., & Икромов, Н. А. & Махаммаджонов, ХА (2022). Исследование тепловой водостойкости и прочностных свойств композиционных полимер-полимерных связующих. *Universum: технические науки*,(11-5 (104)), 47-53.
17. Ikromov N. et al. Kristallanish va qotishmalarning qotish jarayonida komponentlarning o'zaro ta'siri //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 39-46.
18. Негматов С.С. и др. Исследование антифрикционно-виброзвукопоглощающих композиционных полимерных материалов и

покрытий на их основе //Universum: технические науки. – 2021. – №. 8-1 (89). – С. 11-15.

19. Ikromov N.A. et al. Shahar ko'chalarida transport vositalarining harakat jadalligini o'rganish //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 863-872.

20. Икромов Н. Физическая модификация термопластичного полимерного композиционного материала: дис. – Белорусско-Российский университет, 2019.

21. Давлатов Р. М. и др. Разработка полимерной композиции для улучшения свойств шерсти //Все материалы. Энциклопедический справочник. – 2017. – №. 8. – С. 13-18.

22. Avazbekovich I. N. Transport vositalarning texnik holatini baholash //World scientific research journal. – 2023. – Т. 18. – №. 1. – С. 92-97.

**DAMAS AVTOMOBILIGA KUNDALIK TEXNIK XIZMAT
KO'RSATISHDA XAR BIR SUTKADA BOSIB O'TILGAN MASOFADAN
KEYIN HOLATLARNI O'RGANISH.**

Andijon Mashinasozlik Instituti "Transport vositalari muhandisligi"

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Shokirov Sardor Saidovich

Ilmiy rahbari. N.Ikromov

DAMAS avtomobillariga TXK, D va tamirlash uchun ishlab chiqarish bazasini barpo etish talab etiladi.

Loyixalash ishini bajarish uchun avtomobilning gabarit o'lchami, Yonilg'i idishining xajmi va boshqalar zarur bo'ladi. Shuningdek, TXK va ta'mirlashning alohida xususiyatlari kerak [1].

DAMAS avtomobilining qisqacha texnik xarakteristikasi quyidagicha berilgan:

Ko'rsatgichlarning nomlari, o'lchov birligi.	Belgilanishi va miqdori.
Dvigatelning maksimal quvvati, ot kuchi.	65
Avtomobilning to'la massasi, kg.	1750
Avtomobilning eng katta tezligi, km/s	160
Gabarit o'lchovi, sm:	
-balandligi (N_a)	1858
-kengligi (V_a)	1782
-uzinligi (L_a)	2970
Yonilg'i idishining hajmi (l)	40
Passajir urindiklar soni (pass)	8

DAMAS avtomobiliga TXK va joriy ta'mirlashning alohida xususiyatlarini ko'rib chiqamiz [2]. Buning uchun TXKdagi majburiy-ogoxlantiruvchi tizim ko'zda tutilgan. Unda quyidagi amallar bajariladi:

- kundalik texnik ko'rsatish (KTXK);
- texnik xizmat ko'rsatish №1;
- texnik xizmat ko'rsatish №2;
- diagnostika №1;
- diagnostika №2;

1) Tashqaridan nazorat qilish bilan avtomobilning butligi, kuzov, kabina, yukxona, peshoyna, orqani ko'rsatuvchi ko'zgu, nomer belgisi, bo'yoqlar xolati, eshik qulflari, rama, reszor, amartizatorlar, g'ildirak va

shinalarning texnik xolti tekshiriladi [3]. Avtomobil to'xtagan joylarda undan yonilg'i, moy, sovitish va tormoz suyuqliklari tommaganligiga ishonch xosil qilish kerak. Aniqlangan buziqliklar bartaraf etiladi va sovitish, tormoz suyuqliklari, moy, yonilg'ilarining kami to'ldiriladi [4].

2) Rul boshqarmasi, tormoz mexanizmlari, yoritish asboblari, darak berish va tovishli daraklagichlar va oyna tozalagichlarning to'g'ri ishlashi tekshiriladi.

3) Dvigatel karteridagi moy satxi tekshiriladi [5].

4) Yilning issiq davrida oyna tozalagich idishi suv bilan to'ldiriladi.

5) Avtomobil ortiqcha chang sharoitida yoki yo'lning noteks va suyuq layqalar bilan to'lgan chuqirchalari bor joylarida ishlatilganda xovo filtri tozalanadi yoki almashtiriladi [6].

6) Avtomobil iflos va chang yo'llarda ishlatilganda u yuviladi [7].

7) Avtomobil yilning soviq paytlarida garajdan tashqarida saqlanganda uning sovitish tizimidagi suyuqlik ishdan keyin to'kib tashlanadi [8]

TXK-1DA QUYIDAGI AMALLAR BAJARILADI:

1) Agregat yuritmalaridagi tasma xolati tekshiriladi [9].

2) Ajratib qo'shish mexanizmi tepkisining erkin yurish yo'li tekshiriladi va zaruriyatga qarab sozlanadi.

3) Uzatmalar qutisi, orqangi ko'priklarning jipsligi nazorat qilinadi va ularning xavo chiqarish teshikchlari tozalanadi.

4) Tirkama bilan muntazam ishlaganda tortish-bog'lash qurilmasidagi ilmoqning o'q bo'ylab tirqishi, maxkamlash gaykasidagi shplit xolati, ilmoqning eyilganligi va uning erkin aylanishi tekshiriladi. Ayrim xollarda tirkama bilan ishlatilganda bu amallar bitta TXK-2dan keyin oralatib bajariladi.

5) Shinalar xolati tekshiriladi.

6) Rul chambaragining erkin yurish yo'li tekshiriladi.

7) Rul kuchaytirgichi nasosining kranshteyni dvigatel blokiga va nasosni krashteynga maxkamlanganligi tekshiriladi.

8) Rul tortqisi sharnirlaridagi tirqish va sharnir barmoqlarining zichlagichlarining xolati tekshiriladi [10].

9) Sharnir barmoqlari maxkamlanganligi va shplitlanganligi, soshka valining sozlovchi vint va burilish saffasidagi ponalovchi gaykalari maxkamlanadi (vint xolatini o'zgartirmagan xolda).

10) Pnevmatik tormoz yuritmasining jipsligi tekshiriladi [11].

11) Tormoz kamerasi tortqisining erkin yurish yo'li va barmoqlarning shplitlanganligi tekshiriladi, zarur bo'lganda sozlanadi [12].

12) Tormoz tizimidagi muzlashga qarshi quyilgan spirt almashtiriladi.

13) Elektrolit satxi tekshiriladi, zarur bo'lganda qo'shimcha disstirlangan suv quyiladi. Akkumulyator batareyasi kir va elektrolit qoldiqlaridan

tozalanadi,shomollatish teshiklari ochiladi,tok o'tkazgich uchlaridagi ilashmalarining mahkamligi va ishonchliligi tekshiriladi.

14) Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatilgandan keyin agregat,birikma, mexanizm va asboblarning ishlashi ularni yurgazib ko'rish yoki diagnostik postlarida tekshiriladi.

Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish(TXK-2) texnik xizmat ko'rsatish(TXK-1)ga nisbatan butun son karrasi asosida o'tkaziladi.

Shu bilan birga TXK-2da TXK-1 amalarining barchasi bajariladi va avtomobilning quyidagi mexanizmlarning ishlashi chuqir tekshiriladi:

1)TXK-1 dagi ish xajmining hammasi bajariladi.

2)Dvigatelning oldingi orqangi tayanch yostiqchalarining xolati tekshiriladi,zarur bo'lganda ular qo'shimcha maxkamlanadi.

3) Stilindiralar kallagining mahkamligi dvigatelning soviq xolatida tekshiriladi,gaz taqsimlash mexanizmidagi issiqlik tirqishi sozlanadi.

4) Ishlab bo'lgan gazlarni chiqarish va kiritish trubalarining mahkamligi tekshiriladi hamda mahkamlanadi.

5) Sovitish tizimidagi radiator osmasining mahkamligi, radiator jalyuzasi yuritmasining xolati va ishlashi tekshiriladi.

6) Yonilg'i bakining mahkamligi tekshiriladi.

7) Yonilg'i filtr-tindirgichining filtirlovchi elementlari chiqariladi va u qismlarga ajratilmasdan yuviladi.

8) Uzatmalar qutisi va uning tashqi detallarining mahkamligi tekshiriladi.

9) Kardan uzatma sharniridagi tirqish va shlistali birikmalar, oralik tayanchning xolati va mahkamligi tekshiriladi.Kordan val flanestining mahkamligi tekshiriladi.

10) Orqangi ko'prik yarim o'qining flanesti va asosiy uzatma,konussimon shesternyaning oldingi podshipnigining qopqog'ibosh uzatma qobig'i yonidagi qopqoqlarnipng mahkamlanganligi tekshiriladi.

11) Oldingi ko'prik balkasining xolati va to'g'ri joylashganligi nazorat qilinadi.Oldingi g'ildiraklarning o'zaro yaqinlashuvi tekshiriladi va sozlanadi.

12)Oldingi va orqangi ko'prik gupchaklaridagi podshipniklarning moylari almashtiriladi va tirqishlari sozlanadi(Xar ikkinchi TXK-2 dan keyin).

13)Ressor va amartizatorlarning xolati, orqangi ko'prikka qo'yilgan yostiqlarning joylashuvi tekshiriladi,talab etilganda esa buziqliklar bartaraf etiladi. Stremyanka,almashtiriluvchi quloqlar, oldingi ,orqangi ressor va amartizatorlarning mahkamligi, amartizatorlardan suyuqlik tommayotganligi tekshiriladi.

14) Zaxiradagi g'ildirak va uning kronshteynining mahkamligi teko'iriladi:

- 15) Rul boshqarmasi kardan valining ponalovchi gaykasini maxkamligi tekshiriladi.
- 16) Kompresor va tormoz kamerasing maxkamligi tekshiriladi.
- 17) Ishchi tormoz tizimi tepkisining erkin yurish va to'la yo'li tekshiriladi.
- 18) Generator va uning kronshteynining maxkamligi tekshiriladi, zarur bo'lganda maxkamlanadi.
- 19) Generator va kuchlanish rostlagichiga texnik xizmat ko'rsatiladi (to'rtinchi TXK-2 dan keyin avtomobildan chiqarib olib amallar bajariladi).
- 20) Startyorning maxkamligi tekshiriladi, zarur bo'lganda tortiladi.
- 21) Startyorga texnik xizmat ko'rsatiladi va oltinchi TXK-2 dan keyin avtomobildan chiqarib olinib amallar bajariladi.
- 22) Startyor va generator chiqiqlariga bog'langan elektr o'tkazgich simlarining maxkamligi tekshiriladi.
- 23) Rul boshqarmasi nasosining filtri yuviladi va sapuni tozalanadi.
- 24) Avtomobil kabinasi va platformasining ramaga, qanot, oyoq qo'ygich, loy sachratgichlarning mahkamlanganligi tekshiriladi.
- 25) Moylash kartasi asosida moylash ishlari bajariladi.
- 26) Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatilgandan keyin agregat, birikma va mexanizmlarning ishlashi ularni yurgazib ko'rish yoki diagnostik postlarida tekshiriladi.

Yonilg'i ta'minoti tizimi bo'yicha bajariladigan ishlarga alohida e'tibor beriladi. Avtomobillarga TXK-2 o'tkazish davriyli zavod tayyorlovchi tamonidan belgilab beriladi va uning yo'l kategoriyasi 3,4- guruxga, iqlim sharoiti esa shimoliy rayonlarga to'g'ri keladi. Ishlab chiqarish dasturini hisoblashda TXK-2 davriyligi berilgan ekspluatatsiya sharoiti bo'yicha korritirovka qilinadi.

Loyihalana yotgan ATKlarda ko'zda tutilgan joriy ta'mirlash (JT) xudidida agregatlar qismlarga ajratiladi, detallar ta'mirlanadi, yig'iladi va sinab ko'riladi. Bu ishlab chiqarish bazasini talab etadi. TXK ishlarini bajarish sifatidan qat'iy nazar va zavod tayyorlovchi tamonidan berilgan detal va agregatlarning chidamliligi ekspluatatsiya qilish jaroyonida sinadi, ishdan chiqadi. Ularning ko'pchiligi dvigatel va transimissiya detallariga to'g'ri keladi.

ATKlarda TXK va JT ishlarini bajarish uchun ishlab chiqarish bazasi zarur bo'ladi. Unga ishlab chiqarish maydoni, ishchi kuchi, texnologik jixozlar, moslama va asboblarning kiradi.

Ushbu loyihada DAMAS avtomobili uchun ishlab chiqarish bazasini hisoblash vazifasi qo'yilgan.

ADABIYOTLAR:

1. Икромов Нурулло Авазбекович, Гиясидинов Абдуманоб Шарохиidinovich, & Рузиматов Бахром Рахмонжон Угли (2021). Меры по снижению экологического воздействия автопарка. *Universum: технические науки*, (4-1 (85)), 44-47.
2. Икромов, Н. А. (2021). Исследования физико-механических свойств радиационно модифицированных эпоксидных композиций и покрытий на их основе. *Universum: технические науки: электрон. научн. журн*, 12, 93.
3. Икромов Нурилло Авазбекович (2015). Исследование влияния магнитного поля на физикомеханические свойства композиционных полимерных покрытий. *Вестник Курганского государственного университета*, (3 (37)), 96-99.
4. Икромов, Н. А., & Жалолова, З. Х. (2022). Исследования адгезионная прочность полимерных покрытий обработанных в магнитном поле. *So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*, 1(4), 58-62.
5. Ikromov, N. A., & Turaev, S. A. To determine the ingesting of various polymer materials of automobile cartridges. *Academia-an international multidisciplinary research journal*, 10.
6. Ikromov Nurullo, & Rasulov Dilshod (2021). Technique and installations for electromagnetic treatment in the formation of composite polymer coatings. *Universum: технические науки*, (7-3 (88)), 52-55.
7. Negmatov, S. S., Mamadoliev, K. M., Sobirov, B. B., Latipov, I. K., Ergashev, E., Rakhmanov, B. S., & Tajibaev, B. M. (2008, August). Improvement of physico-mechanical properties of thermoreactive and thermoplastic polymeric coverings by physical methods of modification. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 1042, No. 1, pp. 67-69). American Institute of Physics.
8. Икромов, Н. А., & Расулов, Д. Н. (2020). Объекты и методики исследования композиционных полимерных материалов. *Современные научные исследования и инновации*, (10), 1-1.
9. Ikromov, N., Alijonov, A., Soliyev, B., Mamajonov, Y., Mahammadjonov, N., & Meliqoziyev, A. (2021). Analysis of mechanical properties of polymer bushing used in automobile industry. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 560-563.
10. Avazbekovich, I. N. (2022). Application Of Composite Materials and Metal Powders in the Technology of Restoration of Worn Parts. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 9, 70-72.

11. Ikromov, N. A., Isroilov, S. S., G'iyosiddinov, A. S., Rakhmatov, S. M., & Ibrokhimova, M. M. (2020). Situation of nes balance in the city passenger transportation market when moving passengers with transfers. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 188-198.
12. Тожибоев Бегижон Мамитжонович, & Икрамов Нурилло Авазбекович (2020). Исследование свойств радиационно - обработанных наполненных композиционных полимерных покрытий γ - ЛУЧАМИ. *Universum: технические науки*, (12-1 (81)), 51-53.

TIBBIYOT TASHKILOTLARI FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA TOVAR MODDIY ZAXIRALARGA BO'LGAN EHTIYOJ VA UNING HISOBINI YURITISHNING ZARURLIGI

Kasimova Gulyora Axmatovna

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Byudjet
hisobi va g'aznachilik ishi" kafedrasida professori*

Masharipov Odilbek Muzaffar o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 1-kurs magistranti

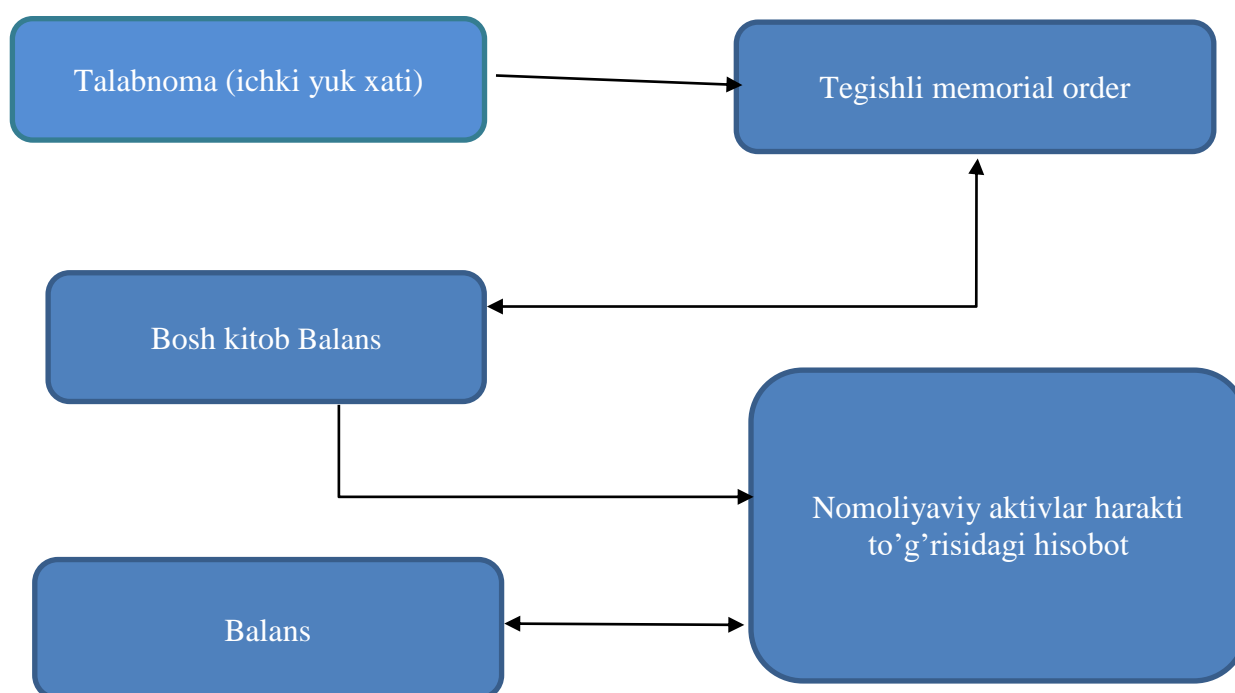
Annotatsiya: *Ushbu maqolada respublikamizdagi tibbiyot tashkilotlarida tovar moddiy zaxiralariga bo'lgan ehtiyojni o'rganish hamda tovar moddiy zaxiralar hisobini yuritish va takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan amaliy ishlar to'g'risida to'xtalib o'tildi. Tibbiyot muassasalarida tovar moddiy zaxiralari hisobi jarayonini tashkil etishning ilmiy va uslubiy jihatlari yoritildi.*

Kalit so'zlar: *budjet tashkiloti, buxgalteriya hisobi, tovar-moddiy zaxiralar, materiallar, daromadlar va xarajatlar, joriy qiymat.*

Tibbiyot tashkilotlarida tovar moddiy zaxiralarini hisobini yuritish juda muhimdir, chunki bu tizimning samaradorligini ta'minlash va bemorlarga sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi. Zaxiralarni samarali boshqarish tibbiyot tashkilotlarida ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Bu ortiqcha xaridlarni oldini olish, zaxiralarni to'g'ri saqlash va yaroqlilik muddati o'tgan mahsulotlarni isrof qilishning oldini oladi. Bu, shuningdek, favqulodda holatlar uchun zarur bo'lgan ashyolarni o'z vaqtida va yetarli miqdorda saqlash imkonini beradi. To'g'ri zaxira boshqaruvi tibbiy xodimlarning bemor parvarishiga ko'proq vaqt ajratishiga imkon beradi, chunki ular ashyolarni qidirishga va boshqarishga kamroq vaqt sarflashadi. Bu bemorlarga ko'rsatiladigan xizmat sifatini oshiradi. Zaxiralarni to'g'ri boshqarish orqali tibbiyot tashkilotlari moliyaviy jihatdan foyda ko'rishi mumkin. Bu mahsulotlarning yaroqlilik muddati o'tishini kuzatib borish va eskirgan yoki ortiqcha mahsulotlarni oldini olish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, yetkazib beruvchilar bilan yaxshiroq narxlarda shartnomalar tuzish imkoniyatini beradi. Shunday qilib, tibbiyot tashkilotlarida tovar moddiy zaxiralarini samarali boshqarish nafaqat moliyaviy tejamkorlik va operatsion samaradorlikni oshiradi, balki bemor parvarishi sifatini ham yaxshilaydi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali bu jarayonlarni avtomatlashtirish va optimallashtirish mumkin, bu esa yanada yaxshi natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Shu o'rinda alohida ta'kidlash lozimki, davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan davlat tibbiyot muassasalarining hisob yuritish tizimi, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash tartibi hamda nazorat tizimini bozor munosabatlari talablari asosida qayta ko'rib chiqish, rivojlantirish va takomillashtirib borish davlatimiz byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadidir. Davlat tibbiyot muassasalari o'z zimmasiga yuklatilgan vazifani bajarishda tovar moddiy qiymatliklarga extiyoj sezadi. Tovar moddiy qiymatliklar muassasda joriy davrda foydalanilib, xarajatlar tarkibiga olib borish orqali hisobdan chiqariladi. Muassasalarning faoliyat turlariga qarab tovar moddiy qiymatliklarning turlari ham farq qiladi. Tovar moddiy qiymatliklarni hisobga oluvchi schyotlarda muassasaga tegishli bo'lgan va xizmat qilish muddati bir yildan ortiq bo'lmagan yoki bir operatsion sikl mobaynida foydalaniladigan mol-mulklar, jumladan, qurilish – ta'mirlash materiallari, oziq-ovqat mahsulotlari, yoqilg'i va yonilg'ilar, ozuqa va y-hashak, tara (idish)lar, qishloq xo'jalik mahsulotlari va ishlab chiqarish buyumlari, o'stiruvdagi va boquvdagi chorva mollari, o'quv, ilmiy va boshqa maqsadlar uchun materiallar hamda laboratoriya sinovida bo'lgan, uzoq vaqt foydalaniladigan materiallar, shartnoma asosida bajariladigan ilmiy-tadqiqot ishlari uchun maxsus asbob-uskunalar va boshqalar hisobga olinadi.

Tovar moddiy qiymatliklarni sarflashni buxgalteriya xujjatlarida aks ettirish quyidagicha: talabnoma, ichki yuk xati, memorial order, 308-shakl bosh kitob (1-rasm).

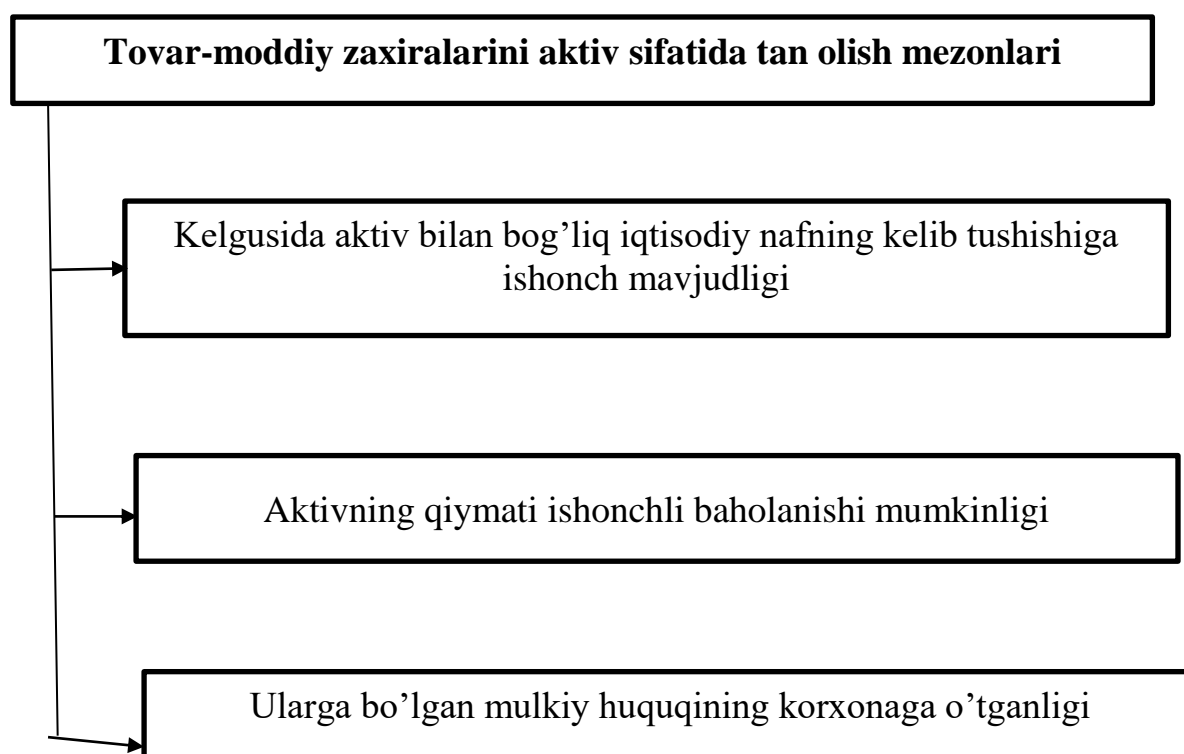
1-rasm. Tovar moddiy qiymatliklarning sarflanishini buxgalteriya hujjatlarida aks ettirishning sxematik ko'rinishi³

2-sonli BHXSda tovar-moddiy zaxiralarga quyidagicha ta'rif berilgan:⁴

Tovar-moddiy zaxiralar – bu quyidagi aktivlardir:

- odatdagi faoliyat doirasida sotish uchun mo'ljallangan;
- bunday sotuv uchun ishlab chiqarish jarayonida bo'lgan;
- ishlab chiqarish jarayonida yoki xizmatlar ko'rsatilishida foydalanilishi ko'zlangan xom ashyo va materiallar ko'rinishidagi aktivlar.

4-son BHMSning 8-bandida tovar-moddiy zaxiralarni aktiv sifatida tan olishning quyidagi mezonlari belgilangan:

2-rasm. TMZlarni aktiv sifatida tan olish mezonlari

Tovar-moddiy zaxiralarning tashkilotga kelgusida aktiv bilan bog'liq iqtisodiy nafning kelib tushishiga ishonch mavjudligini aniqlashda korxonada dastlabki tan olish paytida mavjud bo'lgan faktlarga asoslanib bo'lajak iqtisodiy nafning olinishi ehtimolligi darajasini baholashi lozim bo'ladi. Buning ma'nosi shundaki, korxonada olingan aktivga egalik qilish, undan foydalanish va boshqarishga bog'liq bo'lgan barcha bo'lajak daromadlar (ular odatda tovar-moddiy zaxiralarning chiqib ketishi, shuningdek sotilishidan tushadigan daromadlar shaklida namoyon bo'ladi) o'ziga tegishli bo'lishiga ishonch hosil.

³ Toshkent Iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi Tulaganov.A

⁴ Barry Elliot, Jamie Elliot. Financial accounting and reporting. (ISBN 978-1-292-08057-4) London, 2015. 17th Edition. 101 p

qilishi lozim va mazkur obyektga egalik qilishga bog'liq barcha tavakkalchilikni (jumladan mulkning tasodifan ishdan chiqishi yoki buzilishi xavfi, shuningdek uni saqlash, qayta ishlash va hisobdan chiqarishga bog'liq ko'zda tutilgan xarajatlarni) o'z zimmasiga oladi. Iqtisodiy naf olish ehtimolligining mavjudligi korxonaga aktiv bilan bog'liq bo'lgan, iqtisodiy moddiy boyliklarga ega bo'lishi va shunga muvofiq tegishli tavakkalchilikni o'z zimmasiga olishi xususida oydinlik kiritilishini taqozo etadi. Odatda iqtisodiy manfaatlar va tavakkalchiliklar korxonaga to'liq o'tgandagina bunday aniqlik paydo bo'ladi. Bungacha esa aktivni xarid qilish operatsiyasi deyarli talafotlarsiz (jarimalarsiz) bekor qilishini mumkin, shuning uchun aktiv tan olinmaydi. Tovar-moddiy zaxiralarni tan olishning yuqorida keltirilgan aktivning qiymati ishonchli baholanishi mumkinligi sharti buxgalteriya hisobi amaliyotida odatda oson qoniqtiriladi, chunki aktivni xarid qilish operatsiyasi natijasida uning qiymati aniqlanadi. Masalan, tovar-moddiy zaxiralar boshqa shaxslardan sotib olinayotganda ularning qiymatini baholashning asosiy ishonchli ko'rsatkichi tovarmoddiy zaxiralarning tomonlarni qoniqtiradigan va oldi-sotdi shartnomasida ko'rsatilgan bahosi hisoblanadi; tovar-moddiy zaxiralar korxonaga bepul kelib tushganda baholashning asosini tegishli o'tkazish hujjatlarida ko'rsatilgan tovarmoddiy zaxiralar qiymati yoki ular kelib tushgan paytdagi bozor qiymati tashkil kiladi. Bunda, agar aktiv xo'jalik yurituvchi subyektning o'z kuchi bilan mustaqil yaratilgan bo'lsa, uning qiymatini materiallar, ishchi kuchini sotib olish bo'yicha tashqi tomonlar bilan olib borilgan operatsiyalar hamda tovar-moddiy zaxiralarni yaratish (ishlab chiqarish) jarayonidagi boshqa xarajatlar asosida ishonchli baholash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov; - T.: "Iqtisod-Moliya", 2020. b.
2. A.S. Ramazonov, Sh.V. G'aniyev, I.N. Qo'ziyev. "Budjet hisobi va nazorati" . Darslik. T.: "Nihol print". 2022 yil. 632 b.
3. «Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi yo'riqnoma (2010 yil 22 dekabr, 2169-son)

OPPORTUNITIES TO DEVELOP ECOLOGICAL TOURISM IN KHORAZM REGION

Tojiev Alisher Sultannazirovich

UrDU, teacher of the Department of History.

Abstract: *This article analyzes the possibilities of ecotourism development in Khorezm region.*

Key words: *Aral Sea, ecotourism, resorts, medical tourism, foreign investments.*

In the President's Decree No. PF-4861 of December 2, 2016 "On measures to ensure rapid development of the tourism industry of the Republic of Uzbekistan" [1, p. 2]. as noted: "Rapid development of tourism in the country, more complete and effective use of the existing huge tourism potential, national and regional programs for the comprehensive development of other potential types of tourism - ... ecological tourism ... internal, inbound and outbound tourism along with traditional cultural and historical tourism development and implementation" is defined.

On April 25, 2007, in an interview with "TODAY" newspaper, I. Karimov assessed the country's ecotourism potential and said: "The beautiful geographical and natural conditions are very favorable for the development of ecotourism in the territory of the republic" [2, p. 1]. The goal of ecotourism is the rational use of nature in the tourist direction for the ecological safety and sustainable development of current and future generations. Therefore, effective use of natural and ecological resources is one of the urgent issues. In the world, the ecological tourism direction of the tourism industry was formed and is developing on the basis of the search for ways to save the nature of our planet and its resources for the prevention of the ecological crisis facing mankind, for the sustainable development and survival of mankind.

Khorezm region has a great opportunity to use natural and ecological resources, including the "Kal'ajyk castle" health-tourist complex in Bogot district. This health center is located near the lake around the 3,000-year-old Kalajik Castle. This lake is considered an important tourist and recreation object of this place, its water is rich in various mineral substances, bathing in water, lying in the coastal mud, burying in the sand and basking in the sun improves the blood circulation system, calms the nerves, and is effective in the treatment of joint and some skin diseases. In this place, there is a restaurant serving tourists, a camping site, camel and horse rides around the fort.

Solving environmental problems affecting public health has been elevated to the level of public policy. The fact that 35 percent of the population in the region, including 40 percent of the rural population, is not provided with clean drinking water shows that the work in the field is not satisfactory. For example, in 2002, in order to improve the supply of clean drinking water to the population in the region, a foreign bank loan in the amount of 4 million 926 thousand US dollars was appropriated. Some of the inefficient regional medical institutions were privatized, and the rest were brought to the level of medical students. By the year 2000, 38 cases of private treatment were registered, including 5 in 1999. Besides, the hospital was still in a precarious situation.

The bolneological resort "Khonka" sanatorium, located on the shore of the "Shavot" channel of the region, is operating. For many years, this sanatorium has been helping visitors effectively deal with cardiological, neurological and locomotor diseases. This sanatorium is famous for its healing mineral water saturated with bromine, iodine and other trace elements.

Timely resolution of issues of ecotourism development in the region, preservation of biodiversity in nature, protection of natural resources and prevention of international environmental crises will be a contribution [3, p. 5]. Reforms were carried out in the health system of Khorezm region on the basis of "State Dastypi on Health Care System Reform". Inefficiently working hospitals, medical facilities have been reduced, and the area where medical facilities meet has been reduced to the level of sanitary facilities.

Another of the sanatorium-resort facilities created using natural ecological resources is the "Shavot Obi-hayot" sanatorium located in Shavot district. The sanatorium is surrounded by trees and plants and is located on the water's edge, providing vacationers with fresh air. The difference between this health center and other places is that special healing infusions are made here. In addition, the sanatorium offers acupuncture, hydromassage, magnetotherapy and other human refreshing services to those who want to restore their health in this place. Also, visitors to the sanatorium can use the services of healing mud, swimming pool, vibromassage, sauna, and gym. [4, 6. 4].

Khorezm region also has some recreational resources. For example, it is possible to create a tourist complex on the shores of "Govukkol" and "Eshonravot" lakes in the Khiva district, develop fishing, organize tents, swimming equipment rental services, and the infrastructure of swimming pools. According to data, the income from ecotourism in the tourist market is 10-18 percent. In particular, the share of ecological tourism in the economy of Kenya, Costa Rica, the Middle East and some Arab countries, and some countries on the European continent is significant. This type of tourism is also distinguished

by its importance in solving the problems of nature protection, preservation and reproduction of rare plants and animals. On the banks of the "Shavot" channel in the city of Urganch, special places for ships to stop were built, new ships were bought and put into operation, and recreation facilities were organized, and a hypermarket with a modern look was built in the city center.

According to the definition of the International Union for Conservation of Nature, "ecological tourism or ecotourism helps to protect nature in order to travel responsibly with respect to the natural environment, explore areas without harming their nature and enjoy their unique, beautiful places, has a "soft" impact on the environment, local activates the socio-economic conditions of the population and ensures that they receive benefits from this activity".

There is a great potential for the development of ecological tourism in the region, and it is possible to develop ecological tourism and hotel services on the Amudarya coast of Bogot, Khanka, Urganch districts. It is also possible to establish ecological tourism services in the zone of the "Kyzilqum" state reserve in the region. This reserve is located in the middle stream of Amudarya, mainly in Khazorasp district of Khorezm region and partly in Romiton district of Bukhara region. The total area of the reserve is 10 thousand 311 hectares. 86 percent of its territory corresponds to Khazorasp district. The reserve consists mainly of groves and partly desert, and the reserve has more than 150 species of flora, 86 species of animals and 267 species of birds. Of these, 8 types of fish, 1 reptile, 18 types of birds and 2 types of animals are included in the "Red Book". On the basis of this reserve, there are opportunities to develop ecological tourism and hotel services on the coast of Amudarya, and organize camel and horse excursions for tourists [5, 6. 158].

One of the main directions for the development of ecological tourism in the archipelago region is the Lower Amudarya State Biosphere Reserve (KADBR), where there are 43 species of fish, 2 species of amphibians, 29 species of reptiles, 246 species of birds and 36 species of mammals, as well as many natural ecotourism sites on the Amudarya coast. is also available. Also, Aqchakol, Sudoe, Eshonravot, and Govuk lakes of the Republic of Karakalpakstan are important objects for the development of ecological tourism in the Aral Bay region.

On January 28, 2022, the President's Decree No. PF-60 "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" stated that "implementation of concrete measures for the development of ecotourism in the Republic of Karakalpakstan and the Aral Bay is defined as a priority"[6, 6. 4].

In general, as opportunities for the development of ecotourism in the region, it can be shown that there is an opportunity to develop ecotourism in a

complex manner with other types of tourism, that natural and ecological resources can be used as an object for ecological tourism in regions that are in an ecological crisis.

REFERENCES:

1. Президент Ш.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2016 йил 2 декабрдаги ПФ-4861-сонли Фармони.
2. Каримов И.А. Today газетасига берган интервьюси. // Халқ сўзи, 2007 йил 26 январь.
3. Хаитбоев Р. Экологик туризм. – Тошкент: “Баркамол файз медиа”. 2018, – Б. 5.
4. Ибадуллаев Э. Хоразм вилоятида туристик-рекреацион хизматларнинг ривожланиш истикболлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий журнали, 2020 йил сентябрь-октябрь, № 5.
5. Матякубов У. Туризмда тараққиёт стратегиясини амалга ошириш муаммолари. Тошкент: “Фан ва технологиялар нашриёт-матбаа уйи”, 2022. – Б. 158.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони// Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.

“САНОАТ-4.0” ТАМОЙИЛИ АСОСИДА КОРХОНАЛАНИНГ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА БЎЛГАН РАЎБАТЛАНТИРИШ.

Хасанова Муътабар Султоновна

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби магистранти

Антонация. *Ушбу мақола иқтисодий хавфсизликни таъминлашда, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришда ишлаб чиқаришни автоматлаштириш, саноат корхоналарига рақамли иқтисодиётни тадбиқ этиш, шунингдек, саноат-4.0 стратегиясини корхоналар ривожланишида тутган ўрнини янада кенгроқ ўрганишга қаратилган. Шунингдек, тўртинчи саноат инқилобининг ишлаб чиқариш корхоналарига тадбиқ этилишининг таъсири, имкониятлари ва келтириб чиқариши мумкин бўлган муаммолар таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *Саноат-4.0 стратегияси, рақамли иқтисодиёт, сунъий интелект, ишлаб чиқаришни автоматлаштириш, “ақилли” ишлаб чиқариш технологиялари.*

КИРИШ

Дунё аҳолисининг тобора кўпайиб бориши нафақат мамлакатимизда, балки бутун дунёда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш, озиқ-овқат хавфсизлигини олдини олиш ҳар бир давлатнинг асосий глобал муаммоларидан бирига айланиб бормоқда. Республикамизда ҳам охириги 30 йилдан ортиқ вақт давомида аҳоли сонинг қарийб икки баробарга ортиши мазкур муаммоларга ечим топишнинг ҳам иқтисодий, ҳам ҳуқуқий жиҳатдан мустақамлаб тегишли чора-тадбирларни амалга оширишни талаб этмоқда. Мамлакатимизда аҳоли турмуш даражасини ошириш, уларни ижтимоий, иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлашнинг энг замонавий ва тезкор ечими бу рақамли иқтисодиётга ўтиш, саноатга кам харжли самарадорлиги юқори бўлган “Ақлли ишлаб чиқариш” технологияларини жорий этиш юзасидан бир қатор ишлар амалга оширилди.

Мазкур муаммоларга ечим топиш, келгусида барча замонавий технологияларни жорий этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПФ-6079-сонли фармони қабул қилинди.

Ушбу фармонга мувофиқ, иқтисодиётнинг реал сектори тармоқларидаги корхоналарда бошқарув, ишлаб чиқариш ва логистика жараёнларини автоматлаштириш бўйича 280 дан ортиқ ахборот тизимлари ва дастурий маҳсулотлар жорий этилади:

маҳаллий IT-компаниялар ва дастурий маҳсулотлар ишлаб чиқарувчилар ҳамда уларнинг маҳсулотлари ва хизматларининг ягона маълумотлар базасини шакллантириш, шунингдек, уларга ўз маҳсулотларини ички ва ташқи бозорларда илгари суришда кўмаклашиш:

ахборот технологиялари соҳасидаги устувор йўналишлар бўйича фундаментал ва амалий тадқиқотларни олиб бориш;

иқтисодиёт тармоқларида виртуал ва тўлдирилган реаллик, сунъий интеллект, криптография, машина ўрганиши, катта маълумотларни таҳлил қилиш ва «булутли» ҳисоблаш технологияларидан фойдаланиш имкониятларини ўрганиш ва уларни амалиётга татбиқ этиш;

истикболли инновацион ишланмалар ва стартап-лойиҳаларини амалга ошириш ҳамда уларни тижоратлаштириш ва технологиялар трансферини кўллаб-қувватлаш белгиланган⁵.

САНОАТ 4.0 ТАМОЙИЛИ

Инсониятнинг ривожланиш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, бугунга қадар дунё цивилизациясида 4 та саноат инқилоби рўй берди:

Саноат 4.0 тамойили ҳақида сўз юритишдан олдин мазкур саноат инқилоблари тўғрисида тўхталиб ўтсак.

Дунё тарихида 1784 йилда биринчи саноат инқилоби, 1870 йилда иккинчи саноат инқилоби, 1969 йилда учинчи саноат инқилоби рўй берди. Айни дамда эса тўртинчи саноат инқилобига ўтиш жараёни босқичма-босқич давом этмоқда.

1-расм. Саноат инқилоблари таснифи.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПФ-6079-сонли фармони

Хорижий давлатларда INDUSTRY 4.0 номи билан танилган тўртинчи саноат инқилоби дастлаб ғарб мамлакатларида пайдо бўлди. 2011 йилда Германияда ўтказилган саноат кўргазмаларининг бирида Германия ҳукумати ишлаб чиқаришда ахборот технологияларидан кенгрок фойдаланиш зарурлиги тўғрисида сўз борган. Шундан сўнг махсус ташкил этилган мансабдор шахслар ва мутахассислар гуруҳи мамлакатдаги ишлаб чиқариш корхоналарини “ақилли” корхоналарга айлантириш, ишлаб чиқариш жараёнида робототехникадан янада кенгрок фойдаланиш стратегиясини ишлаб чиқдилар. Янги технологияларни фаол ривожлантираётган бошқа давлатлар ҳам ушбу фикрга эргашдилар.

Ишлаб чиқаришда тўртинчи саноат инқилоби иқтисодий ўсишнинг янги омилидир, бу илгари бўлмаган ўқитиш имкониятлари ва янгиликларни қабул қилиш билан боғлиқ. Атрофдаги дунёни яхшилашга йўналтирилган кенг қамровли ғояга мувофиқ ақлли технологияларни жорий этиш, рақамли иқтисодиётни янада такомиллаштириш глобал иқтисодиётни мустаҳкамлаш, Ер сайёрамизнинг экологик ҳолатини яхшилаш ҳамда келажакда таҳдид солаётган озиқ-овқат хавфсизлигини олдини олишга ёрдам беради.

Бу каби вазифаларни амалга ошириш бевосита саноат ишлаб чиқаришни рақамлаштириш, янги замонавий технологиялар асосида ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, шунингдек, рақамли иқтисодиётга ўтиш жараёни билан боғлиқ саналади. Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, саноат ишлаб чиқариш жараёнини рақамлаштириш ҳамда саноатлашган жамиятни барпо этиш ҳозирги кунда миллий иқтисодиётнинг асосий масаласи эканлигини англаб олиш мумкин.

Ҳозирги кунда рақамли иқтисодиётнинг жадал ривожланиши электрон савдо, тўлов жараёнларини онлайн амалга ошириш, таълим, хизмат кўрсатиш, шунингдек, ишлаб чиқариш жараёнини автоматлаштириш, саноат тузилмаси таркибини рақамли технологиялар асосида такомиллаштириш аҳолини сифатли саноат маҳсулотлари билан таъминлаш имконини оширади.

Бундан ташқари, саноат 4.0 тамойилининг ривожланиши технологик ахборотда мавжуд бўлган минтақавий тўсиқларни кесиб ўтиш, халқаро ҳамкорлик дастурини ишга тушириш ва марказлаштирилмаган инфратузилмани қуриш учун замин яратади.

Ҳозирги кунда дунёда иқтисодиёт структураси ўзгармоқда – тобора кўплаб одамлар товар ишлаб чиқариш билан эмас, балки ахборот олиш ва қайта ишлаш билан шуғулланмоқда. Ҳамма учун одатий бўлган иқтисодиёт ўрнига бир қатор хусусиятларга эга бўлган рақамли иқтисодиёт келмоқда:

2-расм. Замонавий иқтисодиёт структураси

Рақамли иқтисодиёт ёки бошқача қилиб айтганда веб-иқтисодиёт замонавий рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил қилинадиган иқтисодий, ижтимоий ва маданий муносабатлар тизимини ифодалайди.

Рақамли иқтисодиёт замонавий жамиятда кундалик воқеликка айланади, ундан фойдаланиш туфайли барча тармоқлар самарадорлиги ортади. Замонавий компьютер технологияларидан фойдаланиш имкониятлари сифат ва сон жиҳатидан ортади - компьютер орқали деярли барча операцияларни амалга ошириш: пул тўлаш, чиптага буюртма бериш, керакли ахборот қидириш мумкин ва ҳ.к. Рақамли иқтисодиёт даврида ахборот энг муҳим роль ўйнайди, у улкан қийматга эга бўлган асосий номоддий активга айланади.

Рақамли иқтисодиёт – бу меҳнат унумдорлиги ва иқтисодий ўсишни тезлатиш, турмуш сифати ва инвестицион муҳитни яхшилаш мақсадида рақамли технологиялар, институтлар, номатив-ҳуқуқий база, кўникмалар ва бизнес ёрдамида онлайн режимида маълумотлар алмашилиш воситасида иқтисодий ривожланиш парадигмасидир.

“Ахборотлашган жамият” тушунчаси 1960-йилларнинг иккинчи ярмидан қўллана бошлаган бўлиб, ушбу атамани илмий муомалага Токио технология институти профессори, япон олими Ю.Хаяши киритган. Ахборотлашган жамият у томонидан компьютерлаштириш жараёни одамларга ишончли ахборот манбаларига уланиш имконини берадиган, уларни ҳар куни бир хил ва зериктирадиган ишлардан халос қиладиган, ишлаб чиқаришни автоматлаштириш даражаси юқори бўлишини таъминлайдиган деб тавсифланган. Бунда ишлаб чиқаришнинг ўзи ҳам ўзгаради – унинг махсулоти кўпроқ «ахборот сифимига эга» бўлади, бу эса

унинг кийматида инновациялар, дизайн ва маркетинг улушининг ортишини англатади.

Сунъий интеллект ҳақидаги тасаввур ва бу соҳадаги изланишлар — «ақлий машиналар» ишлаб чиқаришга илмий ёндошиш биринчи бўлиб Стаanford университетининг (АҚШ) профессори Джон Маккарти ташаббуси асосида 1956 йили ташкил топган илмий тугарақда пайдо бўлди⁶.

«Интеллект» сўзи лотинча «intellectus» сўздан келиб чиккан бўлиб, у билиш (аниқлаш), тушуниш ёки фахмлаш (ақл) маъносини беради. Инглиз тилида “artificial intelligence” атамаси “мантикий мулоҳаза қилиш қобилияти” ёки “сунъий ақл” тушунчасида қўлланилади. Сунъий интеллектнинг кўплаб таърифлари орасида қуйидагиларда тўхталиб ўтамиз:

➤ инсон фаолиятининг интеллектуал турларини (ўйинлар, нақшларни аниқлаш, таҳлилий фаолият ва бошқалар) математик, дастурий ёки аппарат моделлаштириш муаммоларини ҳал қиладиган илмий йўналиш;

➤ ижодий вазифаларни ишлай оладиган ҳамда шу ҳақидаги билимларни хотирада сақлайдиган техник ёки дастурий тизим; Интеллектуал тизим учта асосий блокни ўз ичига олади: маълумотлар базаси, ҳисобловчи ҳамда ихтисослашган дастурларсиз маълумотларни киритиш учун компьютерлар билан алоқа қилишга имкон берадиган ақлли интерфейс;

➤ ақлли дастурлар ёки роботларни яратиш вазифаси қўйилган информатика ва ахборот технологияларидаги йўналиш;

➤ тизимнинг ташқи маълумотларни таҳлил қилиш ва шарҳлаш, мустақил ўрганиш ва қўйилган муаммоларни ҳал қилиш учун олинган билимлардан фойдаланиш қобилияти.

Сунъий интеллект технологияси одамлар каби ақлли компьютер ёки машиналарнинг ихтиросига асосланган. Яъни, инсоннинг ақлий қобилиятларини ўрганиш натижасида интеллектуал дастурлар ва тизимлар ишлаб чиқилмоқда. Сунъий ақл - бу одамга ўхшаш когнитив функцияларни бажарадиган машина. Мутахассисларнинг фикрига кўра, сунъий интеллектдан фойдаланиш мураккаб ва мажмуавий вазифаларни ҳал қилишга, самарадорликни оширишга ёрдам беради. Интернетнинг расмий манбаларига кўра, 2018 йилда Иқтисодий Ҳамкорлик ва Ривожланиш Ташкилоти сунъий интеллект бўйича Тавсияномани ишлаб чиқишни бошлади.

⁶ David Poole Alan Mackworth Artificial Intelligence: Foundations of Computational Agents, Cambridge University Press, 2010

Бугунги кунда йирик компаниялар сунъий интеллект тизимларини ривожлантиришга турли хил ёндашувларни қўллашмоқда. Одатда, ушбу ишланмалар қуйидаги йўналишларда амалга оширилади: масалан, миждозларнинг юзларини таниб олиш, миждозлар эхтиёждларини тахлил қилиш ва индивидуал таклифларни яратиш; хавфсизлик тизимлари (кибер фирибгарликни аниқлаш, жинойтчилик йўллари билан топилган пулларни легаллаштириш); молия бозорларидаги савдо тизимлари.

ТАДҚИКОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Илмий мақолада кўтарилган масалаларни тадқиқ этиш, атрофлича ўрганиш, рақамларни тахлил қилиш, Саноат 4.0 талқини, унинг ҳаракатлантирувчи кучлари ва тўсиқларини ўрганиш тахлил натижаларини тизимлаштирган ҳолда таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш, кузатиш, қиёслаш, эксперт баҳолаш, мақсадли ривожлантириш каби тадқиқот усулларидан фойдаланилди.

Асосланган назария маълум бир ҳодиса тўғрисида ҳар томонлама тушунтиришлар ишлаб чиқишга қаратилган. Усул одатда мунтазам равишда тўпланган ва тахлил қилинган маълумотларга асосланган назарияларни яратиш учун ишлатилади. Страусс ва Корбин фикрига кўра, *"Асосли назарияни ўрганишдаги мақсад ҳодисаларни тадқиқотнинг ўзи давомида ривожланиб борадиган назарий асослар асосида тушунтиришдир"*. Таркибий назария тушунчаларни аниқлаш ва маълумотларни сифатли йиғиш асосида назарияни яратиш учун систематик методлардан фойдаланади⁷. Асосланган назария принципларига мувофиқ, биз назарий тўйинганлик даражасига эришиш учун маълумотларимизни такрорий равишда тўпландик ва тахлил қилдик.

Майлз ва Хуберманнинг сўзларига кўра, *"Сифатли тадқиқотлар майдон ёки ҳаётини вазият билан интенсив, узоқ муддатли алоқа орқали амалга оширилади"* дейилган.

ТАХЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР МУҲОКАМАСИ

Ҳозирги даврга келиб Саноат 4.0 инкилобида ҳам техник, ҳам ижтимоий томондан баъзи муаммолар мавжуд.

Тўртинчи саноат инкилобининг афзалликларини максимал даражада ошириш учун корпоратив чегаралардан ташқарига чиқадиган кенг қўламли ҳамкорлик зарур, айниқса, барча машиналарнинг бир хил тилда гаплашишига ишонч ҳосил қилинганда. Агар тугалланмаган махсулот РФИД чипини ўқий олмайдиган машинага келса, у бошқа частотада дастурлаштирилган, ишлаб чиқариш жараёнида хатолик бўлади. Шундай қилиб, турли хил компанияларнинг машиналари эркин алоқа қиладиган

⁷ Korbin, 2008

умумий платформалар ва тилларни аниқлаш кибер-физик тизимларнинг тарқалишидаги асосий вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Бошқа томондан, хаддан ташқари бир хиллик ҳам хавфли бўлиши мумкин. Google етакчилигидан сўнг, бир нечта кучли компаниялар Саноат 4.0 да ғайритабиий устунликка эга бўлишлари мумкин.

"Саноат 4.0 талаб қиладиган катта маълумотлар миллий компаниялар томонидан эмас, балки Силикон водийсининг тўртта фирмаси томонидан тўпланди", деди ўтган йили Германия иқтисодиёт вазири Зигмар Габриел.

Хавфсизликнинг яна бир муҳим масаласи: Хавфсиз тармоқларни яратиш қийин ва жисмоний тизимларнинг Интернет билан бирлашиши уларни киберхужумларга нисбатан заифроқ қилади. Саноат 4.0 нинг ривожланиши билан ишлаб чиқариш жараёнлари масофадан туриб ишлаб чиқариш протоколини бошқариш ёки шунчаки жараённи фалаж қилиш орқали кўрқитилиши мумкин. Ақли фабрикалар тобора кенг тарқалиб бораётганлиги сабабли, уларнинг хавфсизлиги тобора долзарб бўлиб қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Acocella, 2012 I. Acocella **The focus groups in social research: advantages and disadvantages** Qual. Quant., 46 (2012), pp. 1125-1136
2. Dora Horvath and Roland Zs.Szabo, Driving forces and barriers of Industry 4.0: Do multinational and small and medium-sized companies have equal opportunities? Technological Forecasting and Social Change Volume 146, September 2019, Pages 119-132
3. Adolph et al., 2014 S. Adolph, M. Tisch, J. Metternich **Challenges and approaches to competency development for future production** Educ. Altern., 12 (2014), pp. 1001-1010
4. Agee, 2009 J. Agee **Developing qualitative research questions: a reflective process** Int. J. Qual. Stud. Educ., 22 (2009), pp. 431-447, [10.1080/09518390902736512](https://doi.org/10.1080/09518390902736512).
5. Kambarov, J., Rakhmatov, U., Rakhmonov, N., Sultanova, Y. Problems and solutions for the implementation of the industry-4.0 program in Uzbekistan. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 2020, 12(2), стр. 2677–2683
6. Aichholzer et al., 2015 G. Aichholzer, N. Gudowsky, F. Saurwein, M. Weber **Industry 4.0. Background Paper on the Pilot Project “Industry 4.0. Foresight & Technology Assessment on the Social Dimension of the Next Industrial Revolution”** (2015) (Vienna)

7. Automation Alley, 2017 Automation Alley **Technology Industry Report. Industry 4.0 is Here. Are we Ready?** (2017)
8. Basl, 2017 J. Basl **Pilot study of readiness of Czech companies to implement the principles of Industry 4.0** Manag. Prod. Eng. Rev., 8 (2017), pp. 3-8
9. Herter J., Ovtcharova J. (2016). A Model based Visualization Framework for Cross Discipline Collaboration in Industry 4.0 Scenarios // *Procedia CIRP*. Vol. 57. P. 398–403.
10. Rojko A. 2017 Industry 4.0 concept: background and overview // *International Journal of Interactive Mobile Technologies*. Vol. 11, № 5. P. 77–90.
11. А.Л. Лисовский. Оптимизация бизнес-процессов для перехода к устойчивому развитию в условиях четвертой промышленной революции. / А.Л. Лисовский. // *Стратегические решения & риск менеджмент*. – 2018. №4(109) – с. 10-18.
12. И.В. Тарасов. Индустрия 4.0: понятие, концепции, тенденции развития. / И.В. Тарасов. // *Стратегии бизнеса. Электронный научно-экономический журнал*. – 2018. № 6 (50) – с. 57-63.
13. К. Шваб. Четвёртая промышленная революция: пер. с англ. М.: Э, 2017, с. 16.
14. <https://refu.ru/uz/pitanie/industriya-4-0-dlya-promyshlennyh-predpriyatii-podrazumevaet.html>

UDK: 616.211-002

QUALITY OF LIFE IN CHILDREN WITH DIFFERENT NOSOLOGICAL FORMS OF ALLERGIC DISEASE

Mirrakhimova Maktuba Khabibullayevna¹Saidkhonova Adibakhon Murotkhonovna²¹ DSc, professor of the Department of Children's Diseases²PhD, Assistant Department of Children's Diseases

Tashkent Medical Academy, Uzbekistan.

Abstract: *In this article, the results of the study of indicators of quality of life of patients with bronchial asthma combined with allergic rhinitis in children are highlighted. The study was conducted in the children's allergology department of the multidisciplinary clinic of the Tashkent Medical Academy. The indicators of quality of life in children under examination are "nasal symptoms", "general symptoms", the severity of practical problems in patients with various nosological forms of allergic rhinitis, indicators of negative symptoms, limitation of activity due to general AR - 65%, with BA - 68% and AR +BA comorbid when - 88.0% of patients had unsatisfactory results.*

Key words: *allergic rhinitis, bronchial asthma, children, quality of life, comorbid.*

INTRODUCTION

Allergic rhinitis is common in paediatric age worldwide, its prevalence ranging from 0.8% to 14.9% in 6–7-years old and 1.4% to 39.7% in 13–14-year-old children [19]. According to the ISAAC Phase III study, AR prevalence increased from 8.5% in children aged 6–7 years to 14.6% in those aged 13–14 years, especially in many low-income and middle-income countries (LMICs) whereas little change was observed in western Europe [20]. In 80% of cases, AR symptoms occur before the age of 20 years, and 40% of these cases developed symptoms before the age of 6 years [21].

AR is frequently associated with other atopic diseases, including asthma, allergic conjunctivitis, and eczema. In particular, most patients with asthma have comorbid AR, whereas less than one-third of those with AR have asthma [22]. Indeed, epidemiological evidence indicates that about 30% of patients with rhinitis develop asthma during their life course and up to 80% of persistent asthma subjects suffer from coexisting rhinitis [23,24]. Of note, the relationship between the over mentioned conditions has been relatively consistent over the years, despite changes in global prevalence [25].

Overall, AR incidence in individuals with asthma appears to increase with age. Indeed, recent data have shown that adolescents with asthma have significantly more frequent comorbid rhinitis ($p = 0.02$; $OR = 2.07$) when compared with younger children [26]. In line with this finding, extensive prospective follow-up data from the MAS birth cohort study previously found that, at age 20, asthma occurred more frequently in association with AR than as a single entity [27]. When taking into account the patient's sensitization profile, despite previously published evidence of a more frequent association between allergic rather than non-allergic rhinitis and asthma, more recently, the *Mechanisms of the Development of ALLergy (MeDALL)* study, which included data from 12 European birth cohorts, showed that the coexistence of rhinitis and asthma is more common than expected by chance, regardless of IgE sensitization, suggesting that these diseases share causal mechanisms other than atopic sensitization [28,29].

There is evidence that AR has an impact on asthma, as shown in a large school-based cohort study reporting that the majority of children had comorbid AR, which was associated with increased asthma morbidity. In particular, in comparison with children without AR, those with comorbid asthma and AR had significantly fewer symptom-free days ($p < 0.001$), more daytime symptoms ($p < 0.001$), more rescue medication use ($p < 0.01$), and more activity limitation due to asthma ($p < 0.001$) [30].

Taken together, these findings suggest that AR should be routinely investigated in children and adolescents with asthma in order to optimize treatment and achieve better asthma control and, likewise, the resolution of AR symptoms.

In the world, the rate of comorbidity of allergic rhinitis with bronchial asthma is increasing day by day, especially in economically developing countries. According to the World Health Organization (WHO), "... allergic rhinitis comorbidity with bronchial asthma occurs in 18% to 45% of children and more" [1,2,3]. It is known that "... the prevalence of the disease in different countries is on average up to 4 cases per 1000 children". In many countries of the world, the constant increase in the number of children with allergic rhinitis is due to patients' misinterpretation of the symptoms of the disease, failure to consult a pediatric allergist in time, failure to perform diagnosis and treatment on time, which shows the severity of the problem. [1,4,6] In children with various forms of allergic disease, quality of life indicators are changed, which are important not only for patients, but also for the whole family [3,5].

Among the topical issues of modern allergology, the problem of allergic rhinitis (AR) in children has a special place [1,5]. Allergic rhinitis is one of the

common allergic diseases in childhood [2,4]. This disease is a global problem, because it has a high specific place in allergic pathology (60-70%) and is also common in the pediatric population (10-15%), which emphasizes the importance of this problem [4,6].

In many countries of the world, the constant increase in the number of children with allergic rhinitis is due to patients' misinterpretation of the symptoms of the disease, failure to consult a pediatric allergist in time, failure to perform diagnosis and treatment on time, which shows the severity of the problem.

The "United airways disease" (UAD) concept clearly defines that upper and lower airways are part of a single organ. Upper and lower airway diseases frequently co-occur, reflecting the existence of a common underlying immunological background. UAD includes rhinitis, chronic rhinosinusitis (CSR), nasal polyposis (NP), and concomitant/comorbid lower airways disorders: asthma, chronic obstructive pulmonary disease (COPD), bronchiectasis, cystic fibrosis (CF), and obstructive sleep apnoea (OSA) [11].

Under the epidemiological perspective, the cross-relationship between allergic rhinitis and asthma is clear-cut. As mentioned above, approximately 80% of asthma patients suffer from rhinitis, and 30% of patients with rhinitis have asthma. AR represents a significant risk factor for asthma (odds ratio, OR 3.5). The risk of asthma in AR is more evident in children than in adults (OR 4.1 vs 3.4) [31]. The involvement of both upper and lower airways leads to a greater burden in terms of patients' health status and requires a more complex diagnostic and therapeutic plan. Of note, even in the absence of symptomatic asthma, a relevant proportion of patients affected by AR do present airway hyper-responsiveness (AHR) documented by positive bronchial provocation test and reversible airflow obstruction. Non-asthmatic patients with AR also showed the presence of lower airway inflammation and some degree of airway remodeling [30].

Different mechanisms may underlie the increased bronchial hyper-reactivity in the presence of an impaired nasal function. The loss of nasal function due to mucosal congestion and retention in the nasal cavity hampers the airflow through the upper airways in favour of oral respiration and oral breathing, which are associated with a higher risk of bronchospasm [30,31]. In fact, oral breathing bypasses the functional role of the nose in terms of warming and humidifying air, which therefore reaches the bronchi being cooler and drier. In addition, nasal mucus and mucus-ciliary apparatus filter the particles and gaseous materials in inhaled air before they reach the lower airways; on a functional ground, in the nose both innate and specific immune system

cooperate to avoid infectious agent to reach the lower airways[26,27]. Therefore, nasal obstruction is strictly related to the allergens or cold air loading directly into the bronchial airways, and to the consequent increase of airways causing hyper-responsiveness.

Another mechanism that could underlie bronchial hyper-reactivity in AR patients is the so-called nasobronchial reflex. It represents a branch of the diving reflex, which physiologically leads to suppression of respiration, laryngospasm, and bronchoconstriction when the head is underwater water [17, 18]. In that case, vagal and trigeminal pathways and afferent receptor site mediate broncho-constriction. However, the relevance of that mechanism in AR patients' bronchial hyper-responsiveness is still controversial [19,30].

Materials and research methods. The study was conducted in the pediatric allergology department of the multidisciplinary clinic of the Tashkent Medical Academy. Allergic rhinitis, bronchial asthma, and bronchial asthma combined with allergic rhinitis were examined. The age of patients diagnosed with allergic rhinitis was from 7 to 12 years, and the average age was 9.1 ± 0.31 .

Research methods and materials. The study was performed at the Children's Allergology Unit of multifunctional clinic of Tashkent Medical Academy where we examined 79 patients with diagnosed allergic rhinitis.

The age of patients diagnosed with allergic rhinitis varied from 6 to 12 years old with average one 9.1 ± 0.31 years old.

Prior to coming to the clinic all the patients completed a questionnaire aiming definition or confirmation of allergic rhinitis. The questionnaire was worked out and adopted within international ARIA program. The questionnaire consists of two main and 10 minor questions. Minor chapters included "yes" or "no" answers (Table 1).

The diagnosis was determined according to ARIA international classification. In the process of the study forty patients were diagnosed with intermittent AR (IAR) and thirty-nine with persisting AR (PAR). When interviewed about the history we found out that besides AR manifestations all the patients had clinical symptoms of BA (attacks of short-breathing, coughing, and dispnoe).

By means of scratching test we determined sensitivity to various groups of allergens. Efficacy of immune therapy was assessed on the basis of 4 grade scale:

"4" – very good result (complete elimination of clinic manifestations after the course of therapy);

"3" – good result (significant improvement of nasal breathing, restoration of olfactory function, rhinorrhea and sneezing had strong correlation with allergy);

"2" – satisfactory result (significant decrease of manifestation of basic symptoms compared to the state before the therapy, less need in pharmaceutical therapy);

"1" – non-satisfactory result (no effect of therapy).

Table 1

ADOPTED ARIA, ALLERGIC RHINITIS QUESTIONNAIRE

Question	Answer	
1. Do you have the following symptoms at least for one hour most days (or are they seasonal)?		
• <i>excretion from nose</i>	Y	N
• <i>sneezing, frequent attacking</i>	Y	N
• <i>nasal congestion</i>	Y	N
• <i>nasal itching</i>	Y	N
2. Do you have the following symptoms?		
• only unilateral nasal symptoms	Y	N
• nasal congestion without other symptoms	Y	N
• green or yellow thick excretion from nose	Y	N
• <i>thick excretion from nose to throat or/and</i>	Y	N
• <i>recurrent nasal bleeding</i>	Y	N
• <i>deterioration of olfactory function</i>	Y	N

The obtained results were processed using SPSS. Within the study degree of every characteristic was compared between the groups.

Reliability degree (P) of statistic analysis for all tests was calculated, and accepted critical value was equal to 0.05.

When all patients were asked for anamnesis information, it was found that they had not only AR clinical symptoms, but also BA clinical symptoms (asphyxia attacks, acute cough, wheezing). Standard clinical, allergological and immunological diagnostic methods were used to diagnose allergic rhinitis and bronchial asthma.

When studying nasal symptoms from the point of view of quality of life, they were examined in the entire group of patients with different nosological forms of AR. "Nasal congestion" was the least expressed in AR patients (3.20±0.16) compared to AR +BA group (4.21±0.28) $r < 0.05$. In AR patients with AR, the "runny nose" became apparent during periodic or significant contact

with allergens. In this category of patients, nasal congestion became permanent during the period of sensitization by allergens due to the progression of the disease. AR+BA patients had higher values of "runny nose" (4.21 ± 0.28), children in this group had both allergic and inflammatory runny nose, which was less severe than AR patients.

"Rhinorrhea" was more observed in comorbid disease compared to AR (2.47 ± 0.23) and AR+BA (4.24 ± 0.18) and it had a continuous character $r < 0.001$. "Sneezing" occurred at the same frequency in all patients, significantly, no difference was found between groups, $r > 0.05$. "Nasal itching" was significantly expressed in patients with AR+BA (4.61 ± 0.19) compared to patients with AR (3.85 ± 0.21) ($r < 0.05$) (Table 2).

Table 2

Evaluation of indicators of "nasal signs" in children under investigation

Group	AR	AR+BA
	n=40	n=33
Simptoms	M±m	M±m
Runny nose	3,20±0,16	4,21±0,28*
Rhinorrhea	2,47±0,23	4,64±0,23**
Sneezing	2,45±0,22	3,24±0,18*
Itchy nose	3,85±0,21	4,61±0,19*

*Note: **r < 0.001 - significance of differences between groups 1 and 2;*

The "common symptoms" of AR were also studied, such as daytime fatigue, weakness, decreased learning, decreased concentration, thirst, and headaches. When comparing these indicators between groups, it was found that all these indicators were significantly expressed in patients with AR+BA $r < 0.001$.

In the AR group, patients with AR+BA had a lower rate of attention deficit compared to patients with BA. In patients with AR, no "general symptoms" were observed in the absence of the main symptoms of AR during the remission period of the disease, but during the exacerbation of the disease, these symptoms episodically affected the child's daily life, resulting in a decrease in the quality of life index. AR+BA patients in group 3 had a serious impact on quality of life indicators due to inflammation and allergic process during the exacerbation of the disease. As a result of the progression of the disease in patients with BA, many patients adapted to their condition and this indicator almost did not bother them, $r > 0.05$. (Table 3).

Table 3

Assessment of indicators of quality of life according to "common symptoms" in children with different nosological forms of allergic disease

Groups	AR n=40	AR+BA n=39	BA n=33
Signs	M±m	M±m	M±m
Daytime fatigue	2,75±0,23	4,23±0,14 ^{***}	2,74±0,24
Dry mouth "thirst"	3,12±0,24 [*]	4,39±0,11 ^{***}	3,10±0,27 ^{**}
A decrease in the assimilation of the lesson	2,55±0,23 [*]	4,83±0,34 ^{***}	3,69±0,13 ^{**}
Fatigue	2,63±0,26 [*]	5,52±0,24 ^{***}	3,77±0,24 ^{**}
Decreased concentration	2,3±0,21	3,9±0,12	2,71±0,35
Headache	2,13±0,24 [*]	4,84±0,12 ^{***}	3,34±0,29 ^{**}

Note: * $r < 0.001$ - significance of differences between groups 1 and 2.

The relationship between quality of life indicators "general symptoms" and the main symptoms of AR was studied.

Patients with AR showed a moderate, direct correlation ($r = 0.48-0.43$) between nasal and general symptoms ($r < 0.05$). The main symptoms of children in this category are not related to general symptoms, because the duration of the disease was at least 1 month, and the symptoms were quickly eliminated, and did not affect the quality of life of the child.

Severe nasal itching in AR+BA patients in group 3 affected the severity of all practical problems, resulting in an inverse, strong correlation ($r = 0.8; 0.94; 0.61$), $r < 0.01$. A severe runny nose during an exacerbation requires significant practical problems with the need to carry a handkerchief and rub the nose ($r = 0.82; 0.59$). Practical problems were clearly observed in this group, as the presence of a joint factor of inflammation and allergic genesis in the process was confirmed ($r < 0.01$).

Result and Discussion. Patients with AR+BA often showed negative symptoms such as irritability (4.56 ± 0.28), anger (3.93 ± 0.25) and resentment (4.33 ± 0.26) during the exacerbation of the disease. < 0.01 . No significant differences were found in the analysis of negative symptoms during disease progression when comparing the AR and BA groups. Compression was detected in patients of all groups, but its frequency did not have significant differences ($r > 0.05$) when comparing between the examined groups.

In the group with AR, emotional lability was noted, during the period of AR exacerbation, it was manifested by embarrassment and frustration from a runny nose during the day, an inverse, moderate correlation was noted ($r=0.52$, 0.41), ($p < 0.01$). Frequent sneezing caused a feeling of discomfort ($r=0.5$), ($p < 0.01$). Moderate and direct correlation $r < 0.05$ was found as sneezing caused feelings of nervousness ($r=0.39$) and embarrassment ($r=0.49$) together with emotional lability.

A moderate, direct correlation was found between emotional lability in the form of nasal symptoms (sneezing) and feeling of discomfort during the exacerbation of the disease with BA ($r=0.49$), $r < 0.01$. Mild or absent runny nose, sneezing, and coughing did not affect emotional symptoms in children in this group, as no correlation was found between them. With the persistence of the disease, patients have already adapted to these conditions, and they did not affect the emotional state of the child and did not worsen the quality of life.

In the 3rd group with AR+BA, due to severe itching, the child had a feeling of irritability and anger, irritability ($r = 0.8$; 0.6), ($r < 0.01$). A significant, direct correlation was noted between nosebleeds and emotional symptoms, i.e. child's resentment, anger and embarrassment ($r = 0.65$, $r=0.51$; 0.59) $r < 0.01$. Nosebleeds during exacerbation of AR significantly affected the child's emotional state, worsened the quality of life of the patient and his family.

The concept of general activity limitation in children with AR+BA includes assessment of impairment in daytime functioning, learning ability, peer communication problems, and reluctance to play sports. Activity limitation in these children is a decrease in daily activity (5.27 ± 0.20), learning difficulties (4.58 ± 0.4), difficulties in communicating with peers (4.91 ± 0.1) and reluctance to play sports. (4.42 ± 0.3) was observed $r < 0.001$. In patients with AR and BA, the indicators of general activity limitation had almost the same values.

In patients with allergic rhinitis, runny nose limited the child's daytime activity in the period of exacerbation of AR ($r=0.52$), and sneezing caused discomfort in sports ($r < 0.01$). All indicators of limitation of activity in patients with BA were expressed, but nasal symptoms did not affect the course of the disease, only a correlation was found between nasal stuffiness and a decrease in daily activity ($r = 0.56$), ($r < 0.01$). In this group of patients, obvious hypoxia is detected, but due to the persistence of the disease, the patients have adapted to their condition.

In group 3 children with AR+BA, there is a correlation between persistent nosebleeds and activity limitations, for example: a correlation was noted between decreased daily activity ($r = 0.61$) and educational process ($r = 0.5$). Sneezing caused limitations in sports activities ($r = 0.6$; 0.51). Strong itching in

the nasal cavity was observed to be related to activity restrictions, for example: a correlation between daily activities ($r = 0.69$), sports ($r = 0.58$) was found, $r < 0.01$.

In patients with different nosological forms of AR, problems with sleep disorders reduced daily activity, limited the desire to play sports, which subsequently led to a decrease in the ability of patients to study, learn ($r = 0.69$) and communicate with peers ($r = 0.57$). A clear and direct correlation was noted between sleep disturbances and behavioral problems in this group of patients with AR. In patients with BA, sleep problems were reflected in the educational process only during the exacerbation of the disease, a moderate, direct correlation ($r = 0.48$) was found, $r < 0.01$. In patients with AR+BA in group 3, sleep disturbance affected the educational process ($r = 0.7$) and reluctance to do sports ($r = 0.67$). In this group of patients, the correlation was significant and direct, because under the influence of two factors, i.e. inflammation and allergic processes together aggravated the course of the main disease. Subjective evaluation of the condition, i.e., the well-being of patients, includes evaluation of the quality of life as good, satisfactory and unsatisfactory.

Conclusion. Thus, 65% of patients with AR, 68% with BA, and 88.0% of patients with combined AR +BA assessed their general condition as unsatisfactory due to limitation of general activity. Patients with different nosological forms of the disease have negative emotional symptoms associated with the course of the main disease, which is also important for the quality of life of the patient and his family.

REFERENCES:

1. Fedorov A.S, Litvinova L.S., But-Gusaim V.I., Litvinenko S.N. Meditsinskaya immunologiya 2015, T. 17, № 5, S. 407-422.

2. Meltzer E. O. Allergic rhinitis: burden of illness, quality of life, comorbidities, and control //Immunology and Allergy Clinics. – 2016. – T. 36. – №. 2. – C. 235-248.

3. Mirrakhimova M.Kh., Saidkhonova A.M. Modern approach to treatment of allergic rhinite in children//Journal Pediatriya. – 2021. – №. 2. – C. 59-67.

4. Murotkhonovna S. A. Clinical-immunological features course and improvement of methods of treatment of allergic rhinitis in children //Art of Medicine. International Medical Scientific Journal. – 2022. – T. 2. – №. 1.

5. Omusheva S.E.Sovremennaya diagnostika i lechenie allergicheskogo rinita u detey v Kirgizskoy Respublike //Byulleten nauki i praktiki.-2020. – T. 6. – №. 1

6. Stachlér R. J. Comorbidities of asthma and the unified airway //International Forum of Allergy & Rhinology. – 2015. – T. 5. – №. S1. – C. S17-S22.
7. Kh, M. M., & Saidkhonova, A. M. (2023, April). Comorbid course of allergic rhinitis with bronchial asthma in children. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 2, No. 4, pp. 93-95).
8. Staevska MT, Mandajieva MA, Dimitrov VD. Rhinitis and sleep apnea. *Curr Allergy Asthma Rep.* 2004; 4(3):193–199. doi: 10.1007/s11882-004-0026-0 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
9. Lin SY, Melvin TAN, Boss EF, Ishman SL. The association between allergic rhinitis and sleep-disordered breathing in children: a systematic review. *Int Forum Allergy Rhinol.* 2013; 3(6):504–509. doi: 10.1002/alr.21123 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
10. Meltzer EO, Blaiss MS, Derebery MJ, et al. Burden of allergic rhinitis: results from the Pediatric Allergies in America survey. *J Allergy Clin Immunol.* 2009;124(3):S43–70. doi: 10.1016/j.jaci.2009.05.013 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
11. Wang J, Xiao D, Chen H, Hu J. Cumulative evidence for association of rhinitis and depression. *Allergy Asthma Clin Immunol.* 2021;17(1):111. doi: 10.1186/s13223-021-00615-5 [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
12. Dowlati Y, Herrmann N, Swardfager W, et al. A meta-analysis of cytokines in major depression. *Biol Psychiatry.* 2010;67(5):446–457. doi: 10.1016/j.biopsych.2009.09.033 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
13. Asher MI, Keil U, Anderson HR, et al. International Study of Asthma and Allergies in Childhood (ISAAC): rationale and methods. *Eur Respir J.* 1995;8(3):483–491. doi: 10.1183/09031936.95.08030483 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
14. Asher MI, Montefort S, Björkstén B, et al.; ISAAC Phase Three Study Group. Worldwide time trends in the prevalence of symptoms of asthma, allergic rhinoconjunctivitis, and eczema in childhood: ISAAC Phases One and Three repeat multicountry cross-sectional surveys. *Lancet.* 2006;368(9537):733–743. doi: 10.1016/S0140-6736(06)69283-0 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
15. Licari A, Ciprandi G, Marseglia A, et al. Current recommendations and emerging options for the treatment of allergic rhinitis. *Expert Rev Clin Immunol.* 2014; 10(10):1337–1347. doi: 10.1586/1744666X.2014.955476 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
16. Saidkhonova A. M., Mirraximova M. K., Kasimova M. B. Use of montelukast in the treatment of allergic rhinitis in children //Journal of

biomedicine and practice. – 2020. – T. 6. – №. 5. – C. 205-210.

17. Tosca MA, Pistorio A, Silvestri M, et al; “Control’Asma” Study Group. The comparison between children and adolescents with asthma provided by the real-world “Control’Asma” study. *J Asthma*. 2022;59(8):1531–1536. doi: 10.1080/02770903.2021.1941089 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

18. Mirraximova M. X., Saidxonova A. M. Occurrence of atopic diseases in children in ecologically disadvantaged areas of Uzbekistan //Problems of Biology and Medicine. Samarkand. – 2020. – T. 2. – C. 84-87.

19. Pinart M, Benet M, Annesi-Maesano I, et al. Comorbidity of eczema, rhinitis, and asthma in IgE-sensitised and non-IgE-sensitised children in MeDALL: a population-based cohort study. *Lancet Respir Med*. 2014;2(2):131–140. doi: 10.1016/S2213-2600(13)70277-7 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

20. Stern J, Chen M, Fagnano M, et al. Allergic rhinitis comorbidity on asthma outcomes in city school children. *J Asthma*. 2022;1–7. doi: 10.1080/02770903.2022.2043363

21. Kh, M. M., & Saidkhonova, A. M. (2020). Frequency of atopic diseases in unfavorable ecological regions of Uzbekistan. *Problems of biology and medicine*, 2(118), 84-87.

22. Tiotiu A, Plavec D, Novakova S, et al. Current opinions for the management of asthma associated with ear, nose and throat comorbidities. *Eur Respir Rev*. 2018;27(150):180056. doi: 10.1183/16000617.0056-2018 [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

23. Khabibullayevna, M. M., & Murotkhonovna, S. A. (2023). Changes in the quality of life indicators of patients when allergic rhinitis is comorbid with bronchial asthma in children. *Journal of biomedicine and practice*, 8(3).

24. Tohidinik HR, Mallah N, Takkouche B. History of allergic rhinitis and risk of asthma; a systematic review and meta-analysis. *World Allergy Organ J*. 2019;12(10):100069. doi: 10.1016/j.waojou.2019.100069 [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

25. Iyer A, Athavale A. Nasal airway resistance and latent lower airway involvement in allergic rhinitis. *J Assoc Physicians India*. 2020;68(3):43–47. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

26. Chakir J, Laviolette M, Boutet M, Laliberté R, Dubé J, Boulet LP. Lower airways remodeling in nonasthmatic subjects with allergic rhinitis. *Lab Invest*. 1996;75(5):735–744. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

27. Shturman-Ellstein R, Zeballos RJ, Buckley JM, Souhrada JF. The beneficial effect of nasal breathing on exercise-induced bronchoconstriction. *Am Rev Respir Dis*. 1978;118(1):65–73. doi: 10.1164/arrd.1978.118.1.65 [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]

28. Kh M. M. Saidkhonova AM Optimization of Allergic Rhinitis Therapy in Children //The american journal of Medical sciences and Pharmaceutical Research (tajmspr) Sjisf-5.286 Doi-10.37547/tajmsp. – 2020. – №. 2. – С. 119-125.

29. Liu Y, Sha J, Meng C, Zhu D. Mechanism of lower airway hyperresponsiveness induced by allergic rhinitis. *J Immunol Res.* 2022;2022:1–8. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

30. Миррахимова М. Х., Саидхонова А. М. Ўзбекистоннинг экологик ноқулай ҳудудларида болаларда атопик касалликларнинг учраши //Биология ва тиббиёт муаммолари. – 2020. – №. 2. – С. 84-87.

31. Saidkhonova A. M., Mirraximova M. K., Kasimova M. B. Use of montelukast in the treatment of allergic rhinitis in children //Journal of biomedicine and practice. – 2020. – Т. 6. – №. 5. – С. 205-210.

“KEKSA BEMORLARNI PARVARISH QILISH”

*Toshkent viloyati Olmaliq abu ali ibn sino nomidagi
jamoat salomatligi texnikumi mutaxassislik fani oqituvchisi*

Mamatova Gulrux Yo'ldashboy qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada keksa yoshdagi bemorlarni parvarish qilish va ular bilan muloqot jarayonidagi holatlar, ya'ni keksa yoshdagilar va keksa bemorlarning kasalliklaridan kelib chiqib muloqot qilish, chiroyli muomala madaniyatini qo'llash orqali ularni depress holatlaridan olib chiqish va sog'ayib ketishi uchun o'ziga bo'lgan ishonchini tiklashga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Keksa odamlar demensiyasi, psixologik xususiyatlar, ob'ektiv yondashuv, keksa yoshdagilar psixikasi, stereotiplar.*

Jamiyatda keksaygan insonlar soni ortib borgan sari uzoq muddatli parvarish bilan shug'ullanadiganlar soni ham ortib borish bilan birga qariyalar bilan muloqot qilish imkoniyatlari ham oshib bormoqda. Ko'plab insonlar keksalar bilan muloqotni unutadilar. Oqibatda keksalar ranjib ham qolishadi. Keksalar bilan yumshoq suhbatlashishga imkon beradigan nutq uslubining o'ziga hos xususiyatlari mavjuddir.

Yoshi ulg'aygan sari, yuqori chastotali tovushlarni eshitish hamda tez gapiradigan tovushlarni ham eshitish qiyinlashadi. Shuning uchun, ularga sekin va aniq ovozda qo'pol va dag'al bo'lmagan ovozda so'zlashish lozim bo'ladi. Birdaniga baland ovozda gapirish keksa yoshdagi insonlarga nisbatan hurmatsizlik hisoblanadi. Har bir so'zlayotgan nutqimizni o'ylab va fikrlab gapirishi lozim. Keksa yoshdagi insonlar bilan muloqot jarayonida ularni gapirayotgan fikrini tugallamagunicha so'z qo'shmaslik, fikrini bosh chayqatib ma'qullab turish, ularni fikrini to'g'riligi haqida o'ziga bildirib turish kerak bo'ladi. Keksa yoshdagi bemorlarni hikoyasi tugamagunicha, ularni tinglash orqali sizni qiziqtirayotganini bildirish lozim. So'ng, gaplashib bo'lgach, savollar berish orqali suhbatni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Keksa yoshdagi bemorlar to'g'ri eshitishlari uchun baland ovozda gapirish o'rniga, "past" ovoz bilan "aniq" va tushunarli qilib gapirish lozim bo'ladi. Ma'lumotlarni ortiqcha yuklamaslik va ularning yaxshi tushunishlarini osonlashtirish uchun alohida so'zlar bilan gapirish tavsiya etilmaydi. Ya'ni, yon yoki orqa tomondan emas, iloji boricha old tomondan gapirish muhimdir. Agar bemor yotoqda yoki nogironlar aravachasida bo'lsa, uning holatidan kelib chiqib, holatingizni pasaytirib, unga qarab suhbatlashish tavsiya etiladi. Bu esa keksa yoshdagi bemorning eshitishi va tushunishini osonlashtiradi. Keksalar

odamlar bilan gaplashganda, ular tez -tez bir hikoyani takrorlaydilar. Buning sababi, yoshi ulg'aygan sari qisqa muddatli xotirani unutish osonroq. Keksa yoshdagi bemorlar bilan muloqotni osonlashtirish uchun birinchi navbatda "yaxshi tinglovchi" bo'lish kerak bo'ladi. Bemorning hikoyasini chin dildan "tinglash" - bu parvarish qiluvchining muloqot qilishidagi asosiy pozitsiyasidir.

Keksa yoshdagi bemorlar gapira boshlaganda, bir oz orqaga egilib, ularga hikoya sizni qiziqtirayotganini bildirish va suhbatdoshga iliq qarashga harakat qilish orqali uning sizga bo'lgan ishonch munosabatlarini o'rnatishingiz mumkin. Albatta, bu munosabatni osongina tuzatish mumkin emas. Keksalarda bilan chin yurakdan muloqot qilish zavq bag'ishlaydi va ko'proq eshitishni xohlash - og'zaki bo'lmagan muloqotni yaxshilashning eng tezkor usulidir.

Keksalariga g'amxo'rlik - bu nafaqat tibbiyotda, balki psixologiyada ham maxsus bilimlarni talab qiladigan kasbdir. Tibbiy xodim keksa bemorlar bilan muloqot jarayonida har xil xulq-atvor, xususiyatlariga ega bo'lgan bemorga duch kelishi mumkinligi haqida tasavvurga ega bo'lishi lozim. Keksa yoshdagi bemorlarning asosiy psixologik xususiyatlaridan biri - yolg'izlik hissidir. Afsuski, buning ko'pincha ob'ektiv sabablari bor - aloqa yetishmasligi, yaqinlar e'tiboridan chetda qolish, odatiy turmush tarzini o'tkaza olmaslik va boshqalardan iborat.

Ko'pchilik keksa bemorlar keksalikni zaiflik bilan bog'laydi va ba'zida ular shunchalik kuchli bo'lishadiki, o'zlarini zaif his qila boshlaydilar. Bunga sabab orttirilgan kasalliklar bilan kuchayadi - keksa odam o'zlarini so'ndira boshlaydilar, doimo hozirgi va keyingi kasalliklari haqida o'ylaydilar va keyin klinikaga tashrif buyuradilar, yangi kasalliklarni qidiradilar, aslida ular shirin so'zu e'tiborni tibbiy xodimlardan eshitgani boradilar. Va xolanki, o'z kasbiga jonkuyar va tajribali tibbiy xodim bunday bemorlar bilan qanday muloqotda bo'lishni biladilar va ularga shirinso'zlik, mexribonlik, kasalliklaridan xalos bo'lishlarini aytib, ularni tinchlantiradilar. Natijada - uzoq davom etgan depressiya va hayoti uchun qo'rquv paydo bo'lishini oldini olishadilar. Keksa bemorlarimiz, xushmuomala tibbiy xodimlari shifokorlardan bunday munosabatni eshitgach, o'zlarini hayotga bo'lgan qarashlarini o'zgartiradilar va oz muddatga bo'lsada hozirgi va kelasi paydo qilmoqchi bo'lgan kasalliklarni unutadilar.

Keksa yoshli insonlarda qarish jarayoni turli kasalliklar bilan ifodalanadi. Qarish jarayonida organizmning moslashish qobiliyati pasayadi, uning o'zini o'zi boshqarish tizimida zaifliklar paydo bo'ladi, yoshga bog'liq patologiyani qo'zg'atadigan va ochib beradigan mexanizmlar shakllanadi va ular yosh bola kabi e'tiborga, shirin so'zga muxtoj bo'ladilar. Kasalliklar surunkali bo'lib,

atipik kurs, patologik jarayonning tez -tez alevlanishi va uzoq tiklanish davri bilan kechadi.

Keksalarning umumiy jismoniy holati salomatlik va mehnat qobiliyatining ajralmas ko'rsatkichidir. Ular uchun odatdagidek yashash qobiliyatini saqlab qolish, ya'ni o'ziga xizmat qilish muhim, shuning uchun ularning asosiy xususiyatlarini hisobga olish kerak. Masalan:

- harakatlanish darajasi;
- o'ziga xizmat ko'rsatish darajasi;
- doimo yaxshi munosabatni kutish;

Keksa odamning kasalligi-bu odam uzoq davom etadigan surunkali kasallik natijasida oddiy mustaqil hayot uchun zarur bo'lgan kundalik vazifalarni bajara olmasligida namoyon bo'ladi. Bunday holda, doimiy g'amxo'rlik va yordam talab qilinadi. Keksa zaiflikka ruhiy yoki jismoniy nuqson (marazm) sabab bo'lishi mumkin, lekin ko'pincha - ikkalasining birgalikdagi ta'siri kuchli bo'ladi. Natijada keksa yoshdagi bemorlar o'zlariga bo'lgan e'tiborning kamligini hamda kasalliklari oshib borayotganligi haqida bildiradilar. Ushbu vaziyatda keksa yoshdagi bemorlarga tibbiy xodim tomonidan alohida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatilishi lozim bo'ladi.

Tibbiy mutaxassisning bemor bilan har kuni muloqot qilishi, muloqot qilish ko'nikmalaridan mohirona foydalangan holda, sog'ayish umidini uyg'otadi, kayfiyati va o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, uning moslashish mexanizmlarini safarbar qiladi, mudofaasini optimallashtiradi. Bu, ayniqsa, keksa bemorlar uchun to'g'ri keladi. Keksa bemorlar bilan muloqotda, og'zaki ta'sir va terapiyaning muvaffaqiyati shifokor yoki tibbiyot xodimiga bo'lgan ishonch va hurmatga, shikoyat-so'rovlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga va ular qo'llanadigan kasallikning sub'ektiv tavsifiga bog'liqdir.

Boshqa tomondan, keksa bemorlar bilan muomala qilishda, ko'pincha, ularning davomiyligi, hatto yoshining o'zi ham psixikada va shaxsiy fazilatlarida bunday o'zgarishlarni keltirib chiqargan odamlar bilan muomala qilishlari kerak bo'ladi. Kasallikning uzoq surunkali kechishi bilan bemor o'zining og'riqli alomatlariga e'tibor qaratadi. Bemorning shaxsiy xususiyatlariga, kasallikning ichki rasmiga, uning og'riqli tajribalariga gipoxondriyal fiksatsiyaning o'ziga xos xususiyatlariga, davolanish usullariga, o'ziga bo'lgan munosabatiga e'tibor qaratilishi kerak bo'ladi. Hamda faqat bemorlar bilan har kuni mohirona muloqot qilish, muloqot jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va to'siqlarni tahlil qilish, ularni mohirona yengish bilan mumkindir.

Keksa odamlarga yordam berishning umumiy tamoyillari quyidagilardan iboratdir:

- 1) O'z vaqtida protezlash, eshitish apparatlari, ortopedik poyabzallardan foydalanish;
- 2) Kinesoterapiya, ya'ni harakatchanlik va o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini tiklash bo'yicha mashqlar;
- 3) Fizioterapiya va suv muolajalari;
- 4) Jismoniy va ruhiy rehabilitatsiyani rag'batlantiruvchi farmakoterapiya;
- 5) Ratsional ovqatlanish (kasallikka qarab ovqatlanish), psixoterapiya;
- 6) Kasbiy terapiya, ya'ni maxsus tanlangan kasblar bilan kasbiy terapiya.

Keksa va keksa yoshdagi psixikaning xususiyatlarini bilish, keksalikdan kelib chiqadigan ruhiy o'zgarishlar mexanizmini tushunish, tibbiy xodimlarning keksa yoshdagi bemorlarga yondashuvining asosini tashkil qiladi. Geriatrik yordam ko'rsatish ba'zida somatik patologiya emas, balki keksa yoki keksa odamning kasal bo'lib qolishiga sabab bo'ladigan salbiy ijtimoiy omillar (ishdagi va kundalik hayotdagi stereotiplarning o'zgarishi, oiladagi nizolar va boshqalar)ni o'rganish asosiy o'rin tutadi. Shuning uchun, ayniqsa, katta yoshdagi bemorlarning ruhiy holatiga e'tibor qaratish lozim. Har qanday stressli vaziyat ularda bir qator o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa yashirin patologik jarayonlarning kuchayishiga va og'ir sharoitlarning rivojlanishiga olib keladi. Ko'plab keksa va keksa yoshdagi bemorlarni birinchi navbatda yolg'izligini oldini qilish kerak. Yaxshi maslahat, turmush tarzini o'zgartirishga yordam berish va yaqinlar bilan munosabatlarni normallashtirish ko'pincha sog'likni yaxshilashning asosiy omillaridan biridir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, tibbiy xodim va qarovchi insonning keksa yoshdagilar va keksa yoshdagi bemorlar bilan muloqot jarayonida ularni ruhiy holatiga, kayfiyatiga, kasallangan kasalligi turiga qarab muomala madaniyatini o'rnatish joizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

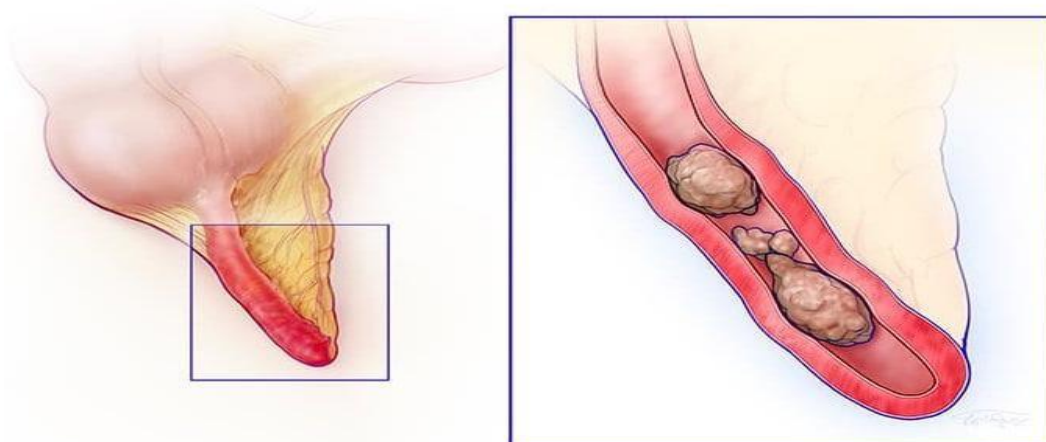
1. Keksa Odamlarning Kasalliklari 22 BOB, Hammabop Tibbiyot Qo'llanmasi 2013-yil.
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Mamavaliyev N. S, Djaxangirov I. A., Atlas po manipulyatsionnoy texnike i uxodu za bolnimi, T., 1997 god.
4. Пряжников Н. С. Личностное самоопределение в преклонном возрасте // Мир психологии. 1999 год.
5. Крайг Г. Психология развития. СПб. : Питер, 2000 год.
6. Селиверстов П. В., Теретина Л. А. и др. Возрастные изменения желудочнокишечного тракта у пациентов с дисбиозом толстой кишки на фоне хронических заболеваний печени // Профилактическая и клиническая медицина. 2010 год.

APPENDITSIT

Q. Bahromov*Central Asian Medicval University talabasi,**Ilmiy raxbar: Z. Komilov**Central Asian Medicval University o'qituvchisi.*

Appenditsit — appendiks, ya'ni ko'richak chuvalchangsimon o'simtasining nospetsifik yallig'lanish kasalligi. Kasallik belgilari odatda qorinning pastki o'ng tomonida og'riq, ko'ngil aynishi, qusish, og'iz qurishi va ishtahaning pasayishi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Biroq, taxminan 40 % holatlarda bunday tipik belgilar paydo bo'lmasligi ham mumkin. Apendiks yorilishi og'ir asoratlari: qorin parda ichki qavatining keng, tarqalgan, og'riqli yallig'lanishi va sepsisga olib kelishi mumkin.

Appenditsit appendiks ichki bo'shlig'ining tiqilib qolishi natijasida yuzaga keladi. Virusli infeksiya, parazitlar, o't toshlari va o'smalar tufayli yoki yallig'langan limfoid to'qimalar tufayli kelib chiqishi mumkin. Ushbu tiqilib qolish appendiksdagi bosimning oshishiga, to'qimalarida qon oqimining pasayishiga va yallig'lanishni keltirib chiqaradigan appendiks ichidagi bakteriyalarning ko'payishiga olib keladi. Agar bu jarayon davolanmasa, appendiks yorilib, qorin bo'shlig'iga bakteriyalar chiqib ketishi mumkin va bu jarayon asoratlarning kuchayishiga olib keladi

Ibn Sinodan to'g'ri ovqatlanish bo'yicha besh maslahat:

Abu Ali ibn Sino to'g'ri ovqatlanish bo'yicha 5 ta tamoyilga amal qilishni tavsiya qilgan. Bu haqda parhezshunos Guli Shayxova ma'lum qildi.

Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida turli kasalliklarni muolaja qilish bilan birga, sog'lom turmush tarzi targ'ibotiga ham keng o'rin berilgan.

Buyuk tabib sog'lom turmush tarzini yo'lga qo'yishda to'g'ri ovqatlanishga alohida urg'u beradi.

To'g'ri ovqatlanish bo'yicha 5 ta tamoyilga amal qilishni tavsiya qiladi: ovqatni faqat ochlik hissi bo'lganda iste'mol qilish;

- yangi pishirilgan ovqatlarni iste'mol qilish;
- taomni ruhiy va jismoniy tinch holda iste'mol qilish; sekin, shoshmasdan, yaxshilab chaynab yeyish; ovqatni ko'p iste'mol qilishdan tiyilish.

Shuningdek, Ibn Sino "Tib qonunlari"da mijoz konsepsiyasini ishlab chiqadi. Unga ko'ra, inson mijoz oziq-ovqat mijoz bilan mos kelishi lozim. Yo'qsa, turli kasalliklar rivojlanishi mumkin.

KO'RICHAK SABABLARI VA BELGILARI.

O'rtacha hisobda, har 15 kishidan 1 nafari hayotining qaysidir davrida appenditsit kasalligiga chalinadi. U har qanday yoshda paydo bo'lishi mumkin bo'lsa-da, appenditsit 2 yoshgacha bo'lgan bolalarda kam uchraydi. Ko'pincha 10 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan odamlarda uchrab turadi.

Appenditsit ko'pincha najas, begona jism (ichingizda bo'lmasligi kerak bo'lgan narsa) yoki saraton bilan tiqilib qolganda sodir bo'ladi. Tiqilib qolish shuningdek, infeksiyadan kelib chiqishi mumkin, chunki ko'richak o'simtasi tanadagi har qanday infeksiya natijasida shishishi mumkin. Pastki o'ng qorindagi og'riq yoki kindik yaqinidagi og'riq. Bu odatda birinchi belgidir.

- Ishtahaning yo'qolishi;
- Qorin og'rig'i boshlanganidan ko'p o'tmay ko'ngil aynishi va qayt qilish; Shishgan qorin;
- Isitma ko'tarilishi;
- Gaz chiqara olmaslik;

Appenditsitning boshqa kamroq tarqalgan belgilari quyidagilardan iborat:

- Qorinning yuqori yoki pastki qismida, orqa yoki orqa tomonda doimiy yoki o'tkir og'riq;
- Og'riqli yoki qiyin siyish;
- Qorin og'rig'i boshlanishidan oldin qusish;
- Qabziyat yoki gaz bilan diareya.

Ko'richak kasalligi deyarli har doim favqulodda holat sifatida davolanadi. Appendektomiya deb ataladigan appenditsitni olib tashlash uchun jarrohlik amaliyoti appenditsitning deyarli barcha holatlarida standart davolash hisoblanadi.

Odatda, agar shifokor sizda appenditsit borligi tashxisini qo'ysa, yorilib ketmasligi uchun uni tezda olib tashlaydi. Agar sizda xo'ppoz bo'lsa, siz ikkita muolaja qilishingiz mumkin: biri xo'ppozni yiring va suyuqlikni to'kish uchun;

ikkinchisi esa appendiksni olib tashlash. Ammo ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'tkir appenditsitni antibiotiklar bilan davolash jarrohlikdan qochishga yordam beradi.

Bizning, Toshkent shahrida joylashgan «Rustamov's» klinikamizda ushbu kasallik bilan kelgan ko'p sonli bemorlarni davolab kelmoqda. Quyidagi forma orqali ariza qoldirish orqali shifokorlarmizdan bepul maslahat olishingiz mumkin.

ZAMONAVIY TIBBIYOTDA DAVOSI

O'tkir appenditsit odatda jarrohlik yo'li bilan davolanadi. Antibiotiklar asoratlanmagan appenditsitni davolashda xavfsiz va samarali bo'lsada, 26 % odamlarda bir yil ichida qaytalanish kuzatiladi va oxir-oqibat appendektomiya amaliyoti talab qilinadi. Agar appendikolit mavjud bo'lsa, antibiotiklar samarasiz hisoblanadi. Jarrohlik operatsiyasi o'tkir appenditsitni davolashning standart usuli hisoblanadi.

Favqulodda appendektomiya muolajalarida operatsiyadan keyingi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarni oldini olish uchun antibiotiklardan foydalanish tavsiya etiladi va antibiotiklar operatsiyadan oldin, operatsiya vaqtida yoki undan keyin bemorlarga berilganda samarali bo'ladi.

Og'riq qoldiruvchi vositalar (masalan, morfin) appenditsit klinik tashxisining to'g'riligiga ta'sir qilmaydi va shuning uchun bemorga erta yordam sifatida qo'llanilishi mumkin. Tarixan ba'zi umumiy jarrohlar orasida analgetiklar bolalarning klinik tekshiruviga ta'sir qiladi degan xavotirlar bor edi, ba'zilar esa jarroh bemorni tekshirib ko'rmaguncha ularni bermaslikni tavsiya qilishgan.

Operativ davosi. Ochiq jarrohlik yo'li bilan yallig'langan appendiksni olib tashlashLaparoskopik appendektomiya.

Ko'r ichakning appendiks o'simtasini olib tashlovchi jarrohlik amaliyoti appendektomiya deb ataladi. Appendektomiya ochiq yoki laparoskopik jarrohlik yo'li bilan amalga oshirilishi mumkin. Laparoskopik appendektomiya o'tkir appenditsitda ochiq appendektomiyaga nisbatan bir qator afzalliklarga ega.

Ochiq appendektomiya. Bir asrdan ko'proq vaqt davomida laparotomiya (ochiq appendektomiya) o'tkir appenditsitni davolashning standart usuli bo'lgan. Ushbu protsedura qorinning pastki o'ng sohasidagi bitta katta kesma orqali infeksiyalangan appendiksni olib tashlashdan iborat. Laparotomiyadagi odatda 51-76 mm uzunlikda kesma kesiladi.

Ochiq appendektomiya amaliyoti umumiy og'riqsizlantirish ostida amalga oshiriladi. Kesma 51-76 mm uzunlikda va qorinning o'ng pastki qismida qilinadi. Kesma orqali qorin bo'shlig'i ochilganidan so'ng yallig'langan appendiks topiladi va atrofidagi infisirlangan to'qimalari bilan birga kesib, olib

tashlanadi. Infeksiyalangan hududni diqqat bilan tekshirish va atrofdagi to'qimalarning shikastlangani yoki infeksiyalanganligi belgilari yo'qligiga ishonch hosil qilish zarur. Operatsiya oxirida qorin bo'shlig'iga drenaj (xo'ppoz shakllanishining oldini olish uchun qorin bo'shlig'idan tashqariga chiqarilgan vaqtinchalik naycha) kiritilishi mumkin, ammo bu bemorning kasalxonada qolish vaqtini oshiradi. Jarroh operatsiya oxirida mushak va teri qavatlarini tikib, ushbu amaliyotni yakunlaydi. Infeksiyalarning oldini olish uchun kesma sohasidagi choklar steril salfetkalar yoki jarrohlik yopishtiruvchi vositalari bilan qoplanadi.

Appenditsit operatsiyasidan so'ng bemorlar odatda 1-3 kun davomida shifoxonada qoladilar. Kasalxonadan chiqqandan keyin ba'zi ehtiyot choralarini ko'rish kerak. Bular:

Og'riq qoldiruvchi vositalardan foydalanish: Siz shifokor buyuradigan og'riq qoldiruvchi vositalardan muntazam ravishda foydalanishingiz kerak. Shifokor sizga antibiotiklarni ham berishi mumkin.

Yarani parvarish qilish: operatsiya joyini toza va quruq saqlashga ehtiyot bo'lish kerak. Shifokor sizga jarohatni parvarish qilish bo'yicha ko'rsatmalar beradi.

Harakat: Jarrohlikdan keyin harakatsiz qolish qon ivishi xavfini oshirishi mumkin. Shuning uchun, shifokor ruxsati bilan sekin harakat qilishni boshlashingiz kerak.

Oziqlanishga e'tibor berish: operatsiyadan keyin ovqat hazm qilish tizimini tartibga solish uchun engil va suyuq ovqatlar iste'mol qilish tavsiya etiladi. Siz gazhosil qiluvchi, achchiq yoki yog'li ovqatlardan voz kechishingiz kerak.

Cheklovchi harakatlar: Operatsiyadan keyin 4-6 hafta davomida og'ir yuk ko'tarish, og'ir jismoniy mashqlar kabi harakatlardan qochishingiz kerak.

Appenditsit operatsiyasidan keyin tiklanish jarayoni har bir kishi uchun farq qilishi mumkin. Odatda, laparoskopik operatsiya qilingan bemorlar tezroq tuzalib ketadi. Biroq, agar biron bir asorat yuzaga kelsa, tiklanish muddati uzoqroq bo'lishi mumkin.

Xalq tabobatida davosi. Appenditsit qadimda ko'richak deb nomlangan va odatda ko'richakni davolashni imkoni bo'lmagan faqatgina zamonaviy davrga kelib jarrohlik yo'li bilandavolash mumkin. Ko'richak bilan og'riq bemorlarga turli og'riqni qoldiruvchi afyunlar tavsiya qilingan va faqatgina parhez yo'li bilan uni odini olishgan.

Appenditsitni davolash amalga oshirilmasa, yallig'langan appendiks yorilib, bakteriyalar va qoldiqlarni qorin bo'shlig'iga, jigar, oshqozon va ichaklarni ushlab turadigan tanangizning markaziy qismiga to'kib yuboradi. Bu peritonitga, qorin bo'shlig'i shilliq qavatining (qorin pardasi) jiddiy

yallig'lanishiga olib kelishi mumkin. Agar kuchli antibiotiklar bilan tezda davolanmasa va yiringni olib tashlash uchun operatsiya qilinmasa, u o'limga olib kelishi mumkin.

Ba'zida xo'ppoz yallig'langan appendiks tashqarisida hosil bo'ladi. Keyin chandiq to'qimalari appendiksni qolgan a'zolaringizdan «devordan chiqaradi». Bu infektsiyaning tarqalishidan saqlaydi. Ammo xo'ppozlangan appendik yirtilib, peritonitga olib kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nycum L.R., Moss H., Adams J.Q., Macri C.I. Asymptomatic intussusceptions of the appendix due to endometriosis. *Southern Medical Journal*, 1999. 92. Pp. 524-525.

2. Ozuner C., Davidson P., Church J. Intussusception of the vermiform appendix: preoperative colonoscopic diagnosis of two cases and review of the literature. *International Journal of Colorectal Disease*. 2000. 15(3). Pp. 185-187.

3. Ryu B.Y., Kim T.H., Jeon J.Y., Kim H.K., Choi Y.H., Baik G.H. Colonoscopic Diagnosis of appendiceal Intussusception: A Case Report. *Journal of Korean Medical Science*. 2005.20(4). Pp.680-682.

4. Salehzadeh A., Scala A., Simson J.N.L. Appendiceal intussusceptions mistaken for a polyp at colonoscopy: case report and review of the literature. *Annals of Royal College of Surgeons England*. 2010. 92(6). Pp. 46-48.

5. Seddik H., Rabhi M. Two cases of appendiceal intussusception : a rare diagnostic pitfall in colonoscopy. *Diagnostic and Therapeutic Endoscopy* 2011. Article ID 198984. 22. Taban S., Dema A., Lazar D., Sporea I., Lazar E., Cornianu M. An unusual "tumor" of the cecum: the inverted appendiceal stump. *Romanian Journal of Morphology and Embryology*. 2006. 47(2). Pp. 193-196.

6. Varsamis N., Pougouras K., Salveridis N., Theodosiou A., Losteridis E., Karageorgiou G., Mekakas A., Christodoulidis K. Appendiceal intussusception URL: //https://www.google.com/url?q=http://cdn.intechweb.org/pdfs/25638.pdf. (date of access: May 7, 2017). 24. Wang S.M., Huang F.C., Wu C.H., Ko S.F., Lee S.Y., Hsiao C.C. Ileocecal Burkitt's Lymphoma presenting as ileocolic intussusceptions with appendiceal invagination and acute appendicitis. *Journal of the Formosan Medical Association*. 2010. 109(6). Pp. 476-479.

AVTOMOBILLAR UCHUN KUNLIK QAROV VA DIAGNOSTIKA ISHLARI TEXNOLOGIYASI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH

*Andijon Mashinasozlik Instituti "Transport vositalari muhandisligi"
yo'nalishi 4-kurs talabasi*

Shokirov Sardor Saidovich

Ilmiy rahbari. N.Ikromov

Avtomobillarga tashhis qo'yishdan maqsad, avtomobil agregat va uzellarining texnik holatini qismlarga ajratmay aniqlash bo'lsa, tezkor tashhis qo'yishda asosan xavfsizlikni ta'minlovchi agregat va uzellarning texnik holati va avtomobilning bundan keyin foydalanishga yaroqliligi tez aniqlanadi. Tezkor tashhis qo'yishda quyidagilar tekshirib ko'riladi:

- rul mexanizmining ishonchli mahkamlanganligi;
- rul chambaragi va rul tortqilaridagi lyuft miqdori;
- osma jamlamasi va detallari holati;
- shinalar texnik holati va ulardagi havo bosimi;
- tormoz tizimlari sozligi va ishlashi;
- avtomobildagi yorug'lik va tovush daraklagichlarining sozligi va ishlashi;

Yuqorida ko'rsatilgan vazifalar bajarilgandan keyin avtomobilga «soz» yoki «nosoz» degan xulosa chiqariladi [1].

Avtomobilga tezkor tashhis qo'yish ishlari maxsus moslama, jihoz va asboblardan jihozlangan bo'lim yoki texnik xizmat ko'rsatish shahobchalarida olib boriladi. Tezkor tashhisdan o'tgan nosoz avtomobillar ta'mirlash yoki rostdash ishlari zarurati bo'lsa kerakli TXK bo'limlarga yuboriladi [2].

Avtomobil agregatlari, uzellari va tizimlarining ishchanlik qobiliyatini tekshirish turli xil konstruksiyali stendlar foydalaniladi. Bu stendlarni birgina tashkilot sharoitida foydalanish iqtisodiy jihatdan juda qimmatga tushadi va o'zini oqlamaydi. Shuning uchun modulni maxsus tezkor tashhis qo'yish shahobchalarida o'tkazilishi maqsadga muvofiq bo'ladi [3].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra yo'l-transport hodisalarning 40-45% tormoz tizimining nosozligiga to'g'ri keladi [4].

Nosozlikni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish-tashhis yo'li bilan aniqlanadi. Tormozlarni tashhis qilish umumiy va elementlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Birinchi guruhga avtomobil tormozlanganda bosib o'tilgan yo'l va avtomobilning sekinlanishi, tormoz kuchlarining o'qlar bo'yicha farqi kabi ko'rsatkichlar kiradi.

Ikkinchi guruhga – tepki bosiladigan kuch, tormoz kuchlarining ortib va pasayib borishi, tormoz mexanizmlarining ishga tushish vaqti, tormoz pedalining erkin yo'li va boshqalar [5].

Yuqorida ko'rsatilgan parametrlar-yurish qismini yo'l sharoitida tekshirish; ekspluatatsiya jarayonida esa, avtomobilga o'rnatilgan tashhis vositalari; statsionar sharoitlarda tormoz stendlari yordamida aniqlanadi [6].

Tormoz tizimini yo'l sharoitida tekshirish – avtomobilning tormoz sifatini hamaki aniqlashdan iborat. Bunda tormoz yo'lini kuzatish bilan va g'ildiraklarning barobar tormozlanishi, bir marta keskin bosish yo'li bilan aniqlanadi [7].

Asosan yengil avtomobillar uchun (30 km/soat) tormozlanish yo'li 7,2 m, yuk avtomobillari va avtobuslar uchun yuk ko'tarish qobiliyatiga ko'ra 9,5 – 11,0 m tashkil etadi [8].

Statsionar tashhis qilishga tormoz mexanizmlarining holati, uning ko'rsatkichlari bo'yicha keng va aniq ma'lumotlar olinadi. Bundan tashqari bu usul bilan tekshirishni tashkil qilishda, faqat nosozliklar aniqlanib qolmay, bartaraf etish sifatini ham aniqlash imkonini beradi [9].

Inersion tormoz stendlari ishlash tamoyili bo'yicha barabanli va platformali turlarga bo'linadi [10].

Barabanli tormoz stendlarida tormozlanishning effektivligi ularning ishini stendning aylanuvchi massalarining kinetik energiyasi bilan solishtirish orqali aniqlanadi. Platformali stendlarda avtomobilning ilgari lama-qaytma va aylanuvchi massalarning kinetik energiyasi bilan solishtiriladi.

Barabanli inersion tormoz stendlarida tashhis quyidagi texnologiya asosida bajariladi:

Avtomobil inertsion stendga chiqarilgach, g'ildiraklar tezligi 50-70 km/soatgacha yetkazilib keskin tormozlanadi. Shu bilan birga elektromagnit muftalarni ishga tushirib stendning barcha karetkalari ajratiladi [11].

Tormoz pedaliga bosiladigan kuch avtomat yordamida amalga oshiriladi. Bunda g'ildirak bilan stend barabanlari orasida tormozlanish kuchlariga qarshi bo'lgan inersiya kuchlari hosil bo'ladi. Biroz vaqt o'tgach stend barabanlari va g'ildiraklarining aylanishi to'xtaydi. Shu vaqt mobaynida avtomobil g'ildiraklarining bosib o'tgan yo'li yoki barabanning burchak tezligining sekinlashishi tormozlashish yo'lga va kuchlariga ekvivalent bo'ladi. Ular stendda o'rnatilgan o'lchov asboblari yordamida qaydlanadi.

Avtomobil shinalariga tashhis qo'yishda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- oldingi va orqa g'ildiraklarda yeyilishning turli bo'lishi;
- g'ildiraning ko'ndalang kesim bo'yicha yeyilishning har xil bo'lishi;
- shinalarning yirtilmaganligi yoki bo'rtiqchalar chiqib qolmaganligiga;

Avtomobil kuzovini ko'ndalang tebranishni harakat davomida aniqlash mumkin:

Agar orqa tomonga o'rnatilgan shina tebranayotgan bo'lsa, haydovchi o'tirgan o'rindiqlarda davriy ravishda yonlama urishlar hosil bo'lib turadi [12].

Old tomondagi shinalar tebranayotgan bo'lsa, yonlama urishlar aniqroq bilinadi. Avtomobilning yon tomonga surilishini aniqlash. Avtomobil tekis gorizontal yo'lda harakatlanayotganida rul chambaragi qo'yib yuborilsa, yon tomonga siljishga intiladi: O'ng va chap taraf shinalarida havo bosim farqining kattaligi; osma richaglari vtulkalarini qotirish gaykalarini bo'shab qolishi, rul mexanizmi va yuritmasining bo'shab qolganligining asosiy sabablarga kiradi. Ushbu sabablar avtomobilni tezlanish paytida bir tomonga tortsa, sekinlashishda qarama - qarshi tomonga tortadi.

ADABIYOTLAR:

1. Икромов Нурулло Авазбекович, Гиясидинов Абдуманоб Шарохиidinovich, & Рузиматов Бахром Рахмонжон Угли (2021). Меры по снижению экологического воздействия автопарка. *Universum: технические науки*, (4-1 (85)), 44-47.

2. Икромов, Н. А. (2021). Исследования физико-механических свойств радиационно модифицированных эпоксидных композиций и покрытий на их основе. *Universum: технические науки: электрон. научн. журн*, 12, 93.

3. Икромов Нурилло Авазбекович (2015). Исследование влияния магнитного поля на физикомеханические свойства композиционных полимерных покрытий. *Вестник Курганского государственного университета*, (3 (37)), 96-99.

4. Икромов, Н. А., & Жалолова, З. Х. (2022). Исследования адгезионная прочность полимерных покрытий обработанных в магнитном поле. *So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*, 1(4), 58-62.

5. Ikromov, N. A., & Turaev, S. A. To determine the ingesting of various polymer materials of automobile cartridges. *Academia-an international multidisciplinary research journal*, 10.

6. Ikromov Nurullo, & Rasulov Dilshod (2021). Technique and installations for electromagnetic treatment in the formation of composite polymer coatings. *Universum: технические науки*, (7-3 (88)), 52-55.

7. Negmatov, S. S., Mamadoliev, K. M., Sobirov, B. B., Latipov, I. K., Ergashev, E., Rakhmanov, B. S., & Tajibaev, B. M. (2008, August). Improvement of physico-mechanical properties of thermoreactive and thermoplastic polymeric coverings by physical methods of modification. In *AIP*.

Conference Proceedings (Vol. 1042, No. 1, pp. 67-69). American Institute of Physics.

8. Икромов, Н. А., & Расулов, Д. Н. (2020). Объекты и методики исследования композиционных полимерных материалов. Современные научные исследования и инновации, (10), 1-1.

9. Ikromov, N., Alijonov, A., Soliyev, B., Mamajonov, Y., Mahammadjonov, N., & Meliqoziyev, A. (2021). Analysis of mechanical properties of polymer bushing used in automobile industry. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(3), 560-563.

10. Avazbekovich, I. N. (2022). Application Of Composite Materials and Metal Powders in the Technology of Restoration of Worn Parts. Texas Journal of Engineering and Technology, 9, 70-72.

11. Ikromov, N. A., Isroilov, S. S., G'iyosiddinov, A. S., Rakhmatov, S. M., & Ibrokhimova, M. M. (2020). Situation of nes balance in the city passenger transportation market when moving passengers with transfers. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 9(3), 188-198.

12. Тожибоев Бегижон Мамитжонович, & Икромов Нурилло Авазбекович (2020). Исследование свойств радиационно - обработанных наполненных композиционных полимерных покрытий γ - ЛУЧАМИ. Universum: технические науки, (12-1 (81)), 51-53.

13. Avazbekovich, I. N. (2022). Investigation Of The Influence Of Technological Factors Of Magnetic Treatment Of Polymer Coatings On Their Adhesion And Physical And Mechanical Properties. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 1064-1070.

“AHOLIGA XIZMAT KO’RSATISH SOHALARI GEOGRAFIYASI”
MAVZUSINI O’QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH USULLARI

Urinova Nilufar Saydirasilovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *“Aholiga xizmat ko’rsatish sohalari geografiyasi” fanini o’qitishning nazariy masalalari, nazariy mashg’ulot uchun ma’ruza matni, amaliy topshiriqlar, mavzuni o’rganish yuzasidan mustaqil ta’lim mavzulari va ularni bajarish yuzasidan ko’rsatmalar shakllantirilga va geografiya fanlar tizimida texnologiyalaridan foydalanib mashg’ulotlarni tashkil etish dolzarb masalalari darslarni qiziqarli o’tishi, ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, talabalar tomonidan o’quv materialini o’zlashtirishning yuqori darajasiga erishish va ularni mustaqil fikirlashga hamda o’z fikrini bayon etishga o’rgatish dars turlari asosida ko’rib chiqilgan.*

Kalit so’zlar: *Aholiga xizmat ko’rsatish, interaktiv, imitatsion faoliyat, innovatsiya, shahar, qishloq, xizmat ko’rsatish, bilim, ko’nikma, talaba.*

Abstract: *Theoretical issues of teaching the subject "Geography of Public Service Sectors", lecture text for theoretical training, practical tasks, independent educational topics for studying the subject and instructions for their implementation, and geography subjects current issues of organizing classes using technologies in the system, making classes interesting, using educational technologies, achieving a high level of mastery of educational material by students and teaching them to think independently and express their opinions considered based on.*

Key words: *Public service, interactive, simulation activity, innovation, city, village, service, knowledge, skill, student.*

Hozirgi vaqtda ko’pchilik olimlar tomonidan «sotsial geografiya» terminini bir vaqtning o’zida tor va keng ma’noda tushunishning zarurati tug’ildi. U.Merestening fanlarni integratsiyalashuvi kontsepsiyasi bo’yicha, ijtimoiy geografiya (keng ma’nodagi sotsial) sotsial geografiyaning sinonimidir. Sotsial geografiya — barcha ijtimoiy ob’ektlar va ular o’rtasidagi sotsial va geografik munosabatlarni qamrab olgan ijtimoiy geografik tizimlarni o’rganadi va bugungi kunda esa mazkur fan “Aholiga xizmat ko’rsatish sohalari geografiyasi” oliy ta’lim muassasalarida alohida o’rgatib borilmoqda.

Jamiyat tomonidan yaratilgan va o’zining infrastruktura (ijtimoiy, ishlab chiqarish) sharoitlariga ega bo’lgan holda muayyan ijtimoiy vazifani bajarish

yuklatilgan xó'jalik tarmokdari yoki sohalari, ob'ektlari mavjudki, ularning infrastruktura tizimlarini shakllanishi va rivojlanishining hududiy masalalarini tadqiq etish, bizningcha, tor ma'nodagi ijtimoiy (ya'ni, sotsial) geografiyaning tadqiqot doirasiga kiradi. Keng ma'nodagi ijtimoiy geografiya yuqoridagi sotsial geografiyani hamda jamiyatning ijtimoiy tuzilmalarini, guruhlarini, kishilarning ijtimoiy, madaniy — ma'naviy hayot tarzini rivojlanishining hududiy masalalarini qamrab oladi.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi bilan iqtisodiy, ijtimoiy sohalarda tub islohotlar amalga oshirildi. Mazkur islohotlarning asosiy mohiyati, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishi, ularning ma'naviy boy, yuksak salohiyatli, bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishini nazarda tutadi.

Talabaning bunday yuksak kamoli uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonining tashkil qilinishiga, boshqarilishiga bog'liq bo'ladi. Har tomonlama rivojlangan shaxsning tarkib topishi uchun avvalo u ham ma'nan ham jismonan sog'lom bulishi, yuqori saviyadagi, sifatli ta'lim-tarbiya olgan bo'lishi kerak.

Geografiya fanlar tizimida texnologiyalaridan foydalanib mashg'ulotlarni tashkil etish dolzarb masala bo'lib, darslarni qiziqarli o'tishi uchun juda qulay. Chunki ta'lim texnologiyalarining asosiy maqsadi o'quv jarayonini faollashtirish, talabalar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirishning yuqori darajasiga erishish va ularni mustaqil fikirlashga hamda o'z fikrini bayon etishga o'rgatishdir.

Bugungi kunda ta'lim texnologiyalarini tushunishning asosiy yo'li aniq belgilangan maqsadlarga qaratilganlik, ta'lim oluvchi bilan muntazam o'zaro aloqani o'rnatish, pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi hisoblangan ta'lim oluvchining xatti-harakati orqali o'qitishdir. O'zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o'quv jarayonini to'liq qamrab olishi kerak.

Geografiya fanida ta'lim texnologiyalarini qo'llashda muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash geografiya o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarini majburan qo'llash orqali maqsadga erishib bo'lmaydi. Aksincha, tajribali geograflar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunga kelib qator rivojlangan mamlakatlarda o'quv va ijodiy faollikni oshiruvchi hamda ta'lim – tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi ta'lim texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Interaktiv metodlar asosida tuzilgan dars tizimlarida turli strategiyalardan foydalaniladi. Bunda talabalarga kitoblar, daftar, boshqa usullardan foydalanish taqiqlanmaydi, aksincha bunday usullarni qo'llash rag'batlantiriladi.

Bundan tashqari geografiya ta'lim tizimlarini tashkil etishda rolli o'yinlardan samarali foydalanishga ham katta e'tibor berilmoqda. O'yin ijtimoiy tajribani akkumilyatsiya qilish va uzatishdan iborat bo'lib, u amaliy jihatdan turli xil vaziyatlardagi xulq-atvor normallari va qoidalari orqali etikaviy va faoliyat vazifalarini amalga oshirish vositalarini o'zlashtirishni ta'minlaydi. O'yin metodlarining asosiy maqsadi tinglovchilarni faqat tinglashi emas, balki bilimlarni o'zlashtirishda bevosita ishtirokini ta'minlash orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan. O'yin har xil muammolarni hal etishdagi imitatsion faoliyatlarni tuzish uchun eng qulay asos hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida rolli o'yinlardan foydalanish tinglovchilarni o'yin muallifi, rolni ijrochisi faoliyatiga ko'ra tinglovchilarning faol pozitsiyaga ega bo'lishi o'yinda predemeti faoliyatni o'zlashtirishni tezlashtiradi. Rolli o'yinlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab chiqarish emas, balki ijtimoiy va madaniy tizimni ham modellashtirish mumkin. Rolli o'yinlarda doimo real hayotga yaqin bo'lgan inson hayotining har xil shart-sharoit modellari ishtirok etadi.

Rolli o'yinda ishtirokchilar faoliyati o'yin kompleksidan stimuly oladi. Ishtirokchilar o'yin davomida vaziyatni tahlil qilishadi. Buning uchun ularga hech kim yordam bermaydi. O'zlarini boshqarish va uyushtirishlari orqali natijalarga erishadilar. O'yinchilar boshqa ishtirokchilar yordamida o'yin reaksiyasini olishadi, murakkab vaziyatlar bilan bog'liq o'yin maqsadlariga shaxsiy harakatlari orqali erishadilar va xulosalarni o'zlari qabul qilishadi. Rolli o'yinlar talabalarda shaxslararo muomala malakasini shakllantiradi.

Rolli o'yin qoidaga ko'ra rahbar o'yin kompleksining bevosita ishtirokchisi bo'la olmaydi. U kadr ortidagi shaxs bo'lib qoladi. Uning vazifasi o'yin metodlari orqali ob'ektiv voqelikni belgilovchi shart-sharoitlarini yaratishi va qo'llab quvvatlashi mumkin (teatr personaji, gazeta maqolasi, xat, konferentsiya). Rolli o'yin boshqa o'yinlardan farqli maqsadi jamoaviy yoki individual qaror qabul qilishga asoslanadi.

“Aholiga xizmat ko‘rsatish sohalari geografiyasi” mavzusini o‘qitishda bugungi kunda rivojlangan xorijiy mamlakatlarda quyidagi innovatsiyalar va ta‘lim texnologiyalari qo‘llanilmoqda.

1. Ma‘lumotli ma‘ruza.
2. Ko‘rgazmali ma‘ruza.
3. Kichik guruxlarda ishlash.
4. Aqliy xujum.
5. Binarli ma‘ruza.
6. Anjumanli ma‘ruza.
7. Rolli o‘yinlar.
8. Matbuot anjumani.
9. Diskussiya.
10. Debatlar

Innovatsion texnologiyalar talabalarning faol hayotiy munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan. Ularga o‘quv jarayonidagi yangi shakldagi interaktiv usullar kiradi. Talabalar dars jarayonida mavzuni o‘zlashtirish uchun guruhchalar shaklida o‘tiradilar.

Geografiya ta‘lim tizimiga “har kim har kimga o‘rgatadi” texnologiyasini kiritish mumkin. Darsni shunday tashkil etish kerakki, o‘qituvchi o‘qitsin, talabalar ham bir-birlarini o‘qitsin. Zamonaviy o‘qituvchi talabalardan ham saboq oladi, ularni o‘z hamkasblari deb biladi. OTMda talabalar o‘qituvchining hamkasblari va safdoshlaridir. Bilimga qiziqish axborotning mazmunigagina bog‘liq bo‘lib qolmay, talabalarning dars jarayonida faol qatnashishlariga ham bog‘liqdir. Talabalarning o‘zlari haqiqatni izlash jarayoniga qanchalik faol aralashsalar, ta‘limning samaradorligi shunchalik oshadi. Mustaqil o‘rganishsiz o‘qitish yo‘q. Shuning uchun deyarli har bir darsda o‘qitish va mustaqil o‘rganish uyg‘unligiga erishish zarurdir.

Bu usul talabalar uchun qiziqarli bo‘lib, ular o‘zlarini o‘qituvchidek his qilishadi. Uyg‘a oldindan “Aholiga xizmat ko‘rsatish sohalari geografiyasi” mavzusi berib yuboriladi. Tayyorlanib kelgan talaba shu mavzuni gapirib tushuntirib beradi. U o‘rtoqlariga aholiga xizmat ko‘rsatish sohalari geografiyasining organish ob‘ekti, predmeti, xizmat sohalarini guruhlash, tasniflash, shakllanishi, hududiy tashkil etilishi, yangi xizmat turlari, zamonaviy holati hamda kelajak rivojlanishi masalalarini haqida tushuncha beradi. Boshqa o‘quvchi shu mavzuga doir xizmat ko‘rsatish muassasalarining xizmat korsatish areallarini aniqlashga oid misollarini yozib ko‘rsatadi. Masalan, aholiga xizmat ko‘rsatish sohalarining shahar va qishloqlarda joylashuvi, aholining xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojlari o‘rtasidagi farqlar. Uchinchi bir talaba o‘rtoqlariga aholiga xizmat ko‘rsatish sohalarini hududiy

joylashuviga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida misollar keltiradi. Bundan talabalar ko'radiki aholiga xizmat ko'rsatish sohalari har bir sohaga xos tarmoq fanlari, iqtisodiyot, sotsiologiya va boshqa fanlar bilan bir qatorda geografiya ham alohida o'rinni egallaydi. Shundan kelib chiqib aholiga xizmat ko'rsatish sohalari geografiyasining asosiy tushunchalarini taqqoslash uchun imkoniyatlar yaratiladi. Yana bir talaba o'rtoqlarini faollikka undash uchun lirik chekinish qiladi. Masalan xazilomus bir umumiy ovqatlanish mussasalari xizmat ko'rsatish joylaridagi voqealardan birini aytib beradi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, yuqorida aytib o'tilgan metodlardan foydalangan holda geografiya ta'limida darslarni tashkil etilsa, talabalarning ilm olishlari, o'z mutaxassisliklari bo'yicha bilimlarini yanada oshirishlari, bugungi kunga kelib ko'lami tobora kengayib va chuqurlashib borayotgan jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozini bartaraf eta oladigan, mustaqil fikrga ega bo'lgan mutaxassis kadrlar yetishib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog - o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008.

2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: RTM, 2004.

3. Nazarov M., Tojiev Z. Ijtimoiy geografiya. - T., «Universitet», 2003.

4. Urinova, N. S. (2023). Geographical Professional Competence Of Students Formation Methodology. Genius Repository, 27, 117-119.

5. Urinova, N. S. (2022). PRINCIPLES OF USING NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING GEOGRAPHY TO SCHOOL STUDENTS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 629-635.

EFFECTIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING WITH AN EMPHASIS ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS

*“Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural
Mechanization Engineers” National Research University*
English department, English language associate professor
Begov Fayzullo Rahmatullayevich

Learning English is not just a set of words and grammar, it is an opportunity to discover a new world, new opportunities, and new friends. However, how can we make the process of learning English effective and exciting? Let's figure out how to focus on the development of communication skills in the process of learning English.

Effective English language teaching with an emphasis on developing communication skills is based on several key elements. First of all, it is important to create an atmosphere of trust and support that will allow students to feel comfortable communicating in English. To do this, you can conduct games and exercises aimed at building trusting relationships in the classroom.

An important aspect of the learning strategy is also the use of a variety of techniques and techniques that contribute to the active participation of students in the lesson. For example, role-playing games, discussion of topical topics, and the use of interactive learning materials can significantly improve students' communication skills.

It is important to encourage students to show initiative and independence in communicating in English. Encouraging motivation and finding an individual approach for each student will help them develop their communication skills and achieve success in learning English.

Thus, an effective strategy for teaching English with an emphasis on developing communication skills includes creating a supportive atmosphere, using a variety of techniques and techniques, as well as encouraging students' independence and initiative.

To achieve success in teaching English with an emphasis on communication skills, it is also important to provide students with enough practice in speaking. Group and pair exercises, discussions, and presentations will help students put their knowledge into practice and improve their oral speech. It is also important to create opportunities for communication in English outside of lessons, for example, through language clubs or conversation groups.

One of the key aspects of effective English language teaching is an individual approach to each student. It is important to take into account the characteristics of students, their interests, needs, and level of language proficiency when planning lessons. This will allow you to create a curriculum that will be as suitable as possible for each student and help them achieve the best results.

To work effectively with a group of students, it is also important to develop cooperation and teamwork skills. Conducting projects, games, and assignments that require students to work together will help them learn how to work in a team, exchange ideas, and support each other in learning. It also helps to create a friendly and supportive environment for learning English.

In general, effective English language teaching with a focus on the development of communication skills requires an integrated approach that includes a variety of teaching methods, an individual approach to students, practical work on oral speech, and the development of cooperation skills. This is the only way to provide students with optimal conditions for successful learning and the development of their communication skills.

It is also important for English language teaching to use a variety of educational materials and resources to keep students interested and make the learning process more exciting. This may include the use of audio and video materials, games, role-playing games, interactive exercises and other methods to diversify classes and encourage students to actively participate.

A very important aspect of learning English is constant practice and repetition of the studied material. Regular exercises, homework, and independent work will help students consolidate their knowledge and improve their skills of fluent communication in English. Constant interaction with the language, even outside of lessons, contributes to a rapid and effective improvement in the level of language proficiency.

In addition, it is important to create a supportive learning environment in which students can feel comfortable and motivated. Encouragement and support from teachers and classmates, positive feedback, and praise for achievements contribute to students' confidence and their desire to develop further. Creating such a supportive atmosphere plays an important role in successful English language teaching with an emphasis on communication skills.

□ The benefits of developing communication skills

The development of communication skills in learning English allows you not only to understand and speak a new language, but also to find a common

language with native speakers, expand your circle of communication and enrich your experience.

Practical tips for developing communication skills

▣ Communication with native speakers

Communicating with native English speakers is a great way to immerse yourself in the English-speaking environment, to understand the peculiarities of pronunciation, vocabulary, and grammar.

▣ Using interactive applications and online resources

There are many applications and online resources that will help you not only improve your English language skills but also practice them in live dialogues.

▣ Participation in language clubs and events

Join language clubs, forums, webinars, and other events where you can communicate in English and practice your communication skills.

What mistakes should be avoided when teaching English with an emphasis on communication skills?

1. The tendency to perfectionism

Do not be afraid to make mistakes when communicating in English. Remember that mistakes are part of the learning process, not a reason to give up communication.

2. Limiting yourself in communication

You should not limit yourself only to textbooks and grammar exercises. Step out of your comfort zone and communicate with native speakers.

How do I create a learning plan with an emphasis on developing communication skills?

• Define your goals

Before you start learning English, determine what you are doing it for. Do you want to travel, work abroad, or just expand your horizons?

• Create a daily training schedule

Divide your learning into short-term and long-term goals, and determine the amount of time you are willing to devote to learning a language per day.

• Use a variety of sources

Don't limit yourself to textbooks. Use movies, books, music, podcasts and other types of content in English to immerse yourself in the language environment.

• Why do communication skills play an important role in learning English?

Communication skills play an important role in learning English, because it is through communication that we most effectively memorize new words,

phrases and expressions. In addition, the ability to communicate fluently in English opens up many opportunities for travel, work, and new acquaintances.

Conclusion

Developing communication skills while learning English is important, interesting, and exciting. Don't be afraid to make mistakes, communicate with native speakers, and use a variety of sources to immerse yourself in the English-speaking environment. Remember that every word spoken in English brings you closer to your goal of becoming a true master of the English language.

REFERENCES:

1. Harmer, J. (2007). The practice of English language teaching. Pearson Longman.
2. Scrivener, J. (2011). Learning teaching: The essential guide to English language teaching. Macmillan Education.
3. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques and principles in language teaching. Oxford University Press.
4. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press.
5. Thornbury, S. (2005). How to teach speaking. Pearson Education.
6. Ur, P. (1996). A course in language teaching: Practice and theory. Cambridge University Press.

THE ROLE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE LANGUAGE LEARNING SPHERE

*Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural
Mechanization Engineers, National Research University
Associate Professor of the Department of English
Begov Fayzullo Rakhmatullayevich*

Abstract: *The role of communicative competence in the language learning sphere is paramount to the development of effective language skills. Communicative competence refers to the ability to communicate effectively in a given language, taking into account not just grammar and vocabulary, but also cultural context, social norms, and pragmatic use of language. This article explores how communicative competence plays a crucial role in language acquisition, as learners must be able to comprehend and produce language in real-life situations.*

Keywords: *Communicative competence, language learning, interaction, cultural awareness, linguistic accuracy, pragmatic competence, language proficiency.*

Communicative competence plays a crucial role in the language learning process as it refers to the ability to effectively communicate and interact with others in the target language. This goes beyond just grammar and vocabulary knowledge and involves understanding cultural norms, appropriateness in different contexts, and the ability to express oneself clearly and accurately.

In the language learning sphere, communicative competence is important for students to be able to engage in conversations, express their thoughts and opinions, and understand and respond to others. It helps students become more confident and proficient in using the language in real-life situations, both orally and in writing.

Developing communicative competence also helps students build strong relationships and connections with native speakers and fellow learners, as they are better able to express themselves and understand others effectively. This can lead to better collaboration, cultural exchange, and overall language proficiency.

Teachers play a vital role in fostering communicative competence in their students by creating opportunities for communication, providing feedback, and encouraging practice in various contexts. By integrating communicative activities, such as role-plays, group discussions, and language games, teachers

can help students develop their communication skills and become more proficient in the target language.

Communicative competence is indeed crucial for language learners as it allows them to not only understand and produce language accurately, but also to use it appropriately in different social contexts. This includes being able to engage in conversations, express ideas clearly, interpret nonverbal cues, and adapt language use based on the situation and audience. Developing communicative competence helps students become more confident and effective communicators, ultimately leading to better outcomes in their personal, academic, and professional lives.

There are different types of communicative competence that contribute to effective communication in language learning. Some of the key types include:

□ Linguistic competence: This refers to the knowledge of grammar, vocabulary, and pronunciation that allows a person to form grammatically correct sentences and understand the meaning of words and phrases.

□ Sociolinguistic competence: This involves understanding the social norms, rules, and conventions of language use in different contexts and situations. It includes knowing how to adjust language depending on the relationship between speakers, formality levels, and cultural expectations.

□ Discourse competence: This refers to the ability to organize ideas coherently, structure conversations or written texts effectively, and use appropriate discourse markers to maintain clarity and coherence.

□ Strategic competence: This involves knowing how to compensate for communication breakdowns or limitations by using strategies such as paraphrasing, asking for clarification, or using non-verbal cues to convey meaning.

□ Interactional competence: This relates to the ability to engage in meaningful interactions with others through effective listening skills, turn-taking behavior, feedback provision, and showing empathy or understanding towards others' perspectives.

Developing these different types of communicative competence can greatly enhance students' ability to communicate effectively in a foreign language and navigate various communication situations with confidence. The formation of students' competencies depends on their activity, when the "activity" of the teacher turns into the activity of the students. The competence-based approach enhances the practical orientation of education, emphasizes the need to gain experience in activities, the ability to put knowledge into practice. Thus, the competence-based approach includes a set of principles for determining the goals of education, expressed in self-determination, self-actualization and

development of the individuality of students. No less important is the issue of choosing the forms and methods of teaching students. Education in competence-oriented education acquires an activity character, i.e. the formation of knowledge and skills is carried out in the practical activities of students, their joint activities are organized in groups; active forms and methods of teaching, innovative technologies of a productive nature are used; an individual educational trajectory is built; in the learning process, interdisciplinary connections are actively implemented; the most important qualities develop: independence, creativity, initiative and responsibility.

Thus, the competence-based approach in teaching a foreign language is developing as an alternative to traditional learning, in the process of which knowledge, skills and abilities are acquired, limiting their practical application in the future professional activities of students and insufficiently taking into account the essence of the competence of a modern person in a free market competition.

Overall, communicative competence is a key aspect of language learning that enhances students' ability to effectively communicate, interact, and succeed in real-life settings. It is essential for building strong language skills and ensuring meaningful communication in a diverse and globalized world.

LITERATURE:

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied linguistics*, 1(1), 1-47.
2. Bachman, L. F. (1990). *Fundamental considerations in language testing*. Oxford University Press.
3. Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. (2002). *Developing the intercultural dimension in language teaching: A practical introduction for teachers*. Council of Europe.
4. Kramsch, C. (2006). From communicative competence to symbolic competence. *Modern Language Journal*, 90(2), 249-252.
5. Savignon, S. J., & Sysoyev, P. V. (2002). Sociocultural strategies for developing communicative competence in foreign language classrooms: A study of two teachers and their students of Russian in the USA and Russia respectively. *Die Unterrichtspraxis/Teaching German*, 35-50.
6. Celce-Murcia, M., Dörnyei, Z., & Thurrell, S. (1995). Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications. *Modern Language Journal*, 79(3), 376-393.

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТИНА ХИТИНОВОЙ ОБОЛОЧКИ ЭХИНОКОККОВОЙ КИСТЫ РАЗЛИЧНОГО МОРФОТИПА

Хайитов И.Б

Ташкентская Медицинская Академия

Бабажонов А.Б

Ташкентская Медицинская Академия

Морфологическое исследование было проведено на базепатоморфологической лаборатории городского патологоанатомического бюро г. Ташкента. Объектом исследования послужили материалы (кусочки оболочек эхинококковой кисты), полученные после проведения эхинококкэктомии у 26 больных. После выделения эхинококковой кисты бережно вырезались кусочки оболочек кисты размером 3,5*4,5см, которые помещались в физиологический раствор (время не более 15 минут). Далее согласно плану экспериментальной части настоящего исследования было проведено исследование влияния различных препаратов в зависимости от времени экспозиции гермицидного препарата. Полученный материал заливали в парафин; срезы толщиной 4—6 мкм окрашивали гематоксилинэозином, пикрофуксином по Ван-Гизону, а также для определения жизнеспособности эхинококка применили гистохимическую реакцию реактивом Шиффа. Выборка материала на морфологическое исследование зависело от результатов проведенного УЗИ и КТ обследования.

Результаты исследования: Согласно особенностям течения эхинококкоза выделяют следующие ее типы: *echinococcus hominis*, *echinococcus veterinarum*, *echinococcus acephalocystis*, которые отличаются степенью выраженности развития дистрофических процессов в герминативной оболочке хитиновой капсулы, и прежде всего наличием выводковой капсулы — зоны формирования протосколекса. Рост эхинококковой кисты происходит очень медленно, приводя к развитию гранулематозно измененных участков тканевых структур органа, формируя тем самым собственно фиброзной капсулы.

Следует отметить, что морфологическая картина эхинококковых кист различна, макроскопически не зависимо от типа эхинококковой кисты кутикула представлена плотной по консистенции эластичной тканью от белесоватого до грязновато-желтого цвета. Как правило стенка эхинококковой кисты состоит из двух оболочек: наружная кутикулярная или непосредственно хитиновая и внутренняя герминативная.

(зародышевая). Кутикулярная оболочка представляет собой экскрет клеток зародышевого (герминативного) слоя. Следствии схожести с хитином насекомых, традиционно называют хитиновой. Абсолютна непроницаема для высокомолекулярных белков организма хозяина, микроорганизмов, т.е. по сути является защитой от воздействия от факторов внутренней среды организма. Внутренняя герминативная оболочка как правило разделена на 3 функционально важных отдела – внутренняя зона, где расположены протосколексы и ацефалоцисты. Далее средняя зона – зона очагов кальцинатов, и пристеночная – камбиальная зона. Так, в 14 случаях кутикула имеет вид эластичной, полупрозрачной белесоватого цвета капсулы, при этом сама кутикула легко отходит от наружной фиброзной капсулы. Толщина оболочки в среднем составляет 0,03- 0,04 мм, при толщине хитина 5-7мм. В 12 случаях внешняя кутикулярная оболочка эхинококка дряблая по консистенции, грязно-желтого цвета, неоднородная. Все это говорит о дистрофических процессах в стенке, толщина при этом составляет в среднем около 0,05-0,08 мм при общей толщине хитина 3-5 мм. Гистологическое описание объекта исследования было проведено исходя из сонографической характеристики стадии развития эхинококковой кисты (WHO, 2003). Так, CL (cystic lesion) – кистозное образование характеризуется наличием не до конца сформировавшей наружной фиброзной капсулы, хитиновая оболочка эластичная, белесоватого цвета. При CE1 (cystic echinococcosis) определяется четкая визуализация стенки кистозной полости, капсула двухслойная. Наружная кутикула (хитиновая капсула) толщиной в среднем 0,1 мм, слои четко разделены, непрерывны. Поскольку данный тип эхинококка жизнеспособный, то на препарате определяются части герминативной оболочки, представленная частями свободного протосколекса, крупными клетками с темно окрашенными ядрами. В случае подкапсульного расположения данного типа возбудителя в печени налицо усиление процессов периваскулярного фиброза, что является заделом для формирования слоистости наружной кутикулы хитиновой оболочки. Фиброзная оболочка представлена зрелыми элементами соединительной ткани, состоящая преимущественно из пучков коллагеновых волокон, имеющих продольную ориентацию. На стадиях формирования половозрелой живой кисты хорошо васкуляризирована, сосуды как артериальной, так и венозной природы, однако просвет многих из них деформирован. Как показали проведенные нами исследования наиболее уязвимой частью эхинококковой капсулы является герминативная мембрана, при этом уже после 5 минут воздействия препаратов происходит массивная гибель протосколексов. Отсюда можно сделать вывод, что

наличие протосколексов или его количественные показатели не могут служить в качестве скринингового показателя эффективности используемого фармпрепарата. Хитиновая оболочка кисты эхинококкового паразита содержит ацефалоцисты, которые являются наиболее устойчивой формой паразита. В случае низкой эффективности гермибицидного препарата именно остатки или жизнеспособные части ацефалоциста являются причиной рецидивов заболевания. При выявлении эхинококкоза типа СЕ2 участки наружной кутикулы эхинококковой капсулы представлена грубой волокнистой соединительной тканью, пучки волокон витые, целостность слоев сохранена. Как показали проведенные исследования герминативный слой кутикулы имеет волокнистую структуру. Фиброзная капсула выражена, снаружи фиброзной капсулы усиленный гиалиноз с полиморфно-клеточной инфильтрацией. Местами которые заполнены лимфой, из которой непосредственно паразит получает свое питание. Хочется отметить, что данная особенность строения характерна для стадии СЕ1 и СЕ2. Имеется еще одна особенность морфологии хитиновой оболочки данного морфотипа эхинококкоза появление двух слоев радикально отличающихся друг от друга. Так наружный слой является гиализированной фиброзной тканью, тогда как внутренний слой представлен тканевым детритом и очагами полиморфно-клеточной инфильтрации, при этом набухание и расслоение внутреннего слоя менее выражены. Следует отметить, на всем своем протяжении поверхность герминативной оболочки покрыта слоем зародышевых пузырей, придающие герминативной оболочке зернистость, т.н. «песок». СЕ3 (cystic echinococcosis) – данная форма характеризуется тем, что паразит переходит в промежуточную форму, при это около половины протосколексов мертвые, при этом жизнеспособные протосколексы остаются лишь в жидкости, местами на сохраненных участках герминативного слоя внутренней оболочке хитина. В остальных участках капсулы волокна стромы расслоены на фоне ее гиалиноза, местами появляются единичные участки обызвествления. При такой форме кутикулярная оболочка приобретает мутный грязно-желтый цвет. Кровеносные сосуды фиброзной оболочки значительно деформированы вследствие разрастания субэндотелиально интимы, выраженная лимфоидно-клеточная инфильтрация капсулы. Анализ морфометрических данных толщины хитиновой оболочки показал, что именно на данном этапе развития показатели достигают максимальных значений. Морфологическая картина СЕ4 формы (cystic echinococcosis) представлена развитием дегенеративных процессов вследствие гибели паразита, также следует отметить, что практически отсутствуют живые протосколексы.

Гистологически в хитиновой оболочке тканевой детрит. Однако, как показали наши исследования на внутренней оболочке некоторых сохранных участков хитиновой капсулы выявляются ацефалоцисты, что возможно это и будет причиной развития рецидивного эхинококкоза. Остальные участки стромы оболочки капсулы представлены разволокненными пучками, целостность кисты сохранена за счет наружной фиброзной оболочки, которая гиализирована и частично обызвествлена. Эхинококкоз типа СЕ5 (cystic echinococcosis) характеризуется полной гибелью паразита, на всем протяжении хитинового слоя петрификаты, что приводит к значительному утолщению капсулы. На всем протяжении внутренней оболочки не были выявлены жизнеспособные сколексы.

Заключение: как известно, после удачно проведенного хирургического лечения эхинококкоза всегда остается риск повторного заражения, следовательно, вопрос выбора наиболее эффективного способа обработки остаточной полости, при котором возможность оставления жизнеспособных сколексов, ацефалоцистов должна быть сведена к минимуму весьма актуален. При этом как показывают наши данные времени экспозиции напрямую зависит от морфологических особенностей оболочек капсулы. Использование различных препаратов класса гермицидов обработке первичной полости, таких как 0,5% раствор хлоргексидина, 10-20% растворы формалина, 3% раствор пергидроля, 10-30% растворы натрия хлорида, глицерин, чесночная вода и т.д. обусловлено непосредственным воздействием на хитиновую оболочку.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ORGANIZING INDEPENDENT WORK OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Ibragimova Vazira Isomiddinovna

Tashkent Institute of Chemistry and Technology

Teacher of Shahrisabz branch, Uzbekistan

Abstract. *To establish systematic work in organizing the independent education process of students in higher education institutions, to give them the correct instructions when they are getting independent knowledge, to obtain information through modern literature and social networks. It will be necessary to teach to form the skills of folding and sorting. Therefore, in this article, an attempt is made to reveal the pedagogical problems of the modern forms used in the organization of students' independent work and ways to solve them.*

Key words: *independent education, creative approach, scientific curiosity, motivational factor, interactive methods.*

Annotatsiya. *Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishda tizimli ishlarni yo'lga qo'yish, talabalar mustaqil bilim olayotganda ularga to'g'ri ko'rsatma berish, zamonaviy adabiyotlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali qanday manbalar orqali ma'lumotlarni to'plash va saralash ko'nikmalarini shakllantirishga o'rgatish kerak bo'ladi. Shunday ekan bu maqolada talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda qo'llaniladigan zamonaviy shakllarini pedagogik muammolarini va ularni hal etish yo'llarini ochishga harakat qilinadi.*

Kalit so'zlar: *mustaqil ta'lim, kreativ yondashuv, ilmiy izlanuvchanlik, motivatsion omil, interfaol metodlar.*

Абстрактный. *Наладить системную работу по организации процесса самостоятельного обучения студентов в высших учебных заведениях, давать им правильные инструкции при получении ими самостоятельных знаний, получать информацию через современную литературу и социальные сети. Нужно будет учить формировать навыки складывания и сортировки. Поэтому в данной статье предпринята попытка раскрыть педагогические проблемы современных форм, используемых в организации самостоятельной работы студентов, и пути их решения.*

Ключевые слова: *самостоятельное обучение, творческий подход, научная любознательность, мотивационный фактор, интерактивные методы.*

ENTER

Today, imparting knowledge to students in higher education institutions requires strong knowledge, skills, modern approach, and creativity from the professor. Especially when organizing independent education for students, it is the compatibility of independent education with the science program.

Chapter 3 of the Concept of the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030, entitled "Strategic Goals and Priority Directions of the Development of the Higher Education System" § 1 entitled "increasing" in "increasing the share of independent education hours, introducing methods and technologies aimed at increasing the share of independent education hours, students' independent education, critical and creative thinking, systematic analysis, formation of entrepreneurial skills, strengthening competencies in the educational process education, directing the educational process to the formation of practical skills, in this regard, the wide introduction of advanced pedagogical technologies, educational programs and educational methodological materials based on international educational standards into the educational process" Special attention is paid to the development of the necessary competencies of specialists, creative creativity, research, and logical thinking through continuous improvement of independent education and independent work skills of students.

The reforms carried out in the education system today are aimed at developing students' independent thinking, based on individual educational trajectories, solving problems related to the formation of creative thinking and practical skills in students.

A step-by-step transition to the implementation of these tasks is planned in higher education institutions.

The main task of higher education is the formation of a creative personality of a specialist capable of self-development, self-education and innovation. It is difficult to solve this problem only by passing it from the teacher to the student in a ready-made form. It is necessary to transfer the student from a passive consumer of knowledge to an active creator of knowledge who can formulate a problem, analyze ways to solve it, find the optimal result and prove its correctness.

The current higher education reform is inextricably linked with the transition from the teaching paradigm to the educational paradigm. In this regard, it should be recognized that student independent work (TMI) should become not only an important form of the educational process, but also its basis.

In the studies devoted to the planning and organization of students' independent work (L.G. Vyatkin, M. G. Garunov, B. P. Esipov, V. A. Kozakov, I.

Ya. Lerner, M. I. Makhmutov, N. A. Polovnikova, P. I. Pidkasisty, etc.), general didactic, psychological, organizational and activity, methodological, logical and other aspects of this activity are considered, many aspects of the studied problem are revealed, especially in the traditional didactic plan. In issues of motivational, procedural, technological provision of independent cognitive activity require special attention.

The concept of "independent work" is multifaceted, and despite the considerable amount of pedagogical research on the problems of students' independent work, there is no comprehensive approach to the essence and content of this didactic process.

This concept has the following meanings:

1. Without the direct participation of the teacher, the student must complete the tasks by himself;
2. The student is required to be independent on the basis of self-orientation to thinking operations and educational material;
3. The task execution process is not strictly regulated, the methods of task execution are freely chosen

Independent work is a means of forming an important characteristic of a person such as independence, a form of organizing cognitive activity of students. Independent work is a means of forming an important characteristic of a person such as independence, a form of organizing cognitive activity of students it requires activity, independence of thought, creativity, determination and initiative in completing the task.

At different stages of students' independent work, their independence is manifested in different ways, from simple repetition, imitation, to creativity. As the complexity of the performed tasks increases, it appears, develops and becomes more complex.

The effectiveness of the student's independent work in various subjects depends, first of all, on his personal qualities, discipline, motivational relations, mental qualities such as memory, attention, willpower, etc. .

The goal of students' independent work is to provide for their personal development in the process of acquiring new knowledge from various sources. Independent work includes textbooks, teaching-methodical manuals, scientific works of classical authors on subjects, monographs, scientific articles. works with books and scientific lectures, scientific articles in specialized magazines, fiction literature. Recently, working with electronic resources (Internet system; computer programs and information on electronic carriers) has taken a big place in independent work. Students' independent works include writing essays, comments, theses.

Working with textbooks and training manuals should be systematic when organizing students' independent work. This process consists of three stages:

At the first stage, the student gets acquainted with the textbook or study guide; pays attention to the names of the authors, comments, examines the content, examines the table of contents, diagrams, drawings, turns to the text that interests him.

In the second stage, the student carefully reads the textbook from the first page to the last page with mandatory notes on separate pages. allows you to differentiate the material using other differentiation criteria. In this case, the source page and its name must be indicated in the note.

In the third stage, a summary of the book is made, based on the notes, the material is written verbatim or its meaning is explained, but always it is determined from which page of the source the extract is taken. This will help in the future in writing term papers, research papers, thesis writing to avoid plagiarism.

Active independent work of students shows its positive result only if there is serious and stable motivation. The most powerful motivating factor is preparation for the next effective professional activity

Internal factors that help to activate independent work are analyzed as follows:

1. The usefulness of the work done. If the student knows that the results of his work will be used in a lecture course, in a methodical guide, in a laboratory room, in the preparation of a publication or in other ways, then the attitude towards completing the task will change significantly for the better, the quality of the work will increase.

2. Participation of students in creative activities. It is known b2. Participation of students in creative activities. This can be participation in research, development or methodological work carried out in a particular department.

3. An important motivational factor is intensive pedagogy, which includes the introduction of active methods into the educational process, first of all, game activities based on innovative and organizational-active games. In such games, there is not only the acquisition of decision-making skills, but also the transition from one-sided knowledge about the object to multi-dimensional knowledge, modeling it with the identification of leading contrasts. The first step in this approach is process or situational forms of learning, including those that use computers.

4. Participation in Olympiads in academic subjects, competitions in scientific research or practical work, etc.

5. Use of motivational factors to control knowledge These factors, under certain conditions, can create a desire for competitiveness, which in itself is a strong motivational factor for student self-improvement.

6. Individualization of tasks performed both in class and outside of it, to constantly update them.

7. The motivating factor of strong educational work and first of all independent work is the personality of the teacher. A teacher can be an example to a student as a professional and creative person. The teacher can and should help in opening the creative possibilities of the student, in determining the prospects of his internal growth.

The main thing in the strategic direction of the organization of independent work of students in an educational institution is not to optimize its specific types, but to create conditions for high activity, independence and responsibility of students in all types of classes in and outside the class.

CONCLUSION

Establishing systematic work in the implementation of the independent education process in higher education institutions, teaching students to work independently, creative and socially active, having the ability to independently find their place in social and political life will be the basis for forming a new generation of personnel who have the ability to set and solve promising tasks.

REFERENCES:

- 1.Ochilov M, Ochilova N.Oliy maktab pedagogikasi.Darslik.T.: “Aloqachi”, 2008
1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. T.; 2017
2. Ziyomuhamedov B., Abdullayeva SH. Ilg’or pedagogik texnologiyalar. T.: Abu Ali Ibn Sino, 2018.

FIRMA NOMIGA BO'LGAN HUQUQLARNI AMALGA OSHIRISHNING SHARTNOMAVIY-HUQUQIY ASOSLARI

Shokirova-Inomjonova Mashhura G'ayratjon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Har bir huquqiy jarayonning huquqiy asosi bo'lishi amaliyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tushunmovchiliklarni oldini olishga xizmat qiladi. Firma nomiga bo'lgan huquqlarni amalga oshirish ham taraflar o'rtasida tuzilgan shartnoma orqali mustahkamlanadi va tartibga solinadi. Ushbu jarayonda taraflar sifatida firma nomidan foydalanish huquqini berayotgan yuridik shaxs litsenziar, ushbu huquqlarni qabul qilib olayotgan boshqa yuridik shaxs esa litsenziat sifatida huquqiy maydonga chiqadi. Demak, firma nomidan foydalanish huquqini berish litsenziya shartnomasi yoki kompleks tadbirkorlik shartnomasi asosida ruxsat berilishi mumkin.

Litsenziya shartnomasi tuzish tartibi va uning muhim xususiyatli xususida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1036-moddasida tegishli tushuntirishlar berib o'tilgan. Unga ko'ra litsenziya shartnomasi bo'yicha xususiy alomatlar aks ettiruvchi vositaga nisbatan mutlaq huquqqa ega bo'lgan shaxs ikkinchi tarafga individuallashtirish vositasidan foydalanishga ruxsat berish to'g'risidagi kelishuvi sanaladi. Qayd etish joizki, ushbu turdagi shartnomada ham qanday huquqlar berilayotganligi ya'ni berilayotgan huquqlar hajmi va qancha muddatga foydalanishga ruxsat berilayotganligi masalasining qayd etilishi shartnomaning zaruriy sharti hisoblanadi. Demak, litsenziya shartnomasida litsenziar tomonidan quyidagi huquqlarni berish nazarda tutilishi mumkin:

- litsenziarning intellektual mulk obyektidan foydalanish va shu bilan birgalikda boshqa shaxsga xuddi shunday turdagi litsenziya berish huquqini saqlab qolgan holda foydalanishga bo'lgan huquq ya'ni oddiy nomutlaq litsenziya shartnomasi;

- litsenziarning intellektual mulk obyektidan foydalanish huquqi saqlanib qolgan ammo boshqa shaxsga litsenziya berish huquqi mavjud bo'lmagan holda foydalanish huquqi berish va bu mutlaq litsenziya shartnomasi deyiladi.

E'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihat shundaki, litsenziya shartnomasi albatta yozma shaklda tuzilishi kerak va shu bilan bir qatorda vakolatli davlat organida ro'yxatdan o'tkazilishi kerak. Demak, litsenziya shartnomasining belgilangan yozma shakliga va uni ro'yxatdan o'tkazmaslik shartnomaning o'z-o'zidan haqiqiy emasligiga olib keladi.

Keyingi shartnoma turi bu kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasi bo'lib, u shuningdek franshizing deb ham ataladi. Ushbu shartnoma turida taraf sifatida intellektual mulk obyektidan foydalanish huquqini berayotgan shaxs – kompleks litsenziar, ikkinchi taraf sifatida esa ushbu huquqlarni qabul qilib olayotgan shaxs – kompleks litsenziat ishtirok etadi⁸. Kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasida kompleks litsenziat kompleks litsenziardan quyidagilarni haq evaziga olish huquqiga ega bo'ladi:

- firma nomidan;
- qo'riqlanadigan tijorat axborotidan;
- kompleks litsenziarning faoliyat sohasidagi obro'sidan;
- tijorat faoliyatidagi tajribasidan (shartnomada foydalanishning minimal yoki maksimal hajmi belgilab qo'yilgan bo'lishi mumkin);
- tovar belgisi, ixtiro, xizmat ko'rsatish belgisi kabi shartnomada belgilab qo'yilgan mutlaq huquqlarga kiruvchi obyektlardan foydalanish huquqini o'z ichiga olgan huquqlar majmuasini olish. Shuningdek, franshizing shartnomasida litsenziat tomonidan litsenziarning tovorlarini sotish, savdo qilish, xizmat ko'rsatish va boshqa bir qator ishlarni bajarish huquqi va ushbu huquqlar kompleksida foydalanishdagi hudud doirasi ham ko'rsatib o'tilishi mumkin. Litsenziya shartnomasidan farqli ravishda kompleks tadbirkorliklitsenziyasi shartnomasida muddati ko'rsatilmaslgi ya'ni muddatsiz bo'lishi ham mumkin.

Kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasida quyidagicha mutlaq shartlar nazarda tutilishi mumkin bo'lib, ular quyidagilarda o'z aksini topadi:

Birinchidan, litsenziar litsenziat uchun biriktirib qo'ygan hududida kompleks tadbirkorlik litseniyasidan foydalanish uchun boshqa shaxslarga bermaslik;

Ikkinchidan, litsenziar litsenziatga biriktirilgan hudduda u bilan raqobatlashmasligi;

Uchinchidan, litsenziat litsenziarning raqobatchilaridan kompleks tadbirkorlik litsenziyasini olmasligi;

To'rtinchidan, litsenziat o'z faoliyatini amalga oshirayotgan tijorat binosi joylashadigan hududni, binoning ichki va tashqi ko'rinishini litsenziar bilan birgalikda kelishishi lozimligi to'g'risidagi qoida belgilab qo'yilishi mumkin.

Firma nomidan tijorat munosabatlarida foydalanish xususida gap ketganda tijorat maqsadida huquqiy muhifaza qilinayotgan xususiy alomatlarini aks ettiruvchi vositalardan emas, balki shu individallashtirish vositalariga bo'lgan mulkiy huquqlardan foydalaniladi. Ammo, qayd etish joizki, ayrim intellektual mulk obyektlarining tijorat munosabatlaridagi harakati qonunchilik hujjatlari bilan cheklanishi mumkin. Buning yaqqol

⁸ Fuqarolik huquqi. Ikkinchi qism. –T.: Ilm-ziyo, 2008. 676-b.

misoli sifatida firma nomlarini keltirib o'tish mumkin. O'zbekiston Respublikasining "Firma nomlari to'g'risida"gi qonuning 8-moddasida yuridik shaxs (litsenziar) o'z firma nomidan foydalanish uchun boshqa yuridik shaxsga (litsenziatga) qonunchilikka muvofiq ular o'rtasida tuzilgan litsenziya shartnomasi yoki kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasi asosida ruxsat berishi mumkinligi haqidagi qoida mustahkamlab qo'yilgan⁹. Ammo, bir firma nomining boshqa shaxsga o'tishiga faqat quyidagi ikki holatda yo'l qo'yiladi:

- 1) yuridik shaxs qo'shib yuborish, qo'shib olish, bo'lish va ajratib chiqarish yo'li bilan qayta tashkil etilgan;
- 2) butun korxonada mulkiy majmua sifatida sotilganda.

"Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonunning 5-moddasida ishlab chiqaruvchi o'z korxonasining nomi va joylashgan (yuridik) manzili haqida iste'molchini xabardor qilishi shartligi haqidagi qoida belgilab qo'yilgan. Bunday ma'lumot ishlab chiqarish markasi yoki tovar belgisida ko'rsatilgan bo'lishi yoxud boshqa usulda taqdim etilishi lozim. Bundan tashqari sotuvchi ya'ni tovar ishlab chiqaruvchi shaxs o'z tashkilotining firma nomidan xabardor qilishi shart.

Yuridik shaxs o'z firma nomidan tovar yoki xizmat belgisi ko'rinishida foydalanish huquqiga ega bo'lib, ammo bu majburiyat hisoblanmaydi. Bunday holatda tovar belgisiga kiritilgan firma nomi uning bir elementi, tarkibiy qismi yoki ilova ko'rinishidagi element sifatida gavydalanadi va bunday holatda tovar belgisining tarkibiy qismi bo'lgan firma nomi vakolatli davlat organi tomonidan tasdiqlanishi darkor.

Firma nomiga nisbatan mutlaq huquqning O'zbekiston hududida e'tirofi etilishi, muhofazasi va himoya qilinishining zaruriy sharti bu uning vakolatli davlat organlarida ro'yxatdan o'tkazilganlik fakti hisoblanib, bu haqidagi dalolatnoma buning tasdig'i bo'lib xizmat qiladi. Demak, firma nomining ro'yxatdan o'tkazilishi unga bo'lgan mutlaq huquqning tan olinishiga sabab bo'ladi.

Shu o'rinda xorijda ro'yxatga olingan va umume'tirof etilgan firma nomlari (masalan, Iphone, Gefest)ga nisbatan mutlaq huquqlar O'zbekiston hududida quyidagi vaziyatlarda amal qiladi:

- bu to'g'risida O'zbekiston xalqaro konvensiya, bitim va boshqa turdagi hujjatlarga qo'shilgan bo'lsa;

- bu xususida O'zbekiston boshqa chet el davlatlari bilan ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnoma va bitimlarda so'z yuritilgan bo'lsa¹⁰.

⁹ O'zbekiston Respublikasining «Firma nomlari to'g'risida»gi qonuni 18.09.2006 yildagi O'RQ-51-son

¹⁰ Intellektual mulk. Darslik. Mualliflar jamoasi. –T.: TDYU nashriyoti, 2019. 445-bet.

REFERENCES:

1. Intellektual mulk. Darslik. Mualliflar jamoasi. –T.: TDYU nashriyoti, 2019. 445-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Firma nomlari to‘g‘risida”gi qonuni 18.09.2006 yildagi O‘RQ-51-son
3. Fuqarolik huquqi. Ikkinchi qism. –T.: Ilm-ziyo, 2008. 676-b.
4. O.Oqyulov. Intellektual mulk huquqi. I.M.Mo‘minov nomidagi Falsafa va huquq instituti. Toshkent, 2005 yil, 12-b
5. Rustambekov I, Nuridullayev A. Xorijiy mamlakatlar intellektual mulk huquqi. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2011. 48-b

РОЛЬ ФИГУРЫ «ОТЦА» В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Файзуллаева Гузалхон Муслимовна

*Практикующий психолог школы №97 Юнусабадского района
(911630901)*

Аннотация: В статье рассматриваются важные аспекты в формировании личности ребенка, которые взаимосвязаны с фигурой «отца», а также даны рекомендации по воспитанию гармонично развитой личности.

Ключевые слова: самоидентификация и самооценка, социализация, эмоциональный интеллект, социальные навыки, межличностные отношения, толерантность.

Annotatsiya: Maqolada "ota" ning figurasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan bola shaxsini shakllantirishdagi muhim jihatlar haqida so'z boradi, shuningdek, uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini hurmat qilish, ijtimoiylashuv, hissiy intellekt, ijtimoiy ko'nikmalar, shaxslararo munosabatlar, bag'rikenglik.

Annotation: The article discusses important aspects in the formation of the child's personality, which are interrelated with the figure of the "father", and also gives recommendations for the upbringing of a harmoniously developed personality.

Keywords: self-identification and self-esteem, socialization, emotional intelligence, social skills, interpersonal relations, tolerance.

Стать отцом совсем легко. Быть отцом, напротив, трудно. В.Буш

С незапамятных времен, когда задачей мужской особи было защитить семью от чужих племен, убить мамонта и накормить семью, а женская особь тем временем заботилась о детях и домашнем очаге, роль фигуры «отца» в формировании эмоционального составляющего личности ребенка значительно приуменьшена, а может даже и проигнорирована. К счастью, в прогрессирующем мире, благодаря процветанию психологической науки, общество стало осознавать, что отец играет непревзойденную роль в жизни своего ребенка, влияя на его развитие, самооценку, поведение и отношение с окружающим миром. В данной статье мы рассмотрим, какие аспекты формирования личности ребенка зависят от отца и почему его присутствие и влияние необходимы для здорового развития личности.

Во-первых, отец выступает в качестве примера для своего ребенка - он является авторитетом, на которого ребенок ориентируется в своем поведении и формировании ценностей. Отношения между отцом и ребенком формируют основы самоидентификации и самооценки начиная с младенческого возраста. Позитивное примерное поведение отца способствует формированию уверенности и стабильности у ребенка, а также помогает ему развивать навыки социализации и адаптации в обществе. Именно с отца, мальчик «рисует» будущего себя – каким он будет мужчиной, мужем отцом, а девочка – встраивает в подсознание образ идеального партнера. Отношения отца и матери, какими бы они не были, для обоих полов детей будут основой для построения их будущей семейной жизни.

Во-вторых, отец играет важную роль в формировании эмоциональной стабильности и психологического благополучия ребенка. Его присутствие и поддержка способствуют развитию эмоционального интеллекта у малыша, помогая ему понимать и управлять своими чувствами. Отец является опорой и защитой для ребенка, что создает условия для формирования у него чувства безопасности и уверенности в себе.

Кроме того, отец играет важную роль в формировании социальных навыков и межличностных отношений у ребенка. Он помогает осваивать нормы и правила общения, учиться решать конфликты и находить компромиссы. Отец также способствует развитию у ребенка навыков сотрудничества, толерантности и уважения к другим людям. Академик Г.Н.Волков отмечал, что в то время как роль матери принимать ребенка таким, какой он есть, то роль отца - передавать семейные и культурные традиции, учиться преодолевать жизненные преграды и не терять веру в себя.

Для благоприятного влияния фигуры «отца» на формирование эмоционального составляющего личности ребенка, можно предложить следующие рекомендации:

1. Участие в жизни ребенка: проводить с ним время, играть, общаться, помогать с учебой и развитием. Это поможет укрепить отношения между отцом и ребенком, а также способствует формированию у малыша чувства безопасности и уверенности.

2. Поддержка и поощрение: поощрять его достижения, помогать преодолевать трудности и учиться на ошибках. Положительная обратная связь от отца помогает ребенку развивать самооценку и уверенность в себе.

3. Обучение навыкам: отец может учить ребенка различным навыкам, как практическим (например, кулинария, ремонт, спорт), так и социальным

(например, коммуникация, развитие толерантности, управление эмоциями). Это помогает ребенку развиваться и готовиться к самостоятельной жизни.

4. Примерное поведение: отец является образцом для своего ребенка, поэтому важно, чтобы он демонстрировал позитивное и этичное поведение. Ребенку важно видеть, как отец решает проблемы, общается с другими людьми, проявляет эмоции и т.д.

5. Участие в воспитании: устанавливать четкие границы и правила поведения для ребенка, объяснять им необходимость и последствия их соблюдения. Это помогает ребенку развивать самоконтроль, ответственность и уважение к другим.

6. Проведение общих мероприятий: важно проводить семейные мероприятия, выезды, путешествия и другие совместные мероприятия, которые способствуют укреплению отношений в семье и формированию позитивных воспоминаний у ребенка.

Исходя из вышеизложенного, роль отца в формировании личности ребенка является неотъемлемой и незаменимой частью воспитания. Его присутствие, поддержка, внимание и забота не только способствуют здоровому развитию малыша, но и формируют основы его будущей успешной и счастливой жизни. Поэтому важно, чтобы отцы осознавали свою ответственность за воспитание и развитие своих детей, уделяли им достаточно времени и внимания, и старались быть для них настоящими образцами и поддержкой в любой жизненной ситуации.

Таким образом, в формировании личности ребенка важное участие принимают оба родителя: роль матери заключается в безусловной любви и принятии ребенка, мать-это безопасность и спокойствие, в то время как отец- это окно в мир- новые границы, риски, социализация и самоидентификация.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. «Все дело в папе. Работа с фигурой отца в психологическом консультировании». Юлия Зотова, Мария Летучева. 2019г.
2. «Этнопедагогическое наследие». Г.Н.Волков, 1999г.
3. «Как говорить, чтобы дети слушали, и как слушать, чтобы дети говорили». Элейн Мазлиц, Адель Фабер. 1980г.

HÜMAYUN YETENEKLİ BİR ŞAİRDİR

Muminova Saodat Aralovna

Karshi Devlet Üniversitesi Doçenti,

filoloji bilimleri adayı,

Özbekistan.

Soyut: *Bu makalede Şehzade Hümayun Mirza'nın Babüriza'daki şiirleri ele alınmaktadır.*

Anahtar kelimeler ve deyimler: *şehzade, şiir, rubai, lirik kahraman, tema*

Her eşsiz yetenek, ait olduğu milletin malı olarak kabul edilir. Büyük insanların torunlarının büyük olacağını çok iyi biliyoruz. Antik tarih bunu birçok kez kanıtlamıştır. Çünkü bilimde kalıtım diye bir kavram var. Büyük Babür'ün torunları arasında Hümayun Mirza, Komron Mirza, Gülbadanbegim, Zebunnisabegim gibi yetenekler yetişmiştir. Gülbadanbegim'in "Humayunnoma" adlı eseri Orta Çağ'da yaratılmış en iyi tarihi eserlerden biridir. Humayun Mirza her bakımdan olgun, çok yönlü ve yetenekli bir insandı. Hümayun da müziği çok seviyordu ve babası gibi gazel yazıyordu. Türkçe ve Farsça güzel şiirler yazdı. Devonlar yayınlandı. Şair ve şahsiyet Bayramhan'la olan şiirsel yazışmaları meşhurdur. Ebülfazl'ın "Ekbername"si Hümayun'un rubailerinden örnekler içermektedir.

Mutribiy Semerkandi, "Nuskhai zeboyi Jahangir" adlı kitabında değerli bilgiler veriyor. Irak krallarından biri bir mektup göndererek Abdullah Han'ın kütüphanesindeki "Nuskhai Humayuni" yazmasının bir kopyasını göndermelerini istedi. Bu nüshada Hümayun'un dört risalesi bulunmaktadır: Birincisi, bütün müminlerin ve Müslümanların bilmesi gereken İslam'ın esasları, imanın şartları; ikincisi astronomi bilimidir; yıldızlar ve felaketler, ayın ve güneşin konumları, yedi iklimin koşulları, dört mevsimin izlenimleri ve yerküreye ilgili yönler göre gözlemler yapılması; üçüncüsü, müzik ilminin bilgisi, kaynakları (kaynakları), 12 durumu, 24 dal sesi, 17 bahri ve yöntemiyle ilgilidir; dördüncüsü şiir ilmi, şiirde aruz, matbu' (anlaşılması kolay, hoş) ve mesud (sanatı güzel ve ustalıkla yazılan) ilmi, bunları bilmek, kurallarını anlamak, yorum yapmak.

Mutribi şöyle yazıyor: "Bu zavallı asil kitabı (yani "Nuskhai Humayuni") Abdullah Han'ın kütüphanesinde gördüm, yazarın mübarek mektubunda (yani imzasında) basılmıştı. Neticede eşsiz, emsalsiz ve insanın içini hayretle dolduran, yürekleri hoplatan bir eser." [1] Hümayun'un:

Yo rab, menga darvesh dilidin ehson ber,
Ko'nglimki shikastadir, anga darmon ber.
Yo'q-yo'qki, demasmen, uni bergil, buni ber,
Har neki rizoyingda, uni arzon ber.

Yada:

Ey dil, huzuri yori feruz ayla,
Yor xizmatida o'zingni dilso'z ayla.
Do'st yodi-la har tuningda xurram o'ltir,
Yor vasli-la har kuningni navro'z ayla,-

böylesine güzel rubai okuyucunun kalbini büyülüyor. 1-ayette lirik kahraman, Allah'a, kırık kalbini iyileştirmesi ve ona ilaç vermesi için dua eder. Verici Allah'tır. Hakim olan Allah'tan her dileğin gerçekleşmesini isteyebilirsiniz. Şair, 2- Rubaiyat'ta insan hayatının anlamının, dostlarla mutlu yaşamak, komşunun zenginliğinden yararlanarak mutlu yaşamak olduğuna inanır. İyi ruh hali: Yaz mevsimi, bahar mevsimi, dostların sohbeti kalbe huzur getirir, hayata neşe ve keyif getirir.

Günümüz edebiyatında sadece Zahiriddin Muhammed Babür'ün eserleri değil, aynı zamanda Humayun Mirza'nın Babüriza'daki güzel şiirleri, gazelleri ve dörtlükleri de okunmakta ve müziklendirilmektedir. Bu büyük şahsiyetin sadece tarihî bir şahsiyet olarak değil, sanat eserlerinin de incelenmesi her bilim adamına örnek teşkil etmektedir.

Humayun olgun bir adamdı. Mevvarunnehr ve Horasan'dan pek çok soyluyu, âlimi, şairi, ilim adamını ve ressamı Hindistan'a davet etti. Babürî sarayında yaşayan ve çalışan ilim adamlarının, Hindistan halklarının dili, edebiyatı, sanatı ve kültürü üzerinde büyük etkileri olmuştur. Humayun ayrıca iyi bir kütüphane kurdu.

Hümayun, Özbekçe ve farsça yazmıştır. Şu dizeleri meşhurdur:

G'ariblig' ga'midin mehnatu malolim bor,
Bu g'amdin o'lgali yetdim, ga'rib holim bor.
Visoli davlatidin ayrilibon men mahzun,
Tirikmenu bu tiriklikdin nifolim bor.

Hümayun'un şiirlerinden oluşan bir koleksiyon düzenlenmiş ve bu koleksiyona "Humayun'un koleksiyonu" adı verilmiştir. Şairin divanının şu anda bilinen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi (İstanbul) "Hüseyn Paşa" arşivinde saklanmaktadır (numara 569). Divan nüshasında Hümayun'un Farsça gazelleri yer almaktadır. Son derece güzel gazellerin yazarı olan Hümayun, aşağıdaki gazelde âşıkın, sevgilisinden büyüldüğünü, huzurlu

hayatının bozulduğunu, uyanmaya mahkûm olduğunu, sevgilisinin önünde hasta ve hasta olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Bir boqdimu boz tashnayi diydor bo'ldim,

Ey sho'x, yana senga giriftor bo'ldim.

Osuda edim, tun-kecha uyqumda ko'rib,

Faryod chekib, lahzada bedor bo'ldim.

Ko'nglimga dedimki, bas, hamon sabr ayla,

Sabr etmadi ul, xastayu bemor bo'ldim.

Yo'q erdi hushim, o'ylaki, yodimga tushib

Ul nozli nigohing, yana hushyor bo'ldim.

Gul berdi Humoyunga uforing xabarin,

Gulzor demagil, gulga sazovor bo'ldim...

Şiir bir zevktir. Lirik kahramanın kalbinin derinliklerinden gelen acılar, gerçek bir aşğın sözleriyle, pürüzsüz ve çekici dizelerde somutlaşır. Rahat bir hayat yaşayan sevgili, sevgilisini rüyada görünce ağlayarak uyanır.

Yo Rab, menga darvesh dilidin ehson ber,

Ko'nglimki shikastadir, anga darmon ber.

Yo'q-yo'qki, demasmen, uni bergil, buni ber,

Har neki rizoyingda, uni arzon ber...

Yukarıdaki rubaide kanaat sahibi bir kişi Allah'a dua eder ve Kerem'e dua eder. Allah'tan pek çok şey istemiş gibi görünen aşık, kendisinden razı olduğunu, O'nun rızası yolunda da razı olabileceğini gösterir.

Ey dil, huzuri yori feruz ayla,

Yor xizmatida o'zingni dilso'z ayla.

Do'st yodi-la har tuningda xurram o'ltir,

Yor vasli-la har kuningni navro'z ayla...

Bu rubaide Baburana havası hakimdir. Lirik kahramanın ruh haline yaşama tutkusu, sevgi, Tanrı'nın nimetlerine şükran ve hayatı yaşama arzusu hakimdir.

Ey sarvari koinot, ey asli vujud,

Haqqoki, o'zing habibu hayyu ma'bud.

Turgil-da, jamoli olamoro ko'rsat,

Olam eliga baski o'zingsen maqsud...

Şair Sarwari evrene sesleniyor. Bu dünyada sen dostsun, sen adaletsin, sen hayatsın, sen dünyanın rüyası ve hedefisin diye yalvarır. Gerçeğin tuhaf olduğunu kabul ediyor. Dünya bunun insanların hedefi ve hayali olduğunu kabul ediyor.

Men hechmanu yo'q menda magar rutbayu nom,
Fazlingni tilarmen kunu tunlarda davom.
Baxsh ayla O'zing hurmating haqqi uchun
Bandang bu Humoyunga karam, fayzi tamom...

Hümayun'un çalışmalarında babası Babür'den büyük ölçüde etkilendiğini görüyoruz. Şairlik yeteneği, şiirlerinin inceliği, mısralarının akıcılığı ve çekiciliği, Hümayun'un damarlarında Babür'ün mübarek kanının aktığının delilidir.

KULLANILAN REFERANSLARIN LİSTESİ:

1. Suyima G'aniyeva. Otameros baytlar.<http://kx-davron.uz>.
2. Gulbadanbegim. Humoyunnoma. (Ahmad Quronbekov tarj). Toshkent, 2016.
3. Gulbadanbegim. Humoyunnoma. (Sabohat Azimjonova tarj) . Toshkent, 1959.

BOLALAR FOLKLORIDA QIZIQMACHOQ JANRI

Qobilova Aziza Ahrorovna

BuxMTI akademik litseyi o'qituvchisi

Sherbekova Gavhar Yaxshibayevna

BuxMTI akademik litseyi o'qituvchisi

Nuriddinova Mehriniso Fatxiddinovna

BuxMTI akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bolalar folklorida qiziqmashoq janri, o'zbek bolalar she'riyatida yumoristik kulgi yaratish an'analari, yumoristik kulgining xususiyatlari hamda nazariy asoslari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Yumor, kulgi, bolalar adabiyoti, hazil, hajv, yumor, mutoyiba, kinoya, gelotologiya, kulgining chastotasi, professional komediya.*

Bolalar folklorida qiziqmashoq degan janr bor. Bu haqda alohida tadqiqot ham yaratilgan¹¹. U tushuncha va tasavvurlarning o'zaro qorishuvi tufayli hosil bo'lgan fantastik obrazlilik va voqeabandlik negizida qurilgan, qiziqchilik qo'shiqlari va o'yin naqarotlari matnlari negizida yuzaga kelgan. Biroq bolalargagina yaqin va tushunarli obrazlar orqali shakllangan. Qiziqmashoqlarda obrazlar shaklan, hajman va mohiyatan o'zaro nomutanosiblikda namoyon bo'lishi oqibatida kulgi qo'zg'atilishi ta'kidlanadi. Binobarin, qiziqmashoqlarga xos bunday xususiyatni G'afur G'ulomning yuqoridagi she'rida ham yaqqol ko'rish mumkin.

Aytish joizki, bunday she'rlarning barchasida bolalarni jon-dilidan sevgan shoir dahosiga xos samimiyat, soddalik, beg'ubor kulgi yarq etib ko'zga tashdanadi. Kichkintoylarning bilimsizligi ham o'quvchining g'ashiga tegmaydi. Aksincha, yosh kitobxon tengqurlari ustidan maza qilib kulish bilan birga, o'zi ham shunday ahvolga tushmaslik uchun hushyor tortadi. Ko'proq kitob o'qishga intiladi. Demak, bu o'rinda yumorning ma'rifiy-estetik ahamiyati ustuvor.

Bu fikrni qisqa umri davomida bolalar uchun samarali ijod qilgan atoqli shoir Sulton Jo'ra she'rlari misolida ham aytish mumkin. Shoirning "Qarzdor" she'ri qahramoni maktabda past baho olib, qarzdor bo'lganidan kechqurun yostiqqa bosh qo'ysa-da, ko'zini yumolmay, o'ylovda qoladi. Yarim tunda tush ko'radi: qayoqqadir ketayotib, qo'qqisidan uning yo'lini birov to'sganidan qo'rqib ketadi. Titroq bosib, yaxshiroq qarasa, bu "Arifmetika" fani ekan... Terlab, lol.

¹¹ Adizova N. Qiziqmashoqlarning janriy tabiati va badiiyati. ff.f.d. (PhD) diss. avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 50 b.

qolgan Qodir undan qutulishni o'ylaydi. Sezdirmay qo'ldan qochib qolganida, "Arifmetika" uni quvadi, Qodir esa qochadi. Jonholatda qochaverib, toshga qoqilib, katta chuqurga dumalab tushganida, ko'zini ochadi va karavotdan yerga yiqilganini anglaydi... Shu tushi bahona, yaxshi o'qib, do'stlari yordamida qarzidan qutuladi. Bu yumoristik she'rda shoirning voqelikka nisbatan ijobiy va kulgili munosabati aks etadi. Yuqoridagi nuqsonlar ana shunday kulgili sujet asosida tuzatilishiga xayrixohlik seziladi. Shu ma'noda, L.Bat to'g'ri ta'kidlaganidek: "Yumor – bolalarni o'z qilmishi to'g'risida o'ylab ko'rishga majbur qiladi".

Quddus Muhammadiyning "Ahmadjonning kitobxonligi" she'rida kitob o'qishni yoqtirmaydigan, shunchaki rasmlarini tomosha qilishdan nariga o'tmasdan, rasmi kam deya bahona qiladigan bolalarning yumoristik obrazi yaratilgan:

Ana, sichqon, mushukvoy,

Ana, xo'roz, kuchukvoy.

Ana, mug'ombir tulki,

Pisib turishi kulgi.

Ana, o'rdak, ana g'oz,

Ana, maymun, sho'x dorboz.

Xo'roz qichqirar: "Qu-qu!

Bunda yo'lbars, sher yo'q-ku?"¹²

deyishi kulgi ostiga olinadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda uchrab turadigan dangasalik oqibati shu tarzda komik she'r qilingan.

Yumoristik she'rlarning asosi sujetdir. Bunday sujetni o'ylab topish uchun ijodkor bolalarcha beg'ubor olamga xos keng tasavvurga ega bo'lishi, xayolotni ishga solishi zarur.

"Quddus Muhammadiy hajviyoti, – deb yozadi O.Safarov, – dastavval, bolalar hayotining barcha jabhalarini qamrab olganligi, bolalarning yosh xususiyatlari va ruhiyatiga mosligi bilan xarakterlidir. Va ayni choqda shoir tanqidiga uchragan hodisalarning hayot mantig'iga, aniqrog'i, hayot dialektikasiga muvofiqligi ham e'tirofga loyiq. Zero, shoir – o'ta mushohadakor"²⁶.

¹² Quddus Muhammadiy. Ahmadjonning kitobxonligi. <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/quddus-muhammadiy/>

²⁶ Сафаров О. Шеърим – очил дастурхон. – Т.: "Музыка", 2011. – В. 23.

²⁷ Quddus Muhammadiy. Ahmadjonning kitobxonligi. <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/quddus-muhammadiy/>

Darhaqiqat, shoir “Ahmadjonning ukoldan qo‘rqishi” she‘rida ingichka ninachadan qo‘rqib, butun sinfga kulgi bo‘lgan qo‘rqoq bolalar obrazini tasvirlaydi:

– Opa, juda qo‘rqyapman,
Bu gal katta ninangiz,
Jon opa, tuzaldim-ku,
Ukol qiling ninasiz²⁷.

Umuman, bu kabi mavzu va sujetlar o‘sha davr bolalar she‘riyatining asosiy xususiyati hisoblanadi, desak, xato bo‘lmaydi.

Shukur Sa‘dulla poetik ijodiga xos bo‘lgan “Olim uyaldi”, “Bizning oyna”, “Ivirsiq”, “Anqov”, “Shalabbo”, “Injiq qizcha”, “Jumboq” kabi yumoristik she‘rlar ham yengil kulgi uyg‘otishga moyil. Shoir ayrim bolalar fe‘l-atvoridagi noshudlik, injiqlik, surbetlik, dangasalik, anqovlik kabi illatlardan kuladi.

Bu jihat rus bolalar adabiyotining taniqli vakillari K.Chukovskiy, S.Marshakning yumoristik she‘rlarida ham kuzatiladi. K.Chukovskiy “Moydodir” (“Yuvin, do‘mbog‘im”) she‘ri uchun bolaning irkitligidan jirkangan narsalarning to‘rt tomonga “qochishi” manzarasini asos qilib, o‘ziga xos poetik manzara yaratgan bo‘lsa, S.Marshak noshud, qo‘lidan ish kelmaydigan bolalar obrazini yumoristik tasvirlash uchun o‘ziga xos sujet yaratadi. Shoirning “Ustabuzarmon”²⁸ yumoristik she‘ri ham shunday qiziqarli sujetga ega:

Shogirdlikka xushim yo‘q,
O‘zim tayyor ustaman.
Xom-xatala ishim yo‘q,
Ko‘zim pishgan, puxtaman.
Mayda-chuyda yumushga
Vaqtinni ketkazmayman.
Oshxonada qo‘yishga
Katta bufet yasayman.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Adizova N. Qiziqmachoqlarning janriy tabiati va badiiyati. ff.f.d. (PhD) diss. avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 50 b.

2. Quddus Muhammadiy. Ahmadjonning kitobxonligi.
<https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/quddus-muhammadiy/>

3. Сафаров О. Шеърим – очил дастурхон. – Т.: “Музыка”, 2011. – В. 23.

²⁸ Маршак Самуил. Мастер-ломастер. <https://www.poetry.monster/ru>

4. Quddus Muhammadiy. Ahmadjonning kitobxonligi.
<https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/quddus-muhammadiy/>

5. Маршак Самуил. Мастер-ломастер. <https://www.poetry.monster/ru>

РОЛЬ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ЖИЗНИ МОЛОДЁЖИ**Искандарова Самира***Студентка 1 курса**Научный руководитель: и.о.доцент***Султонова С.Х***Ташкентский международный университет**финансового управления и технологий**Узбекистан, г.Ташкент*

В наше время изучение иностранных языков является важным аспектом жизни современного человека. Знание иностранного языка дает человеку возможность ознакомиться с культурой и традициями других стран, способствует развитию мышления, воображения и памяти. Также это знание необходимо для эффективного взаимодействия государств друг с другом во многих сферах жизни – науке, политике, культуре, искусстве и других. Владение иностранным языком в наши дни – одно из условий профессиональной компетенции.

Молодежь в нашем современном мире сталкивается с совсем иными возможностями для обучения иностранным языкам, чем предыдущие поколения. С развитием интернета, глобализации и международной коммерции, знание иностранных языков становится более важным, чем никогда раньше. В мире наблюдается процесс глобализации – возникновения гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций, усиления сотрудничества между нациями. Он проявляется в унификации и единении самых различных аспектов жизнедеятельности людей – их мировосприятия и мировоззрения, политики и экономики, социальной жизни и производства, науки и образования, культуры и искусства, религии и языка, спорта и т. д.

Зная язык любой другой страны или национальности, ты открываешь себе не только новые знания, но и новую культуру, и даже новый мир. Ведь пока ты учишь речь и письменность, которую тебе, но дано было знать с рождения ты полностью погружаешь в этот язык с головой. Узнаешь не только новые слова, грамматику или правила, но и новую культуру, традиции, особенности страны. Это очень расширяет твой кругозор, ты становишься духовно просвещённым, образованным человеком. Ты проникаешься новой культурой этой страны. Что не мало важно в изучении любого языка. В данном научном докладе мы рассмотрим роль изучения китайского, английского и русского языков в жизни молодежи.

Русский язык, без сомнения, является одним из самых богатых и наиболее распространенных языков в мире и вполне заслуживает места среди так называемых мировых языков. Так же, как английский и другие языки, используемые за пределами стран, для которых они являются государственными или официальными, русский язык широко распространен за пределами России. В наше время русский язык играет значительную роль как язык международного общения, язык культуры и литературы, а также ключевой инструмент общения на родной земле.

Международные и межгосударственные сферы его применения весьма разнообразны. Так, он давно уже выступает в качестве «языка науки» — средства общения ученых разных стран, а также кодирования и хранения общечеловеческих знаний (большая часть объема всей мировой информации публикуется на английском и русском языке.)

Русский язык является официальным языком в Организации Объединенных Наций, СНГ и других международных организациях, что подчеркивает его важность на мировой арене. Так же остается одним из самых популярных языков в мире, и его изучение способствует сохранению языкового многообразия. Однако, русский язык в современном мире также сталкивается с рядом проблем. В условиях глобализации и распространения английского языка как международного языка общения, русский язык может потерять свою популярность и значимость. Все больше людей в современном мире изучают английский язык как второй язык, чтобы успешно конкурировать на международной арене.

Владение английским языком – важная часть образования успешных людей. Люди, которые кроме родного языка, знают еще минимум два иностранных, производят благоприятное впечатление на окружающих. Современная молодежь извлекает нужную им информацию на страницах в интернете, а большинство страниц в интернете пишутся на английском языке. Знание английского позволит туристам познакомиться с интересными людьми, живущими в разных странах. Очень большое количество английских слов пришло в русский язык и широко используется в молодежной среде. Изучение английского языка – это один из самых важных составляющих моментов современного, успешного человека.

Английский язык является наиболее важным средством общения на международном уровне. Современный человек не может пользоваться новейшими преимуществами цивилизации без определенных языковых знаний. Все сферы нашей важной деятельности требуют определенного уровня знания английского языка. Всё больше людей начинают учить

английский язык. его должен знать каждый современный человек хотя бы на базовом уровне.

Иностранный язык играет важную роль в нашей жизни. Эти знания необходимы людям всех возрастов. Английский актуален во всех сферах жизни. Без этого не обойтись тем, кто хочет получить престижное образование или же работу. Сотрудники, говорящие по-английски, зарабатывают больше, чем сотрудники, не говорящие по-английски. Этот факт может стать отличным мотиватором для изучения английской лексики и грамматики в любом возрасте. А если брать роль иностранных языков по чисто физическому факту, то знание какого-либо из языков даёт ряд больших преимуществ.

Многие компании предоставляют свои вакансии в различных сферах жизнедеятельности. И никому не секрет что чтоб устроится на высокооплачиваемую и престижную работу нужно проходить собеседования и ряд других испытаний. И знание иностранного языка поможет и увеличит ваши шансы на успешное прохождения этого этапа и чем больше языков вы знаете, тем успешнее можно подняться по карьерной лестнице и зарабатывать хорошие деньги, и не только. Кроме того, знание иностранного языка незаменимо в путешествиях. Политика стала касаться каждой сфер жизни в современном мире, и без неё ни куда, многоязыковой человек может больше понимать и разбираться в политической ситуации, в добавок если он так же хорошо будет разбираться и в самой политике, то эта даёт ему превосходство на другими.

Так же еще одним из востребованным языком является китайский. Китай является самой населенной страной в мире с населением более 1,4 миллиарда человек. В настоящее время он является одной из самых dynamically growing economies и крупнейшим экспортером в мире. Таким образом, знание китайского языка является важным инструментом для молодежи, которая стремится к успеху в профессиональной сфере и развитию карьеры.

Китайская культура имеет тысячелетнюю историю и богатое наследие, включая философию, литературу, искусство и науку. Знание китайского языка позволяет молодежи быть частью этой культуры и погрузиться в её ценности. Это также может быть преимуществом при поиске работы в областях, связанных с туризмом, образованием, культурой и другими сферами, где знание китайского языка оказывается полезным.

Ведь международные конференции, изучение мирового опыта и обмен информацией научных умов происходит лишь с использованием иностранного языка. Даже олимпийские игры и всевозможные

соревнования между странами выбрали официальным языком именно английский. Многие молодые люди хотят получить возможность пройти обучение или стажировку в зарубежных странах. Чтобы этого достичь, необходимо написать тесты с высоким результатом и пройти конкурсный отбор, на котором будет отмечен уровень знания английского языка. Помимо европейских языков спрос также вырос и на китайский язык – сотрудничество российских компаний с Китаем с каждым годом набирает обороты.

Можно сказать, что, изучая другой язык ты становишься другим человеком, это даёт тебе колоссальный опыт в познании мира. Ты зарабатываешь себе авторитет, хорошую память и новые возможности. А именно свой успех. Всё же я считаю, что роль иностранного языка в жизни современной молодёжи очень важна. Ведь наша молодёжь – наше будущее, а значит мы должны быть образованными. И стать квалифицированными специалистами. А в этом нам поможет иностранный язык. Так как у людей сложилось впечатление что если ты знаешь язык помимо своего родного, то это значит, что ты очень образованный и успешный человек. Ведь с нуля выучить язык просто сидя дома могут не все и чтоб всё же что-то запомнить нужны какие-либо вложения. И нет ничего лучше, чем вложения в себя и собственное образование. А значит став образованнее, к тебе придут новые моральные ценности.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Хакимова Г. Т., Султонова С. Х., Хидралиев р. Т. Интернет-видеоблоги как источник языкового материала при обучении русскому языку как иностранному //Science And Innovation. – 2024. – Т. 3. – №. Special Issue 27. – С. 105-109.

2. Султонова С. Х. Особенности обучения падежной системе русского языка для узбекскоговорящей аудитории //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 13-17.

3. Sultanova S. X. Features of the communicative approach to working with text in the lessons of russian as a foreign language in uzbek groups.

4. Султонова С. Х. Икт как средство повышения мотивации на уроках русского языка //Вопросы Педагогика. – 2018. – №. 3. – С. 98-101.

5. Султонова С. Х. Обучение узбекских студентов употреблению этикетных фраз-просьб и фраз-советов (курс «культура делового общения»). //so 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. – 2024. – Т. 7. – №. 3. – С. 104-107.

6. Носирова З., Султонова С. Х. Основные черты современного корейского языка в свете теории вариантности //sustainability of education, socio-economic science theory. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 4-7.

7. Ханазарова С., Султонова С. Х. Мотивация на уроках русского языка //Sustainability of education, socio-economic science theory. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 8-12.

8.Тухтахужаева Н. А. Лексико-фразеологическая репрезентация концепта'happiness'/'бахт'в английском и узбекском языках //Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – №. 28. – С. 112-115.

9.Тухтаходжаева Н. А. НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА КОНЦЕПТА" СЧАСТЬЯ" В РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ //Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – №. 6-2. – С. 30-30.

O'ZGA GAP VA UNING TURLARI. KO'CHIRMA GAP. O'ZLASHTIRMA GAP

Vohidova Muqaddas

Oriental Universiteti Uzluksiz ta'lim pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi (+998894 842 40 20)

Omadjonova Gulshoda

Oriental Universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi (+998977646676)

Annotatsiya: *Ushbu maqolamiz O'zga gap va uning turlari. Ko'chirma gap. O'zlashtirma gap haqida bo'lib, bunda mavzu to'liq yoritilgan har bir qoidalardan so'ng turli metodlarni qo'llab darsni yanada qiziqarli qilib o'tkazishdir.*

O'zga gap — muallifning nutqiga kiritilgan boshqa bir shaxsning bayonotidir. O'zga gapli qurilmalar nutqdagi vazifasi, ohangi va tuzilishi jihatdan mustaqil tuzilmalar hisoblanadi. O'zga gapli qurilmalar nutq jarayonida boshqalarning fikr-mulohazasini bayon qilishda o'zga shaxs va so'zlovchi nutqining qorishuvi natijasida yuzaga keladigan sintaktik birliklardir. O'zganing gapi bu biror-bir shaxsning fikrini so'zlovchi o'z nutqida ishlatishi ya'nimuallif gapi orqali berilishidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqida ham dialog yoki boshqa nutqiy bayonotlarga qaraganda boshqa birovning nutqi juda ko'p ishlatiladi. Lekin ular aslida o'zga gap haqidanaazariy ma'lumotga ega bo'lishmaydi.

Ma'lumki, o'zga gaplar nutqni boshqa bir insonga yetkazib berishda insonlar uchun asosiy yordamchidir. Bunday o'zga gaplardan katta-yu kichik birdek foydalanishadi. O'zga gaplar tuzilish jihatdan murakkab qurilma bo'lsa ham, xattoki boshlang'ich sinf o'quvchilari ham bundan keng foydalanishadi. Garchi, ularga bu davrda qo'shma gaplar haqida nazariy bilimlar berilmasa ham. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali maktab yoshiga yetmasidan nutqlarida birovning gaplari ya'ni o'zga gaplardan foydalanadilar. Biroq, boshlang'ich sinf predmetlarining tarkibiga o'zga gap mavzusi kiritilmagan. O'quvchilar bu tushuncha haqida ma'lumotlarga ega bo'lmasdan muloqotlarida do'stlarining, ota-onasining, bobo-buvisining va boshqa yaqinlarining so'zlaridan foydalanadilar. r sifatida keladi. Bunday gaplarda o'zganing gapidan foydalanilib, bu gaplar nutqqa o'zgartirishsiz olib kirilishi ham mumkin, aksincha, biroz o'zgartirilgan shaklda qo'llanilishi ham mumkin. O'zga gaplar nutqqa o'zgartirilib kiritilsa ham lekin mazmuni o'zgarmaydi.

Shunga ko`ra o`zga gaplar asosan ikki turli bo`ladi:

- 1) Ko`chirma gapli qo`shma gaplar.
- 2) O`zlashtirma gap.

Shakl va mazmun jihatdan nutqqa umuman o`zgartirilmasdan olib kirilgan birovlarining nutqi ko`chirma gaplar deyiladi. Bunday gaplar odatda muallifning gapi ya`ni so`zlovchining nutqi bilan birgalikda keladi. Shunga ko`ra ko`chirma gaplar ham o`zining ichida 2 turgabo`linadi:

- 1) o`zganing gapi ya`ni ko`chirma gap
- 2) so`zlayotgan shaxsning gapi ya`ni muallif gap.

Ko`chirma gaplar nutqda turlicha qo`llanilishi mumkin.

1. Ko`chirma gaplar ko`p hollarda muallif gapidan keyin keladi. Masalan, Onam menga har doim shunday deb o`rgatadilar: “Hayot yo`lingni chizar ekansan qalamni hech qachon birovning qo`liga berma”.

2. Ko`chirma gaplar muallif gapidan oldin kelishi ham mumkin. Masalan, “Yaxshi narsalar ishonganingda, yaxshiroq narsalar sabr qilganingda, eng yaxshilari voz kechmaganingda keladi. Duo qil, ishon, sabr qil, voz kechma, sen uchun xayrlisi eng to`g`ri paytda keladi”, —degan edi Jaloliddin Rumiy.

3. Ko`chirma gaplar ba`zi hollarda muallif gapning orasida ham keladi. Masalan, “Jumladan, T.Bushuy, SH.Safarovlar til birliklari orasidagi munosabatlarni an`anaviy tarzda sintagmatik, paradigmatic va ierarxik munosabatga ajratgan holda, paradigmatic munosabatga quyidagicha ta`rif beradilar: “Assotsiativ yoki paradigmatic munosabatlar birliklarning ayrim xususiyatlari umumiyliigi yoki o`xshashligi asosida muayyan guruhlariga bo`linib, munosabatga kirishuvidir”.

Ko`chirma gaplarning imlosi:

Ko`chirma gaplar yozma nutqda doimo qo`shirnoq bilan yoziladi. Agar ko`chirma gap darak gap sifatida qo`llanilib, so`zlovchining nutqidan oldin qo`llanilsa, ko`chirma gap qo`shirnoqqa olinadi va undan so`ng vergul va tire qo`yiladi. Tiredan so`ng muallif gapi yoziladi va oxiriga nuqta qo`yiladi.

Masalan:

"Baxtni kutmaydilar, uni yaratadilar", — deydilar ko`p odamlar.

Agar ko`chirma gaplar muallif gapidan keyin kelsa, muallif gapidan so`ng ikki nuqta qo`yiladi va ko`chirma gap qo`shirnoq ichida yoziladi, qo`shirnoq berkitilgach nuqta qo`yiladi.

Masalan, Uning hayotidagi maqsadi: “Ota-onasini rozi qilib, bolalarini baxtlarini ko`rish”. Agar ko`chirma gap muallif gapining o`rtasida kelsa, muallif gapdan so`ng ikki nuqta qo`yiladi, qo`shirnoq ichida ko`chirma gap yozilib, vergul va tire qo`yiladi. Undan keyin yana muallif gapi davom ettirilib, nuqta bilan yakunlanadi.

Masalan, Narigi mahalladagi odamlarning aytishicha: “Po`lat o`g`irlik qildi”, — deb mish-mish tarqatishmoqda ekan. Shuning uchun ham yuqorida berilgan she`rda ham o`zga gaplar keltirilgan ko`chirma gaplarning yozilishida tire, ikki nuqta va qo`shtirnoqdan foydalanilgan. Ushbu she`r orqali o`quvchilar ko`chirma gaplarni yozilish tartibini ham o`rganib olishlari mumkin.

Boshlang`ich sinf o`quvchilari o`zga gap haqida qay darajada tushunchaga ega ekanliklarini aniqlash maqsadida tajriba o`tkazildi. Bunga ko`ra o`quvchilarga o`zga gap deganda hayolingizda qanday gaplar namoyon bo`lmoqda, tushunchalaringizni daftarga yozing degan topshiriq berildi. Shunda bolalar turlicha fikrlashlari va o`zga gap haqida turli xil tushunchaga ega ekanligiga guvoh bo`lindi. Masalan, bir o`quvchi o`zga gap deganda, men qo`shnimning gaplarini tushunaman deb yozgan bo`lsa, ikkinchi o`quvchi o`zga gaplar bu qo`shni qishloqdagi odamlarning so`zlari deb yana bir o`quvchi o`zimdandan tashqari boshqa barcha insonlarning gaplari o`zga gaplar hisoblanadi deb yozib o`tganlar. Boshlang`ich sinf o`quvchilari ongida o`zga gap haqida to`liq to`g`ri tushunchalar shakllanmagan. Ularning ba`zilari o`zga gap haqida kichik yoshdagi bolalar bilmagan faqat katta yoshli insonlar tomonidan foydalaniladigan gaplar majmuini tushunadilar, ba`zilari esa o`zga gap bu boshqa qishloq yoki shaharda yashovchi insonlar so`zlashadigan til deb tasavvur qiladilar. Lekin ular nutqlarida doimiy ravishda o`zga gaplarning barcha turlaridan foydalib keladilar. Ular o`zga gap haqida to`g`ri tushunchalarga ega bo`lib, dialoglarda kengroq foydalansalar, nutq va lug`at boyliklari oshib, dunyoqarashlari yanada kengayadi.

ADABIYOTLAR:

1. Ona tili va o`qish savodxonligi” 1-qism: 1-sinf uchun darslik/ I.Azimova va boshqalar.-Toshkent Respublika ta`lim markazi, 2021.
2. Lutfullayeva D.E. “Assotsativ tilshunoslik nazariyasi”/Monografiya/-T:MERIYUS,2017. 23-bet
3. Abdullayeva Q. va boshqalar. Savod o`rgatish darslari. T:O`qituvchi, 2012 y.
4. Qosimova K. va boshqalar. Boshlang`ich sinflarda ona tili o`qitish metodikasi fani dasturi. Toshkent, 1996.
5. Qizi, G. S., & Umarova, N. R. (2021). The use of anthroponyms and pseudonyms in alisher Navoi's gazelles. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(9), 349-353.

6. Tillaboyeva, G., & Umarova, N. R. (2021). ALISHER NAVOIY ASARLARIDA BADIY TAXALLUSLARNING QO‘LLANILISHI. Студенческий вестник, (13-5), 70-72.
7. Tillaboyeva, G. S. Q. (2022). ALISHER NAVOIY SHE‘RIYATIDA “SHAXS” TUSHUNCHASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(2), 182-196.
8. Tillaboyeva, G. S. Q. (2022). TILSHUNOSLIKDA LIBOS NOMLARI. Scientific progress, 3(4), 506-514.
9. Umarova, N. R. (2021). THE USE OF ARTISTIC ANTHROPNYMS IN THE POEMS OF ALISHER NAVOI. Theoretical & Applied Science, (5), 419-421.
10. Umarova, N. R. (2021). A linguistic approach to conceptual research. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 62-66.

TALABALARINING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

N. Kubeynova

Qoraqalpoq davlat universiteti

Mamlakatimiz ta'lim siyosatida oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonini isloh qilish bo'yicha qator tadbirlar amalga oshirilmoqta. Tadqiqotimizning maqsadi nafaqat ko'rib chiqishdir, balki shakllantirishda o'qitishning guruh shaklining ma'nosi va rolini tushunish, kasbiy jarayonda talabalarining tanqidiy fikrlashini tarbiyalash, balki tanqidiy shakllantirish usullarini aniqlashda ham o'quv tashkilotining jamoaviy shaklida talabalarining fikrlash darajalariga e'tibor qaratishdir. Yuqorida aytib o'tilganidek, inson aqliy faoliyatining mantig'i hayotning o'zi mantig'i ta'sirida o'rganadi.

Biroq, eng samarali maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayoni umumlashtirish, tajriba va ushbu masala bo'yicha adabiyotlarni o'rganish uchun asos bo'ladi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishning asosiy usullarining ko'rsatkichlari talabalar jamoalarda ishlaganda rivojlanadi.

Muammoli ta'lim maqsadli talabalarining kognitiv mustaqilligini rivojlantirishga va ularning ijodiy qobiliyat, ijodiy fikrlashiga qaratilgan. "...agar ob'ekt haqida bizga biror narsa ma'lumligini bilsak, masalan, uning biron bir qismi hodisalar yoki uning ba'zi tarkibiy qismlari o'rtasidagi bog'lanish usullari, demak bizda allaqachon ma'lum bir muammoli bilim bor bo'ladi"

"Muammo bu sub'ektning hal qilishning iloji yo'qligini anglashida bu vaziyatda yuzaga kelgan qiyinchiliklar va qarama-qarshiliklar bizning mavjud bilim va tajribamiz, degan ma'noni anglatadi - " [1;98]. M. I. Maxmutovning "Muammoli tushunchada kontseptsiyasida" psixologiyaning topilmalaridan foydalangan fikrlash va tasdiqlashning mahsuldor va reproduktiv turlari haqida ma'lumot beradi. Ma'lum bo'lishicha, muammoli ta'lim rivojlanishning eng muhim vositasi va talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish va ko'nikmalarni shakllantirish samarali kognitiv faoliyatdir.

O'quv jarayonida fikrlashning barcha turlarining o'zaro aloqasi amalga oshiriladi.

Talabalar quyidagi harakatlarni bajarganda erishiladi [3; 134]:

- "ongning tanqidiyligi", "o'z-o'zini tanqid qilish" kabi tushunchalarni o'rganish mentalitet, "tanqid" va bu tushunchalarni hayotda qo'llash;

- tanqidiy tahlil va siyosiy, iqtisodiy, mintaqa, mamlakat, xorijdagi va turli sohalardagi ijtimoiy vaziyatlar faoliyati;
- muammo va muammolarni hal qilishda xatolarni muhokama qilish, eng ko'p tanlash;
- muhokamani tashkil qilish orqali hal qilishning yanada oqilona usullari yani nizolar;
- o'zining va boshqalarning asarlariga sharh yozish;
- matnni tanqidiy tahlil qilishga asoslangan adabiy insholar;
- o'qilgan kitoblar, maqolalar, hikoyalar, ertaklar va hokazolarni muhokama qilish;
- bayonot yozish, ulardagi (birovning va boshqalarning) xatolarini izlash va keyin ularning muhokamasi;
- tanqid va o'z-o'zini tanqid qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilish;
- isbotlashga o'rgatish orqali ko'nikma va malakalarni shakllantirish tadqiqot, fanda ilgari surilgan farazlarni rad etish va dalil va rad etish tartibi bo'yicha maxsus tayyorgarlik;
- tarix, fizika, kimyo, biologiya va boshqalarga asoslangan buyumlar;
- sport masalalari, filmlar bo'yicha muhokamalar tashkil etish;
- teleko'rsatuvlar, matbuotdagi "shov-shuvli" maqolalar;
- tanqidiy ishlarni amalga oshirishda nizolarni texnik tahlil qilish, munozaralar, eksperimental jarayon va boshqalar.

Shunday qilib, talabalarning jamoada ishlash qobiliyati bunga bog'liq quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirish:

- muammoli vaziyatlarning maxsus turlarini ishlab chiqish, yaratish talabalarda muammoga tanqidiy munosabatda bo'lish;
- psixologik va pedagogik vazifalar sinflarini taqqoslash, qayta uning yechimi tanqidiy tahlil va baholashni o'z ichiga oladi;
- talabalarga oldindan taxminlar bilan muammolarning alohida sinflarini taqdim etish ularni hal qilish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar haqida bilim;
- har biri uchun muammolarni hal qilish usullarini aniqlash va umumlashtirish;
- tanqidiy baholashning umumlashtirilgan usullarini qo'llash; yangi original, nostandart psixologik muammolarni hal qilish usullarini qo'llash.

Yuqorida aytilganlarning barchasi talabalar qila oladigan xulosaga olib keladi, lekin agar o'quv mashg'ulotlari maqsadli bo'lsa, bu muammoni hal qilish uchun tanqidiy fikrlashga o'rgating. Talabalar to'liq o'zlashtira olishlari uchun va ongli ravishda aqliy qobiliyatingizni yaxshilashga e'tibor qarating qobiliyatlar va olingan ko'nikmalarni qo'llash doirasini kengaytirish, tanqidiy

fikrlashni o'rgatish hayotning turli sohalaridan bir qancha misollar, o'z ichiga olishi kerak.

O'qiyotgan talabalar jamoalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Sizning oldingizda savollar va tizimli ravishda javob izlang. Shu bilan birga, ular nafaqat faktlardan qoniqishadi, balki bu faktlarning sabablari va oqibatlarini ochib berishadi. Jamoa a'zolari rahbardan shubhalanishadi, haqiqatlarni qabul qiladi va doimo o'zlariga savol berishadi: "Agar ...?"

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda mavjud tanqidiy fikrlashni shakllantirish bosqichlari [5;147]:

1) birinchi va eng muhim bosqich - o'qituvchini tayyorlash va talabalarni qobiliyatli va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ta'limi;

2) bunday rivojlanish zaruriyati motivlarini shakllantirish sifat;

3) talabalarning maxsus mantiqiy tizimni egallashi operatsiyalar va harakatlar;

4) talabalarni ushbu operatsiyalar bo'yicha bilimlarini qo'llashga o'rgatish (ya'ni ko'nikmalar) ta'lim faoliyati va tengdoshlari va kattalar bilan muloqotda;

5) tizimli o'qitish, faoliyatni so'zlash, aks ettirish tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun individual mashqlar to'plamini fikrlash.

Jamoa a'zolari shakllanishning uchta asosiy bosqichidan o'tadi: qiyinchilik, tushunish va mulohaza yuritish bosqichlari [2;67]. Biroq, bizning fikrimizcha, to'rtinchi bosqich ham zarur – umumlashtirish tinglash va baholash. Barcha bosqichlar o'zaro bog'liqli.

Kritik shakllanishining sanab o'tilgan bosqichlariga ko'ra talabalarning fikrlashiga qarab, biz taxminiy fikrni ishlab chiqishga harakat qildik, shakllantirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish rejasi tashkilotning jamoaviy shaklida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ta'limni tartibga solishga erishdik.

Jamoadada ishlash, talabalar o'zlarining taqiqlarini engib o'tishadi va asta-sekin o'z fikrini bildirishni o'rganing, bu hatto ba'zilariga psixoterapevtik ta'sir ko'rsatadi.

Y. Skalkova kombinatsiyani ta'kidlaydi, talabalarning guruhda to'g'ri ishlashi, to'g'ri pedagogik etakchilik, ijtimoiy qimmatli shakllanishiga hissa qo'shishi mumkin talabalarning shaxsiy xususiyatlari, ular o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, jamoaviy xulq-atvor ko'nikmalari [3; 76].

Maqsadlar: oliy ta'lim muassasalari talabalarning jamoalardagi mashg'ulotlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga oid.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsadlari:

- talabalarning mantiqiy, muammoli, ijodiy fikrlashga ega bo'lishi;

- talabalarga asosiy mantiqiy tushunchalarni o'rgatish: refleksiya - inkor - tanqid - tanqidiylik - o'z-o'zini tanqid qilish – bahs munozaraga kirishish - isbotlash - rad etish - baholash - o'zini o'zi qadrlash - qiymatni baholash;

- talabalarda tanqidiy xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish tanqidiy fikrlash tarzidagi, bag'rikenglik xarakteridagi fikrlar;

- talabalarni tanqidiy mantiqiy xatolarni aniqlashga o'rgatish, hodisalarni baholash.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik shartlari:

- jamoa a'zolarining yoshi va individual xususiyatlari, talabalarning to'plangan tajribasini hisobga olgan holda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish shartlarini belgilash;

- talabalarning jamoada tanqidiy fikrlash darajasini aniqlash;

- jamoa a'zolarini mantiqiy tuzilma bilan tanishtirish va turli fanlarga tanqidiy munosabat bildirishni shakllantirish;

- talaba yangi o'quv materialini taqdim etishda, o'qitishda tanqidiy fikrlash usullaridan foydalanish;

- jamoa a'zolari tomonidan o'quv topshiriqlarini bajarish;

- talabalar o'rtasida umumlashtirilgan usul va uslublarni shakllantirish;

- guruh muammolarini hal qilishda bayonotlarni tanqidiy tahlil qilish.

O'qituvchi faoliyati

KURS MAZMUNI

1. Talabalarning tanqidiy fikrlashining rivojlanishi uchun yangi o'quv mavzusida talab qilinadigan materialni kiritish;

2. Tanqidning har xil turlarini ta'lim axborotiga jamoa a'zolariga taqdim etilgan materiallarni kiritishni shakllantirish;

3. Guruh topshiriqlarini, tanqidiy talab qiladigan vazifalarni tayyorlash turli fanlar bo'yicha mavzularni o'rganish jarayonida fikrlash;

4. O'quv materiallarini tematik taqsimlash, muvofiq tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun mo'ljallangan jamoa a'zolarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirish vazifalari.

5. Talabalarning tanqidiy fikrlash darajasini aniqlash.

Trening shakllari

1. Guruh qarorlarini qabul qilishda tanqidiy fikrlashdan foydalanish jamoa a'zolarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda vazifalarni loyihalash;

2. Muammoli-kognitiv tizimlarni yechishda guruhda ishlash talabalar uchun tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun vaziyatlarni taxlil qilish;

3. Rollarning taqsimlanishini hisobga olgan holda talabalarning guruh ishi yaratishga qaratilgan vazifalarni bajarish uchun jamoada tanqidiy fikrlash.

O'qitish usullari

1. Tayyorlikni aniqlash uchun reyting tizimidan foydalanish talabalarning o'quv materialini o'zlashtirish qobiliyatini va shakllantirish va talabalarning bilim darajasiga mos ravishda pedagogik texnologiya tanlash.

2. Talabalarni tanqidiy fikrlashga undash o'quv mashg'ulotlarining mazmuni va ularda tanqidiy munosabatni shakllantirish bayonotlar va harakatlarga munosabat.

Pedagogik texnologiya tarkibidagi darajalarni belgilash tanqidiy fikrlashni shakllantirish "past", "o'rtacha", "yuqori".

4. Muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish: metod muammoli taqdimot, evristik usul ("ziddiyat bilan" usuli, keraksiz ma'lumotlarni chiqarib tashlash va ishonchlilikni baholash axborot manbai), tadqiqot usuli, dialog, talabalarni mustaqil ishlashga undash usullari mantiqiy vazifalarni tanqidiy fikrlash texnikasi bilan o'rganish, ya'ni...

Qaerda savol tug'ilsa: "Agar ...", "Nima ...?"

Mantiqiy usuldan foydalanish (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish).

6. Refleksiv-muammoli va tanqidiy metoddan foydalanish tanqidiy tafakkuri, induktiv va deduktiv fikrlash.

Talabalar faoliyati

Darsning mazmuni

1. Formal va dialektik mantiq haqidagi bilimlarni egallash;

2. Bir qator vazifalarni bajarish, ularning bajarilishi muammoli-tanqidiy fikrlash, mantiqiy usullar va tanqidiy usullardan foydalanish talabalarning ta'lim va bilimdagi bayonotlarini tahlil qilish va baholash tadbirlar.

4. Talabalarning mantiqiy xatolarini topishi va ularni tuzatishi. Bu xatolarni o'zingiz hal qiling...

Ta'lim shakllari

1. O'quv mashg'ulotlari davomida guruh ishlarini olib borish, matn va topshiriqlarni tahlil qilishga asoslangan muhim talab qiladigan vazifalar va ularni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

2. Bajarishga qaratilgan guruh ishlarini olib borish mantiqiy-kognitiv vazifalar.

3. Bog'liq mantiqiy-kognitiv, tanqidiy tahlil bilan, o'quv mashg'ulotlarida vazifalarni rolli o'ynash.

O'qitish usullari

1. O'quv ma'lumotlari va materiallariga tayyorlik darajasini mustaqil aniqlash.

2. Talabalar tomonidan mantiqiy topshiriqlarni yechish va bajarish (isbot va rad etish, aniqlash va umumlashtirish tartibi muammolarni hal qilish usullari va boshqalar).

3. Talabalar ijodiy ishlarni bajaradi.

4. Tanqidiy fikrlash bilan bog'luq texnikalarni uzatish mashqlarni bajarish yangi vaziyatda analitik tahlil va amaliy ko'nikmalar tanqidiy fikrlash (boshqa talabaning ishiga sharh yozish), har qanday ish uchun, yozma ishingizda xatolar va boshqalar topish va sozlash).

Tanqidiy fikrlash madaniyati

- nutq madaniyatini egallash;
- bahs va munozara madaniyatini egallash;
- muloqot jarayoniga psixologik jihatdan to'g'ri kirishish qobiliyati;
- jamoa a'zolari tomonidan ilgari surilgan barcha g'oyalarni qabul qilish va ko'rib chiqish;

- o'z fikrini erkin ifodalash;

- o'zini ifodalash har bir jamoa a'zosining fikri, chunki bu o'z fikrlarini bildirishga yordam beradi;

- o'z nuqtai nazari uchun javobgarlik;

- suhbatni olib borish va pauza qilish qobiliyati;

- fikrni ifodalash qoidalariga rioya qilish;

- turli masalalar bo'yicha konsensusga erishish;

- munozaralar va munozaralarda haqiqatni aniqlash;

- raqiblarga e'tiroz bildirish;

- suhbatdoshni tinglash va eshitish qobiliyati;

- yaxshi niyat;

- konstruktiv tanqid;

- sabr;

- o'zaro tushunish.

Xulosa sifatida shuni aytish joiz, oliy ta'lim muassasalarida talabalarda tanqidiy fikrlash kompetentlikni rivojlantirish jarayonida muloqot madaniyatini, nutq texnikasini, barcha etiket qoidalariga rioya qilishga tarbiyalash asosiy maqsadimiz bo'lishi lozim. Buyuk mutafakkirlarimiz Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sinolar ta'kidlaganidek, "bolaning mustaqil tanqidiy fikrlashi jarayonida o'zlashtirilgan bilimlari biror-bir manbadan tayor holda olingan bilimlar bilan qiyoslanganda katta afzallikka ega. To'liqroq va tezroq rivojlangan bu bilimlar o'quvchilar e'tiqodiga, ular tafakkuri hamda faol amaliy-tanqidiy fikrlashi quroliga aylanadi".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. АРАБОВА М., БЕРДИЕВА Ф. “ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ” jurnali ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / 2014, 7 54- bet
2. Рубинштейн С.Л. О природе мышления и его составе: психология мышления / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1991. – 80 с.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений / С.А. Смирнов [др.]; под ред. С. А. Смирнова. – 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2004. – 512 с.
4. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб.: Питер, 2006. – 589 с.
5. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб.: Питер, 2000. – 240 с.
6. Ҳошимов К., Нишонова С., Иномова М., Ҳасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: «Ўқитувчи», 1996.

ONA TILIDA TINISH BELGILARI

Oriental Universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Choriyeva Salima

Anotatsiya: *Har qanday tilda tinish belgilari hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki u ma'noni yetkazishga, jumlarlar tuzilishini aniqlashtirishga va umumiy o'qishni yaxshilashga yordam beradi. Birinchi navbatda tinish belgilari yozma matnlarning ravshanligi va uyg'unligini oshirish uchun qo'llaniladi. Ushbu maqolada ona tilida qo'llaniladigan asosiy tinish belgilari va ularning vazifalari bilan tanishamiz.*

Аннотация: *Пунктуация играет решающую роль в любом языке, поскольку помогает передать смысл, прояснить структуру предложения и улучшить общее качество чтения. Прежде всего, знаки препинания используются для повышения ясности и связности написанного текста. В этой статье мы познакомимся с основными знаками препинания, используемыми в родном языке, и их функциями.*

Annotation: *Punctuation plays a crucial role in any language because it helps convey meaning, clarify sentence structure, and improve overall reading. First of all, punctuation marks are used to increase the clarity and coherence of written texts. In this article, we will get acquainted with the main punctuation marks used in the native language and their functions.*

Kalit so'zlar: *tinish belgilari, punktuatsiya, yozma nutq, chegaralovchi tinish belgilari, ajratuvchi tinishi belgilari, bir va ko'p elementli tinish belgilar.*

Ключевые слова: *знаки препинания, пунктуация, письменная речь, разграничительные знаки препинания, разграничительные знаки препинания, одноэлементные и многоэлементные знаки препинания.*

Keywords: *punctuation marks, punctuation, written speech, delimiting punctuation marks, delimiting punctuation marks, single and multi-element punctuation marks*

KIRISH

Tinish belgilari muayyan tilda yozma nutqni to'g'ri, ifodali, mantiqli bayon qilishda, uni ixchamlashda, yozma nutq qismlarining o'zaro mantiqiy grammatik munosabatlarini ko'rsatish uchun xizmat qiladigan muhim grafik vosita hisoblalandi. Tinish belgilari markaziy, asosiy belgilar tizimiga: harflar va tinish belgilariga oid bo'lib, u qo'shimcha, yordamchi belgilar tizimidan ya'ni

raqamlar, turli fanlarga oid ilmiy belgilar, bosmaxona belgilaridan ma'lum jihatlari bilan farq qiladi.

Tinish belgilarining yozuvda qo'llanishi o'ziga xos tizimga ega. Bu tizim — Tinish belgilari miqdori, qo'yilish tartibi va qo'llanish prinsiplari yig'indisi — punktuatsiyani vujudga keltiradi. Bular yozuvning boshqa vositalari hamda til birliklari bilan ko'rsatish mumkin bo'lmagan turlicha fikriy munosabatlar va psixologik holatlarni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, yozma nutqning tushunilishini osonlashtiradi.

ASOSIY QISM

Tinish belgilarining asosiy vazifasi nutqning mazmuniy bo'linishini ko'rsatish, shuningdek, uning sintaktik tuzilishi va intonatsion jihatini aniqlashga yordam berishdir. Tinish belgilari jumla tarkibidagi so'zlarning semantik va grammatik munosabatlarini yuzaga chiqarish bilan bir qatorda, fikmi ta'kidlab, ajratib ko'rsatishga yordam beradi.

Hozirgi o'zbek tili tinish belgilarining vujudga kelishi, rivojlanishi va tadqiq etilishi Fitrat, S. Ibrohimov, H. G'oziyev, O. Usmonov, G'. kabi atoqli tilshunos olimlarning xizmatlari bilan chambarchas bog'liq. Abdurahmonov, K. Nazarovlar. H. G'oziyev "O'zbek tinish belgilarining tarixiy rivojlanishi" (1969, 1979) asarlarida G'. Abdurahmonov "Tinish belgilarini o'rgatish metodikasi" (1968), Q. Nazarov "Tinish belgilari" (1974) va "O'zbek tili tinish belgilari" (1976) kabi nashrlarida tinish belgilari va yozma nutqqa o'tgan yillar davomida keng to'xtalib o'tgan.

Puntuatsiya - tinish belgilari tizimi va ulardan foydalanish bo'yicha ishlab chiqilgan va qat'iy belgilangan qoidalar majmuasi. Bu termin ikki ma'noda: tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi qonun-qoidalar majmuyiga va tinish belgilarining o'ziga nisbatan ishlatiladi. Bugungi kunda tinish belgilari fonografemalar tarkibidagi muhim belgilar tizimi (prosodemografema) bo'lib, yozma nutqning semantik, intonatsion va grammatik bo'linishining asosi sifatida qo'llaniladi. Shuningdek, punktuatsiya va punktuatsion sistema tillararo har xildir. Puntuatsiya ayrim xalqlar yozuvida oldinroq ayrimlarida esa nisbatan keyinroq paydo bo'lgan. Masalan, ingliz tili punktuatsion sistemasida o'n ikkita tinish belgi bor. Ularda apostrof va defislar ham tinish belgi sanaladi.

Hozirgi o'zbek yozuvida tinish belgilari soni 10 ta: nuqta, so'roq belgisi undov belgisi, vergul, qavs, tire, ko'p nuqta, nuqtali vergul, qo'shtirnoq. Ularning aksariyati XIX asrning 2-yarmida toshbosma kitoblarning nashr etilishi bilan paydo bo'lgan.

TADQIQIT NATIJALARI VA UNING MUHOKAMASI

Tinish belgilari o'z vazifasiga ko'ra, 2 ga bo'linadi:

a) chegaralovchi tinish belgilari — muayyan sintaktik tuzilmaning yoki umuman gapning chegarasini bildirish, biron- bir gap bo'lagini intonatsion mazmuniy jihatdan ajratib ko'rsatish, nutq qaratilgan shaxs yoki predmet nomi qamrab olingan, shuningdek, yozuvchi yoki so'zlovchining subyektiv munosabati ifodalangan sintaktik tuzilma chegarasini ko'rsatish uchun xizmat qiluvchi tinish belgilari: qavs, qo'shtirnoq, yagona qo'shaloq belgi sifatida qo'llanuvchi vergul, ayni shu vazifadagi tire;

b) ajratuvchi tinish belgilari — mustaqil gaplarni, ularning qismlarini, gapning uyushgan bo'laklarini, birgalik ergashishli qo'shma gaplarni, gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini, nutqning bo'linganligini ko'rsatuvchi tinish belgilari: nuqta, so'roq va undov belgilari, vergul, nuqtali vergul, ikki nuqta, tire, ko'p nuqta.

Ba'zi tinish belgilari ham chegaralash, ham ajratish vazifalarini namoyon eta oladi. Tinish belgilari tuzilish jihatdan ham ikkiga bo'linadi:

a) bir elementli tinish belgilari — vergul, tire, nuqta;

b) ko'p elementli tinish belgilari bu guruh, o'z navbatida, 2 elementli (so'roq (?) va undov belgilari (!), ikki nuqta (:), nuqtali vergul (;), qavs()), 3 elementli ko'p nuqta (...) va 4 elementli qo'shtirnoq ("") tinish belgilariga ajraladi.

Qo'llanish o'rniga ko'ra, tinish belgilari 3 guruhga bo'linadi:

1-GURUH gap oxirida qo'llanadigan tinish belgilari (nuqta, so'roq va undov belgilari),

2-GURUH gap o'rtasida qo'llanadigan tinish belgilari (vergul)

3-GURUH aralash, ya'ni gapning turli o'rinlarida qo'llaniladigan tinish belgilari (tire, ikki nuqta, qo'shtirnoq, qavs, ko'p nuqta).

Tinish belgilarining qo'llanish usuli va tartibi punktuatsiyaning mantiqiy grammatik, uslubiy va farqlash prinsiplari asosida belgilanadi.

Hozirgi o'zbek yozuvida tinish belgilari soni 10 ta: nuqta, so'roq belgisi undov belgisi, vergul, qavs, tire, ko'p nuqta, nuqtali vergul, qo'shtirnoq.

Tinish belgilarining qo'llanilishi quyidagicha:

1. Fikr tugullangan bo'lsa, uning mazmuniga ko'ra nuqta, so'roq, undov belgilari va uch nuqta qo'yiladi. Bularning ko'pi bilan uchtasi bitta gapning so'ngida kelishi mumkin, lekin undan ko'pi birga kelmaydi. Ko'proq so'roq va undov belgisi birga kelishi mumkin:

Nahotki sen kitob o'qimaysan?!

Yoki so‘roq va uchta nuqta bitta gapning so‘ngida kelishi mumkin. Bunda so‘roq va ikkita nuqta qo‘yiladi. So‘roqdagi bitta nuqta hisobidan uchta nuqta to‘liq bo‘ladi:

Endi ustoz kelmaydilar mi?..

2. Tugallanmagan yoki izoh talab qiladigan fikrlardan keyin uch nuqta qo‘yiladi. Masalan, Ko‘klam quyoshidan ko‘kargan qirlar, ko‘m-ko‘k...

Agar bunday gap so‘roq gap bo‘lsa, yuqorida aytganimizdek, so‘roq belgisi va ikki nuqta, his-hayajon gap bo‘lsa undov belgisi va ikki nuqta qo‘yiladi.

Masalan: Men yetim o‘sganman, oh, u yetimlik!..

Turli his-hayajon ifodalangan gaplarda tinish belgilar:

1. Gapda so‘roq va his-hayajon ma‘nosi bo‘lsa, so‘roq va undov belgisi qo‘yiladi: Gapirsangiz-chi, nima bo‘ldi?!

2. His-hayajon va so‘roq ma‘nosi bo‘lsa undov va so‘roq belgisi qo‘yiladi: Eh qanday so‘lim joylar-a?!

3. Kuchli his-hayajon bo‘lsa undov belgisi ikki marta qo‘yiladi: Bu qanday bedodlik, bu qanday zulm!!

Tadqiqotlarga tayangan holda aytish mumkinki, dastlab qo‘llangan punktuatsion belgilar so‘zlarni va jummalarni bir-biridan ajratish, og‘zaki nutq bilan bog‘liq bo‘lgan turli aksentema va melodikalarni ifodalash uchun qo‘llangan. Ular bugungi kunda tinish belgilari yordamida yuzaga keladigan semantik va grammatik ma'nolarni ifodalashga xizmat qilmagan. Tinish belgilari jumla tarkibidagi so‘zlarning semantik va grammatik munosabatlarini yuzaga chiqarish bilan bir qatorda, fikmi ta'kidlab, ajratib ko‘rsatishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘zbek tilida tinish belgilari yozma nutqda ravshanlik va izchillikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu tinish belgilarini to‘g‘ri tushunish va ulardan to‘g‘ri foydalanish o‘zbek tilidagi yozma matnlarning ta‘sirchanligini sezilarli darajada oshirib, so‘zlovchilarga o‘z fikrlarini aniq va samarali ifoda etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov G'. Punktuatsiyani o'rgatish metodnkasi, -Toshkent, «O'qituvchi» nashriyoti, 1968, -B.6-7.
2. Berdiyurov H., Rasulov R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. – Toshkent: «O'qituvchi», 1984-yil
3. Nazarov K., Egamberdiyev B. O'zbek tili imlo-ishora qoidalari. – Toshkent: «O'qituvchi», 1996-yil
5. O'zbek tili punktuatsiyasining asosiy qoidalari. Tuzuvchilar: N.M.Mahmudov, A.P.Madvaliyev, N.Mahkamov. - Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2015-yil

DURADGORLIKNING XALQ TURMUSHIDAGI ROLI VA VAZIFASI, YOG'UCH TURLARI VA XOSSALARI

Sadriddinov Behruzjon Sabridin o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ishlab chiqarishda shuningdek duradgorlikda sohasida yog'ochning keng ko'lamda ishlatilishiga sabab uning texnik xossalarning yuqoriligidir. Ushbu maqolada duradgorlikning xalq turmushidagi roli va vazifasi hamda, duradgorlikda ishlatiladigan yog'och turlari va xossalari haqidagi ma'lumotlar keltirilgan va tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *duradgorlik, yog'och, mexanik xususiyatlar, texnik xususiyatlar, namlik, issiqlik, chidamlilik, nuqsonlar.*

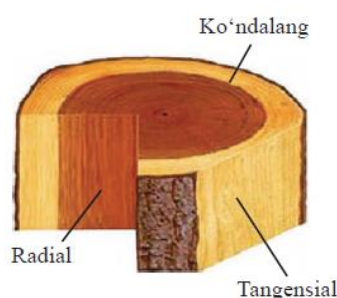
Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, mustaqil ijodiy tafakkurini o'stirish, pedagogik jarayonda innovatsion texnologiyalardan keng va samarali foydalanishnigina emas, balki, mazkur jarayonni rejalashtiruvchisi, amalga oshiruvchisi va boshqaruvchisi bo'lgan o'qituvchining kasbiy saviyasi, kasbiy tayyorgarligini shakllantirish masalasiga chuqurroq yondashuvni talab etadi. Shu sababli mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish, kelajak uchun barkamol avlodni tarbiyalash ishlari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Duradgorlik tarixida Xitoy yog'och pardoqlash (sayqal, jilo berish, bo'yash, loklash) san'ati, Yevropa kemasozligi, O'zbek o'ymakorligi va boshqalar mashhur. O'zbekiston hududida qadimda qurilgan masjid va madrasalarning eshiklari o'ymakor naqshlar bilan bezatilgan. Samarqand, Buxoro, Ko'hna Urganch, Xiva, Panjikent va b. shaharlardagi IX-XII asrlarga oid ko'hna yodgorliklarda ishlatilgan yog'och materiallardan Duradgorlik me'morlikning ajralmas qismi bo'lganligini ko'rish mumkin. Bu davrga oid o'ymakorlik va asbobsozlik buyumlari turli-tuman gul va islmiy naqshlar, Qur'on oyatlari va she'riy misralar bilan bezatilgan XIV-XV asrlarga oid me'moriy yodgorliklarida (ayniqsa Amir Temur davrida qurilgan bino va inshootlarda) duradgorlik tarmoqlarining yanada mukammallashgani ko'rinadi. Duradgorlik uslublarida yogochlarni yo'nish, ularga ishlov berishda, muayyan kompozitsiya asosida ularni birlashtirishda, detallarning aniq, ixcham va silliqligida davr ruhi aks etdi.

Duradgorlik hunarmandchilikning eng qadimgi turlaridan. Jamiyat taraqqiyoti jarayonida inson uchun zarur har xil buyumlar tayyorlash, duradgorlik ustalari yetishib chiqishini taqozo etgan. Ibtidoiy jamiyatda

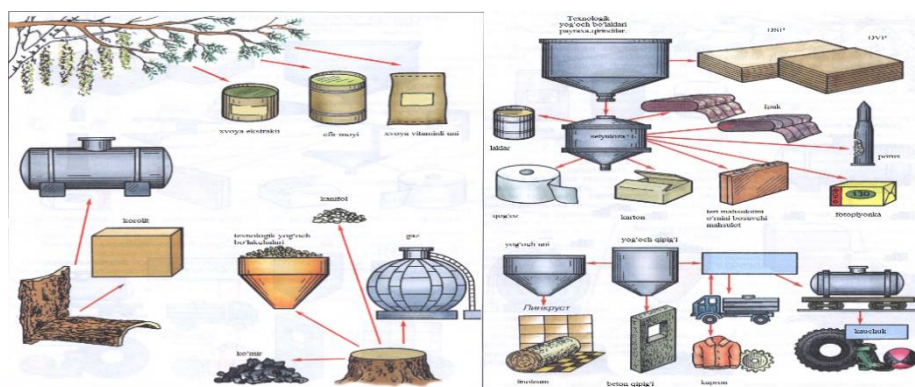
oychilik, balıq ovlash, o‘simlik ildizlarini kavlab olish kabi jarayonlarda tosh asboblari qatori duradgorlikning ibtidoiy buyumlari ham qo‘llanilgan. Tosh davriga oid topilmalar orasida tosh qurollarning yog‘och soplari, yog‘och qurollar tayoq, yoy, nayza kabilari ham uchraydi. Temir va jez davri yodgorliklari duradgorlik kasbinining ancha murakkablashganini, duradgorlik buyumlarining xili ko‘payganini ko‘rsatadi.

Yog‘ochning pishiqligi, qattiqligi va boshqa mexanik xossalari, metallardagi singari, turli yo‘nalishda turlichadir. Nam ta‘sirida yogochning mexanik xossalari keskin o‘zgaradi. Yog‘och oson alanganadi, chirishga, hasharotlarning kemirishiga qarshilik ko‘rsata olmaydi, bu esa uning sifatini pasaytirishga olib keladi. Hozirgi vaqtda yog‘ochni qayta ishlash sanoati korxonalarida mexanik xususiyatlari yanada yuqori bo‘lgan yangi tur yog‘och materiallari ishlab chiqarilmoqda va xalq xo‘jaligining turli sohalarida keng ishlatilmoqda.

1-rasm. Daraxt tanasining asosiy qirqimlari.

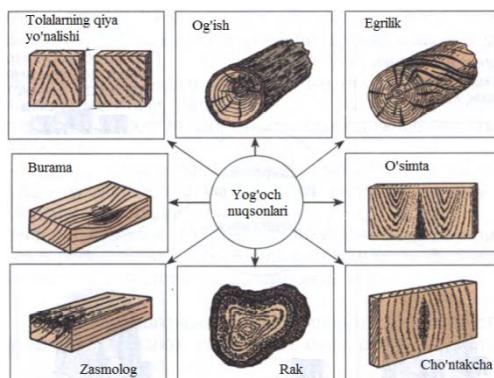
Yog‘och deb, daraxtning tanasi, butoqlari, novdalari va ildizlarining asosiy qismidan olinuvchi materialga aytiladi. Yog‘och, asosan, organik moddalardan tashkil topgan bo‘lib, turli yog‘och navlarining kimyoviy tarkibi deyarli bir xil bo‘ladi. Quruq yog‘ochning o‘rtacha 49 foizi - uglerod, 44 foizi - kislorod, 6 foizi - vodorod, 0,1- 0,3 foizi azotdan iborat. Yog‘och yondirilganda undan asosan kul qoladi.

1-rasm. Yog‘ochni kompleks qayta ishlash

Kulning tarkibiga kalsiy, kaliy, natriy, magniy va boshqa kimyoviy elementlar kiradi. Ushbu elementlar selluloza kabi kimyoviy birikmalarni hosil

qiladi. Bundan tashqari, yog'och tarkibida ozroq miqdorda smola, pektin, yog'lar va boshqa moddalar bo'lishi mumkin.

2-rasm. Yog'och tuzilishining texnologik nuqsonlari

Yog'ochga qurilish material sifatida qaraladi. Uning eng asosiy xususiyatlari metall mixlarni tutib turish, yeyilish, egilish va yorilishga chidamlilik darajasi hisoblanadi.

3-rasm. Yog'och chiqindilari turlari: *a* – qipiqlar; *b* – qirindilar; *d* – payrahalar; *e* – yog'och-taxta materiallari va arralangan materiallar parchalari

Yog'ochlar qattqlik darajasiga qarab uch guruhga bo'linadi

1-guruh: yumshoq yog'ochlar - qarag'ay, oq qarag'ay, archa, terak, tog'terak, arg'uvon va h.k.

2-guruh: qattiq yog'ochlar - qayin, qora qayin, tilog'och, eman, zarang, gujum va h.k.

3-guruh: juda qattiq yog'ochlar - nok, qayrag'och, yong'oq, akatsiya, shamshod, pista va h.k.

Yog'ochning tashqi kuch ta'sirida o'zgargan shaklini qayta tiklash qobiliyatiga yog'ochning elastikligi deyiladi. Yog'ochning elastikligi ularning namligiga, hajmiy og'irligiga, o'zak xalqalarining o'lchami va soniga, daraxtning yoshiga bog'liq. Yog'och qancha quruq bo'lsa, u shuncha elastik bo'ladi. Elastik yog'ochlar zarbni yutadi va yumshatadi. Yog'ochning bu xususiyatidan foydalanib, undan mashina bolg'alarining sandoni, tagiga qo'yiladigan taglik qistirmalar, nog'oralarning zarb berish cho'pi, bolg'a, iskana, egov, belkurak, ketmon, tesha dastalari tayyorlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Q.Qosimov. Mehnat ta'limi "Yog'och va unga ishlov berish texnologiyasi" asoslari bo'yicha plakatlar to'plami O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi vazirligi. Toshkent 2006 – yil.

2. ugli Murtazoyev A. S., Mehmonova N. K. DEVELOPING A METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR INTEGRATED TECHNOLOGIES TO MONITOR STUDENTS'KNOWLEDGE //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 18-24.

3. Sunatula o'g'li M. A. INTEGRATIV TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALAR BILIMINI NAZORAT QILISH BO 'YICHA AXBOROT-METODIK TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH //PEDAGOGS. – 2024. – T. 55. – №. 1. – C. 190-194.

4. Yuldoshev, S., Savriev, S., Murtazoyev, A., & Khojiev, S. (2022). NUMERICAL SIMULATION OF THREE-DIMENSIONAL TURBULENT JETS OF REACTING GASES. *Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук*, 2(6), 73-82.

5. Xayrulla, D., Saidjon, U., & Azamat, M. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR "SMART CLASS". *Universum: технические науки*, (5-6 (86)), 18-21.

6. Djurayev, X., Uvayzov, S., & Murtazoyev, A. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR "SMART CLASS". *Universum: технические науки*, (5-6), 18-21.

7. Муртазоев, А. С. (2022, June). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 54-58).

8. Sunnatula o'gli, M. A. (2022). TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. *World scientific research journal*, 4(2), 28-33.

9. Murtazoyev, A., & Sabina, S. R. (2023). PROSPECTS FOR USING NO-CODE PLATFORMS IN EDUCATION. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 2(6), 13-17.

**“ROBOTOTEXNIKA ASOSLARI” BO‘LIMI MAVZULARINI O‘QITISHDA
MEDIATA‘LIM VOSITALARI VA INTERFAOL METODLARDAN
FOYDALANISH IMKONIYATLARI**

Qiyomova Dilnoza Islomboy qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti “Texnologik ta‘lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada “Robototexnika asoslari” bo‘limi mavzularini o‘qitishda mediata‘lim vositalari va interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari haqida ma‘lumotlar keltirilgan hamda tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *robotexnika, mediata‘lim, interfaol metodlar, innovatsion ta‘lim.*

Hozirgi kunda ta‘lim jarayonlarida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e‘tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an‘anaviy ta‘limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi.

O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakillanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta‘lim jarayonida o‘quvchi talaba asosiy figuraga aylanadi. Shuning uchun oliy o‘quv yurtlari va fakultetlarida malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o‘qitish metodlari-interaktiv metodlar, Innovatsion texnologiyalarning o‘rni va ro‘li benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog maxoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o‘quvchi-talabalarning bilimli, yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta‘minlaydi.

Innovatsiya - (inglizcha innovation)-yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to‘liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya‘ni pedagogik ta‘sir etish usullari bo‘lib ta‘lim mazmuninng tarkibiy qismi hisoblanadi¹. Bu metodlarnig oziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation" - yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'limdir.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalaridir.

Ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar

- Radikal innovatsiyalar,
- modifikatsiyalangan innovatsiyalar
- Kombinatsiyalangan innovatsiyalar
- Tarmoq (lokal) innovatsiyalari
- Tizim innovatsiyalari
- Modul innovatsiyalari

Quyidagilar innovatsiyalarning asosiy ko'rinishlari sanaladi:

- yangi g'oyalar;
- tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar;
- noan'anaviy yondoshuvlar;
- odatiy bo'lmagan tashabbuslar;
- ilg'or ish uslublari.

Texnologiya ta'limi o'qituvchisi ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan foydalanar ekan, bir qator shartlarga qat'iy rioya etishi kerak:

- har bir o'quvchisini alohida, o'ziga xos shaxs sifatida ko'ra olishi;
- o'quvchini hurmat qilishi;
- o'quvchilarda mehnatga bo'lgan hurmat hissini uyg'otishi;
- o'quvchining ruhiy holatini to'g'ri baholay olishi;
- o'quvchining kuchi, imkoniyati va intilishlariga ishonch bildirishi;
- texnologiya fani asoslarini yetarlicha o'zlashtira olishi uchun qulay ta'lim muhitini yaratishi;
- o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlarda, mustaqil yoki kichik guruhlarda erkin ishlashlari uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarni o'z faoliyatlarini mustaqil nazorat qilish, faoliyati samaradorligini aniqlash, yutuqlarning omillari va yo'l qo'yilgan xatolarning oqibatlarini tahlil qilish o'rgatish;
- ta'lim jarayonida har bir o'quvchi uchun "muvaffaqiyat" muhitini yarata olish;
- har bir o'quvchiga ta'lim olishda muvaffaqiyatga erisha olishiga yordam berish;

- o'quvchining hunarlarni o'rganish borasidagi qobiliyatini o'stirish, shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berish;

- o'quvchining shaxsini emas, balki uning aniq hatti-harakatlarini baholashi;

- pedagog sifatida har bir o'quvchining hurmati va ishonchini qozona olishi zarur.

Ularning asosiy turlari: Faoliyat yo'nalishiga ko'ra, kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra, o'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra, kelib chiqish manbaiga ko'ra tashkil etiladi.

O'quvchilar shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quv materialini o'zlashtirishga ijodiy, tanqidiy yondoshishni, yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni asoslash, o'z fikrini himoya qilish, muammoli vaziyatlarda samarali yechimni topish, bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Pedagog tomonidan mehnat ta'limi jarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo'llanilishi, o'quvchilarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada o'stirishga xizmat qiladi. Xususan: mehnat darslarida amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining o'quvchilar bilim, ko'nikma, malaka va tajribalariga tayangan holda ularni qiziqitira oladigan, fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishlari zarur.

Texnologiya ta'limi jarayonida ro'zg'orshunoslik asoslari bo'limiga oid "Robototexnika asoslari" bo'limi mavzulari mashg'ulotlarini o'tkazilishini takomillashtirish, o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga doir ishlab chiqilgan tavsiyalar;

Maktab ta'lim jarayonida robototexnikaga oid ma'lumotlardan foydalanishda amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishda qo'llanilgan ta'lim metodlari haqida ishlab chiqilgan tavsiyalar;

Maktablarda amaliy mashg'ulotlarni yuqori saviyada o'zlashtirib olishlariga va ta'lim sifatini oshirishga yordam berish.

Ta'lim metodlari muayyan pedagogik jarayondan ko'zda tutilgan maqsadlarga erishish uchun bajarish lozim bo'lgan vazifalarni amalga oshirishda qo'llaniladigan turli-tumanish usullari va shakllarini o'z ichiga oladi.

Metod (grekcha "metodos" so'zidan olingan bo'lib, yo'l, ahloq usuli ma'nolarini anglatadi). Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. Faoliyat, harakatning yo'li, usuli yoki qiyofasi, shakli, ko'rinishi.

Ta'lim metodi - o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi

ish usuli. Belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tashkil qilishning tartibga solingan usullari majmuasidir.

Metodika - biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, usullari, yo'llari majmuasi. U alohida metodikalardan tashkil topadi. Pedagogika fani sohasida ma'lum o'quv fanini o'qitish hamda tarbiyaviy ishlar qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi va shu kabilar.

Usul - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibi. Uslub - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish uchun qo'llash lozim bo'lgan usullar majmuasi.

Ta'lim berish metodlari –bu pedagogning dars jarayonida o'quv maqsadlariga kafolatli erishishni ta'minlaydigan turli metodlarini tushunmoq kerak. O'qitish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, nihoyatda xilma-xil va turli xarakterdagi faktorlarga bog'liq. O'qituvchi o'qitish metodlarining bitmas tuganmas xazinasiga ega.

O'qitish metodlarini har xil klassifikatsiyalarini tahlil qilmay, ularning ba'zilarini keltirib o'tamiz.

1. O'qitishda o'quvchining harakatlari xarakteristikasiga ko'ra:

a) Faol metodlar

b) Passiv metodlar

2. O'quv ishining turlariga qarab:

a) bilimlarni o'zlashtirishning dastlabki metodlari;

b) bilimlarni takomillashtirish metodlari;

v) bilimlarni tekshirib ko'rish va baholash metodlari;

3. Bilim manbalariga qarab:

a) Og'zaki metodlar;

b) Ko'rgazmali metodlar;

v) Amaliy metodlar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.ugli Murtazoyev A. S., Mehmonova N. K. DEVELOPING A METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR INTEGRATED TECHNOLOGIES TO MONITOR STUDENTS'KNOWLEDGE //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 18-24.

2. Sunatula o'g'li M. A. INTEGRATIV TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALAR BILIMINI NAZORAT QILISH BO 'YICHA AXBOROT-METODIK TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH //PEDAGOGS. – 2024. – T. 55. – №. 1. – C. 190-194.

3. Yuldoshev, S., Savriev, S., Murtazoyev, A., & Khojiev, S. (2022). NUMERICAL SIMULATION OF THREE-DIMENSIONAL TURBULENT JETS OF REACTING GASES. Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук, 2(6), 73-82.
4. Xayrulla, D., Saidjon, U., & Azamat, M. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. Universum: технические науки, (5-6 (86)), 18-21.
5. Djurayev, X., Uvayzov, S., & Murtazoyev, A. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. Universum: технические науки, (5-6), 18-21.
6. Муртазоев, А. С. (2022, June). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 2, pp. 54-58).
7. Sunnatula o'gli, M. A. (2022). TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. World scientific research journal, 4(2), 28-33.
8. Murtazoyev, A., & Sabina, S. R. (2023). PROSPECTS FOR USING NO-CODE PLATFORMS IN EDUCATION. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 2(6), 13-17.

O'QUVCHILARNING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA TO'GARAK MASHG'ULOTLARINING AHAMIYATI

Qaxorov Sobir Xudoyberdiyevich

*Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" kafedrasi
o'qituvchisi*

Muxammadova Mohinur Lochin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda to'garak mashg'ulotlarining ahamiyati haqida fikr mulohazalar bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *ijodkorlik, qobiliyat, to'garak, mashg'ulot, jarayon, faoliyat, qiziqish, xoxish, ijod, tafakkur.*

Bugungi kunda yoshlarning kasb tanlashida, barkamol shaxs bo'lib yetishishida, ijodiy qobiliyatlarini rivojlanishida texnologiya fani asosiy ko'makchi va muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Insonning har tomonlama uyg'un kamol topishi va yetuk shaxs bo'lib yetishishi uchun zarur sharoit va ta'sirchan mexanizmlarni yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy muhitning andozalarini o'zgartirish, respublikamizda amalga oshiralayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida zamonaviy, madaniy, iqtisodiy, fan texnika, texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Bugungi kundagi umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari ertangi kunning yetuk mutaxassisleri va ziyolilari sifatida o'sib kelayotgan avlod ongi va ruhiyatiga vatan bilan faxrlanish, ertangi kunning yetuk insonlari, ertangi kunga ishonch, milliy g'urur, iftixor tuyg'ularini singdirishda shaxsiy o'rnak na'munasi bilan o'z hissalarini qo'shmoqlari shart. Chunki ziyolilikning muhim belgisi umuminsoniy qadriyatlarni bilish, ularni qadrlash, o'z kasbi sir-asrorlarining chuqur bilimdoni va mohir ustasi bo'lish, kasb etikasi, pedagogikasi va psixologiyasi asoslarini to'liq anglash va ularni o'z faoliyatida qo'llashdir.

Umumiy o'rta ta'lim maktabida texnologiya fanini o'qitishning maqsadi – o'quvchilarni aqliy va jismoniy mehnat turlari, jarayonlari hamda kasblar turlari bilan tanishtirish, ularda dastlabki mehnat ko'nikmalari va malakalarini, mehnatga qiziqish va mehnatsevarlikni shakllantirish, ularni

mehnat va kasblarni qadrlash, ularni ahamiyatini tushuntirishga o'rgatish hamda kasb tanlashga tayyorlash orqali ularning kasbgacha bo'lgan tayyorgarliklarini amalga oshirishdan iborat.

Shu o'rinda umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari to'garak mashg'ulotlarini tashkil etish va o'quvchilarni innovatsion ijodiy faoliyatga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

V.G.Razumovskiy "Ijodkorlik" tushunchasini "Ijodkorlik - bu insonning borliqni bilishga yo'naltirilgan ongli, maqsadli faoliyati bo'lib, uning natijasida yangi, o'xshashi bo'lmagan, ilgari mavjud bo'lmagan, jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotini yaxshilashga qaratilgan buyumlar, asarlar va boshqa shu kabilarni yaratishdir" deb ta'riflaydi.

A.T.Shumilin ijodkorlik mohiyatini aniqlash bo'yicha olib brogan tadqiqot natijalarini umumlashtirib, ijodkorlik yangi moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish jarayoni ekanligini ta'kidlaydi.

Ijodkorlik nazariyasining asosiy qoidalari L.S.Vigotskiy, V.V.Semakova, P.V.Alekseyevlarning ishlarida bayon etilgan va ularning ijodkorlik haqidagi fikrlari quyidagi ta'rifda o'zining yorqin ifodasini topgan: "Ijodkorlik - bu natijasi yangi moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish hisoblangan faoliyat. U shaxsda o'zining o'xshashi bo'lmagan, yangiligi va noyobligi bilan farq qiluvchi mahsulot yaratishga imkon beruvchi qobiliyat, motiv, bilim va ko'nikma mavjudligini ko'zda tutadi".

Qayd etilganlardan ko'rinib turibdiki o'quvchilarni innovatsion ijodiy faoliyatga tayyorlashning samarali metodlarini ishlab chiqish, ularda ijodiy qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirish shaxs omilini faollashtirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanar ekan.

Faoliyat subyektiga bog'liq holda ijodkorlik quyidagi uch turga ajratiladi:

- a) alohida shaxs ijodkorligi;
- b) ijtimoiy guruh (qatlam) ijodkorligi;
- s) obyekt ijodkorligi.

Ana shundan kelib chiqqan holda, ijodkorlikni quyidagi 4 ta aspektda qarash mumkin:

- 1) Shaxs ijodkorligi
- 2) Ijodiy jarayon
- 3) Ijodiy faoliyat mahsuli
- 4) Ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan shart-sharoit.

Bilimlarni idrok qilish va ijodkorlik mexanizmlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lsada, ular o'z tabiatiga ko'ra turlicha. Ularning bir-biri bilan bog'liqligini e'tirof etib, I.S.Yakimanskiy faoliyat va faollik o'rtasidagi farq to'g'risida quyidagilarni qayd etgan: "faoliyat – bu eng avvalo zaruriyat; faollik

bu qiziqishi, ahamiyati, ideali, ehtiyoji va mustaqil faoliyatda joylashgan ifodasi bilan aytib turiladigan shaxsiy mohiyat namoyon bo'lishidir". Bundan ko'rinib turibdiki, innovatsion ijodiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish va so'ngra uni shakllantirish, obyektiv va subyektiv xarakterdagi o'ziga xos xususiyatga ega ekan. O'ziga xoslik bu shundan iboratki, u bir tomondan ijodiy faoliyat va shaxs mustaqilligiga yo'naltirilgan bo'lishi, boshqa tomondan esa, birdan-bir maqsad bo'lmasdan bilimlarga erishish usullarini chuqurlashtirish va takomillashtirishga zaruriy tartibda imkon berish lozim. Chunki, u o'quvchilar intilishini o'rganilayotgan buyum, hodisa mohiyatiga olib kirishni, qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun yangi usullarni qo'llashga intilishni, topshiriqlarni bajarish va masalalarni echish usullariga yangilik elementlarini kiritish jarayonini takomillashtiradi. Psixologlar, ijodkorlikning o'ziga xosligini, unda tadqiqot tavsifidagi faoliyatga shaxsning barcha ruhiy holati va jarayoni safarbar qilinadi va unda inson barcha moddiy kuchini safarbar qiladi hamda uning hayotiy faoliyat jarayonlari, qo'yilgan masalani ijobiy hal qilishga va yechishga bo'ysindiriladi, deb ta'kidlaydilar. K.I.Kuzmin bu haqda "Ijodkorlik rejalashtirilgan yoki ko'r-ko'rona takrorlanuvchi faoliyat bo'lib qolmasdan, u inson tafakkuri va faolligining ko'rinishi yoki yuzaga chiqishidir"—deydi. Shuningdek, u ilmiy-texnikaviy ijodkorlikni "texnik qurilma yaratish va sinab ko'rish bilan bog'liq maqsadga yo'naltirilgan loyihalash va konstruksiyalash hamda ilmiy tadqiqot ishlari majmuasi" - deb ta'riflaydi.

Psixofiziologik jihatdan ijodkorlikka bo'lgan ehtiyoj, o'z rivojlanishida quyidagi bosqichlarda amalga oshishi qayd etilgan:

- 1) havas–ehtiyonning eng sodda shakli bo'lib, inson tomonidan ongli boshqariladi;
- 2) xohish–inson tomonidan ongli boshqarilib, u shaxsning ma'lum buyum va xodisaga nisbatan munosabatlari majmuasini ifodalaydi;
- 3) qiziqish–xohish va u bilan bog'liq tushunchalar asosida yuzaga kelib, hayotdagi tashqi ta'sirlar, shaxs faoliyati hamda ta'lim – tarbiya jarayoni ta'sirida shakllanib boradi. Bu holatlar esa diqqat, idrok, tushuncha, xotira, fikrlash, sezgi va iroda kabi psixologik omillarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatib, shaxsning shakllanishida alohida ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarda innovatsion ijodkorlik faoliyatini shakllantirish jarayonining navbatdagi xususiyati shundan iboratki, u bir tomondan yaqqol ifodalangan ijtimoiy, boshqa tomondan esa, alohidalik xarakteriga ega. Ijod (kreativlik, inglizcha *creativity*–yaratuvchanlik)—bu ta'riflash murakkab bo'lgan so'z. Agar inson qandaydir bir g'ayrioddiy va shu bilan bir vaqtda ahamiyatli va foydali narsa yaratgan bo'lsa, biz uni "ijod" deymiz. Shunday qilib ijod jarayon sifatida emas, balki uning oqibati orqali aniqlanadi. Uzoq

vaqtlar davomida ijod–bu insonga tabiat ehson etgan noyob qobiliyat, u har kimga ham berilmaydi deb hisoblanib kelingan. Psixologlarning ta’kidlashicha, ijod uchun zarur xususiyatlar, shaxsiy sifatlar bevosita o’quvchilarning ijodkorlik faoliyatida rivojlanadi. Ijod-bu insonning moddiy va ma’naviy boyliklarni yaratish faoliyati bo’lib, unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati va irodasi faol ishtirok etadi hamda butun bilimi, tajribasi va iste’dodi namoyon bo’ladi. To’garak mashg’ulotlarida o’quvchilar innovatsion ijodkorligining mohiyatini yoritish va shu asosda mazmunan takomillashtirishning asosiy yo’nalishlari belgilab beriladi. O’quvchilarni to’garaklarga qabul qilish ma’lum bir me’zonlar asosida amalga oshiriladi. Ijodkorlik faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o’quvchilar ma’lum darajali tayyorgarlikdan o’tgan bo’lishi lozim. Agar o’quvchi mustahkam bilim va amaliy ko’nikmaga ega bo’lsagina ijodkorlik faoliyatida ulkan muvaffaqiyatlariga erishish mumkin. O’quvchilarni yoshi va individual xususiyatlari asosida qabul qilish maqsadga muvofiq. Imkon darajasida to’garak a’zolarini 1 - 2 yosh farqi bilan guruhlarga ajratish mumkin. Undan tashqari to’garak guruhlari shakllantirishda asosiy me’zonlardan biri maktab o’quvchilarining qaysi to’garak turiga qiziqishlaridadir. To’garaklarni yillik rejasi maktab direktori tomonidan tasdiqlanadi. Har bir mashg’ulotga to’garak rahbarlari zarur bo’lgan asbob - uskuna, material va zaruriy adabiyotlarni tayyorlab qo’yishi kerak bo’ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1.ugli Murtazoyev A. S., Mehmonova N. K. DEVELOPING A METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR INTEGRATED TECHNOLOGIES TO MONITOR STUDENTS’KNOWLEDGE //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 18-24.

2. Sunatula o’g’li M. A. INTEGRATIV TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALAR BILIMINI NAZORAT QILISH BO ‘YICHA AXBOROT-METODIK TA’MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH //PEDAGOGS. – 2024. – T. 55. – №. 1. – C. 190-194.

3. Yuldoshev, S., Savriev, S., Murtazoyev, A., & Khojiev, S. (2022). NUMERICAL SIMULATION OF THREE-DIMENSIONAL TURBULENT JETS OF REACTING GASES. Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук, 2(6), 73-82.

4. Xayrulla, D., Saidjon, U., & Azamat, M. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. Universum: технические науки, (5-6 (86)), 18-21.

5. Djurayev, X., Uvayzov, S., & Murtazoyev, A. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. *Universum: технические науки*, (5-6), 18-21.
6. Муртазоев, А. С. (2022, June). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 54-58).
7. Sunnatula o'gli, M. A. (2022). TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. *World scientific research journal*, 4(2), 28-33.
8. Murtazoyev, A., & Sabina, S. R. (2023). PROSPECTS FOR USING NO-CODE PLATFORMS IN EDUCATION. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 2(6), 13-17.

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Qaxorov Sobir Xudoyberdiyevich

*Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" kafedrası
o'qituvchisi*

Hojiyeva Sitora Ozod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada texnologiya fanini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari hamda ularning ta'limda qo'llanilishi haqida fikr mulohazalar bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *metod, usul, texnologiya, tafakkur, interfaol metod, innovatsion pedagogic texnologiyalar.*

Bugungi kunda ta'lim sifatini oshirish, mustaqil ijodiy tafakkurini o'stirish, pedagogik jarayonda innovatsion texnologiyalardan keng va samarali foydalanishnigina emas, balki, mazkur jarayonni rejalashtiruvchisi, amalga oshiruvchisi va boshqaruvchisi bo'lgan o'qituvchining kasbiy saviyasi, kasbiy tayyorgarligini shakllantirish masalasiga chuqurroq yondashuvni talab etadi. Shu sababli mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish, kelajak uchun barkamol avlodni tarbiyalash ishlari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida «aktyor» emas, aksincha «rejissyor bo'lishi kerakligini anglashi lozim. U o'z o'quvchilarini fanga ijodkorlik nuqtai nazari bilan qarashlarini tashkil qilishi, ularda izlanuvchanlik xususiyatlarini shakllantirishi va albatta, yangi pedagogik texnologiya usullaridan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak bo'ladi. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta'lim usullarini yaxshi o'rgangan bo'lishi lozim.

Interfaol metodlar ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Dars mobaynida ma'lum nazariy bilimlarni o'quvchiga yetkazish, unda ayrim faoliyat yuzasidan ko'nikma va malaka hosil qilish, ma'naviy sifatlarni shakllantirish, o'quvchi bilimni nazorat qilish hamda baholash o'qituvchidan yuksak mahorat va tezkorlik talab qiladi.

Bu borada o'qituvchi darslarda foydalanishi mumkin bo'lgan ayrim pedagogik vositalar ta'kidlovchi savollar bunda o'quvchining bergan savoliga qarab, uning fikrlash darajasini aniqlash mumkin. O'qituvchi alternativ, o'quvchini faollikka chorlovchi savollar orqali sinfda ijodkorlik, izlanuvchanlik

qiyoslash, o'xshashlik va farqini topish singan xususiyatiami rivojlantiruvchi muhitni yaratadi. Savollar berish bilan birgalikda o'quvchilarda, fikrlashga majbur qiluvchi savollar tuzish qobiliyatini ham shakllantirib boradi.

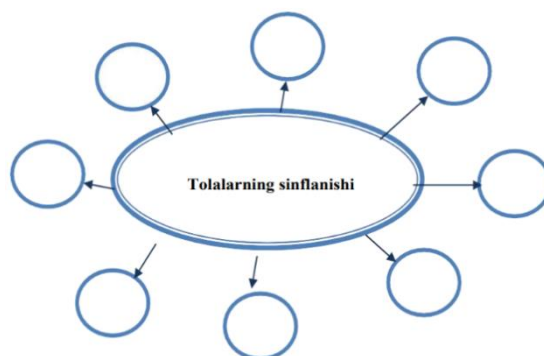
Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qo'llanilayotgan metodlar samaradorligiga ham uzviy bog'liqdir. O'qituvchining yangi mavzuga tayyorgarlik ko'rishida metodlar va metodik usullarni tanlashi -bu ularning o'zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo'yicha muvözanatlashtirish demakdir. Pirovard natijasida o'quvchilar aqliy va amaliy faolligining yuqori darajasini ta'minlashga sharoit yaratiladi. To'g'ri qo'llanilgan metodlar obyektiv voqelikka oid bilimlarmi chuqurlashtiradi va yaxlit hamda mashg'ulotning ilmiy-nazariy darajasini oshiradi. Ketma-ket saralangan o'qitish metodlari ma'lum darajada bilish va kasbiy qiziqishini rivojlantirishga, mustaqil amaliy faoliyatni faollashtirishga olib keladi. Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish "o'qituvchining innovatsion faoliyati" tushunchasi paydo bo'ldi.

Texnologiya fanidan darslarni innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda grafikli organayzerlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'quvchilarni darslarda faol ishtirok etishini, ta'lim mazmuniga oid o'rganilayotgan tushunchalarni, murakkablik darajalari turlicha bo'lgan mavzularni, fanlararo amalga oshirilayotgan aloqadorlik va o'zaro bog'liqlik o'rnatishni, tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash, topshiriqli muammolarni aniqlash, ularni hal etish va berilgan amaliy topshiriqlarni rejalashtirish, tafakkur qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Texnologiya fanidan darslarda grafikli organayzerlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega bo'lib, mavzuga oid ma'lumotlarni og'zaki ravishda o'zlashtirish ko'rsatkichi 10% bo'lgan sharoitda dars o'tish samarasiz bo'ladi. Darslar davomida o'quvchilarga o'quv materialini ko'rgazmali shaklda taqdim etish lozim. O'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish orqali o'qitish samaradorligi natijaviyligiga erishish mumkin. Grafikli organayzerlardan "Tikuvchilik materialshunosligi" darslarida qo'llanilishini "Tabiiy tolalar" mavzusida ko'rib chiqamiz:

1. Tabiiy tola turlarini klasterda tasvirlang.

Klaster - (tutam, bog'lam) - axborot xaritasini tuzish yo'li - barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yichayangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi Klaster interfaol metodi - ta'lim oluvchini mantiqiy fikrlashga, umumiy fikr doirasini kengaytirishga, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga asoslangan. Fikrlashning tarmoqlanishi pedagogik strategiya bo'lib, u ta'lim oluvchilarning bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib, ularni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va aniq ravishda ma'lum ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlanishlariga o'rgatadi. Mazkur interfaol metod bir mavzuni chuqur o'rganishdan avval ta'lim oluvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qiladi. Shuningdek, o'tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o'zlashtirish, umumlashtirish hamda ta'lim oluvchilarning ushbu mavzu bo'yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

“Klaster” metodi yordamida o'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash quyidagicha amalga oshiriladi:

Ta'lim oluvchilar guruhlariga bo'linadilar va ularga belgilangan vaqt ichida mavzu bo'yicha qanday tushunchalarni o'zlashtirgan bo'lsalar, ularni qog'ozga yozish vazifasi topshiriladi. Vazifani bajarish jarayonida fikrlarning to'g'ri yoki noto'g'riligiga ahamiyat bermaslik, nimani o'ylagan bo'lsa, shuni yozib berish talab etiladi. Yozuvning texnik (orfografik, mantiqiy va h.k.) jihatlariga e'tibor berilmaydi. Fikrlar tugagandan keyin guruh a'zolari tushunchalarni mantiqiy jihatdan bir-birlariga bog'lab chiqadilar. Venn diagrammasi - 2 va 3 jihatlarini hamda umumiy tomonlarini solishtirish, taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun faoliyatni tashkil etish jarayonida qo'llaniladi.

Diagrammani tuzish uch bosqichni o'z ichiga oladi.

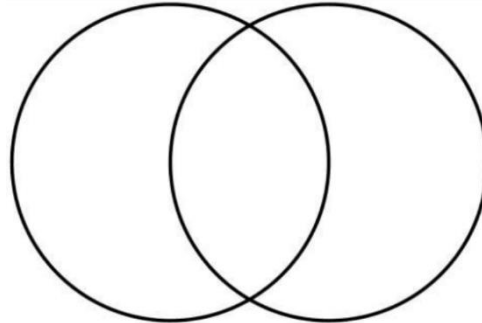
1-bosqich: Talabalar ushbu diagrammani tuzish qoidalari bilan tanishtiriladi.

2-bosqich: Yakka, juftlikda yoki guruh ichida diagramma asosida taqqoslash

faoliyati tashkil etiladi.

3-bosqich: Faoliyat natijalari tahlil qilinadi va baholanadi.

“Venn” diagrammasini tuzish uchun ikkita kesishuvchi aylana chiziladi (agar mavzuning ikki qismi solishtirilayotgan bo'lsa ikkita aylana, uchta qismi solishtirilayotgan bo'lsa uchta kesishuvchi aylana chiziladi).

Har bir aylanaga mavzuning alohida bir qismi haqidagi asosiy ma'lumotlar kiritiladi. Doiralarning kesishuvchi joyida, ikki yoki uch doiralardagi mavzular solishtiriladi va umumiy bo'lgan ma'lumotlar ro'yxati yoziladi.

Kichik guruhlar o'z diagrammalarini tuzib bo'lgach, yagona guruhga birlashib, diagrammalarni o'zaro taqqoslaydilar. Talabalar bir-birlarining diagrammalaridan qo'shimcha ma'lumotlar oladilar, barcha uchun umumiy bo'lgan grafik organayzerga hamma ma'lumotlarni kiritib fikrlarni to'ldiradilar.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda ta'lim tizimining eng dolzarb fanlaridan biri bo'lgan texnologiya fani darslarida interfaol usullarni qo'llash o'quvchilarda bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Shuningdek, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirib, kasbiy sifatlar hamda ma'naviy dunyoqarashni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.ugli Murtazoyev A. S., Mehmonova N. K. DEVELOPING A METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR INTEGRATED TECHNOLOGIES TO MONITOR STUDENTS'KNOWLEDGE //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 18-24.

2. Sunatula o'g'li M. A. INTEGRATIV TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALAR BILIMINI NAZORAT QILISH BO 'YICHA AXBOROT-METODIK TA'MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH //PEDAGOGS. – 2024. – T. 55. – №. 1. – C. 190-194.

3. Yuldoshev, S., Savriev, S., Murtazoyev, A., & Khojiev, S. (2022). NUMERICAL SIMULATION OF THREE-DIMENSIONAL TURBULENT JETS OF REACTING GASES. *Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук*, 2(6), 73-82.

4. Xayrulla, D., Saidjon, U., & Azamat, M. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. *Universum: технические науки*, (5-6 (86)), 18-21.
5. Djurayev, X., Uvayzov, S., & Murtazoyev, A. (2021). DEVELOPMENT OF LIGHTING CONTROL SOFTWARE FOR “SMART CLASS”. *Universum: технические науки*, (5-6), 18-21.
6. Муртазоев, А. С. (2022, June). ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 54-58).
7. Sunnatula o'gli, M. A. (2022). TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. *World scientific research journal*, 4(2), 28-33.
8. Murtazoyev, A., & Sabina, S. R. (2023). PROSPECTS FOR USING NO-CODE PLATFORMS IN EDUCATION. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 2(6), 13-17.

МЕТОДЫ КЛАССИЧЕСКИЙ, ЛЕВЕРРЬЕ, МИКЕЛАДЗЕ, КРЫЛОВА, QR ДЛЯ СОБСТВЕННЫХ ЗНАЧЕНИЙ МАТРИЦ

Имомов Адаш¹,
Ибраимов Куралбой

¹к.ф.-м.н., Наманганский государственный университет, Узбекистан

² Каракалпакский медицинский институт

Аннотация. В статье рассмотрены методы проблемы собственных значений матрицы: классический, методы Леверрье, Фаддеева, Крылова, Микеладзе и QR. Построены укрупнённые алгоритмы, состоящие из последовательности математических формул и команд математических систем Mathcad и Python. Математические системы играют роль исполнителей укрупнённых алгоритмов. В обсуждении рассмотрена матрица десятого порядка, для которой методами получены почти совпадающие значения.

Ключевые слова: укрупнённый алгоритм и программа, исполнитель укрупнённого алгоритма, математические системы-исполнители укрупнённых алгоритмов, укрупнённые алгоритмы в Mathcad и Python.

THE METHODS OF CLASSICAL, LEVERRIER, KRILOV, MIKELADZE, QR FOR MATRIX EIGENVALUES

Abstract: In the article discusses the eigenvalues problem for matrices: classical two-step method, methods of Leverrier, Krylov, Mikeladze, and QR. For all methods, enlarged algorithms and programs have been built, consisting of a sequence of mathematical formulas and commands of mathematical systems Mathcad and Python. Here mathematics systems acts as an executor of an enlarged mathematical algorithm for solving the problem. In the discussion, a tenth-order matrix is considered, for which almost identical numerical values of eigenvalues are obtained for all proposed methods.

Keywords: large algorithm and programs, large algorithm executor, mathematic system-executor of an enlarged algorithm, the large algorithms in Mathcad and Python.

ВВЕДЕНИЕ

Многие научные и технические задачи приводят к нахождению собственных значений и векторов матриц [1-8]. Например, при рассмотрении тензора напряжений собственные значения задают главные

нормальные напряжения, а собственные векторы определяют ориентации, соответствующим этим нормальным направлениям. При анализе динамических систем собственные значения определяют частоты колебаний, а собственные векторы характеризуют эти формы. При анализе конструкций собственные значения используют для определения критических нагрузок изгиба или других видов неустойчивости.

Формулировка задачи определения собственных значений имеет вид:

$$Ax = \lambda x, x \neq 0, \quad (1)$$

где A - матрица порядка $n \times n$. В этом уравнении неизвестные: n скалярных величин λ и n собственных векторов $x \neq 0$, соответствующих каждому из этих собственных значений. Поскольку, задача (1) однородная система линейных уравнений по x , ненулевое решение существует когда матрица системы имеет детерминант, равного нулю:

$$\det(A - \lambda E) = |A - \lambda E| = (-1)^n (\lambda^n - p_1 \lambda^{n-1} - \dots - p_{n-1} \lambda - p_n) = 0. \quad (2)$$

Это алгебраическое уравнение называется характеристическим (вековым) уравнением (в комментариях его обозначим кратко как ХУ), где

$$p_1 = \sum_{i=1}^n a_{ii} = \text{trace}(A), p_2 = \sum_{i < j} \begin{vmatrix} a_{ij} & a_{ij} \\ a_{ji} & a_{ji} \end{vmatrix}, p_3 = \sum_{i < k < j} \begin{vmatrix} a_{ii} & a_{ik} & a_{ij} \\ a_{ki} & a_{kk} & a_{kj} \\ a_{ji} & a_{jk} & a_{jj} \end{vmatrix}, \dots, p_n = \det(A).$$

Число диагональных миноров k -го порядка матрицы A равно C_n^k , и

вычисление коэффициентов характеристического полинома [1]

эквивалентно вычислению определителей различных порядков в количестве

$$C_n^1 + C_n^2 + \dots + C_n^n = 2^n - 1, \quad C_n^k = n! / k!(n-k)!, k = 1..n \quad (3)$$

Классический способ поиска обственных значений состоит из двух шагов:

- 1) определение коэффициентов характеристического уравнения;
- 2) решение характеристического уравнения.

Для поиска всех собственных значений симметрических матриц разработаны итерационные методы вращений Якоби, Гивенса. Для произвольных матриц имеются методы Леверрье, Фаддеева, Крылова, интерполяции Микеладзе, устойчивый итерационный метод Френсиса QR.

Теоретические основы задачи изложены в [1-9]. Из зарубежных работ укажем [4-8]. Алгебраический подход к приближённым методам собственных значений имеется в [6]. Задача о собственных значениях для несимметрических матриц рассмотрены в [9], где проанализированы программы, имеющие к этому времени. Программы на языке Algol имеются в [6]. В работе [10] впервые появились программы методов для

экстремальных собственных значений и метода интерполяции на трёх языках Бейсик, Паскаль и Фортран. Программы на языке Бейсик имеются для экстремальных собственных значений, Якоби, QR [4]. Появились программы укрупнённые алгоритмы на языке Python [7,8, 11]. В [12-14] имеются укрупнённые алгоритмы нахождения собственных значений, а в [7,8] имеются много других примеров укрупнённых алгоритмов, исполняемые математической системой Python.

В математических системах решение задачи можно найти 4-мя способами:

- 1) на основе команд-система-большой калькулятор;
- 2) на основе математического алгоритма-система исполнитель алгоритма;
- 3) на основе внутреннего языка-система среда программирования;
- 4) на основе интерактивного способа-система-обучающая программа [12-14].

Именно, в математических системах Matchad и Python эти четыре способа решения задач выглядят наиболее ярко. Для решения задач методов вычислений важную роль играет второй способ решения задач, так как в этом способе задача решается только с помощью математического алгоритма решения задачи. Matchad выступает в качестве исполнителя *укрупнённого алгоритма*, а пользователь играет роль создателя алгоритма. *Под укрупнённым алгоритмом (the largest algorithm) мы понимаем последовательность математических формул, и команд математической системы, дающую решение задачи.* В зарубежной литературе [7.c.16] имеется подобный термин: *“programming-in-the-large”*. Эти команды математической системы и являются крупной командой, например, внутренняя функция вычисления степеней матрицы и их следов, решение системы линейных уравнений, вычисления собственных значений, определителя, обратной матрицы, интеграла, решение дифференциального уравнения, и т.д. Построим укрупнённые алгоритмы для методов: классического двухступенчатого метода, методов Леверрье, Фаддеева, Микеладзе, Крылова, QR-алгоритма. Во всех этих методах сначала находится вековое уравнение, а затем, собственные значения. Результаты наших укрупнённых алгоритмов мы проверяем внутренними функциями `eigenvals(A)` (Mathcad) или `eigenvalues(A)` (Python) по нахождению собственных значений.

Пусть $A=[A_{ij}]_{i,j=1}^n$ -матрица квадратная, а E – единичная матрица.

Методы решения. Укрупнённые алгоритмы и программы.

Укрупнённый алгоритм 1. Универсальный классический метод

определения характеристического уравнения (ХУ), собственных значений (СЗ) и собственных векторов (СВ). Метод состоит из двух этапов:

1) Построение характеристического уравнения (ХУ):

$$D(\lambda) = |\lambda E - A| = (\lambda^n - \sum_{i=1}^n p_i \lambda^{n-i}) = 0$$

2) Определение СЗ и СВ: $D(\lambda) = |\lambda E - A| = 0, \lambda = \lambda_i, Ax_i = \lambda_i x_i, i = 1..n.$

Ранее, этот метод применялся только для матриц малых порядков: $n \leq 3$

1.1. Укрупнённый алгоритм в Mathcad для классического метода.

$$\text{ORIGIN: } =1 \quad A := \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \\ 3 & 4 & 1 & 2 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{bmatrix} \quad n := \text{cols}(A) \quad E := \text{identity}(n) \quad // \text{ задание матриц}$$

A, E

$$D(x) := |E * x - A| \rightarrow 160 + 64 * x - 28 * x^2 - 8 * x^3 + x^4 \quad // \text{ построение ХУ, вид}$$

полинома

$$p(x) := D(x) \text{ coeffs}, x \rightarrow [160 \quad 64 \quad -28 \quad -8 \quad 1]^T // \text{ вывод коэффициентов ХУ}$$

$$r := \text{polyroots}(p) \quad r = [-2.828 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10]^T // \text{ вывод СЗ и СВ по команде}$$

$$\lambda := \text{eigenvals}(A) \quad v := \text{eigenvecs}(A) \quad \lambda^T = (-2.828 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10) \quad v = \begin{pmatrix} -0.653 & -0.5 & 0.271 & 0.5 \\ -0.271 & 0.5 & -0.653 & 0.5 \\ 0.653 & -0.5 & -0.271 & 0.5 \\ 0.271 & 0.5 & 0.653 & 0.5 \end{pmatrix}$$

1.2. Укрупнённый алгоритм в Python для метода [12, с.61-62]

```
import numpy as np # подключение библиотеки numpy
A=np.mat([[1,2,3,4], [2,3,4,1],[3,4,1,2],[4,1,2,3]]) # задание матрицы
print('A:\n',A) # вывод матрицы (опускаем)
lA=np.linalg.eigvals(A) # крупная операция для СЗ
lv=np.linalg.eig(A) # крупная операция для СВ
print('eigvalues of A:',lA) #вывод СЗ
print('eigenvectors of A:',lv) #вывод СВ
Результат: eigvalues of A: [-2.828 -2 2.828 10]
eigenvectors of A: [[ ], [ ], [ ], [ ]] # опускаем вывод, тоже самые v
```

Укрупнённый алгоритм 2. Метод Леверье [1840 г]. [1,2, 13,14]. Этапы метода:

1) вычисляются степени матрицы $A^k, k = 1..n$;

2) вычисляются следы: $s_k = \text{trace}(A^k) = a_{11}^k + \dots + a_{nn}^k, k = 1..n$;

3) вычисление коэффициентов ХУ по формулам Ньютона:

$$p_1 = s_1, p_k = (s_k - p_1 s_{k-1} - \dots - p_{k-1} s_1) / k, k = 2..n.$$

Эти формулы можно записать в виде системы линейных уравнений:

$$Ap = s \Leftrightarrow \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & \dots & 0 & 0 \\ s_1 & 2 & 0 & \dots & 0 & 0 \\ s_2 & s_1 & 3 & \dots & 0 & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ s_{n-2} & s_{n-3} & s_{n-4} & \dots & n-1 & 0 \\ s_{n-1} & s_{n-2} & s_{n-3} & \dots & s_1 & n \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} p_1 \\ p_2 \\ p_3 \\ \dots \\ p_{n-1} \\ p_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} s_1 \\ s_2 \\ s_3 \\ \dots \\ s_{n-1} \\ s_n \end{bmatrix}$$

4) решим характеристическое уравнение $\lambda: D(\lambda) = 0$;

2.1. Метод Леверрье в Mathcad.

$$\text{ORIGIN:} = 1 \quad A := \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \\ 3 & 4 & 1 & 2 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{bmatrix} \quad n := \text{cols}(A) \quad E := \text{identity}(n) \quad D(x) := |E * x - A|$$

//матрицы

$$k := 1..n \quad s_k := \text{tr}(A^k) \quad s^T = (8 \ 120 \ 992 \ 1.014 * 10^4) \quad p_1 := s_1 \quad // \text{вычисление следов}$$

$$M := \begin{cases} \text{for } i \in 1..n \\ \quad \text{for } j \in 1..n \\ \quad \quad M_{i,j} \leftarrow s_{i-j} \text{ if } j < i \\ \quad \quad M_{i,j} \leftarrow i \text{ if } j = i \\ \quad \quad M_{i,j} \leftarrow 0 \text{ if } j > i \end{cases} \quad d_1 := s_1 \quad M = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 8 & 2 & 0 & 0 \\ 120 & 8 & 3 & 0 \\ 992 & 120 & 8 & 4 \end{pmatrix}$$

//матрица СЛАУ

$$q = M^{-1} * d \quad q := -q \quad i := 1..n \quad p_i := q_{n-i+1} \quad p^T = [160 \ 64 \ -28 \ -8] \quad P := \text{stack}(p, 1) \quad P = [160 \ 64 \ -28 \ -8 \ 1]$$

$$p_i \quad r := \text{polyroots}(P) \quad r^T = (-2.828 \ -2 \ 2.828 \ 10)$$

2.2. Метод Леверрье в Python

<pre># Leverrier method's 1 import numpy as np import math as mt A=np.array([[1,2,3,4], [2,3,4,1], [3,4,1,2], [4,1,2,3]]) n=A.ndim #n=4# n=A.shape[0] E=np.identity(n) # E=np.eye(n) M=np.zeros((n,n)) #M=np.zeros_like(A) D=np.zeros(n) d=np.zeros(n) s=np.zeros(n)</pre>	<pre>for i in range(0,n): for j in range(0,n): if j<i:M[i,j]=s[i-j-1] elif j=i: M[i,j]=i elif j>i :M[i,j]=0 #right hand of Mp=d for i in range(0,n):d[i]=s[i] #solving of Mp=d p=np.linalg.solve(M,d) #p=[p[0],...,p[n-1]] print(' coef.pol p:\n',p) #inserting 1 at the beginning</pre>
--	--

<pre>#s[k]=trace(A^k),k=0..n-1 for k in range(0,n): B=numpy.linalg.matrix_power(A,k) s[k]=sum(B[i,i] for i in range(len(B))) #s[k]=trace(B) # matrix M</pre>	<pre>of p p=np.insert(p,0,1)# p=[1,p[0],...,p[n-1]] print('coef.pol p=',p) r=np.roots(p) print('roots:\n',r) coef pol p=[-8,-28,64,160] coef pol p=[1.,-8,-28,64,160] roots: [10.,2.828427712, -2. 828427712, -2]</pre>
--	---

Укрупнённый алгоритм 3. Метод Фаддеева. Алгоритм таков:

$$B_0 = E \quad p_0 = 1 \quad k = 1 \dots n \quad A_k = AB_{k-1} \quad p_k = \frac{Sp(A_k)}{k} \quad B_k = A_k - p_k E.$$

Приведем укрупнённый алгоритм-программу только в Pythone:

<pre>import numpy as np A=np.array([[1,2,3,4],[2,3,4,1], [3,4,1,2],[4,1,2,3]]) n=4 E=np.eye(n) C=copy(A) p=np.zeros(n+1) p[0]=1 p[1]=-trace(A) p[n]=-np.det(A) print("p[n]=",p[n]) B=C-p[1]*E</pre>	<pre>def faddeev(A): for k in range(2,n+1): C=dot(A,B) p[k]=-np.trace(C)/k B=C-np.trace(C)/k return p # Vichislenie p p=faddeev(A) print("p=",p) r=np.roots(p) print('eigenvalue=',r)</pre>
---	---

Укрупнённый алгоритм 4. Метод интерполяции Микеладзе

[1,2,13,14]. Идея метода: $D(i) = |E*i - A| = i^n - \sum_{j=1}^n p_j i^{n-j} = d_i, i=1..n$. Это даст

нам

систему линейных алгебраических уравнений относительно

коэффициентов векового уравнения $Mp = b$. Решив её найдём вековое

уравнение и собственные значения.

4.1.Метод Микеладзе в Mathcad.

$$\text{ORIGIN}:=1 \quad n:=4 \quad E:=\text{identity}(n) \quad A:= \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \\ 3 & 4 & 1 & 2 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{bmatrix} \quad i:=1..n \quad j:=1..n \quad D_i := |E*i - A| \quad d_i := i^n - D_i$$

$$d = \begin{bmatrix} -188 \\ -112 \\ 116 \\ 544 \end{bmatrix} \quad M_{i,j} := i^{n-j} \quad M = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 8 & 4 & 2 & 1 \\ 27 & 9 & 3 & 1 \\ 64 & 16 & 4 & 1 \end{bmatrix} \quad p = M^{-1} * d \quad // \quad Mp = d$$

$$p^T = [8 \quad 28 \quad -64 \quad -160] \quad q_i = -p_{n-i+1} \quad q^T = [160 \quad 64 \quad -28 \quad -8] \quad P := \text{stack}(q,1) \quad P^T = [160 \quad 64 \quad -28 \quad -8 \quad 1]$$

$$r := \text{polyroots}(P) \quad r = [-2.88 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10] \quad r1 := \text{eigenvals}(A) \quad r1^T = [-2.828 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10]$$

4.2.Метод Микеладзе в Python

<pre># Mikeladze method's import numpy as np import math A=np.array([[1,2,3,4], [2,3,4,1], [3,4,1,2], [4,1,2,3]]) n=A.ndin(A) #n=4 #n= n=A.shape[0] E=np.identity(n) M=np.zeros((n,n)) D=np.zeros(n) d=np.zeros(n) # matrix M and righth hand of Mp=d for i in range(1,n+1): D[i-1]=np.linalg.det(E*i-A) d[i-1]=D[i-1]-pow(i,n) # solving of Mp=d p=np.linalg.solve(M,d)</pre>	<pre>for i in range(1,n+1): for j in range(1,n+1): M[i-1,j-1]=math.pow(i,n- j) #p=[p(1),...,p[n]] print('coef.pol p:\n',p) #inserting 1 at the beginning of p p=np.insert(p,0,1)# p=[1,p[1],...,p[n]] print('coef.pol p:\n',p) r=np.roots(p) print('roots:\n',r) coef pol p: [-8,-28,64,160] coef pol p: [1.,-8,-28,64,160] roots: [10.,2.828427712, -2. 828427712, -2]</pre>
--	---

Укрупнённый алгоритм 5. Метод акад. Крылова. [1,2,13,14].

Пусть $D(\lambda) = |\lambda E - A| = (\lambda^n - p_1 \lambda^{n-1} - \dots - p_{n-1} \lambda - p_n) = 0$ вековое уравнение матрицы

A.

Теорема Гамильтона-Келли. Матрица удовлетворяет своему вековому

уравнению: $D(A)=0$. Приведем самое краткое доказательство:

$D(A)=0: D(A)=|AE-A|=0$ Поэтому имеем

$$D(A)=|AE-A|=A^n - p_1 A^{n-1} - p_2 A^{n-2} - \dots - p_{n-1} A^1 - p_n E = 0.$$

Отсюда получаем $p_1 A^{n-1} + p_2 A^{n-2} + \dots + p_n E = A^n$. Последнее уравнение умножим на произвольный ненулевой вектор $x \in R^n$ и получаем векторное уравнение:

$$p_1 A^{n-1} x + p_2 A^{n-2} x + \dots + p_n E x = A^n x. \quad (4)$$

Вводя векторы $x^{<j>} := A^{(j-1)} * x, j=1..n$, как столбцы матрицы

$$M = [M_{i,j}], M^{<j>} = [M_{1,j} \quad M_{2,j} \quad \dots \quad M_{n,j}]^T, M_{i,j} = (A^{j-1} x)_i, j=1..n; d = A^n x$$

для неизвестных коэффициентов векторного уравнения получаем систему линейных уравнений вида:

$$\begin{bmatrix} M_{11} & M_{12} & \dots & M_{1n} \\ M_{21} & M_{22} & \dots & M_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ M_{n1} & M_{n2} & \dots & M_{nn} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} p_1 \\ p_2 \\ \dots \\ p_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \dots \\ d_n \end{bmatrix}, M_{ij} = (A^{j-1} * x)_i, d_i = (A^n * x)_i.$$

5.1. Укрупнённый алгоритм в Mathcad.

$$\text{ORIGIN}:=1 \quad n:=4 \quad A:= \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \\ 3 & 4 & 1 & 2 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{bmatrix} \quad x:= \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} \quad E:= \text{identity}(n)$$

$$k:=1..n \quad M^{<k>} := A^{k-1} * x \quad M = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 30 & 240 \\ 0 & 2 & 24 & 244 \\ 0 & 3 & 22 & 256 \\ 0 & 4 & 24 & 260 \end{bmatrix} \quad d := A^n * x \quad p := M^{-1} * d$$

$$p^T = [160 \quad 64 \quad -28 \quad -8] \quad P := \text{stack}(p, 1) \quad P^T = [160 \quad 64 \quad -28 \quad -8 \quad 1]$$

$$r := \text{polyroots}(P)$$

$$s := \text{eigenvals}(A)$$

$$r = [-2.828 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10] \quad s = [-2.828 \quad -2 \quad 2.828 \quad 10].$$

5.2. Метод Крылова в Python

<pre># akad.Krilov method's import numpy as np import math A=np.array([[1,2,3,4], [2,3,4,1], [3,4,1,2], [4,1,2,3]]) x=np.array([1.0,0.0,0.0,0.0]) n=4 E=np.identity(n) M=np.zeros((n,n))</pre>	<pre>y=np.dot(B,x) M[i,j]=y[i] B=np.linalg.matrix_power (A,n) d=np.dot(B,x) #solving of Mp=d p=np.linalg.solve(M,d) #p=[p[0],...,p[n-1]] p=np.insert(p,0,1)#</pre>
--	--

<pre> D=np.array([1.0,2.0,3.0,4.0]) d=np. array([1.0,2.0,3.0,4.0]) # matrix M for j in range(0,n): for i in range(0,n): </pre>	<pre> p=[1,p[0],...,p[n-1]) print('coef.pol p:\n',p) r=np.roots(p) print('lambda of A:\n',r); r=[-2.828 -2 2.828 10] </pre>
<pre> B=np.linalg.matrix_power(A,j) </pre>	

Укрупнённый алгоритм 6. Итерационный метод QR для всех собственных значений [1,2, 7-8]. Последовательность матриц

$$A_m := Q_m * R_m, A_{m+1} := R_m * Q_m, m=1,2,\dots, A_1 = A,$$

стремится к матрице собственных значений в главной диагонали, где Q-ортогональная, R-верхнее треугольная матрицы. Этот метод позволяет найти все собственные значения и является устойчивым методом.

6.1.Укрупнённый QR-алгоритм метода в Mathcad [12-13]:

$$ORIGIN := 1 \quad A := \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \\ 3 & 4 & 1 & 2 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{bmatrix} \quad p := \text{eigenvals}(A) \quad p = \begin{bmatrix} -2.828 \\ -2 \\ 2.828 \\ 10 \end{bmatrix} \quad // \text{ реш в командах } \quad \text{У}$$

$$M := \text{qr}(A) \quad r := \text{row}(M) \quad s := \text{cols}(M) \quad r = 4 \quad s = 8 \quad R := \text{identity}(r) \quad Q := \text{identity}(r) \quad n := 4$$

метода QR в инутренняя языке Mathcade и получим результат. Ниже в матрице z на месте треугольной R матрицы в главной диагонали расположены собственные значения матрицы A.

$$\text{QR}(A, n, Q, R, M) := \begin{array}{l} \text{for } k \in 1..n \\ \quad M \leftarrow \text{qr}(A) \\ \quad Q \leftarrow \text{submatrix}(M, 1, r, 1, r) \\ \quad R \leftarrow \text{submatrix}(M, 1, r, r+1, 2 \cdot r) \\ \quad A \leftarrow Q^{-1} \cdot A \cdot Q \\ Q \\ R \\ M \end{array}$$

$$Q = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix} \quad R = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix} \quad z := \text{QR}(A, n, Q, R, M)$$

$$z = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0.00002 & 0 & 10 & -0.00011 & 0.00011 & -0 \\ -0.00001 & -0.70469 & 0.70401 & 0.08822 & 0 & -2.82705 & 0.00275 & 0.06235 \\ 0.00002 & -0.70332 & -0.70951 & 0.04394 & 0 & 0 & 2.82705 & -0.06229 \\ -0 & 0.09352 & -0.03108 & 0.99513 & 0 & 0 & 0 & -2.00195 \end{pmatrix}$$

Следовательно имеем : [10, -2.82705, 2, 82705, 2].

6.2. Алгоритм в Python (QR method)

```
# Method of QR
import numpy as np
A=np.array([[1,2,3,4], [2,3,4,1], [3,4,1,2], [4,1,2,3]])
S=[1,10,20,30,40] #iteraty
# QR algorithm, QR decompozisiya
for k in range(40):
    Q,R=np.linalg.qr(A)
    A=np.dot(R,Q) # update of A
    if i+1 in S:
        print(f'iteration:',i+1,-R)
```

Вывод главной диагонали матрицы $-R$ на итерациях (приближения к λ -СЗ):

```
1: [ 5.47722558  3.28633535 -3.17396819  2.80056017]
5: [ 9.99961091  2.78657811 -2.79012332  2.05798526]
10: [10.         2.82704841 -2.82705244  2.00194837]
15: [10.         2.82838397 -2.82838397  2.00006103]
20: [10.         2.82842578 -2.82842578  2.00000191]
```

7. Обсуждение результатов.

Рассмотрим симметрическую матрицу десятого порядка:

$A = [a_{i,j}]_{i,j=1}^n$, $a_{1,1} = a_{10,10} = 1$; $a_{i,i} = 4$, $i = 2..9$; $a_{i+1,i} = a_{i,i+1} = 1$; $a_{i,j} = 0$ – для остальных i, j .

Вычислим собственные значения этой матрицы выше приведёнными укрупнёнными алгоритмами методов, заполнив следующую таблицу:

ме тод	классиче ский	Леве ррь е	Мике ладзе	Крылова
1	1.502	1.502	1.492	1.492
2	1.498	1.498	1.508	1.508
3	2.182	2.182	2.181	2.181
4	2.622	2.622	2.624	2.624
5	3.206	3.206	3.204	3.204
6	3.863	3.863	6.864	3.864
7	4.522	4.522	4.524	4.524
8	5.118	5.118	5.112	5.112
9	5.591	5.591	5.598	5.508
10	5.895	5.895	5.893	5.893

Таблица 1. Сравнительная таблица собственных значений.

8. Заключение.

В работе исследованы классические методы вычисления всех собственных значений действительных матриц такие как двухступенчатый метод по определению, методы Леверрье, Крылова, интерполяции. Все методы дают хорошие результаты для матриц порядков $n \leq 10$. Для проверки результатов работы составлены укрупненные алгоритмы в математической системе Mathcad и Python, которые состоят из математических формул, внутренних команд математической системы. Mathcad и Python являются исполнителями этих укрупнённых алгоритмов. Результат каждого укрупнённого алгоритма совпадает с результатом внутренней команды вычисления собственных значений математической системы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Демидович Б.П. Основы вычислительной математики. М.: Наука, 1966.-644.
2. Крылов В.И., Бобков В.В., Монастырский П.И. Вычислительные методы высшей математики, т.1.-ВШ, Минск, 1972.-584 с.
3. Шарый С.П. Курс вычислительных методов . ИВТ СОРАН, Н.:2018.-607 с.
4. Шуп Т.Е. Прикладные численные методы в физике и технике.М.:ВШ, 1990.-256 с.
5. Burden R.L. Numerical Analysis. Books Cole. Boston, USA.-2010.-895 pr.
6. Уилкинсон Дж., Райнш К. Справочник алгоритмов на языке Алгол. М.: Машиностроение, 1976.-390 с.
7. Gezerlis A. Numerical Methods in Physics with Phyton. Cambridge Univ. Press. New York.-2020.-605 p.
8. Kiusalaas J. Numerical Methods in Engineering with Phyton 3. Cambridge Univ. Press. New York.-2013.-424 p.
9. Икрамов Х.Д. Несимметрическая проблема собственных значений. М.:Наука, 1991.-240 с.
10. Мудров Е.М. Программы для ПК на языке Бейсик, Паскаль, Фортране. Томск, МП Раско, 1992.-272 с.
11. Вабищевич П.Н. Численные методы. Вычислительный практикум. Python. М.: Либроком-2010.-320 р.
12. Имомов А. Решение полной проблемы собственных значений матриц в Mathcad. Научный вестник НамГУ, 2021, №5, с. 62-67.
13. Имомов А. Алгоритмы и программ полной проблемы собственных значений. Республиканский научный журнал Педагог, 2022, №2, с. 404-412.

THE ROLE OF NEW MOTIVATIONS AND REFLECTIVE METHODS IN FINE ARTS AND DRAWING

Sadriddinov Iskandar Ahmadaliyevich

*Namangan State University student and
Teacher at the 74th general education school*

Annotation: *This article is aimed at eliminating such problematic situations, as there are frequent cases of students losing interest in art and drawing classes, especially among high school students, and many of them consider them to be an inferior subject. presents several methods and motivations aimed at motivating the majority of students. Also, the steps of the structural sequence, which are implemented by the teacher in didactic materials and materials that can be used by these methods in a practical way, are presented in this thesis. At the same time, conclusions and suggestions are given regarding this thesis.*

Key words : *Pedagogy , motivation , future professions, artificial intelligence, creativity, reflection.*

It is known that day by day time is moving rapidly . In the technological age of the 21st century, our comprehensive development of students remains an urgent issue. Nowadays, many students do not use social networks effectively due to the fact that they do not have information , the culture of watching shows, they do not have enough information about future professions, and at the same time they do not have a clear goal. At the same time, it is a common situation that school textbooks are not interested in visual arts and drawing. We, the pedagogues, should explain to them through education that they should spend meaningful time in social networks, taking into account the norms, and the role of motivations is of great importance to increase interest in lessons. At the same time, we should use modern interactive methods without allowing boring situations and use several principles of effective and efficient organization of lessons, in addition, by using reflection methods, we should achieve that the information obtained in the lesson remains in the minds of the students. is doing

Nowadays, young people and students are in need of motivation day by day. Today is over and tomorrow is looking for new motivation. In such cases, we teachers should give educational, educational, moral and professional motivation every day, if necessary, in every lesson. It is the process of encouraging people to act in order to achieve a goal. Adapting our students to

the modern times so that they do not grow up to be illiterate ordinary workers, developing creative thinking, comprehensive analytical and critical thinking skills has become the most urgent issue in modern times. And in this regard, in fact, visual The science of art and drawing is an invaluable science in the development of students who can think creatively. We believe that these interactive methods and results will be very effective in our classes.

THE MAIN PART

First of all, let's take a look at the lessons in the upper classes; we enter the class, first the lessons are an organizational part, then we write a new topic, and then we use the "Information" method to write a new topic, a sensational event in a positive state or some interesting modern profession, for example, the topic of design = today's interesting interior design profession; and to the topics related to the details in the drawing=precious objects in production and scientific achievements; and in construction drawing, we can mention the high income of mature professionals in the profession of architecture.

In general fine art classes in small classes, the 21st century technology century and artificial intelligence will increase in the near future, and robotics can occupy a large place in the professional potential of industry and production in general by automating industrial production, and this at the same time It is necessary to remind that only creative young people can find their place in the future professions, and we should give them motivations, if necessary, motivate them in every lesson. In every lesson, it is necessary to mention at least one of the motivational statements of famous billionaires. In the same way, we remind you once again that we should start the lesson with the method of "brainstorming" each time by asking questions, before passing the main part to the statement of the new topic and revealing the contents of this topic to the students. We will continue to explain the subject of the lesson in simple language , and at the same time words of encouragement are very important. Also, we always evaluate with analysis.

REFLECTION

means "reflection" and is a method aimed at making students reflect the lesson in their imaginations. Therefore, we can use new reflexive methods to conduct reflection during the lesson.

We can usually use reflexive methods at the beginning of the lesson or at the end of the lesson. Because when we use reflexive methods at the end of a new topic, the content of the new topic will be reflected in the students' memory. In this way, the content of the new topic will be retained more in the minds of the students. When used at the beginning of the lesson, it is useful for

strengthening the previous lesson. We will consider one of such reflexive methods below;

ACTIVATOR 3-2-1 method is one such reflexive method.

ACTIVATOR 3-2-1 method

Regulation: 3-5 minutes;

A large paper or presentation with an assignment .

The process of using this method: This method belongs to the group of reflexive methods and can usually be used at the end or at the beginning of lessons.

The task in the Activator 3-2-1 method is mainly based on the following questions.

1. I remember_3

2. it was important _2

3. I use _1

*I remember_3. in this part, the participants are asked to write 3 pieces of information that they remembered during the lesson;

*It became important_2 . Here they should write down 2 pieces of information that were important to them during the lesson;

*I use_1. In this part, students are asked to write down what conclusion or specific idea, situation, or episode they have learned from the lesson and which they will "definitely use" in practice.

will have to perform this method individually in their notebooks . Information in the lesson through the activator 3-2-1 method . Participants will have to perform this method individually in their notebooks . Through the Activator 3-2-1 method, the information in the lesson is repeated, strengthened, and in most cases, the participants will be able to fill in their gaps with the help of the analyzes of other participants and get their shortcomings;

This method gives students the following advantages:

Helps the participants to remember the lesson, to repeat and consolidate it in memory ;

+ They have developed the ability to analyze in detail;

+The experience of being able to connect theoretical information with practical information is formed;

+ The oral and written speech of the participants develops;

+ The ability to synthesize information appears.

It offers several advantages to teachers:

+Through this method, it is possible to repeat the topic in an interesting and easy way and to strengthen the knowledge of the students on this topic;

Analyzing the information that the participants repeated a lot and that attracted their attention, that remained in their memory, and thus studying their areas of interest;

To find out the information that the students did not mention in the lesson, and the gaps in the lesson;

+ Determining the capabilities of the participants to analyze the data;

It helps to make the lesson more interesting, useful and purposeful, with the effective use of this information to study specific achievements and shortcomings of the lesson and to organize the process of the next lesson.

CONCLUSION

At the same time, young people and students are in need of motivation day by day. Today is over and tomorrow is looking for new motivation. In such cases, we teachers should provide educational, educational, moral and professional motivation every day, if necessary, in every lesson.

At present, in the age of technology and technology, we should only educate students who are educated, who can think creatively, who can work on innovations and projects, who have developed innovative skills, who can work in a team and who can find their place in the future, master future professions. It is of great importance to educate young people as competitive, innovative, and motivate them to set great goals for the future.

REFERENCES:

1. Amanullaev, A. (2022). SPECIFIC FACTORS OF COMPREHENSIVE STUDY AND ANALYSIS OF THE HISTORY AND CULTURE OF THE UZBEK PEOPLE. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(02), 1-4.

2. Amanullaev, A. A. (2022). CURRENT ISSUES IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(03), 1-3.

3. Абдимуминова, Д. А., & Амануллаев, А. А. (2018). Использование традиций этики "устоз-шогирд"(мастер и ученик) на занятиях прикладного искусства. NovaInfo. Ru, 2(85), 203-206.

4. Abdumominovich, A. A. (2023). QADIMDA USTALARNING SHOGIRD TAYYORLASHDA O'ZIGA XOS MILLIY ANANAVIY ASOSLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 1440-1447.

5. ABDUMO'MINOVICH, A. A. (2023). BO'LG'USI TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA HOZIRGI DAVR DOLZARB MASALALARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 1423-1429.
6. Sodiq, AM (2022). TASVIRIY SAN'AT ASARLARIDA KOPOZITsiyaNING BADDIY QIMMATINI TAHLIL VA TASHRIB BERA VA O'QUVCHILARNING BADDIY Idrok HAQIDAGI BILIMLARINI OSHIRISH. XALQARO JURNALI IJTIMOIIY FAN VA INTERDISPLINAR RESEARCH ISSN: 2277-3630 Ta'sir faktori: 7.429 , 11 (03), 149-151.
7. Sodiq, A. M. (2023). BOLAJAK TASVIRIY SANAT OQITUVCHILARIDA BADIY-IJODIY MAHORATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MANZARA JANRIDAN FOYDALANISH USULLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 1430-1439.
8. Muhammad, A. (2022). PECULIARITIES OF THE SCIENTIFIC STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN COMPOSITION AND COLOR IN THE GENRE OF LANDSCAPE. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(02), 5-8.
9. Abdumo, M. A. O. G. L. (2022). Ochiq havoda insonlarni turli xolatlaridan tasvirlar bajarish texnologiyalari. Science and Education, 3(9), 474-480.
10. Abdumo'Minova, D. A. Q. (2022). Talabalarga tasviriy san'atdan mashg'ulotlarni tashkil etishda qalamtasvirning nazariy qonunlardan foydalanish. Science and Education, 3(9), 467-473.
11. Dildora, A. (2022). TRAINING OF PROFESSIONALS WITH POSITIVE HUMAN QUALITIES IN THE LESSONS OF FINE AND APPLIED ARTS IN THE EDUCATION OF THE MODERN SPIRIT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(03), 152-154.
12. Dildora, A. (2022). THE EMERGENCE OF SOME MODERN PROBLEMS IN THE FIELD OF ARCHITECTURE IN THE MODERN CONSTRUCTION OF ANCIENT CITIES RICH IN HISTORICAL MONUMENTS AND RELICS. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(02), 9-11.
13. Қизи, А. Д. А. (2023). РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИЙ ПРАКТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 1(4), 201-203.
14. Абдумуминов, М. А. Ў. (2022). РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ИЗУЧЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

СОВРЕМЕННЫХ УЗБЕКСКИХ ХУДОЖНИКОВ-ЖИВОПИСЦЕВ. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 1(2).

15. Sadiq, A. M. (2024). STUDYING THE STAGES OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE LANDSCAPE GENRE AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC AND CREATIVE SKILLS OF FUTURE VISUAL ARTS TEACHERS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 18(01), 28-32.

16. Abdinabi, A. (2024). THE COMPOSITIONAL STRUCTURE OF THE WORKS OF ARTISTS WHO CREATED STILL LIFE IN PAINTING IS THEIR SCIENTIFIC ANALYSIS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 18(01), 17-21.

17. Қизи, А. Д. А. (2023). РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИЙ ПРАКТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 1(4), 201-203.

18. Dildora, A. (2024). TEACHING COMPOSITION TO STUDENTS IN FINE ART EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND DEVELOPING ARTISTIC AND CREATIVE THINKING AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 18(01), 22-27.

19. Ubaydullayev, M. A. (2023). DEVELOPMENT AND POPULARIZATION OF METHODS OF TEACHING STUDENTS OF THE DIRECTION OF FINE ARTS THROUGH INFORMATION TECHNOLOGY. Евразийский журнал академических исследований, 3(2), 166-169.

20. Убайдуллаев, М. А. (2022). ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЗАРУБЕЖНОЙ ПЕДАГОГИКИ. Science and innovation, 1(JSSR), 177-182.

21. Pulatov, D., & Ubaydullaev, M. (2023). FORMATION OF NEW CREATIVE DIRECTIONS IN MODERN FINE ART OF UZBEKISTAN. Solution of social problems in management and economy, 2(2), 34-39.

22. Saymamutovich, P. D., & Akhmadjonovich, U. M. (2023). THE END OF THE 20TH CENTURY THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

UZBEKISTAN MAGNIFICENT SCULPTURE. Open Access Repository, 4(2), 102-107.

23. Убайдуллаев, М. А. (2022). КОМПОЗИЦИЯ АСОСЛАРИНИНГ ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИДА ҚУЛЛАНИЛИШИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(12), 329-332.

24. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students' Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(08), 261-267.

25. Baymetov, B., & Sharipjonov, M. (2021). OLIY PEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA INSON QIYOFASINI AMALIY TASVIRLASH JARAYONIDA IJODIY KOMPYETYENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH. Academic Research in Educational Sciences, 2(3), 1066-1070.

26. Boltaboyevich, B. B., & Shokirjonugli, S. M. (2020). Formation of creative competences of the fine art future teachers describing geometrical forms (on sample of pencil drawing lessons). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1996-2001.

27. Байметов, Б., & Шарипжонов, М. (2020). ОЛИЙ ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМДА ТАЛАБАЛАР ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИНДИВИДУАЛ ТАЪЛИМ БЕРИШ МЕТОДИКАСИ (ҚАЛАМТАСВИР МИСОЛИДА). Academic research in educational sciences, (4), 357-363.

28. Байметов, Б. Б., & Шарипжонов, М. Ш. (2020). ТАСВИРИЙ САНЪАТДАН МАЛАКАЛИ ПЕДАГОГ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШДА НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРНИНГ УЙҒУНЛИГИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, (SI-2№ 3).

29. Sharipjonov, M. S. O. G. L. (2021). OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TECHNOLOGIYALARI. Science and Education, 2(2), 435-443.

30. Шарипжонов, М. Ш. (2020). Бўлажак тасвирий санъат ўқитувчисининг касбий маҳоратларини такомиллаштиришда амалий машғулотларни ташкил этиш методикаси. Молодой ученый, (43), 351-353.

31. Шарипжонов, М., & Икромова, М. Д. (2018). TASVIRIY SAN'ATDA ANIMALIZM JANRI. Научное знание современности, (5), 94-96.

32. oglu Sharipjonov, M. S. OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TECHNOLOGIYALARI.

33. G'ulomovich, J. B. (2022). QALAMTASVIRNING OZIGA XOS TARIXIY TARAQQIYOT YOLI. PEDAGOGS jurnali, 5(1), 304-309.

34. Жаббаров, Б. Ғ. (2021). ОДАМ МУСКУЛЛАРИ ТАСВИРИНИ ИШЛАШДА ГИПС МОДЕЛНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 2(2), 509-512.
35. Жаббаров, Б. Ғ. (2017). Место национальных особенностей и семьи в эстетическом воспитании молодёжи. *Евразийский научный журнал*, (11), 76-77.
36. Sharipjonov, M. S. O. G. L. (2021). OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI. *Science and Education*, 2(2), 435-443.
37. oglu Sharipjonov, M. S. OLIY PYEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARGA MUAMMOLI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI.
38. Байметов, Б. Б., & Шарипжонов, М. Ш. (2020). Тасвирий санъатдан малакали педагог кадрлар тайёрлашда назарий ва амалий машғулотларнинг уйғунлиги. *ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ*, (SI-2№ 3).
39. Shokirjon o'g'li, S. M. (2022). O 'ZBEK VA XORIJIY MANZARACHI RASSOMLARNING MAVZULI KOMPOZITSIYA YARATISHDA RANG KOLORITLARIDAN FOYDALANISH. *Journal of new century innovations*, 17(1), 126-130.
40. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students' Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(08), 261-267.

DIFFERNSIAL TENGLAMALARNING IQTISODIYOTGA TADBIQI

Rahmonov Erkin Sodiq o'g'li

TKTI Shahrisabz filiali o'qituvchisi

Iqtisodiy rivojlangan jamiyatni yaratish va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni faol rivojlantirish uchun oliy matematikaga alohida o'rin beriladi. Hozirgi zamon olimlari iqtisodiy jarayonlarni o'rganishda matematik modellashtirishning tarkibiy qismlari bo'lgan matematik tahlil, regressiya tahlili, o'yin nazariyasi, chiziqli dasturlash, matritsa va vektor hisobi va boshqalardan foydalanadilar. Katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan matematikaning eng muhim bo'limlaridan biri "Oddiy differensial tenglamalar" bo'limidir. Umumiy matematik va nazariy qiziqishdan tashqari, differensial tenglamalar keng amaliy qo'llanilishini topadi. Masalan, optimal boshqaruv, korxonalar yoki korxonaning iqtisodiy faoliyati, ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish va boshqalar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda. Narxlar, ish haqi, kapital, foiz stavkalari kabi iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'lanishlar differensial tenglamalar ko'rinishida yoziladi.

IQTISODIYOTDA DIFFERENSIAL TENGLAMALAR APPARATI

Faraz qilaylik, $y = y(t)$ biror ishlab chiqaruvchining t vaqt mobaynida realizatsiya qiladigan tovar miqdori. Tovarining narxi o'zgarmas bo'lsin. U holda $y = y(t)$ funksiya

$$y' = ky \quad (1.1)$$

tenglamani qanoatlantiradi, bu yerda $k = mpl$, m – investitsiya normasi, p – sotilish narxi, l – investitsiya kattaligi va mahsulot ishlab chiqarish tezligi orasidagi proporsionallik koeffitsiyenti.

(1.1) tenglama o'zgaruvchisi ajraladigan differensial tenglamadir.

Uning yechimi

$$y = y_0 e^{k(t-t_0)} \quad (1.2)$$

Bu yerda $y_0 = y(t_0)$

(1.1) tenglama aholining o'sishi, dinamikasini ifodalaydi.

Masala: Agar $y' = ky$ tenglamadagi proporsionallik koeffitsiyenti 0,1 ga teng bo'lsa, realizatsiya qilingan mahsulot miqdori boshlang'ich vaqtdagi bilan solishtirilganda, qancha vaqt o'tgandan keyin ikki marta ko'payadi?

Realizatsiya qilingan mahsulot miqdorini ikkilanishiga ketadigan vaqt 20% ga kamayishi uchun investitsiya normasini qancha foizga oshirish kerak?

Yechish. Narx o'zgarmasligida $t_0 = 0$, $k = 0,1$, $y = 2y_0$ deb faraz qilsak $2ky_0 = y_0 e^{0,1t}$ tenglikka kelamiz, bundan $t = 10 \ln 2 \approx 6,93$ (vaqt birligi). Endi $t_1 = 0,8t$, $k_1 = \frac{k}{0,8} = 1,25k$, ya'ni investitsiya normasini 25% ga oshirish kerak.

Narxning o'zgaruvchiligi haqidagi faraz vaqtning qisqa oralig'i uchun o'rinli.

Umumiy holda p narx miqdori y ga bog'liq kamayuvchi funksiyadir $p = p(y)$.

U holda $y' = ky$ tenglamaning ko'rinishi

$$y' = mp(y) \cdot y \quad (1.3)$$

o'zgaruvchilari ajraladigan tenglama bo'lib qolaveradi.

(1.3) ko'rinishidagi tenglama bilan aholi sonining o'sishi, epidemiya rivojlanishining dinamikasi, reklama tarqalish jarayoni va hokazoiar ifodalanadi.

Differensial tenglamalar nazariyasini iqtisodiyotning uzluksiz modellarida qo'llanishiga doir misollarni qaraymiz, bu yerda erkin o'zgaruvchi t - vaqt. Bunday modellar uzoq vaqt mobaynida iqtisodiy sistemalar evolyutsiyasini tekshirishda foydali ular iqtisodiy dinamikaning tekshirish predmetidir.

Ishlab chiqarishning tabiiy o'sish modeli.

Birinchi tartibli differensial tenglamalar.

Faraz qilaylik, qandaydir mahsulot p narxda sotiladi $Q(t)$ - t vaqtda ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori desak, u holda bu vaqt davomida $pQ(t)$ ga teng daromad olinadi. Faraz qilaylik, ko'rsatilgan daromadning bir qismi mahsulot ishlab chiqarish investitsiyaga sarf bo'lsin, ya'ni

$$I(t) = mpQ(t) \quad (1.4)$$

m - investitsiya normasi va $0 < m < 1$.

Agar bozorni yetarlicha ta'minlangan degan tasavvurdan kelib chiqilsa, u holda ishlab chiqarishda foydalaniladi. Bu yana ishlab chiqarish tezligini (akselleratsiya) oshishiga olib keladi. Ishlab chiqarish tezligi esa investitsiyaning o'sishiga proporsional, ya'ni

$$Q' = lI(t) \quad (1.5)$$

bu yerda $\frac{1}{l}$ - akselleratsiya normasi. (1.4) formulani (1.5) qo'yib

$$Q' = kQ, \quad k = lmpQ \quad (1.6)$$

ni olamiz. (1.6) differensial tenglama o'zgaruvchilari ajraladigan tenglama.

Bu tenglama umumiy yechimining ko'rinishi $Q = Ce^{kt}$, bunda C - ixtiyoriy o'zgaruvchi.

Faraz qilaylik, boshlang'ich moment $T = t_0$ da mahsulot ishlab chiqarish hajmi Q_0 berilgan. U holda bu shartdan o'zgirmas C ni ifodalash mumkin:

$Q_0 = Ce^{kt_0}$ bunda $C = Q_0 e^{-kt_0}$. Bundan (1.6) tenglamaning xususiy yechimini topamiz:

$$Q = Q_0 e^{k(t-t_0)} \quad (1.7)$$

Shunga e'tibor berish kerakki, matematik modellar umumiylik xossasiga ega. Biologik tajribalardan kelib chiqadiki, bakteriyalarning ko'payish protsessi (1.7) tenglama bilan ifodalanadi. Radioaktiv parchalanish protsessi ham (1.7) formula bilan ifodalanadigan qonuniyatga bo'ysuriadi.

Raqobat sharoitida ishlab thiqarishning o'slshi.

Faraz qilaylik, $p = p(Q)$ - kamayuvchi funksiya, ya'ni mahsulot hajmining ortishi bilan bozorda uning narxi kamayadi: $\frac{dp}{dQ} < 0$. Endi (1.4)-(1.6) formulalardan Q ga nisbatan chiziqli bo'lmagan o'zgaruvchilari ajraladigan birinchi tartibli differensial tenglama olamiz:

$$Q' = \alpha p(Q) \cdot Q \quad (1.8)$$

Bu tenglamaning o'ng tomonidagi barcha ko'paytuvchilar musbatligidan $Q' > 0$, ya'ni $Q(t)$ funksiya o'suvchi.

Funksiya o'sish xarakteri uning ikkinchi hosilasi bilan aniqlanadi. (1.8) tenglamadan

$$Q'' = \alpha p(Q) \cdot Q$$

Talab elastikligini kiritib, bu tenglikni o'zgartirish mumkin: $E(p) = \frac{dQp}{dpQ}$ bundan, $Q'' = \alpha Q'p \left(1 + \frac{dpQ}{pdQ}\right)$ yoki $\frac{dQ}{dp} < 0$, bo'lgani uchun $E < 0$, nihoyat

$$Q'' = \alpha Q'p \left(1 - \frac{1}{|E|}\right) \quad (1.9)$$

(1.9) tenglamadan elastik talabda $Q'' > 0$, ya'ni $|E| > 1$ ekanligi kelib chiqadi va $Q(t)$ funksiyaning grafigi pastga qavariq. Bu esa progressiv o'sishini bildiradi.

Noelastik talabda $|E| < 1$ va bu holda $Q'' < 0$, $Q(t)$ - funksiya yuqoriga qavariq, bu sekin o'sishini (yetarlicha ta'minlangan) bildiradi.

Soddalik uchun $p(Q)$ bog'lanishni chiziqli funksiya ko'rinishda qalbul qilamiz.

$P(Q) = a - bQ$, $a > 0$, $b > 0$. U holda (1.8) tenglamaning ko'rinishi:

$$Q' = \alpha(a - bQ) \cdot Q \quad (2.0)$$

bundan

$$Q'' = \alpha Q'(a - 2bQ) \quad (2.1)$$

(2.0) va (2.1) munosabatlardan: $Q' = 0$, $Q = 0$ da va $Q = \frac{a}{b}$ da $Q'' < 0$, $Q > \frac{a}{2b}$ da; $Q=Q(t)$ funk:iya grafigini egilish nuqtasi $Q = a/2b$ bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.Shorahmetov, D.S.Asroqulova, J.J.Qurbonov, "Iqtisodchilar uchun matematika", Toshkent 2012
2. Sh. Sharahmetov, A.Naimjonov, "Iqtisodchilar uchun matematika", "Fan va texnologiya" Toshkent 2007
3. Sh.Sharahmetov, O.T.Kurbanov, "Iqtisodchilar uchun matematika", "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" Toshkent 2017.

4. A.R.Xashimov, G.S.Xujaniyozova , “Iqtisodchilar uchun matematika”,
“*Iqtisodiyot-moliya*” Toshkent 2019
5. Primqulov S. A., Axralov H. Z. “*Oddiy differensial tenglamalarning
tatbiqi*” Fan va texnika taraqqiyotida intellektual yoshlarning o‘rni. Respublika
ilmiy-amaliy
anjumani ma’ruzalar to‘plami. -Toshkent, ToshDTU, 2022 y

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE NEW UZBEKISTAN

Rasulov Azizkhon Mukhamadqodirovich

Fergana State University,

teacher at the faculty of Philosophy and national idea

Abstract: *The article describes the role of the media in society in the New Uzbekistan. Regulates the activities of the industry, registration and the norms established by law. The formation and development of the media at a new stage is also studied. It is also stated that instead of searching for individual facts, the database is used to establish correlations and trends, and scientific information is obtained through informational operations. So, the source of production in the new information society depends on the technologies of knowledge gathering, information processing and symbolic communication. Knowledge and information are always important in the development of society. At the same time, the development of information in society and its impact on knowledge as a source of production were studied.*

Key words: *Legislation, newspapers, magazines, radio, television, Internet, journalist, information space, public organizations, local authorities, the media.*

Implementation of political reforms during the transition period of the new Uzbekistan, the construction of a legal democratic state, the formation of civil society, measures to deepen economic reforms, factors of social and political stability in the country, spiritual and spiritual purification and the restoration of national values and the rightful place of New Uzbekistan in the world community are widely covered in the mass media. That is why there is a need to cover historical processes as fully as possible, to summarize them, to organize them in a certain way, and to study these processes in a comprehensive manner. Today's intense period requires an objective study of the history of New Uzbekistan on the basis of media materials, research, scientific and theoretical conclusions.

Large-scale reforms have been implemented in our country in order to build a democratic legal state and build a strong civil society. In particular, ensuring freedom of information and speech, liberalization of this area was defined as an important priority for building a democratic, legal state and a strong civil society of New Uzbekistan.

The Law of the Republic of Uzbekistan "On Mass Media" and the special laws clarifying it and related to this field of social activity determine the main directions and aspects of the editorial activity and the mass media it produces.

Including:

- the legal status of the editorial office and its printed edition, the conditions of their establishment, their relations with state bodies and other structures of society;
- subjects of editorial activity and their mutual relations;
- the legal status of the journalist as both a member of the editorial team and the author of articles in the newspaper and his relations with the editorial managers;
- the relations of the editorial office and its journalist with the circle of print readers [1: 3].

Changes in the field of information, support measures implemented by the state had a positive effect on the development of the country's print media, their number increased more than several times during the years of independence.

The print media market of New Uzbekistan has developed rapidly. The following market offers can be distinguished in the market of periodicals of Uzbekistan:

- socio-political publications;
- publications in the field of economy, finance and business;
- publications on agriculture and farming issues;
- publications on educational and scientific issues;
- publications on medicine and health;
- entertainment publications and digests;
- publications for women;
- sports press;
- satirical publications;
- evening newspapers;
- publications of political parties and movements;
- newspapers and magazines in national languages (Karakalpak, Kazakh, Tajik, Korean and other languages).

Competition among entertainment publications is particularly strong. In order to attract more readers, several dozen publications enter into fierce competition. All of them are private publications whose interest is to make a profit. Therefore, they try to actively promote their products, advertise them, and conduct a flexible pricing policy. The low level of competition between publications for farmers and socio-political publications required attracting investment. [3: 112].

The establishment of the public fund for the support and development of independent print mass media and news agencies of Uzbekistan was an important step in the state support of mass media.

In the short period since the creation of this fund, a large amount of work on the development of media in the country has been carried out with its financial support, including:

- thanks to the grants, more than 80 printed and Internet publications are operating stably in the republic,
- The editors of 15 newspapers were granted preferential loans for the implementation of projects to improve and modernize the media's material and technical base,
- created more than 80 websites of printed publications,
- "Journalistic skill centers" were established at the editorial offices of leading newspapers in Nukus, Andijan, Samarkand and Karshi to train and retrain journalists and increase their creative potential.
- Master classes for students of journalism faculties were organized at the editorial offices of "Marifat" - "Uchitel Uzbekistana", "Jamiyat", "Biznes Vestnik Vostoka", "Uzbekistan Today" newspapers and "Turkistan-press" news agency.
- "Region Inform" information service, "Uzbekistan Today", "Jamiyat" newspapers were established under the co-founding of the fund.

Employees of the information service have developed a plan to receive, collect and present new information and data from their organization to which mass media every day. That is, each official should act according to the plan approved by the head of the organization, and therefore, provide the resources required by the Information Service.

Information service is regularly required by the organization to create a flow of resources. Today, the Internet is being used effectively to fulfill this important task. Currently, almost all leading organizations of our republic, including political parties, have websites on the Internet. The following information has been made available through the websites and their materials:

1. Organization name, address, map, building photo, phone numbers, e-mail, etc.
2. Organization's Charter, Program, various normative documents.
3. Laws of the Republic of Uzbekistan, Presidential Decrees, government decisions related to the organization (as well as changes and additions to them from time to time).
4. Names and surnames, positions, biographies, photos of the organization's officials.
5. Information, news and pictures about various events, conferences, roundtable discussions aimed at covering the daily activities of the organization.

6. Letters, applications, proposals received by the organization and information on their implementation.

7. Important articles covering the organization in newspapers and magazines published at the establishment of the organization, as well as in other mass media.

8. Information about the organization's territorial (provincial, city and district) departments and departments.

9. New plans, projects aimed at the development of the organization's activities, as well as relations with organizations of similar fields.

10. Monthly, quarterly and annual reports on the work carried out by the organization.

At the same time, when studying the information obtained from the website on the Internet from the point of view of source studies, it is necessary to pay attention to the following:

A) Getting to know the daily activities of the organization's employees and collecting the most important information,

B) Thoroughly checking the accuracy of received information, facts and figures, working in cooperation with officials and responsible employees in this regard,

V) Determine which information related to the organization's activity needs to be kept secret, pay serious attention to ensuring information security,

G) Full indication of the names and duties of the persons whose names are recorded in the source,

D) Extracting the text of materials meaningfully, briefly and concisely, etc.

We see that the information services of some organizations still do not use this advanced method of creating information sources and ultimately information distribution. This can be seen in the case of their websites being almost empty or having "pages" that once only had a post or two in their name.

There may be some difficulty in getting resources from any ministry or organization. That is, it is possible to get confused when writing terms, expressions, names of documents related to this field. In such a case, the information service closely assists the source collector. In order to avoid mistakes when writing about a conference, it is advisable for a media worker to contact the Information Service. The information service consistently collects the information required to be provided by the organization and presents it as a resource on the relevant website. He will be well aware of the laws, documents, work process, terms, facts and figures related to the activities of the organization. Therefore, the materials provided by the official websites of state organizations serve as a reliable source.

LIST OF REFERENCES:

1. Collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan, 2007, No. 3, Article 20; National database of legal documents, 04/19/2018, No. 03/18/476/1087; National database of legislative information, 21.04.2021, No. 03/21/683/0375.
2. Bulletin of the Chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2005, No. 11, Article 393; Collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan, 2006, No. 27, Article 246; 2009, No. 22, Article 257.
3. Muratova N. Journalism media and information literacy. - T.: "Baktria Press". 2019. 112 p. Mukhamadqodirovich, R. A. (2020). The role of mass media in the history of the period of independence. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(4), 356-359.
4. Rasulov, A. M. (2021). ACTIVITY OF MASS MEDIA IN UZBEKISTAN. Scientific progress, 2(1), 804-809.
5. Rasulov, A. M. (2021). ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMIC REFORMS IN UZBEKISTAN. Scientific progress, 2(1), 1568-1572.
6. Rasulov, A. M. (2020). ROLE OF MASS MEDIA IN THE HISTORY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. VZGLYAD V PROSHLOE, (SI-1 No. 3).
7. Rasulov, A. M. (2021). MEDIA NETWORKS IN UZBEKISTAN. Scientific progress, 2(4), 836-838.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF DECISIONS IN MANAGING THE ORGANIZATION

Sattarova N.T

teacher of department of Management, SamIES

Abstract. *In this article, the characteristics of the management system today, issues of effective organization and improvement of management processes, foreign experience, the role and importance of decisions in managing the organization practical aspects of management decision-making are highlighted by the author.*

Key words: *management, decision-making, management systems, management methods.*

All human life is permeated with decision-making processes. Individuals, small groups (for example, a family or a production team) and large organizations, including the state, make decisions every day, every hour, every minute, implement the decisions made or control the implementation of the decisions made. It is impossible to imagine a leader of any management unit, any field of activity, who does not make decisions. And all this because decision-making is at the heart of the management process. In this regard, the famous American theorist and management consultant Peter Drucker wrote: "The final product of a manager's work is decisions and actions." Planning mediates these two most important functions of a manager's work: it is not enough to make good decisions - it is necessary to choose appropriate planning methods. Thus, decision-making and planning are interrelated processes: it is impossible to imagine a situation where planning takes place outside of decision-making. The opposite is also true: a decision is made, in a very general sense, when a plan is made to carry it out.

Where and in what cases are decisions made in organizations? We can answer this question from two different perspectives. We can simply answer that we make management decisions "everywhere". Because management is a decision-making process in a certain sense. As a complex approach, management is a complex structured process, and any management action is interrelated with the problem of decision-making in organizations. Therefore, it is possible to describe the areas of decision-making in organizational management only in a general sense, emphasizing the areas of planning, organization, motivation and control.

Decisions that people make in everyday life are called mundane. However, this does not mean that they are completely simple or unimportant, both for the person (or group) making the decision and for those around them. It's just that such decisions are made in everyday life, they are not based on some well-known methodology, and their quality increases as the individual experience of the decision-maker becomes richer.

Simple decisions are often made by an individual, so they can be called personal decisions. They are related to personal goals, they reflect the interests of a person or a small group with whom he is closely related (for example, family).

On the other hand, there are also personal decisions that force people to think for a long time and often ineffectively evaluate the results of this or that decision. Such decisions are usually fateful, "strategic" in nature and can determine the entire future life of a person. For example, these include decisions about choosing a profession, lifestyle, study or work, spouse and many other issues. But in any case, personal decisions concern only one person or a narrow circle related to him.

Organizations also make administrative decisions. They affect the interests of many people, so the leader's responsibility is high to accept them. He must explain to his executives, superiors, and stakeholders outside the organization why he made this or that decision. Often, when he does this, he has to appeal to people's feelings and emotions, their beliefs, needs and expectations, logic and calculations.

Administrative decisions made in organizations can be divided into expert and management decisions.

Persons who are not directly involved in the management of the organization or its departments, i.e., expert decisions are advisory in nature and are taken by experts, analysts, and consultants. For example, financial solutions provided by independent financial analysts and consultants or decisions on the environmental impact of a proposed development may be considered expert.

Unlike expert decisions, management decisions are made directly by managers and reflect management effects aimed at achieving organizational goals. They are committed to changing the controllable factors affecting the organization. After the management decision is made, it is communicated to the executives orally or is formalized in advance in the form of a plan, order, decree or other document.

Administrative decision making is more of a systematic process than simple decision making. Thus, these decisions can strongly influence the

personal plans, motivations, and behaviors of many people in the organization. That is why leaders have a great responsibility for the fate of the organization and the fate of individual employees. This is especially true of senior managers. For example, if a leader decides to fire or punish a subordinate, the latter may be seriously harmed. But if this is not done, the interests of the entire organization or department may suffer, which will have a negative effect on other employees. Solving these problems can be helped not only by rational decision-making methods that require special knowledge, but also by generalization of decision-making experience taking into account common sense. Below are examples of such techniques.

B. Rapoport's Universal Approach to Decision Making. This American sociologist makes the following recommendations for decision-making:

1. Before making a decision, get all the information related to that decision. If you feel that it is becoming unknown to you, do not make a decision.

2. If you have free time, do not make a decision immediately, study all the materials of the case and "live" with them for several days, let the solution "mature" in your head, constantly think about the problem, but do not get nervous. Your subconscious will "give" you the right decision, you just need to know not to stress, but to wait calmly.

3. Try to be logical in your decision. Don't allow yourself to judge emotionally or objectively. Try to look at the problem objectively, as if from the outside.

4. Consider all possible solutions, be positive about each of them, do not emphasize any of them.

5. Do not try to choose such a solution when everyone is happy - it is impossible. If you objectively make the right decision, your opponents will recognize it. Remember: "winners are not judged" - they follow the winners, the winners have power and authority.

6. Do not stop your employees from making decisions, explain to them all the "pros" and "againsts", listen to their points of view.

7. Know how to take reasonable risks, but be careful. Choose a solution that allows you to make a clear profit if you succeed and do not lose too much if you fail.

8. Don't be afraid to make mistakes. It is easy to notice that you are lost. Do not lower your level of aspirations, try to develop a habit in yourself so that the obstacles in your work do not calm you down, but instead activate new attempts to achieve success. Always keep faith in your success.

Of course, these rules do not replace special methods of decision-making in organizations, but they are useful additions that allow the manager to better use his experience.

REFERENCES:

1. Йўлдошев Н.Қ., Набоков В.И. “Менежмент назаряси” Дарслик.-Т.: ТДИУ, 2013. - 433 б.
2. Йўлдошев Н.Қ., Г.И.Захидов “Менежмент” Дарслик.-Т.: ТДИУ, 2018.- 98 б.
3. О.М.Пардаев, Менежмент, Дарслик, Самарқанд -2021
4. Ergashxodjayeva Sh.Dj, Qosimova M.S., Yusupov M.A. Marketing asoslari. -Т.:“IQTISODIYOT”, 2019.-305 b.
5. Yo‘ldoshev N.Q., Zaxidov G’E. Menejment. Darslik. -Т.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2018. -392 b.
6. Ricky W.Griffin. Fundamentals of Management. Eighth Edition. 2015 Cengage Learning products are represented in Canada by Nelson Education, Ltd.
7. А.И.Орлов. Методы принятия управленческих решений Учебник.: Москва, КНОРУС, 2018. - 286 с

ISSUES OF PHILANTHROPY IN THE TURKESTAN REGION IN THE SECOND HALF OF THE XIX AND EARLY XX CENTURIES

Utkirov Abdulazizbek Fahriddin ugli

Master's student of Nizami State Pedagogical University

Annotation: *This article highlights the issues of philanthropy in the Turkestan region on the example of the intelligentsia. Also, the origin and factors that led to the emergence of charitable and patronage societies in the region have been studied. It also consists in studying the development of charitable organizations under the influence of socio-economic and cultural-historical factors.*

Key words: *patronage, charity, philanthropy, Turkestan, Hamzahuja Sarimsok Kozhinov, Maktabi Iskhokia, Orifhaja Eshon, Ismail Gasprinsky, Beshagach.*

In the public life of the Turkestan region in the second half of the XIX century, all kinds of charitable manifestations took place. It is worth noting that for many centuries in the Muslim world, zakat did not have the appropriate sources of funds for public charity in the form of charitable societies¹³. To draw attention to another aspect, unlike the Muslim territories conquered by the Russian Empire, selfless assistance in the Turkestan region, charitable activities are carried out not in a monetary way, but mainly with bread, food, cereals, clothes and shoes, that is, in the form of subsistence farming, a rich layer of the local population conducted charitable and sponsorship events. In Turkestan, individual volunteers from among the local population spent their funds on the construction of mosques, schools, bridges, and roads. For example, Mirazam Mirokhunov, who is considered one of the respected rich people of Tashkent, distributed 2,500 silkworm seeds to the population as charity, another merchant of the city, Iskhakhonboy, spent 1,000 rubles on the construction of the Muslim part of Tashkent, Mirkomilboy Muminboev from Andijan spent 500,000 rubles on the construction of a madrasah for 100 students, Russian-a native school for 100 students, a hospital and 2 donated bathrooms¹⁴. In 1881-1887, merchant Hassan Pozdnyakov donated 11,000 rubles per year for the construction of a bridge along the route from Syr Darya to Chinaz. As a sponsor, Hamzahuja Sarimsok Kozhinov

¹³ Наливкин В.П. Очерк благотворительности у оседлых туземцев Туркестанского края / Сборник материалов по мусульманству. – Т., 1900. Т.2. – р. 140

¹⁴ Абдирашидов З. Аннотированная библиография Туркестанских материалов в газете “Таржуман” (1883-1917). Я.: Department of Islamic Area Studies, 2011. – р. 215.

donated 8 gold coins for the construction of three bridges in Kokand¹⁵. On January 11, 1884, in one of the appeals received by the Committee for construction works of the Turkestan Governor-General, the Prince of the Bukhara Emirate sponsored the Abdulkosim Eshon madrasah in Tashkent, Barokkhan, Kokaldash and the reconstruction of the Khoja Ahror mosque and 12,000 rubles¹⁶. It is reported that in 1884, the Emir of Bukhara Muzaffar allocated 1,000 coins for one of the madrasahs¹⁷. Local patrons such as Myrnosirboy, Orifjonboy, Ahadhonboy have provided funding to some schools for 25 years¹⁸. In 1895, Arif Khoja Aziz Hajinov donated 550 New Year's gifts to elementary school students and an orphanage in Tashkent as a charitable aid¹⁹. In 1892, Abdulgani Huseynov took under his care the poor, numbering 300 Muslims, and founded a charitable foundation in Orenburg²⁰. Before his death in 1892, the Tashkent rich man Abdul Hamid Haji donated 1,000 rubles for the opening of a cemetery in the city, two more rich citizens donated 600 rubles each²¹. In Namangan, ustoz Ibrat, in order to improve the health and hygiene of the population in Turakurgan, where he lives, was the first to build a bathhouse at his own expense. The bathhouse he created was built in the European style, so some people did not like it, who reacted negatively to such a novelty. As a result of the fact that people did not go to the bathhouse, teacher Ibrat later founded the first printing house in its place²². Isaakhan Ibrat visited Ufa and Orenburg and bought a lithographic machine, which was released in 1901, on the condition that he would pay his money for ten years from the printer Gaufman from Orenburg, and with great difficulty they were brought by train from Orenburg to Kokand, on camels from Kokand to Turakurgan. The villagers helped him a lot in this. To carve the letter, Mirzaboy Gyesov carved a large walnut and worked in this printing house himself. Knowing about the printing works, Huseyin Akayev worked side by side with Ibrat²³. The appearance of a printing house in a remote village of Turkestan was a great achievement of the Uzbek people in the field of science and culture. During the period when Ibrat worked as a judge of the Turakurgan district of Namangan

¹⁵ Абдуллаев Д. Ўзбекистонда хайрия ва ҳомийликнинг ривожланиш тарихи. Тошкент: "Innovatsiya-Ziyo" 2019. –р.47.

¹⁶ ЎЗР МДА, И – 1 фонд, 24 - рўйхат, 177 – йиғма жилд, 1 – варақ.

¹⁷ Абдирашидов З. Аннотированная библиография Туркестанских материалов в газете "Таржуман" (1883-1917). Я.: Department of Islamic Area Studies, 2011. – р. 47.

¹⁸ Аъзам Қ. ва бошқ. Ҳомийлик ва шифокорлар йили: мазмун моҳияти. – Т., 2006. – р. 23.

¹⁹ "Туркестанские ведомости". № 1425, 21 декабрь (2 янв.), 1895.

²⁰ Абдирашидов З. Аннотированная библиография Туркестанских материалов в газете "Таржуман" (1883-1917). Я.: Department of Islamic Area Studies, 2011. – р. 74.

²¹ Абдирашидов З. Аннотированная библиография Туркестанских материалов в газете "Таржуман" (1883-1917). Я.: Department of Islamic Area Studies, 2011. – р. 77.

²² Номозова К. Жадидчилик: муаммолар, ислоҳот ва қарашлар. – Т.: "Турон-икбол", 2010. – р. 31

²³ Исҳоқхон Тўра Иброт. Танланган асарлар. – Т.: "Маънавият", 2005. – р. 24.

county, in June 1907, he donated at his own expense, that is, 1000 rubles., for the opening of a school of 50 students called "Maktabi Iskhokiya"²⁴. In Turkestan, as in all spheres, charitable and sponsorship activities were carried out in the field of medicine and healthcare. For example, in the Turkestan region in the Old City of Tashkent in 1883, the first outpatient clinic began its work: All medical care (medicines, light surgery and additional first aid) in this outpatient clinic was free for women and children²⁵.

The issue of establishing a Muslim charitable society in the Turkestan region was first raised in the newspaper "Translator" in 1884. At that time, Ismail Gasprinsky urged his readers to create orphanages funded through charities specially created for this purpose²⁶. Gasprinsky argued that the activities of such societies should consist in providing material assistance to low-income Muslims, providing interest-free funds, opening a craft educational institution, helping gardeners and farmers, raising orphans and the disabled in specially created shelters²⁷. And the issue of the establishment of charitable societies among representatives of the local intellectual class in 1906 was discussed in the newspaper "Tarakkiy". In one of the issues of the newspaper "Time" for 1908, which was active at that time, it was printed and published that the author noted with regret that there was no charitable society in the Turkestan region. This article tells about the organization of socio-economic societies, the opening of schools, that instead of helping the poor, young people do not stop drinking alcohol, and how the rich waste money at weddings.

The famous educator Laziz Azizzoda (1895-1987) also noted that the formation and development of the Renaissance in the Turkestan region is directly related to the societies of education, press and charity, the role of the Muslim press "Tarjimon" in covering the activities of these areas and the role. The history of the opening of the first Muslim charitable societies in Turkestan dates back to the end of the XIX century. In the first quarter of the 20th century, the Jadids opened about 30 free schools at their own expense. In 1894, at the initiative of the city judge Nizamiddin Khoja, a sum of 1,500 rubles was collected, and Dorul Ozhizin (House of the Helpless) was founded for local residents. Two years later, in 1896, the residents of Osh founded the first Muslim "House of Mercy" in Turkestan, that is, in the Ferghana region. In 1899, two "Houses of Mercy" were established in Tashkent, and then in Old Margilan for the local Muslim population. In Margilan, merchant Yusuf Ali

²⁴ Номозова К. Жадидчилик: муаммолар, ислохот ва қарашлар. – Т.: "Турон-икбол", 2010. – р. 168

²⁵ Абдуллаев Д. Ўзбекистонда хайрия ва ҳомийликнинг ривожланиш тарихи. Тошкент: "Innovatsiya-Ziyo". 2019. –р.49.

²⁶ Шафқатхона // Таржимон. 1884. № 24.

²⁷ Бойлар дағилми? // Таржимон. 1888. № 33.

Saidkhodjaev helped these organizations and collected money²⁸. Later, this institution received the support of the local branch of the Turkestan Charitable Society.²⁹ Large sums of money were donated to these shelters by Muslim patrons. It was from this time that a new era began in the system of assistance to the needy Turkestan peoples, Z. Abdirashidov notes in his book.³⁰

It should also be noted that in the Turkestan region, a number of merchants and entrepreneurs actively participated in social processes, creating national societies in order to provide material assistance and political self-defense to the low-income, needy part of the population. The agreement was reached on September 17, 1906 at a meeting in the Kukaldash madrasah with the participation of scientists, intellectuals, respected investors and educators of the city of Tashkent³¹. The son of a major investor, Saidkarim Saidazimboy, spoke at the meeting, emphasizing the need for a unified legitimate society for Muslims as well. The Mejlis participants elected five people responsible for these cases: Arif Khoja Azizkhoja ugdi, Maksudkhoja Otakhoja ugli, Abduvali Abdukomilboy ugli, Mirza Abdullah Haji Muhammedboy ugli and Saidkarim Saidazimbaya from among people with a high position among the people and sufficient political consciousness. However, when, after two or three years of activity, the organization was on the verge of closure, young thinking enlightened entrepreneurs revived it. On their initiative, 7,000 soums were accumulated, and additional money was raised in a short time. Mahmudjana Shokirkhoji ugli, who lives in the Kokcha mahalle Uzgan area, also became a member of the organization thanks to the financial assistance he provided to the society³². Local investors from Tashkent also provided comprehensive support for the benefit of the community at their own expense. For example, Orifhaja Eshon, one of the major merchants, donated his courtyard located in the center of the city to the society. At the next meeting of this society on April 6, 1914, in accordance with the request of the Mutavalli Kukeldash Madrasah in the Beshagach district, it was announced that they had agreed to allocate sufficient funds to re-repair the damaged part of the building³³. In addition, some merchants who work extensively in Tashkent have been brought to the attention of the Government because of their love of widows and parenting, giving gifts to bereaved children and lightening their weight, and have been

²⁸ 1 Ташканд // Таржуман. 1899. №38; [Эски Маргиланда...] // Таржуман. 1899. №47.

²⁹ Средняя Азия. Благотворительность в России... – р.24.

³⁰ Абдирашидов З. Исмаил Гаспиринский и Туркестан в начале XX века: связи-отношения-влияние. – Т.: Академнашр, 2011. – р. 261.

³¹ Хар хил хабарлар // Ўрта Осиёнинг умр гузаронлиги газетаси “Тараққий”, 1906, № 11, 28 феврал.

³² Тайронов Ё. XX аср бошларида Тошкент шаҳридаги маҳаллий тадбиркорларнинг ижтимоий-сиёсий.

фаолияти. // “Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари: асосий йўналишлари ва ёндашувлар” Республика ёш олимларининг биринчи илмий конференцияси материаллар тўплами. Т., 2009. – р. 69.

³³ Тошкент хабарлари // Садои Туркистон, 1914, № 3,17 апрел.

rewarded for these services with special badges in the State administration. For such services, Amhokboy Abdullayev was awarded a silver badge, which he wears on his chest with the inscription "For good services"³⁴.

In conclusion, it should be noted that the issues of philanthropy have always been of interest to the local intelligentsia. Generosity and patronage manifested themselves as human qualities not only of statesmen, owners and wealthy people, but also of any person. Consequently, generosity and patronage were widely used by our ancestors, who from time immemorial to the present day were considered a high manifestation of humanism and humanity, became a national value and developed over time.

³⁴ Тайронов Ё. XX аср бошларида Тошкент шаҳридаги маҳаллий тadbиркорларнинг ижтимоий-сиёсий фаолияти. // “Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари: асосий йўналишлари ва ёндашувлар” Республика ёш олимларининг биринчи илмий конференцияси материаллар тўплами. Т., 2009. – р. 70

BULUTLI HISOBLASH**A.B.Xurramov¹****M.J.Safarova¹***e-mail: *azizbekxurramov0102@gmail.com**¹Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi.***N.A.Raximov²***²Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi.*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bulutli hisoblashning ko'plab turlari mavjud, jumladan, dasturiy ta'minot xizmat sifatida (SaaS), platforma sifatida xizmat (PaaS) va infratuzilma xizmat sifatida (IaaS).*

Kalit so'zlar: *Bulutli hisoblash nima, SaaS, Paas, IaaS, bulutlarning mosligi, bulutning avfzalliklari.*

BULUTLI HISOBLASH NIMA.

Bulutli hisoblash texnologiyasi foydalanuvchilarga internetga ulangan qurilmalari: kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar va taqiladigan qurilmalar orqali saqlash, fayllar, dasturiy ta'minot va serverlarga kirish imkonini beradi. Bulutli hisoblash provayderlari ma'lumotlarni oxirgi foydalanuvchilardan alohida joyda saqlaydi va qayta ishlaydi.

Aslida, bulutli hisoblash qattiq diskda emas, balki Internet orqali ma'lumotlar va dasturlarni saqlash va ularga kirish imkoniyatiga ega bo'lishni anglatadi. Bu shuni anglatadiki, har qanday hajmdagi bizneslar kuchli dasturiy ta'minot va IT infratuzilmasidan kattaroq, tejamkorroq va chaqqonroq bo'lishlari, shuningdek, ancha yirik kompaniyalar bilan raqobatlashishi mumkin. An'anaviy apparat va dasturiy ta'minotdan farqli o'laroq, bulutli hisoblash korxonalariga uskunalarni sotib olish, texnik xizmat ko'rsatish va ularga xizmat ko'rsatishga katta sarmoya kiritmasdan turib, texnologiya sohasida yetakchi bo'lishga yordam beradi.

Bulutli hisoblash turlari

Bulutli hisoblashning ko'plab turlari mavjud, jumladan, dasturiy ta'minot xizmat sifatida (SaaS), platforma sifatida xizmat (PaaS) va infratuzilma xizmat sifatida (IaaS).

SaaS

1-rasm

SaaS - bulutli hisoblashning bir shakli bo'lib, unda foydalanuvchilar ushbu dasturiy ta'minotni va uning turli komponentlarini o'z qurilmalari yoki qattiq diskida yuklab olish, o'rnatish yoki saqlash kerak bo'lmasdan dasturiy ilovalarga kirishlari mumkin. Ushbu turdagi bulutli hisoblash dasturlarining aksariyati yillik yoki oylik to'lov bilan obunaga asoslangan. Buning evaziga foydalanuvchilar qo'shimcha qurilmalarga muhtoj bo'lmasdan, yangilanishlarni o'rnatish yoki boshqa texnik xizmat ko'rsatish vazifalarini talab qilmasdan muammosiz echimlar va xususiyatlarni olishadi. Shaxsiy tarmoq tarmog'i shaxsiy foydalanish uchun kompyuter qurilmalarini ulash uchun ishlatiladi. Shaxsiy hudud tarmog'i deb nomlanadi.

PaaS

Platforma as a Service (PaaS) bulutli hisoblash yechimi bo'lib, ishlab chiquvchilarga o'zlarining dasturiy ta'minoti, veb-ilovalari yoki boshqa dasturlash loyihalarini yaratish uchun foydalanish uchun qulay platformani taqdim etadi. Korxonalar PaaS-dan serverlar yoki maxsus sinov muhitlariga ehtiyoj sezmasdan xususiy ilovalar va dasturlarni yaratish uchun foydalanadilar.

2-rasm

Salesforce PaaS bozorida o'n yildan ortiq vaqtdan beri ishlaydi va PaaS korxonasida yetakchi hisoblanadi. Salesforce platformasi kompaniyalarga Heroku Enterprise, Private Spaces, Salesforce Lightning va Trailhead bilan ilovalar va xizmatlar yaratish imkoniyatini beradi. Platformaning ko'p qirraliligi ishlab chiquvchilarga o'zlari tanlagan tilda kod yozish imkonini beradi va u mijozlar ma'lumotlaridan foydalanadigan boshqa bulutli hisoblash mahsulotlari bilan integratsiyalashadi, bu esa kompaniyalarga ilova ishlashini kuzatish imkonini beradi.

IaaS

Xizmat sifatida infratuzilma (IaaS) kompaniyalarga serverlar, xavfsizlik devorlari, virtual mashinalar, saqlash va boshqa infratuzilmalardan foydalanish imkoniyatini beradi. Bu yuqori darajada ixtisoslashgan yoki noyob mulkiy ilovalar yaratadigan, lekin zarur jihozlarni sotib olish, saqlash, sozlash yoki texnik xizmat ko'rsatish uchun vaqt yoki boshqa resurslarni sarflashni istamaydigan kompaniyalar uchun ideal. Buning o'rniga ular internet orqali foydalanishga tayyor infratuzilmaga kirishadi.

Qaysi bulut sizga mos keladi?

Ushbu texnologiyaning ishlashini ta'minlaydigan narsa shundaki, u turli shakllarga ega bo'lishi mumkin va sizning bulut strategiyangiz yakuniy

maqsadlaringizga bog'liq. Sizning bulutli infratuzilmangiz bir necha usulda tashkil etilishi mumkin

UMUMIY BULUT

Bu bir xil server yoki infratuzilmadan ko'plab turli kompaniyalarga (ko'pincha yuzlab yoki minglab) xizmat ko'rsatadigan bulut. Umumiy bulut o'zi xizmat ko'rsatadigan har bir tashkilot uchun maxfiylik va ajralishni saqlaydi. Sozlamalar umumlashtirilgan va kichik korxonalaridan tortib to korxonalarigacha bo'lgan turli tashkilotlar, ilmiy muassasalar yoki davlat idoralari uchun foydalidir. Ko'pgina bulutli hisoblash opsiyalarida bo'lgani kabi, bulut provayderi har bir tashkilot uchun barcha texnik xizmat ko'rsatish, xavfsizlik, moslashuvchanlik va miqyoslilikni boshqaradi. Kanadada Salesforce Amazon Web Services bulutli infratuzilmasi orqali ishlaydi, ya'ni Kanadadagi mijozlar AWS Canada (Markaziy) mintaqasidagi Salesforce Intelligent Mijoz muvaffaqiyati platformasiga kirishlari mumkin.

SHAXSIY BULUT

Aksincha, xususiy bulutlar bitta tashkilotga xizmat qiladi. Bu bulutlar yirikroq yoki korxonalar darajasidagi tashkilotlar orasida keng tarqalgan, chunki ulardan foydalanadigan korxonalar odatda ularga o'zlarida xizmat ko'rsatadilar va ularga xizmat ko'rsatadilar; tashkilotning o'z IT jamoasi zarur jihozlarni sotib oladi va sozlaydi, hisoblash resurslarini tahlil qiladi va xavfsizlik va dasturiy ta'minot yangilanishlarini kuzatib boradi.

JAMIYAT BULUTI

Kichikroq tashkilotlar o'zlarining shaxsiy bulutlarini saqlash uchun resurslarga ega bo'lmasalar ham, ko'pchilik shunga o'xshash narsani talab qiladi. Ushbu tashkilotlar uchun jamoat bulutlari ajoyib tanlovdir. Ushbu tizimda kasalxonalar va tibbiy sug'urta kompaniyalari kabi shunga o'xshash ehtiyojga ega kompaniyalar bir xil bulutdan foydalanadilar, shuning uchun ko'proq maxsus sozlamalar va talablarni birlashtirish mumkin.

GIBRID BULUTLAR

Bular ikki yoki undan ortiq turli bulut tuzilmalaridan iborat. Gibrid tizimda har biri o'ziga xos ob'ekt bo'lib qoladi va standartlashtirilgan yoki xususiy texnologiya ularga o'z resurslarini birlashtirishga imkon beradi (masalan, yukni muvozanatlash yoki bulutni buzish uchun).

BULUTLI HISOBLASHNING ASOSIY AFZALLIKLARI:

1. Vaqtni tejang

Bulutli hisoblash bilan tizimni ishga tushirish va ishga tushirish uchun minimal vaqt sarflanadi. O'rnatish uchun uskunalar yo'q va texnik xizmat ko'rsatish uchun uskunalar yo'q. Bulutli provayderlar jismoniy komponentlarga

texnik xizmat ko'rsatish, shuningdek, xavfsizlik va dasturiy ta'minotni yangilash bilan shug'ullanadi.

2. Muhim ma'lumotlarga tezkor kirish

Bugungi kunda biznesdagi eng ko'p vaqt talab qiladigan qiyinchiliklardan biri bu ma'lumotlarni hozir kerak bo'lgan jamoa a'zolarining qo'lga olishdir. Bulutli hisoblash yordamida kompaniyangizdagi har bir kishi o'zi ishlatadigan qurilmalardan, istalgan joyda, kerak bo'lganda foydalanish imkoniyatiga ega. Sizing jamoangiz har doim tezkor, bu esa tezroq hamkorlikni ta'minlaydi.

3. Oldindan sarmoya kiritilmagan yoki yo'q

Sotib olish uchun hech qanday apparat yoki uskunalar, o'rnatish uchun dasturiy ta'minot va litsenziyalash to'lovlari yo'q.

3-rasm

4. Tezroq tiklanish

Bulutli hisoblash provayderlari ortiqcha saqlashni (odatda bir nechta ma'lumotlar markazlarida), mustahkamlangan xavfsizlikni va tezroq tiklashni taklif qiladi.

5. Soddalashtirilgan masshtablik

Siz faqat kerakli narsani to'laysiz. O'sib borayotgan jamoa uchun vositalar va resurslarni qo'shing yoki kerak bo'lganda qisqartiring.

6. Ichki muloqotni yaxshilash

Turli xil biznes platformalaringiz bo'ylab xabar almashish manbalaridan foydalangan holda kompaniya maqsadlarini tekislang.

7. Xulosangizni yaxshilang

Vaqtning tejash samaradorlikni oshiradi va sizning daromadingizni kengaytiradi, bulutli hisoblash to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy foyda keltiradi.

8. Ma'lumotlar xavfsizligi

Bulutli hisoblash bilan xavfsizlik provayderingiz tomonidan ham onlayn, ham jismoniy ma'lumotlar markazlarida amalga oshiriladi. Salesforce-da mijozlar xavfsizligi mijozlar muvaffaqiyatining asosidir, shuning uchun kompaniya ushbu sohada eng yaxshi amaliyot va texnologiyalarni joriy etishda davom etmoqda. Salesforce mijozlarimiz bilan xavfsizlik masalalarini hal qilishning eng yaxshi yondashuvlari bo'yicha xavfsizlik tavsiyalarini taqdim etish va ushbu qiyinchiliklarga qarshi kurashishda hamkorlik qilish uchun hamkorlar qiladi.

9. Ortiqcha saqlash

4-rasm

Bulutli hisoblash provayderlari yo'qotish xavfini sezilarli darajada kamaytiradigan ortiqcha saqlash imkoniyatlarini taklif qiladi. Barcha ma'lumotlar va xizmatlar bir nechta serverlarda saqlanadi. Agar bitta serverda muammo bo'lsa, veb-saytingiz yoki IT infratuzilmangiz uzilish vaqtini ko'rmasligi uchun keraksiz server darhol egallab oladi.

Xulosa. Bulutli hisoblashning kuchi mobil texnologiyalar bilan birlashtirilganda kuchayadi. O'rnatish uchun hech qanday jismoniy uskuna yoki dasturiy ta'minot yo'qligi sababli, siz istalgan kompyuterdan istalgan joyda tizimga kirishingiz va ishlashingiz mumkin. Ilovalar yordamida siz muhim fayllarga mobil qurilmalardan kirishingiz mumkin, shuning uchun qaerga borsangiz ham, yuqori mahsuldorlikka erishasiz. Bulutli hisoblashning barcha afzalliklari bilan birga, eng ko'p ajralib turadigan narsa bor: bu kompaniyalarga o'z mijozlariga e'tibor berish erkinligini beradi. Kompaniyangizdagi hamma bir sahifada bo'lsa, mijozlaringizning ehtiyojlari tezroq qondiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://www.salesforce.com/ca/cloud-computing/>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/bulutli-texnologiyalarning-afzalliklari-va-kamchiliklari>
3. T.E.Delov. Bulutli texnologiyalar. –Toshkent -217 b.
4. <https://jdpu.uz/bulutli-texnologiyaning-talimdagi-afzalligi/>
5. Особенности тестирования облачных сервисов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://getbug.ru/osobennosti-testirovaniya-oblachnyih-servisov/#_SaaS (дата обращения: 25.09.2019).
6. Abdullayeva O.S, Abdusattorova M.D Intelektual axborot bilimlar tizimini rivojlantirish yo'nalishlari va ularni amalga oshirish usullari —Ta'lim fidoyilari Respublika ilmiy – uslubiy jurnali 2021 yil.

GLOBAL RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA "AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI" DAN FOYDALANGAN HOLDA ELEKTRON TA'LIM SHAKLINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Salimova Zahro Ulug'bek qizi

Alfraganus unversiteti raqamli texnologiyalar fakulteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya. *Maqolada dunyoda axborot jarayonlarining jadal rivojlanishi sharoitida ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'rib chiqiladi. An'anaviy ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish, onlayn ta'lim kurslari, masofaviy ta'lim, mobil ta'lim, elektron ta'lim kabi samarali o'qitish usullaridan foydalanish. Onlayn ta'lim resurslari kunduzgi va sirtqi talabalarni o'qitish, mustaqil o'qish va malaka oshirishda keng qo'llaniladi.*

Kalit so'zlar: *aralash ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn ta'lim, mustaqil ta'lim, masofaviy ta'lim, elektron ta'lim.*

Dunyoda axborotlashtirish jarayonlari juda katta tezlikda rivojlanayotgan bir paytda, ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dolzarb ehtiyojga aylandi. An'anaviy ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish va elektron ta'lim resurslaridan foydalanish.

Rossiya, Evropa va Koreyada keng qo'llaniladigan va samarali bo'lgan o'qitish usullari sifatida onlayn ta'lim kurslari, masofaviy ta'lim, mobil ta'lim, elektron ta'lim qo'llaniladi. Onlayn ta'lim resurslari kunduzgi va sirtqi talabalarni, mustaqil talabalarni o'qitishda, malaka oshirishda keng qo'llaniladi.

An'anaviy ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish natijasida zamonaviy ta'limda aralash ta'lim (aralash ta'lim) tushunchasi yaratildi. Aralash tirilgan ta'lim [1,3] - talaba o'qituvchidan va onlayn manbalardan yangi bilimlarni oladi. Bunday holda, talaba bilim tezligi, vaqti va sifatini nazorat qila oladi.

Aralash ta'lim tizimidan maktab o'quvchilari, talabalar, xodimlarni korporativ tayyorlashda va turli treninglarda foydalanish mumkin.

Aralash ta'limda talaba birinchi navbatda sinfda o'qituvchidan yangi bilimlarni o'rganadi va mashg'ulotdan so'ng elektron resurslardan foydalangan

holda uy vazifasini bajarish orqali o'z bilimlarini yaxshilaydi va mustahkamlaydi.

O'qituvchilar talabalarga laboratoriya, seminar viktorinalari, mavzuga oid savollar yoki mavzu bo'yicha mustaqil o'qishni uy vazifasi sifatida tayinlashlari mumkin. Internet-resurslar, o'z navbatida, talabalar bilimni kuzatuvchi, talabalarning o'qish sur'ati va sifatini nazorat qiluvchi nazorat savollari bilan boyitilgan.

Bu erda aralash ta'limning ijobiy va salbiy tomonlari:

Talabalar onlayn ta'lim resurslaridan foydalangan holda o'rganish uchun bir qator afzalliklarga ega:

1. Talaba ixtiyoriy ravishda ta'lim resursida o'qishni boshlaydi. Talaba o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantiradi, maqsadga intiladi;

2. Talaba qulay vaqtda va qulay sharoitlarda o'qishi mumkin. U qo'shimcha bilim olish uchun hech qaerga bormasdan, onlayn kurslar yordamida yangi bilim va kasblarni o'rganishi mumkin.

Sizga faqat kompyuter va Internet kerak;

3. Multimedia (video, audio, animatsiya) elementlari asosida yaratilgan o'quv kurslari orqali talabalarning o'qishi tezlashadi, bu texnologiya ayniqsa chet tillarini intensiv o'rganish uchun samarali;

Aralash ta'limning kamchiliklari: [2,89]

1. Talabalar, mustaqil o'quvchilar onlayn ta'lim resursidan foydalanish ko'nikmalariga ega emaslar;

2. Talabalar uchun onlayn kurslardan foydalanish imkoniyatlarining etishmasligi. Kompyuter yetarli emas yoki Internet ulanmagan;

3. O'qituvchilar, o'qituvchilar kurslarni yaratish va ulardan foydalanish bo'yicha etarli bilimga ega emaslar;

4. Onlayn ta'lim resurslari uchun dasturiy ta'minot yaratadigan dasturchilar va ularga hamroh bo'lgan mutaxassislarning etishmasligi.

Takliflar va tavsiyalar. Yuqoridagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun xodimlar va talabalar uchun zarur texnik yordam va professional rahbarlik uchun etarli mablag' ajratish zarur deb hisoblaymiz.

Bir so'z bilan aytganda, aralash ta'lim zamonaviy ta'lim sharoitida o'rganishning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi va o'qituvchilar va talabalar uchun cheksiz imkoniyatlar yaratadi. Aralash ta'lim o'qituvchining o'qitish vaqtini optimallashtirish va o'qitish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, talaba o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi va ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda individual ta'lim traektoriyasini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu bugungi sharoitda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda katta yordam beradi. Globallashuv va iqlim

o'zgarishi insoniyat kelajagiga tahdid solayotgan ushbu nam kunlarda bizning talabalarimiz va bilimga chanqoq yoshlarimizning aksariyati uyda qolib, aralash (masofaviy) ta'lim olishadi, agar ular ta'lim elementlaridan samarali foydalansalar, mubolag'a bo'lmaydi.va elektron ta'lim va o'rganishni rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Blended Learning: Transition to blended learning in 5 steps.
2. Satunina A. E. E-learning: pros and cons // Modern problems of science and education. - 2006. - No. 1. - P. 89.
3. Abdurakhmanov Odiljon Qobulovich: Features of the transition to e-education using "Information and Communication Technologies" in a pandemic. "International scientific-online conference on innovation in the modern education system. Washington University in St. Louis
4. Abdurakhmanov Odiljon Qobulovich: Application of blits-question method in the process of laboratory training on the subject "Information-communication technologies" Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Volume 5 | February 2022. ISSN: 2795-739X

BADIY MATNDAGI TARIXIY OMONIMLAR XUSUSIDA

Rajabov Feruz Umarqulovich

QarMII akademik litseyi o'qituvchisi, f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya. *Ushbu maqolada davriy omonimiya va uning turlaridan biri tarixiy omonim so'zlarning badiiy matndagi o'rni, ijodkorlarning ulardan foydalanishdagi maqsadi xususida bahs boradi. Tarixiy asarlarda qo'llangan omonimlarning lingvistik xususiyatlari aniqlangan.*

Kalit so'zlar: *omonim, tarixiy omonim, davriy omonimiya, barqaror omonimlar.*

Ma'lumki, omonimiya bir til doirasida belgilanadi va til taraqqiyotining ma'lum bosqichlarida qo'llangan so'zlar o'zaro omonim hisoblanadi, ya'ni omonim deb hisoblanayotgan so'z ma'lum bir taraqqiyot bosqichida, bir xil davrda iste'molda bo'lishi kerak. Shunga ko'ra omonimlar ham davrga nisbatan, ya'ni davriy omonimiya: tarixiy omonim so'zlar, barqaror omonim so'zlar, zamonaviy omonim so'zlar va boshqalarga bo'lish mumkin.

Ma'lum bir davrda ishlatilib, shu davrda omonim bo'lgan birliklar davriy omonimiya deyiladi. Bunday omonimlarga tarixiy omonim so'zlarni keltirish mumkin. Tarixiy omonim so'zlar ma'lum davr manbalarini lingvistik tahlili natijasida namoyon bo'ladi va ularni shu tahlil doirasida o'rganish mumkin. Masalan, qadimgi turkiy manbalarda omonim sifatida turk I "kuchli, qudratli"; "samimiy"; turk II "qabilalarning etnik uyushmasi" ma'nolarida keltirilgan yoki tug' omonim asos sifatida qayd etilgan: tug' I "xon huzurida chalinadigan nog'ora va dovul"; tug' II "bayroq".

Tilshunoslikka oid manbalarga qaraydigan bo'lsak, ko'plab tadqiqot ishlarda, ayniqsa, leksikaga oid izlanishlarda omonimlarga diqqat qaratilgan va obyekt sifatida tanlangan materilga ko'ra omonimlar tahlilga tortilgan. Masalan, Z.Xolmonovanning "Boburnoma" leksikasi tadqiqotida tarixiy omonim so'zlar tahlili aniq yoritib berilgan. "Boburnoma" asaridagi omonimlarni turkum jihatdan quyidagicha ajratilgan: 1. Bir turkumga mansub so'zlar o'rtasidagi omonimlik: a) omonimlik ot turkumiga mansub so'zlar orasida kuzatiladi: ko'hpoya I "ulug'": ...ikki ko'hpoyadur, Sayid Yusuf majam aning ulug'i edi... (130); ko'hpoya II "ma'muriy - hududiy birlik": Isfara viloyati to'rt bo'luk ko'hpoyadur (61); ko'hpoya III geografik hudud": Yana bir Isfaradur, ko'hpoyada voqi' bo'lubtur (61); boshliq I "bosh kiyimi"; boshliq II "guruh yetakchisi"; naqsh I "kuy, ashula" ..ul jumladin bir naqshi bor, nuhranga mavsum (242); naqsh II "buyum va binolardagi naqsh";

b) omonimlik fe'l turkumiga mansub so'zlar orasida kuzatiladi: Rioyat qilmoq I "rioyat"- a. "rioya, e'tiborga olish" so'zidan, "hurmatlamoq" ma'nosida kelgan: Otam Umarshayx mirzo rioyat qilib edi va hanuz rioyat qilmoqta edi (111). Rioyat qilmoq II "amal qilmoq": Naqohat ayyomini obdon rioyat qila olmādim, uzuldum (111).

2. Turli turkum so'zlari o'rtasidagi omonimlik: pul I "ko'prik": Qo'rg'ong'a yetib, shotu qo'yub chiqib darvozani olib, puli ravon solilib,..(167); pul II "vaqt birligi": Yana har girini oltmish bo'lubturlar, har birini pul debturlarkim, bir kecha-kunduz uch ming olti yuz pul bo'lg'ay (448); pul III "bir to'da,bir talay, allaqancha": ...pul tir yig'ilib turubtur, o'bdon-o'bdon yigitlardek...

"Boburnoma"dagi omonimlar genetik xususiyatiga ko'ra quyidagicha: 1. Omonimlik bir tilga mansub so'zlar o'rtasida sodir bo'lgan, turkiycha: to'ra I "qoida, qonun, intizom, odat": hazm va ehtiyotni mar'iy tutub, to'ra va siyoqkim, tartib qililib edi; to'ra II odam bo'yi baravar keladigan qalqon: Tufakandozlar bu aroba va to'ralarning keynida turub, tufak otqaylar (334/192,I); to'ra III "qism, a'zo": ...Husayn oilig'onda qisqaliq qilg'anlarning kayfiyatini ko'rub, to'ra-muchalaridin hurattuk (306). Ish I "shaxsning muayyan faoliyati" Ish ham qila olmadi; ish II "kuy": Bir navbat Badiiuzzamon mirzoning suhbatida bir ishni naydin xo'b chiqarur, Qul Muhammad g'ijjakta ul ishni chiqara olmas...

2. Omonimlik turli tilga oid so'zlar o'rtasida sodir bo'lgan: arabcha so'z I; hindcha so'z II: roy I. "fikir, qarash": Mirzo royi bila amal qilmas edi; roy II "Hind podshohlari unvoni": Agarchi kichik-kirim roy va roja tog' va jangalda xeli bar edilar, vale mu'tabar va mustaqil bular edilar.

"Boburnoma"da qo'llangan omonimlarning hozirgi o'zbek tiliga munosabatini tahlilida omonim so'zlarning har ikkitasi (uchtasi) hozirgi o'zbek tiliga yetib kelmagan: vofir I "ko'p, mo'l": Oshlig'i vofir, mevasi farovon (60); vofir II "aruz vaznlaridan biri". Savod, pul, sur, ko'hpoya, tak'ya, taassub, tavr, to'qa, ud, shar'iy, qonun so'zlari omonimligi ham hozirda uchramaydi, deb xulosalangan. "Zafarnoma" asarining o'zbekcha tarjimasidagi omonimlarini o'rgangan A.Primov asar tilida bir turkum doirasida omonim bo'ladigan omoleksemalar ko'pchilikni tashkil qiladi, degan xulosaga keladi. Asar tilida o'ldi shaklidagi ikkita so'z omonim bo'lib kelgan. Birinchisi, bo'lmoq fe'lining eski o'zbek tilidagi varianti: Aduv erdilar bir-biriga mudom, Xarob o'ldi ul mamlakatlar tamom; ikkinchisi, "o'lmoq, vafot etmoq" ma'nosidagi fe'l: Va yayog'lari ot ayog'ida qolib, ko'b kishi o'ldi. Pora omonimi: I – "Bo'lak, parcha, kesilgan": Oxir zafarpanoh cheriki alarg'a zafar bila pora qildilar; II – "to'da, to'p, guruh": Va Musabekning bir pora kishisi anda erdi, ani tutub berkittilar.

“Zafarnoma” asarining eski o‘zbek adabiy tilidagi tarjimasi leksikasidagi omonim so‘zlarni tahlil qilish natijasida tilimiz taraqqiyotining turli davrlarida eroniy, arab va boshqa tillar bilan o‘zaro aloqada bo‘lgani natijasida, shuningdek, tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari asosida omonimlar yuzaga kelgani va bunday so‘zlar tilning uslubiy-estetik imkoniyatlarini namoyon qilishda faol ishtirok etgani haqida xulosaga kelingan.

Demak, bu so‘zlar ma’lum bir davrdagina ishlatilib, o‘sha davr manbalarida o‘zining omonimik holatini saqlab qolgan. Bugungi kunda ular omonim emas. Shuning uchun bunday so‘zlarni tarixiy omonim so‘zlardir. Bunday omonimlarni aniqlash va to‘plash, leksikografik talqinini qilish tarixiy asarlar tilini o‘rganish hamda ularning badiiy matndagi uslubiy vazifalarini aniqlashga, ijodkorning lug‘at boyligini aniqlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xolmonova Z. “Boburnoma” leksikasi. Filol. fan. d-ri...diss. -Toshkent, 2009.
2. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tili omonimlarining izohli lug‘ati. Toshkent: “O‘qituvchi”. 1984.
3. Primov A. Sharafuddin ali yazdiyning «Zafarnoma» asarining eski o‘zbek tiliga tarjimasidagi omonim so‘zlar haqida / Xorazm ma‘mun akademiyasi axborotnomasi, 2017. № 3, -B. 79-81

BADIIY TAFAKKUR VA ILMIY NAZARIYA: MATYOQUB QO'SHJONOVNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Yo'ldoshev Dilmurod Ne'mat o'g'li

Qarshi DU o'qituvchisi

kumushshamshir0404@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4706-9634

Annotatsiya: *Ushbu maqolada akademik Matyoqub Qo'shjonovning adabiy-tanqidiy faoliyati va uning adabiyotshunoslikdagi o'rni chuqur tahlil qilinadi va munaqqidning adabiy asarlarni tahlil qilishdagi yondashuvining obrazli, emotsional jihatdan boy ekanligini, shuningdek, ilmiy nazariy asoslarini yoritib beradi.*

Kalit so'zlar: *analitik mushoha, taassurot, faraz, adabiy dalil, badiiy sintez.*

Insoniyatning ma'naviy-madaniy merosi, uning badiiy va ilmiy yutuqlari orqali o'zini namoyon etadi. Badiiy tafakkur, bu - odamning atrof-muhitni, voqealar va hodisalarni hissiy-idrok etish jarayonidir. U inson qalbining chuqurliklarida yashirin bo'lgan tuyg'u va kechinmalarni ifodalashning noyob usulidir. Shu bilan birga, ilmiy nazariya – bu olamning qonuniyatlarini tushunish va izohlashga intilishdir. U mantiqiy fikrlash va aniq dalillarga asoslanadi. Badiiy tafakkur va ilmiy nazariya o'rtasidagi munosabatlar murakkab va ko'p qirralidir. Har ikkala soha ham inson tafakkurining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi va bir-birini to'ldiradi. Badiiy asarlar bizga hayotning go'zalligini, uning murakkabligini va inson ruhining cheksiz imkoniyatlarini ko'rsatib beradi. Ilmiy kashfiyotlar esa bizga olamning sirlarini ochib, hayotimizni yaxshilash yo'llarini ko'rsatadi. Bu ikki soha o'rtasidagi aloqa va ta'sirchanlikni chuqurroq tushunish orqali, biz insoniyatning kelajagini yoritishda yangi imkoniyatlar eshigini ochamiz. Badiiy tafakkur bizni yangi g'oyalarga ilhomlantiradi, ilmiy nazariya esa bu g'oyalarni amalga oshirish uchun kerakli vositalarni taqdim etadi. Shunday qilib, badiiy tafakkur va ilmiy nazariya birgalikda insoniyatning ijodiy va intellektual salohiyatini namoyon etuvchi ikki ustun hisoblanadi.

Matyoqub Qo'shjonovning adabiy-tanqidiy faoliyati va uning adabiyotshunoslikdagi o'rni haqida gapirganda, u o'zbek adabiyotining rivojlanish tamoyillari, adabiy tanqid va adabiyotshunoslik metodologiyasi muammolari, adabiyot nazariyasi va yozuvchi mahorati masalalariga bag'ishlangan asosiy ilmiy ishlar muallifi sifatida e'tirof etiladi. M.Qo'shjonov

ilmiy faoliyati orqali, XX asr o'zbek adabiyotining rivojlanish tamoyillari, adabiy tanqid va adabiyotshunoslik metodologiyasi muammolari, adabiyot nazariyasi va yozuvchi mahorati masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarini ko'rish mumkin.

Matyoqub Qo'shjonov adabiy tanqidchi sifatida badiiy asardan olgan estetik zavqni shunchaki ilmiy tahlil qilish bilan chegaralanmaydi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlarida tanqid ham, fan ham san'at darajasi vazifalarini o'taydi, to'g'rirog'i, ko'p holatlarda tanqid san'at darajasiga ko'tariladi, chunki obrazli emotsional fikrlash, tahlil etilayotgan badiiy asar yoki yozuvchining hayot yo'lini tarixiy-ma'rifiy yo'nalishida qiziqarli hikoya qilish – munaqqid intellektual ufqi ko'lamining kengligidan darak berib turadi. Munaqqid tahlil etayotgan badiiy asar ijobiy-falsafiy mohiyatini yoritish va dalillashga ham alohida ahamiyat beradi. Ayniqsa, muallif Cho'lpon, Oybek, Hamid Olimjon xaqidagi tadqiqotlarida teran tahliliy tafakkur obrazlilik bilan, yuksak estetik tamoyillar bilan uyg'unlashadi, natijada tankidchi yurak harorat bilan yozilgan, chuqur emotsional bo'yoqlarga boy bo'lgan ilmiy-hissiy analitik mushohadalari o'quvchida kuchli taassurot qoldiradi, faraz va adabiy dalil uyg'unligi e'tiborni tortadi.

Matyoqub Qo'shjonovning olim sifatidagi eng muhim fazilatlaridan yana biri shuki, u o'zi aytgan fikrlar ilmiy jihatdan to'g'ri va o'zgarmas bo'lishiga intiladi. Sobit fikrli va samimiy tanqidchi sifatida voqelikni badiiy aks ettirish va qahramon obrazini yaratish o'ziga xos tamoyillariga o'z nuqtai-nazaridan yondoshib salmoqli, dalilli fikrlar aytadi, muammolarga yechim axtaradi. Xususan, tanqidchi Oybekning "Qutlug' qon" romanini tahlilga tortar ekan, shunday deydi: "Asardagi xarakterlar tasvirida avtorni asosan, ikki masala qiziqtiradi: birinchisi – asosiy obekt sifatidagi masala bo'lib qahramonning xarakterida yuz bergan o'zgarishlar; ikkinchisi – oqibat-natijada qahramonlar xarakterlaridagi o'zgarishlarni vujudga keltiradigan qarama-qarshi kuchlar kurashidir. Bularning badiiy sintezi Yo'lchi obrazida beriladi³⁵"

Adabiyotshunoslik o'ziga xos, adabiy tanqidchilikdan keskin farq qiluvchi tomonlari bor, albatta! Shu jumladan, adabiyotshunoslik tarixiy fan sifatida topilmalar qiladi, badiiy matn ustida ishlaydi, bir-biriga taqqoslaydi, xulosalar chiqaradi, hujjat va faktlarni klassifikatsiya qiladi, yozuvchining hayoti va ijodiy yo'liga xos bo'lgan ijod yo'lini alohida olingan holda va yoki tarixiy adabiy jarayon kontekstida o'rganib chiqadi, yo'qolib yoki butunlay yo'q bo'lib ketgan ijod sahifalarini tiklash yo'lida sobitqadamlik bilan ilmiy-qidiruv ishlari olib boradi. Adabiyotshunoslik adabiy janrlar, adabiy oqimlar, yo'nalishlar, matndagi o'ziga xosliklar, uslubiy xilma-xilliklar haqida ham bahs yuritib,

³⁵ Matyoqub Qo'shjonov. "Hayot va qahramon". Adabiy maqolalar. "Adabiyot va san'at" nashriyoti. T.:1979

ilmiy-qidiruv ishlari olib boradi va hokazo. Jahon adabiyotshunosligi tarixiga murojaat qiladigan bo'lsak, adabiy tanqid adabiyotshunoslikdan oldin paydo bo'lganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Adabiy tanqid kitobxon g'oyaviy-estetik ehtiyoji talabi asosida uning davomi sifatida maydonga keldi. Masalan, haqiqiy tom ma'nodagi adabiyotshunoslik haqidagi fan Yevropada XVIII asrning ikkinchi yarmidan boshlab rivojlana boshlaganligi ma'lum. Ungacha adabiy tanqid, kitobxonning badiiy asar haqidagi fikr-mulohazalari, ya'ni o'ziga xos tanqidiy qarashlari asrlardan-asrlarga o'tib rivojlanib kelgan. Kitobxon ziyolilar o'zi o'qib chiqqan asarlar haqida doimo fikrlar bildirganlar, bahslar uyushtirganlar, bir-biriga maktublar yozib, ularda badiiy asarlar haqida adabiy-tanqidiy qarashlarini bayon etganlar. Bularning hammasi asta-sekinlik bilan adabiy-tanqid fanining paydo bo'lishiga asos bo'lgan. Shuning uchun ham adabiy tanqidiy maqolalar matbuot va gazetalarda jamiyat va yoki biron bir guruh manfaatlarini o'zida ifoda etuvchi ilm va san'atning birikmasi sifatida paydo bo'la boshlagan. Ana shu nuqtai-nazaridan qaraganda adabiy tanqid xalqni tarbiyalashi, unga saboq berishi, estetik va axloqiy didini o'stirishi lozimligi jihatidan sof adabiyotshunoslikdan keskin farq qiladi. Adabiy tanqidning davr ruhi bilan, ijtimoiy-siyosiy voqealar bilan qattiq bog'lanishi boisi ham ana shunda. Shuning uchun ham adabiy tanqid nafaqat hozirgi davr badiiy adabiyoti, balki adabiy asarni ham tahlil qilib, ulardan bugungi kun uchun muhim bo'lgan xulosalar chiqaradi.

Matyoqub Qo'shjonov ijodida she'riyat, nasr va adabiy tanqid muammolari doimo birdek o'z ifodasini topib kelgan. Jumladan, "Go'zallik sehri" nomli adabiy-tanqidiy maqolasi uch bo'limdan iborat, unda shakl, mazmun va uslub adabiy tanqid muammolari bog'lanishida yoritiladi. Munaqqid, ayniqsa, 70-yillar adabiy muhiti haqida fikr yuritir ekan, XX asrdagi adabiyotimiz tarixida hech qachon bugungidek ko'p yosh ijodkorlar adabiyot maydoniga porillab, zich saflar bilan kirib kelmaganligini alohida ta'kidlab, Usmon Azim, Shavkat Rahmon, Muhammad Rahmon kabi qator iste'dodli yosh shoirlar ijodini chuqur tahlil qiladi, ular ijodiga munaqqid tomonidan katta umid bildiriladi. Munaqqid adabiy-tanqidiy uslubiga xos bo'lgan muhim tomonlaridan yana biri shundaki, munaqqid aksariyat hollarda o'zi fikr yuritayotgan she'r, poema yoki nasr matnini o'quvchi ko'z o'ngida yana bir bor tiklaydi, shu yo'sinda asarning, qolaversa, muallif ijodining mahorat sirlari haqida bahs yuritib, o'zining nuqtai-nazari va g'oyaviy-estetik qarashlarini kitobxon hukmiga havola etadi. Munaqqid asarning tahlili jarayonida, uning eng hayojonli nuqtalarini topa biladi, ulardan ehtirosli ma'nolarni topib, kashfiyot qiladi. Bu jihatdan uning E.Vohidov ijodi haqidagi kuzatishlari diqqatga sazovor.

Maqolada olim adabiyotdagi go'zallik, badiiy, ma'naviyatni yangicha bir emotsional tuyg'ular og'ushida idrok etishi, estetik olamni nihoyatda barkamol tushunishi va o'quvchilarga yuksak mahorat bilan tushuntirib bera olishi bilan ham yuqori baholanadi, muayyan estetik qiymat ham kasb etadi.

Voqea-hodisani idrok etish va tuyish miqyosi odamzod xarakteri qadar turfalanadi. Ayni paytda, "haqqoniylik, badiiylik va obrazlilik yaxlit bir butunlikni tashkil etgan taqdirda ijodiy muvaffaqiyat qo'lga kiritiladi"¹. Unda real tasavvur (hayot haqiqati) hamda badiiy mohiyat (tasvir darajasi) tadriji, aksiologik (qadriyat sifatida anglangan uzv) hamda morfologik (tizim-intizom) qirralari uyg'unligi, ijodiy talqin hamda badiiy mantiq muvofiqligi, formal ibtido hamda vazifaviy yaxlitlik ko'zga tashlanadi. Zotan, obyektiv sajiya subyektiv tadriji poetik tafakkur qatida uslubiy individual hodisaga aylanadi. Ta'kidlash joiz, har bir davr adabiy-estetik muhokamasi borliq va inson munosabatlari haqidagi tasavvurlarni yangilaydi, jamiyat taraqqiyoti darajasini uyushtiradi. Zero, badiiy tizim mohiyati birinchi navbatda ong va tuyg'u chorrahasida kesishadi. Negaki, odamzod tiynatiga yig'ilgan ijodkor munosabatida davr ruhiyati hamda jamiyat a'moli shaxs muammosiga evriladi. So'z san'ati tadriji va o'ziga xosligi hayotiy-maishiy ziddiyatlar poetik teranligini nazariy umumlashtirish yordamida voqe' bo'ladi. Uning mag'zi esa badiiy munosabatlarning ruhiy mundarijasidan iborat. Zotan, mushohada teranligi, tasavvur tiniqligi hamda tasvir ravonligining markazlashuvi aynan badiiy yaxlitlik tushunchasida yana qabarib ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, Matyoqub Qo'shjonovning adabiyot va san'atga qo'shgan hissasi uning adabiyotshunoslikdagi yondashuvlari orqali yaqqol ko'rinadi. Olim o'z izlanishlarida adabiy tanqid va adabiyotshunoslikning o'zaro bog'liqligini, badiiy asarlarni chuqur tahlil qilishdagi yondashuvining obrazli va emotsional jihatdan boy ekanligini namoyish etadi. Uning asarlari va adabiyotshunoslikdagi yondashuvlari, o'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi va kelajak avlodlar uchun ilmiy va badiiy meros sifatida o'z qiymatini hech qachon yo'qotmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Matyoqub Qo'shjonov. "Hayot va qahramon". Adabiy maqolalar. "Adabiyot va san'at" nashriyoti. T.:1979
2. Xudoyberganov N. Ishonch. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1988.
3. Aristotel. Poetika. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1980.
4. Yo'ldoshev B. O'zbek adabiy tanqidi tarixi. – Toshkent: Fan, 2023.

¹ Xudoyberganov N. Ishonch. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1988. – B.5.

5. Rasulov A. Badiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
6. Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1970.
7. Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. 1-tom. – Toshkent: Fan, 1978.
8. Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. 2-tom. – Toshkent: Fan, 1979.

ВЕЛИКИЕ ФИГУРЫ ДВУХ НАРОДОВ**Пардаева Ирода Мамаюнусовна***Доцент SamDChTI, (PhD)*

Аннотация: В статье рассматривается вопрос о влиянии великого азербайджанского поэта Низами Гянджеви на творчество Алишера Навои.

Ключевые слова: ученый-мыслитель, Низами Гянджеви, хамса, эпос, устное народное творчество, литературное общение, традиция, тюрки, глава, предшественники, литература.

Хазрат Низами Гянджеви и Алишер Навои внесли большой вклад в развитие литературы тюркских народов, создав прекрасные произведения восточной литературы. Низами Гянджеви как безупречный мыслитель тюркской нации положил начало уникальному поэтическому феномену в мировой литературе – движению. Несмотря на то, что он был закончен на персидском языке, известно, что в “Пандж гандже” великого поэта отражена тюркская мысль, тюркский дух. Шейх Низами как первый эпос в своей литературной среде, а Алишер Навои как общественно активный и отзывчивый творец эпохи тамаддуни Тимуридов, в своих произведениях обращается к основам народности, Народно – простому и мудро-созерцательному.

В каждом эпическом эпосе Низами выражал свои общественно полезные просветительские мысли не в виде сухих поучений, а с помощью художественных образов, заимствованных из народного устного творчества и фольклора. В этом отношении его творческий стиль близок стилю европейских художников эпохи Возрождения, стремившихся увидеть в человеке воплощение совершенства, секреты зрелой красоты. Эпическое творчество Низами также отличается богатством сюжетных деталей, мотивов, повествований в устном народном творчестве, органично Объединенных определенной темой и системой образов. О том, что включение элементов фольклора не только в предметный комментарий или сюжетную экспрессию, но и в былины, свидетельствует то, что в художественных творениях поэта стали проявляться особенности его творческого метода. О том, что в творчестве Низами, в отличие от Навои, выражены и религиозно-мистические соображения, можно судить по особенностям общественной жизни и эпохи. Статьи “Махзан уль-асрар”, первого эпоса большой пятерки, также содержат жалобы, пропитанные

религиозно-мистическими деталями, такими как «Неверность мира», «Страдания судного дня».

Великая пятерка – «Пандж Гандж» и назираи Беназир-литературно-просветительский феномен типа «Хамса», грандиозный культурный шедевр, были продуктом не только гения двух поэтов-мыслителей, но и эпохи, в которой они жили. Навоийская «Хамса», созданная до Навои на основе Низами Гянджеви и традиций Низами, наглядно демонстрирует, что Восточный романтический стиль достиг поэтического совершенства не только по композиции, но и по глубокому социальному содержанию. В этом процессе плодотворное и успешное использование фольклорных элементов в эпической поэзии демонстрирует поверхностное художественное мастерство двух великих художников слова.

Эпическое творчество Низами также отличается богатством сюжетных деталей, мотивов, повествований в устном народном творчестве, органично объединенных определенной темой и системой образов.

В «Хамсе» Низамиддина Амира Алишера Навои также важное место занимают эпизоды, основанные на народных сказаниях и художественные отрывки, созданные с помощью образов животных, пословицы сказочного содержания. Особенно заметно обращение поэта к сюжетам народных сказаний, притч, притч и сказок, как в первом эпосе великого автора, так и в созданном им в последние годы жизни эпосе «Лисон ут-Тайр».

Низами Гянджеви чувствовал огромную ответственность в выборе жанра и темы для художественного выражения своих общественных мыслей, идейного замысла. Известно, что его старший современник Хакани Ширвани еще раньше Саади и Хафиза создавал целостные Газели, стремясь к тому, чтобы газельный жанр имел свою самостоятельную форму, а также стремился к оригинальности в написании касыд, расширяя их бытовыми темами. Низами обратился к эпосу, который в его литературной среде был очень недоработан. До поэта существовало единственное произведение, написанное в этом жанре – эпос Хакани «Тухфат уль-Иракайн». В ближневосточной поэзии к этому времени сложилось два направления эпоса, одно было заметно на примере героического эпоса «Шахнаме», а другое – на примере эпоса Фахриддина гургани «Вис и Рам» в духе рыцарского романа. Произведение Гургани не имела полного успеха и к пятнадцатому веку почти не упоминалась. Это могло быть связано с тем, что работа не могла быть полезной для общественной жизни своего времени. Знаменитые поэты Хорасана и Хорезма в этот период также не прибегали к эпосу, оставаясь наиболее активным литературным видом – лирикой. В этих условиях человек, желающий создать эпическое

произведение, должен был расширить возможности этого жанра, служить требованиям общественной жизни, не только для создания художественного удовольствия, но и для удовлетворения социально-духовных потребностей людей. Низами добился полного выполнения этих требований уже в своем первом эпическом эпосе. Как Валиулла, отшельник, он выражал свои общественно полезные просветительские мысли не в сухом стиле панд-уещиваний, а через бессмертные художественные образы. В этом контексте его творческий стиль стремился увидеть в человеке воплощение зрелости, зрелой красоты. "... Если формально поэмы Низами этершех носят все признаки средневековой литературы, то в построении они уже значительно ближе к лучшим творениям европейского Ренессанса". Однако здесь следует отметить, что низамийские былины резко контрастируют с западными рыцарскими романами, изобилующими древними легендами, образами фей и духов, различными чудесными эпизодами, превосходя их реалистическим духом. Его творчество окутано оттенком жизненности, колоритом народности. Небольшие по объему лирические произведения он также создает, преследуя какую-то идейную цель. Включение в Газель не только сухих стихов, гимнов или комментариев, но и элементов эпизма свидетельствует о том, что в ранних творениях поэта стали проявляться особенности его творческого метода.

Навои в эпосе "Фархад и Ширин", создавая образ Хусрава, прототипом которого является Хусрав Парвез, выражает его только отрицательными чертами и точно отражает историческую действительность. Это явление проявляется в растущем к реализму, реалистическом элементе романтического стиля, "созревшем" в эпоху Навои. С другой стороны, Низами Гянджеви, как один из основоположников Восточного романтического стиля, подходит к образу Хусрава (в целом, к образам всех его эпических героев) с точки зрения требований стиля романтизма, выводя их за рамки своей вымышленной утопии. Именно поэтому герои Низами представлены динамичными, растущими, жесткими духовными борцами в собственном внутреннем мире.

Низами приукрашивает свои просветительские идеи, в которых пропагандируются благородные человеческие качества, цитируя чрезвычайно интересные жизненные жалобы. А Навои, выполняя аналогичную задачу, ищет прототипа для героев своих жалоб. В эпосе "Махзан уль-асрар" Низами, выдвигая идею о том, что труд является основой жизни, приводит жалобу муссафида, который с трудом кладет кирпичи, и молодого человека, который его упрекает. В этой жалобе "вклад из рассказа" состоит в прославлении труда.

Исследователи творчества великого Низами, в частности Е.Э. Бертельс, и поэт делают вывод, что эпосы, входящие в состав «Пандж Ганджа», объединены единой идеей, и возникает целостное монументальное произведение. Это мнение получило гораздо более глубокое научное обоснование в чартистских исследованиях. Но как отмечает Е.Э. Бертельс, это явление происходит незапланированным “механическим” образом: “ Это объединение, конечно, произведено механически, но как мы уже видели, известное основание для него все же есть, ибо, в сущности говоря, единая идея проникает в поэмы и связывает их вместе”. Именно такое “механическое” возникновение Низами “Хамсы”, осветление единого идейного взгляда в произведениях на несколько тем, различного содержания, послужило основой для дальнейшей социализации творческого стиля в навоийской “Хамсе”, развития эпоса как общественно активного жанра. В эпосе “Хайрат уль-Аброр” вселенная, которая прославила человека, объясняя ему тайны совершенства через двадцать пословиц, выдвинула идею о том, что “ человек обязательно должен жить счастливо в жизни”.

В то время как Хусрав Дехлави, создатель первого ответа на пятерку Низами в персидской литературе, выполнил эту задачу на тюркском языке. Навои на примере своей “Хамсы” показал возможность нового мышления даже в рамках традиционной формы, наличие способов полировки заданных форм, и это его произведение стало вершиной мировой литературы. Навоийская “Хамса” является зеркалом духовного состояния наших предков, в ней отражены взгляды на общественную жизнь прошлого, народную жизнь, обычаи, религию, нравы. В нем великий поэт пишет обо всех злободневных вопросах своего времени.

Так, Шейх Низами Гянджеви выражал свои просветительские мысли посредством художественных образов, заимствованных из устного народного творчества и фольклора. Низами эпосы резко контрастируют с западными рыцарскими романами, наполненными древними мифами, мифами, образами фей и духов, различными чудесными эпизодами, и превосходят их своим реалистическим духом.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА :

1. Алишер Навоий. Мажолис ун-нафоис. – Тошкент: Фанлар академияси нашриёти, 1961. – Б. 100–124.
2. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Ўнгирма жилдлик. 16-жилд. – Тошкент: Фан, 2000. – 336 б
3. Sirojiddinov Sh, Davlatov O., Yusupova D. Navoiyshunoslik. – Т.: Tamaddun, 2018.
4. Sirojiddinov Sh, Ashurova G' Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiy ijodida turkona tafakkur va g'oyaviy badiiy asos" – Т.: Vneshin vestprom, 2021.
5. Valixo'jayev B., Tohirov Q. O'zbek adabiyoti tarixi (O'quv qo'llanma). – Samarqand: SamDU nashri, 2002.

LALMIKOR TUPROQLARNING UNUMDORLIGINI SAQLASH, OSHIRISH VA MUHOFAZALASHDA YERLARDAN SAMARALI FOYDALANISH.

Rahimqulova Husnora Xolmo'min qizi

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 1- kurs talabasi.

Tojiyeva Maftuna Nizomiddin qizi

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 1- kurs talabasi.

Jo'rayev Xudoyor Abduxalil o'g'li

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 1- kurs talabasi.

Abdiraxmonov Ozodbek Odina o'g'li

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 1- kurs talabasi.

Annotatsiya: *Maqolada Tog' va tog' oldi tuproqlarning vertikal zonallik qonuniyati bo'yicha tarqalishi, ularning morfogenetik xossa-xususiyatlari, qo'riq tuproqlarni lalmikor dehqonchilikda foydalanganda ularda kechadigan jarayonlarni kam o'rganilmaganligi hamda sifat darajalari aniqlanmaganligi sababli ushbu muammoni o'rganish zarur yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *tuproqlarning vertikal zonallik qonuniyati, , tuproqlarning unumdorlik darajasini baholash, tuproqlarning eroziyalanishi, ixota daraxtzorlarini barpo etish, pistazorlar, bodomzorlar, yong'oqzorlar.*

Kirish. Bugungi kunda respublikamiz tog' va tog' oldi hududlari tuproqlarni lalmikor dehqonchilikka keng jalb qilish, ularning agrokimyoviy, agrofizikaviy xossalarini yaxshilash, tuproqlarning unumdorlik darajasini baholash va ularning unumdorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasi ishlab chiqilmoqda va muayyan natijalarga erishilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmonida Qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga yetkazish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan. Bu borada lalmikor hududlar tuproqlarida kompleks tadqiqotlar olib borish, tuproqlarni xossa va xususiyatlarini va ularga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ularning sifati jihatdan unumdorlik darajasini belgilab olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda lalmi tuproqlar unumdorligini baholash bo'yicha uslubiy qo'llanmalar yaratish borasida 1967 - 1971 yillarda B.V.Gorbunov va G.M.Konabyevalar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bu izlanishlar yakuniy natijasi sifatida 1975 yilda uslubiy qo'llanma chop etilgan. Mustaqillik yillarida sug'oriladigan tuproqlar qatori lalmi tuproqlarni ham kompleks o'rganish, ularning unumdorlik darajasini baholashga e'tibor qaratila boshlandi.

O'zbekiston lalmi yerlarining sifatini baholashda qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligiga salbiy ta'sir etuvchi omillarga pasaytiruvchi koeffitsiyentlar belgilangan. Lalmikor hudud tuproqlarining unumdorligini baholashda o'ziga xos qiyinchiliklari mavjud bo'lib, tuproqlar taqdiri qisman relefga, ya'ni yer usti va tuproqni tekis, notekisligiga, namlik sharoitiga bog'liq bo'ladi. Shu bois lalmi dehqonchilik olib boriladigan yerlarni baholashda tuproq, iqlim, ona jins, relef, ekspozitsiya kabi tabiiy sharoitlar hisobga olinadi. Dunyoda lalmikor dehqonchilik qilinadigan tuproqlar unumdorligini tiklash, muhofazalash va oshirishga, ularda sodir bo'ladigan salbiy jarayonlarni aniqlash hamda oldini olish bo'yicha bir qator, quyidagi ustuvor yo'nalishlarda: jumladan, lalmikor dehqonchilikda tuproq qoplamlarida yuzaga keladigan o'zgarishlarni aniqlash, lalmi tuproq unumdorligini cheklovchi omillarni aniqlash va ularning salbiy ta'sirini bartaraf etish, lalmi tuproqlar unumdorligini baholash va xaritalash, lalmi tuproqlarning eroziyalanishi va ularning qishloq xo'jalik ekinlarini o'sishiga va rivojlanishiga ta'sirini kamaytirish texnologiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tuproqlar, ularning fizik va kimyoviy xossalari, joylarning reliefi, qiyalik tikligi va ekspozitsiyasi, iqlim va boshqa omillar nisbiy baholanishi kerak bo'lgan asosiy omillar hisoblanadi. Qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi uchun muhim bo'lgan yer elementar maydonlari lalmi yerlarning baholash ob'ekti sifatida qabul qilinadi.

Respublikamizdagi mavjud lalmi tuproqlarni holatini aniqlash va sifatini baholash uchun 2000 yilda O'zbekiston respublikasi Yer resurslari davlat qo'mitasi tasarrufidagi Tuproqshunoslik va agrokimyo ilmiy tadqiqot Davlat instituti hamda "Yer kadastri" sho'ba korxonasining bir guruh olim va mutaxassislari R.Q.Qo'ziyev, V.E.Sektimenko, A.Yuldashev, J.M.Maqsudov, N.Yu.Abduraxmonov, I.Akramov, A.A.Tursunov, G.G.Nagayev va boshqalar tomonidan Respublika lalmi tuproqlarining unumdorligini baholash bo'yicha takomillashtirilgan uslubiy qo'llanma yaratilgan va amaliyotga tadbiq etilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, tog' va tog' oldi tuproqlarning vertikal zonallik qonuniyati bo'yicha tarqalishi, ularning morfogenetik xossa-

xususiyatlari, qo'riq tuproqlarni lalmikor dehqonchilikda foydalanganda ularda kechadigan jarayonlarni kam o'rganilmaganligi hamda sifat darajalari aniqlanmaganligi sababli ushbu muammoni o'rganish zarur.

Shu sababli lalmi och tusli bo'z, tipik bo'z va to'q tusli bo'z tuproqlarning asosiy xossalari-xususiyatlarni aniqlash va ularni unumdorligini oshirish qishloq xo'jaligida keng va samarali foydalanish yo'llari borasida ilmiy izlanishlar bu tuproqlarga doir yangi ma'lumotlar beradi

Lalmi tuproqlarni unumdorligini baholash 2000 yilda ishlab chiqarilgan va amaliyotgan tadbiriq etilgan uslubiy qo'llanma asosida olib boriladi. Uslubiy qo'llanmaga ko'ra lalmi to'q tusli bo'z tuproqlar 85 ball, tipik bo'z tuproqlar 70 ball va och tusli bo'z tuproqlar 50 ball bilan baholanadi. Lalmikor yerlarni ishlab chiqarish qobiliyatini baholash tuproqni asosiy xususiyatlari va agronomik xossalari ta'yan holda o'tkaziladi.

Tuproqlarni sifatini baholashda mexanik tarkibning roli lyoss va lyossimon va elyuviy tub jinslari, prolyuvial qirra tosh-qumoqli va chag'irtosh-qumoqli yotqiziqli tuproq paydo qiluvchi jinslar chegarasida baholanadi. Lalmikor yerlarda o'simlikni nam bilan doimiy ravishda ta'minlanishi tuproq xossalari mexanik tarkibga ko'proq bog'liq.

Eroziyaga uchragan tuproqlar foizi och tusli bo'z tuproqlardan tog' jigarrang tuproqlarigacha o'sib boradi. Yerni haydash eroziya jarayonini yanada tezlashtiradi. Bu jarayon ta'sirida haydaladigan yer maydonlaridan eng avvalo il zarralari, gumus va oziqa elementlari katta miqdorda olib chiqib ketiladi. Shuning uchun lalmikor yerlarni baholashda tuproqlarni eroziyaga uchraganlik darajasi hisobga olinadi.

Tuproqlarning eroziyalanganlik darajasi gumus qatlami qalinligi (A+B) yoki maksimal miqdordagi qatlam chuqurligiga qarab dala sharoitida aniqlanadi.

Lalmi yerlarning unumdorligi joylarni ekspozitsiyasi va qiyaligi tikligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, turli hil relief sharoitida lalmi yerlarning har xil ekspozitsiyadan iborat maydonlariga bir vaqtning o'zida quyosh energiyasi turlicha tushadi. Lalmikor yer maydonlari ustki qismining ekspozitsiyasi va qiyalik tikligini hisobga olgan holda pasaytiruvchi koeffitsiyentlardan foydalaniladi.

Tuproq bonitirovkasi lalmi yerlarda yetishtirilayotgan boshqoli don hosildorligini hisob-kitob qilish imkonini beradi. Hosildorlikni aniq belgilash uchun g'allachilik bilan shug'ullanadigan xo'jaliklarning tuproqlarini tahlil qilgan holda, 100 balli tuproqda: kuzgi bug'doy uchun-25 s/ga, kuzgi arpa uchun-20 s/ga, no'xat uchun -12 s/ga qabul qilingan.

Qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish va ulardan yuqori hosil olishda har bir gektar yer maydonidan olingan hosil miqdori iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri bo'lib xizmat qiladi va bu ko'rsatkichdan hamma vaqt ham to'g'ridan-to'g'ri foydalanib bo'lmaydi.

Tuproqlarni baholashda tuproq xossalari va undan olinadigan hosil miqdorlari ham matematik nuqtai nazardan qayta ishlashga muhtoj, ya'ni olingan raqamlarni qay darajada to'g'ri ekanligi matematik statistika orqali o'z ifodasini topadi. Yuqorida ta'kidlanganidek tuproq xossalari to'g'risidagi ishonchli ma'lumotlar bilan shu tuproqdan olingan hosil o'rtasidagi korrelyatsion bog'lanishgina tuproqni saxiyiligini negizini tashkil qiladi. Matematik qayta ishlash usullari ko'p bo'lib, ularning ichida sinalgan va tuproqshunoslikda, tuproqni baholashda, agrokimyoda qo'llanilayotgan usul bu korrelyatsion bog'lanishlar hisoblanadi.

Korrelyatsion tahlil tuproq xossalari bilan qishloq xo'jalik ekinlarini hosili o'rtasidagi aloqadorlikni matematik aniqlikda ko'rsatib beradi va tuproqni tabiiy xossalarini bonitirovka negizi uchun yaroqli ekanligini aniqlab, isbotlab boradi.

Bu sohada qishloq xo'jaligi fanlarida tuproqdagi gumus miqdori bilan g'alla yoki boshqa qishloq xo'jaligi ekin turi bilan hosili o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash katta amaliy ahamiyatga ega.

Xuddi shu kabi tuproqdagi harakatchan fosfor, kaliy, azot miqdori bilan ekinlarni o'sishi va rivojlanishi o'rtasidagi bog'lanishlar yoki ularni hosillari o'rtasidagi aloqadorliklar ham aslida korrelyatsion bog'lanishlar qatoridan joy oladi.

Xulosa sifatida, lalmi yerlarning unumdorligini baholash natijasida lalmikor hududlardagi fermer xo'jaliklar va boshqa yerdan foydalanuvchilar o'zlari yer maydonlaridagi tuproqlarning hozirgi kundagi holati hamda unumdorligi to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, tuproq sifatini baholash materiallari lalmi yerlarning keyingi me'yoriy qiymat bahosini hisoblash va yagona yer solig'ini belgilash, qishloq xo'jaligi ekinlarini joylashtirish, hosildorlikni rejalashtirish, lalmi tuproqlar unumdorligini qayta tiklash, oshirish tadbirlarini belgilash uchun asos bo'ladi, natijada esa yer resurslaridan oqilona, samarali foydalanishni tashkil etish imkoni yaratiladi.

Lalmikor tuproqlarning unumdorligini saqlash, oshirish va muhofazalash hamda yerlardan samarali foydalanish uchun g'alla ekinlarini ko'p yillik o'tlar, shuningdek dukkakli, moyli ekinlar bilan almashlab ekishni joriy etish, eroziya jarayonlarining oldini olish, ixota daraxtzorlarini barpo etish, pistazorlar, bodomzorlar, yong'oqzorlar va uzumzorlar plantatsiyalarini barpo etish,

bundan tashqari shudgorlash yo'li bilan namlikni uzoq vaqt saqlab qolish kabi texnologiyalardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'rganilgan hudud Boysun tumani umumiy yer maydoni 325.3 ming gektarni tashkil qilib, Boysun tog' tizmasilarida tarqalgan lalmi tuproqlar 19 ming gektar. Bu ko'rsatkich Respublikamiz lalmi yer maydonining 16,2 % tashkil etadi. Ular boshqa lalmi mintaqalar tuproqlaridan o'ziga xos regional xususiyatlari, murakkab geologik–geomorfologik tuzilishi bilan farqlanib, dengiz sathidan 460-500 metr balandlikda rivojlangan bo'lib, tuproq hosil qiluvchi jinslari asosan elyuviy, delyuviy, prolyuviy va lyossimon qumolardan tashkil topgan.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maxsudov X.M., Gafurova L.A. O'zbekistonning eroziyaga uchragan tog' va tog' oldi tuproqlari. // O'zbekistonning tuproqlari va unumdorligini oshirishning ayrim yunalishlari: Mehnat. -Toshkent, 1998. – B. 22-48.
2. Maxsudov X.M., Xaqberdiyev O.E. Janubiy Hisor tog' yon bag'ri tuproqlarining o'ziga xosligi va ularning eroziyalanganlik darajasi // O'zbekiston tuproqshunoslari va agrokimyogarlari jamiyatining V- qurultoyi materiallari:- Toshkent, 2010. - B. 43-46.
3. Mirhaydarova G.S., Maxsudov X.M., Avdarova N. G'arbiy Chotqol tog' yon bag'rida o'tkazilgan chora-tadbirlar ta'sirida eroziyalangan to'q tusli bo'z tuproqlarning xossalari o'zgarishi // «Tuproq unumdorligi va qishloq xo'jaligi ekinlari xosildorligini oshirishning dolzarb masalalari» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani ma'ruzalari to'plami. – Toshkent: TAITDI, 2014. – B. 76-79.

MADANIYAT TARIXI

Tursunov Abdurrahmon Azimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

San'atshunoslik fakulteti talabasi:

Annotatsiya: *Ozbekiston Respublikasining mustaqil bo'lishi va madaniyat sohasidagi o'zgarishlar tarixan zaruriy ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Inson hayotiy faoliyatining, uning tevarak-atrofdagi olamni bilish shakllarining madaniyatda aks etishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insoniyat hayotining madaniy-tarixiy rivodlanishi asosida moddiy buyumlar va ma'naviy omillar – bilim, tajriba, taraqqiyot natijasida insoniyat madaniy taraqqiyotning yuksak cho'qqisiga chiqib bormoqda. Yo'nilgan tayoq va toshdan yasalgan quroldan tortib madaniy boyliklar va ilmiy bilimlargacha bo'lgan madaniyat yodgorliklari muhim ahamiyatga ega. Madaniyat tarixi umumjahon jarayoni sifatida jamiyatda ma'naviy va moddiy madaniyatning tutgan o'rni hamda vazifalari yoritishda muhim ahamiyatga ega. Madaniyat ijtimoiy hodisa sifatida moddiy madaniyat va ma'naviy madaniyatning o'zaro bog'liqligi hamda bir-biriga ta'sir ko'rsatishini taqozo qiladi.*

Kalit so'zlar: *Til, yozuv, ta'lim, adabiyot, san'at, memorchilik, muhit.*

Madaniyat tarixi fanining predmeti jahon xalqlarining eng qadimgi zamonlardan to xozirgi kunlargacha bosib o'tgan uzoq va murakkab tarixiy yo'lini, madaniy va ma'naviy hayotini xolisona o'rganish va tushuntirishdan iborat. Mazkur kursning asosiy vazifasi insonning tabiat va jamiyat bilan birgalikdagi faoliyati hamda kishilarning ma'naviy turmshiga oid barcha

jarayonlarni tadqiq qilishdan iborat. Madaniyat deb insonlarning ijodiy faoliyati

tufayli yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar majmuasiga aytiladi. Madaniyat atamasi hozirgi zamon ilmiy adabiyotida rang-barang ma'noni anglatadi. U lotincha ishlov berish, parvarish qilish, ma'nosini anglatga, keyinchalik ma'rifatli bo'lish, tarbiyali, bilimli bo'lish mazmunida ishlatiladi³⁶. O'zbek tilida ko'p ishlatiladigan "madaniyat" atamasi arabcha "madina" – "shaxarlik" degan ma'noni anglatadi. Madaniyat insonni to'la qonli faoliyati "Inson tomonidan yaratilgan muhit", "Insoniyat yaratgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmuidir". Madaniyat tushunchasi XX asrga kelib ijtimoiy va gumanitar fanlar tizimidan o'rin oldi. Insoniyat jamiyat doimiy ravishda

³⁶. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.-Toshkent:Ma'naviyat, 2008 yil.

riyojlanishda bo`lib, o`zgarib takomillashib boradi. Turli tarixiy davrlarda xilma-xil madaniyatlar mavjud bo`lib, insonlar dunyoning o`zgacha anglagan va qabul qilgan. Madaniyat jamiyatning maxsuli ijtimoiy hayotining muhim jabxalarridan biri.

Jamiyat madaniyatni vujudga keltiradi. Jamiyat boyib borsa, madaniyat ham

yuksaladi. Alohida bir shaxsning alohida madaniyati bo`lmaydi. SHaxs muayyan

jamiyatdagi madaniy muhitda yashaydi va madaniyati shakllanadi. Ibtidoiy davr insoniyatning uzoq o`tmishidan iborat bo`lgan bosqichdir. Bu davr insoniyatni hayvonot olamidan ajratib yuborgan davr hisoblanib, ongli mavjudot xisoblanuvchi odam va u tomonidan yaratilgan madaniyatning shakllanish davridir.

Agar insoniyat tomonidan yaratilgan barcha moddiy va ma`naviy boyliklarga nazar tashlaydigan bulsak, bu boyliklarning yaratilishi bundan million yillar ilgari

yashab o`tgan qadim ajdodlarimiz tomonidan vujudga keltirilganligining guvohi

bo`lamiz. Chunki ibtidoiy davrda yaratilgan barcha moddiy madaniyatning mehnat qurollari, turar joylar, kiyim-kechaklar va boshqalarning asosiy vazifasi hamda mohiyati hozirgi kunimizda nshlatilayotgan barcha moddiy boyliklarimizda o`z ifodasini topgan. Yoki ma`naviy madaniyatning barcha elementlarida-axloqiy, huquqiy, siyosiy, badiiy ongda, diniy e`tiqodlar va turli xil urf-odatlar, marosimlar va an`analarda ijtimoiy xodisalar xisoblanuvchi oilaviy munosabatlarda, til taraqqiyoti va boshqalarda, ibtidoiy davrda yashagai ajdodlarimznzning ruhi sezilib turadi. Shu boisdan hozirgi moddiy va ma`naviy madaniyatimizning vujudga kelishi hamda mohiyati to`g`risida muayyan tasavvur xosil qilish uchun ibtidoiy davr madaniyati, uning rivojlanish bosqichlari masalasiga tuxtalib o`tish o`ta muhimdir. Ibtidoiy odamlar er yuzida yo`q bo`lib ketganlar. Biroq urning yuqori qatlamlarida qadim ajdodlarimiz faoliyatining moddiy qoldiqlari. uning ish qurollari, yaroqaslahalari, uylari, jixozlari, kiyimlari, tasviriy san`at asarlarn, topinish buyumlari va nihoyat yovvoyi hamda uy hayvonlarining suyaklari birin-ketin, qavatmaqavat bo`lib ko`milib saqlanib qolgan. SHu bilan birga qadim ajdodlarimiz to`g`risida muayyan fikr yuritish uchun ulardan bizga meros bo`lib kelgan, u yoki bu darajada saqlanib qolgan xalq og`zaki ijodining namunalari manba vazifasini o`taydi. Ibtidoiy jamiyatning rivojlanish tarixi bir qancha, bosqichlar yoki davrlarni bosib utgan. Fanda asosan mehnat qurollari qanday materialdan yasalganligiga qarab,ibtidoiy davrni tosh, bronza va temir

asrlariga bo`lish odatga aylanib qolgan. Masalan, Kopengagen (Daniya) asori-atiqalar muzeyi xodimi Kristian Tomsen birinchi marta fanga mehnat qurollarini yasalgan materiallarga qarab tosh, bronza va temir davrlarni tushunchasini kiritadi. Keyinchalik tosh asri qadimgi tosh— paleolit (gr. palato qadimgi va litos-tosh) va yangi (gr. neo- yangi) asrlarga bo`lingan. Davrlarga bo`lishning boshcha bir juda qadimgi sistemasi- bu ishlab chiqarish faoliyati sohalariga ko`ra bo`lishdir. Bunda ibtidoiy davr ovchilik, dehqonchilik va chorvachilik bosqichlariga bo`linadi³⁷. Kishi va kishilik jamiyatining paydo bo`lishidan boshlangan va tarixning eng avvalgi ibtidoiy poda davri deb yuritiladigan davriga kelib odamning biologik rivojlanishi tugallanadi. Biroq odam mana shu eng avvalgi davrdayoq o`zining hayvonot ajdodidan keskin farq qiladi. Bu davrda ular birgalashib mehnat qila boshlaganlar, sodda mehnat qurollarini yaratishib, madaniyatga asos solganlar.

Ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi natijasida kishilarning bir muncha mustahkam birligi vujudga keldi. Bu birlikka urug' asos qilib olindi. Eng sodda qurollar yasash bilan inson o`zini yaratdi va o`zi bilan hayvon o`rtasiga chegara qo`ydi. Bu esa insonning tabiat ustidan hukmron bo`lishida birinchi qadam bo`ldi.

Xozirgi davrda fanda ibtidoiy odamlarning eng avvalgi vakillaridan birini Pitekanthrop deb ataladi. Pitekanthroplarning qoldiqlari dastlab YAvro orolidan topilgan. Birmuncha vaqt o`tgandan so`ng Xitoyning Pekin shahri yaqinidagi g'ordan Sinantrop («Xitoy odami»)ning qoldiqlari topilgan. Bu erdan 40 ga yaqin sinantroplarning suyaklari bilan birga juda sodda tosh qurollari, sinantropga ovqat bo`lgan hayvonlarning suyaklari va nihoyat ularning olovdan foydalanganliklarini ko`rsatuvchi kul qoldiqlari topilgan. Odamning rivojlanishidagi keyingi

bosqich Neandertal bosqich deb nomlanadi. Germaniyaning Neandertal' shahri yaqinidan topilgan odam qoldiqlari nomi bilan yuritiladi. Respublikamiz xududidagi Teshik tosh g'oridan (Surxondaryo viloyati) ham 12 -yoshli neandertal' bolaning qoldiqlari topilgan. Odamga qurol va yaroq ishlash uchun xizmat qilgan birinchi material tosh, ya`ni chaqmoqtosh yoki unga yaqin mineral. jinslar, xususan oqtosh (kvarts) bo`lgan. Chaqmoqtosh er sharining barcha erida juda keng tarqalgan bo`lib, bu mineralda juda ham muhim ahamiyatga ega bo`lgan uch xususiyat—qattiqlik, yupka bulakchalarga bo`linib ketish va kosuzchi utkir chirralar mavjud bo`lgan. Agar tabiatda shu chaqmoqtosh bulmaganda, insoniyatning boshlang'ich tarixi qandaydir boshqa yo`l bilan ketishi mumkin edi. Dastlabki qurol uchun yog'och ham material

³⁷ . Shamsutdinov R. va boshqalar. Vatan tarixi I,II,III-kitob- Toshkent: Sharq. 2013.

xizmatini o'tagan, lekin undan toshga nisbatan keyinroq foydalanilgan. Yog'och qurollar yoki qurollarning yog'och qismlari tosh qurollari kabi erda uzoq vaqtgacha saqlanishi mumkin bo'lmaganligi uchun arxeologiya yog'ochdan foydalanishning ilk namunalari ko'rsatib bera olmaydi. Ibtidoiy odamlarga tegishli bo'lgan qoldiqlar madaniyat va texnikaning uzluksiz o'sib borganligidan dalolat bradi. Bu birin- ketin keladigan bosqichlar er sharining turli joylarida topilgan muayyan tipdagi odam faoliyatining qoldiqlariga qarab aniqlanadi va fanda bu qoldiqlar «madaniyat» deb nomlanadi. Bu madaniyatlar dastlab topilgan joylarning nomi bilan atalib, ular ana shu madaniyatning eng tipik yodgorliklaridan iborat bo'ladi. Ibtidoiy davr madaniyatining eng oddiy bosqichi Shell madaniyatidir. Shuningdek, til va tafakkur taraqqiyoti - moddiy ishlab chiqarishning, ya'ni moddiy madaniyatning rivojlanishini tezlashtirgan. Olov singari til va tafakkur ham odamning hayvonot dunyosidan ajralib chiqishini tezlashtirgan. Ibtidoiy madaniyatning keyingi bosqichi orin'yak-salyutr va madlen davrlari so'ngi paleolitga mansubdir. Bu davr o'zining neandertalga nisbatan ancha taraqqiy qilganligi bilan, ya'ni ham mehnat qurollarida, ham inson qiyofasida tub o'zgarishlarning vujudga kelishi bilan karakterlanadi. Mehnat quroli sifatida shoh va suyaklardan keng foydalaniladi. Suyakdan ignalar yasalgan. Odamlar bu davrga kelib, qurollardan hayvonlarni o'rab, quvib, qamab, tuzoq qo'yib ushlashni o'rganganlar. O'z manzillarini ochiq joylarga qurganlar³⁸. Bu davrga kelib odamlar tikishni o'rganganlar, hayvon terilaridan kiyim tikish bilan birga o'zlari yashayotgan turar-joylarning ustlarini yopishda ham foydalanganlar. Shunday qilib bu davrga kelib odam madaniyatning yana bir boyligi — o'zining tanasini himoya etadigan kiyim-kechakka ega bo'lgan. Bu davrda nafaqat olovning qoldiqlari, balki o'choq va o'ta sodda holdagi pechlarning qoldiqlari ham uchraydi. Bu yerlardan topilgan parmalangan hayvon tishlari va boshqa ba'zi bir bezak buyumlari ham topilgan. Nihoyat, ayrim belgilar, jumladan ibtidoiy odam skletlarining quyilishi holati hamda ayrim ibtidoiy rasm va tasvirlarning mazmuni ana shu bosqichga kelib dinning paydo bo'lganligini ham ko'rsatadi. Xullas paleolit davrining so'nggi bosqichlariga kelib antropogenez jarayoni tugallanib, hozirgi zamon odami paydo bo'lgan. Ana shu davrga kelib irqalar ham paydo bo'la borgan. Shuningdek bu davrda bir necha qismdan iborat bo'lgan qurollar ham paydo bo'lgan. Suyak va hayvon shoxlaridan material sifatida keng foydalanila boshlangan. Yirik xayvonlarni ovlash osonlashib, doimiy turar-joylar vujudga kelgan.

³⁸ Gulmetov E. va boshqalar. Madaniyatshunoslik. Darslik. -Toshkent, 2000 y

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.- Toshkent:Ma'naviyat, 2008 yil.
2. Mualliflar jamoasi. O‘zbekistonning yangi tarixi / I,II,III-kitob – Toshkent: Sharq. 2000.
3. Shamsutdinov R. va boshqalar. Vatan tarixi I,II,III-kitob- Toshkent: Sharq. 2013.
4. Lafasov M. Jahon tarixi. – Toshkent: Turon-Iqbol. 2008 .
5. Gulmetov E. va boshqalar. Madaniyatshunoslik. Darslik. -Toshkent, 2000 y
6. Mavrulov A. A. Madaniyat va tafakkur o‘zgarishlari. - Toshkent. 2004.
7. Mavrulov A. A. Ta'lim tizimida madaniyat masalalari. - Toshkent, 2004
8. Mavrulov A. A. Nishonboeva Q. Madaniyat tarixi. O‘quv uslubiy qo‘llanma.-Toshkent, 2006.
9. Qoraboev U. O‘zbekiston madaniyati. - Toshkent, 2011.
10. O.R.Topildiyev *MADANIYAT TARIXI - O`QUV-USLUBIY MAJMUA NAMANGAN – 2021*